Het werk van ***Jans Pol*** (1842 - 1892) geeft zicht op het leven in de tweede helft van de 19e eeuw. De onderwijzer bij de Maatschappij van Weldadigheid in het Drentse Frederiksoord beschrijft familierelaties, omgangsvormen en strijd om eigen wegen te kiezen in een veranderende wereld.

Literatuurbeschouwingen over regio-romans, over huwelijk en andere samenlevingsvormen door de eeuwen houden de lezer een spiegel voor.

Wat is er werkelijk veranderd?
Wat zijn verschillen tussen zijn Drents en zijn Nederlands werk?

Welke toekomst heeft streektaal en literatuur in de streektaal?
De vraag stellen levert aanzetten voor diverse antwoorden.

Een collage uit de *Nieuwe Provinciale Drentsche en Asser Courant* geeft een beeld van de dagelijkse werkelijkheid in 1886, de tijd van Jans Pol.

Ter Verpoozing, Peize
ISBN 97 890 831887 6 8

Reis door literair erfgoed
Gerard Stout

Harm en zien bruur Luuks & Hannegien & De huusholling van Frens Bokkelman
Na 20 jaar
Jans Pol

Reis door literair erfgoed

Harm en zien bruur Luuks
Hannegien
De huusholling van Frens Bokkelman
Na 20 jaar

Analyse van streekromans van Jans Pol

door
Gerard Stout

Vergetelheid is een groot huis. Er is plaats voor iedereen.

ISBN 97 890 831887 6 8
NUR 510, 520
Ter Verpoozing, Peize

© Gerard Stout

Foto omslag & vormgeving: Gerard Stout
Omslagfoto: van infopaneel Frederiksoord
Foto Jans Pol van web.
Overige foto's: van infopanelen Frederiksoord
en van Gerard Stout
P. 118 is huwelijkscadeau (schilderij J. Jalving).

www.gerardstout.nl
www.nedersaksisch.org

Dit boek staat als pdf op mijn website.

Wie een boek op prijs stelt kan me contacten.

Contact: gerardstout@kpnmail.nl

Druk: Biblion, Zoetermeer
uwboekingoedehanden.nl
Eerste druk: november 2021

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm, digitale bestanden of op welke wijze dan ook zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.
We meent rechten te hebben op (delen van) de inhoud wordt verzocht contact met mij op te nemen.

Reis door literair erfgoed

Harm en zien bruur Luuks

Hannegien

De huusholling van Frens Bokkelman

Na 20 jaar

Analyse van streekromans

van Jans Pol

door

Gerard Stout

Ter Verpoozing

Inhoud

Ten geleide		5
Bootjes	Gerard op de Weegh	7
De regionale roman		9
Beschouwing over familierelaties		15
Liefde in China		31
Biografie van Jans Pol		34
Bibliografie van Jans Pol		36
Korte inhoud van enkele werken van J. Pol		38
Jans Pol, propagandist van de vrije koloniën	Henk Nijkeuter	45
Jans Pol in de pers		48
Feestlied		54
J. Polstraat – Wilhelminaoord		56
Romankarakters		58
Harm en zien bruur Luuks		67
Hannegien		119
De huusholling van Frens Bokkelman		193
Jans Pol langs de literaire lat		228
De toekomst van het Drents		230
New speakers of minority languages:		236
Bronnen en verantwoording		242
Selectie uit de NPDAC voorjaar 1886		244
Voorbeschouwing Nederlandse novelle *Na 20 jaar*		272
Romankarakters		273
Na 20 jaar, Oorspronkelijke Drentse novelle		275
Na 140 jaar, Mijn slot van de novelle		341
Geachte Jans Pol,		375

Ten geleide

In dit boek vindt u beschouwingen rond de regio- streektaal-literatuur van de Drentse schrijver Jans Pol (1842 - 1892).

Kritisch lezer – operateur[1] – Gerard op de Weegh geeft enkele valkuilen aan als het gaat over vergelijking en beoordeling van literatuur uit de 19e eeuw met literaire en maatschappelijke opvattingen in de 21e eeuw. Ook leverde hij dwarsverbanden met Twente en Twents.

U treft ter oriëntatie een beknopte inleiding rond regio-literatuur, provinciale literatuur, en landelijke literatuur.

Harm en zien bruur Luuks is het eerste boek in Drenthe waarin een neef met een nicht trouwt. In een barokke beschouwing over familierelaties kunt u lezen dat dergelijke huwelijken niet ongewoon waren in de 19e eeuw. De beschouwingen zijn gebaseerd op enkele wetenschappelijke artikelen en niet het resultaat van langdurige studie.

De schets van het leven van Jans Pol en van zijn plaats in de Drentse literatuur is van de hand van Henk Nijkeuter.

Jans Pol heeft met zijn voordrachten en zijn werk de nodige aandacht gehad in de regionale pers. Enkele berichten uit de kranten van de 19e eeuw zijn in dit boek vermeld. Deze artikelen uit de NPDAC (*Nieuwe Provinciale Drentse en Asser Courant*) geven een beeld van inmiddels gewijzigde opvattingen.

De roman *Harm en zien bruur Luuks*, de novelle *Hannegien* zijn *Feestlied* en *De huusholling van Frens Bokkelman* zijn in dit boek opgenomen voorzien van uitgebreide voetnoten.

Deze uitgave over Jans Pol in de reeks *Reis door literair erfgoed* heeft niet de pretentie zijn werk geheel recht te doen. Het is een staalkaart van het literaire werk van de gedreven onderwijzer

1 In de zin van Mallarmé, een lezer die het werk van de schrijver uitvoert en al doende 'interpreteert'; de lezer stelt de tekst in werking. J.F. Vogelaar in *Terugschrijven*. BBL 1988.

uit Frederiksoord, als uitnodiging voor een grondig onderzoek naar de relatie tussen Drentse literatuur en levenswijze in de 19e eeuw.

Tijdens mijn rondgang door de NPDAC kwam ik de novelle *Na 20 jaar* tegen als feuillleton. Ik aarzelde niet dit Nederlandstalig werk op te nemen. Ik heb niet alle afleveringen kunnen traceren. Ik schreef een 21e eeuws slot in de geest van Jans Pol. In een brief aan Jans Pol noteer ik mijn bevindingen over zijn werk.

Wie zich in literatuur van de 19e eeuw verdiept loopt het gevaar zijn of haar eigen context als maatstaf te nemen bij beoordeling en bestudering van literaire teksten. Opvattingen en gedragingen uit die tijd kunnen in onze tijd als verwerpelijk worden beschouwd, en omgekeerd. Het is een kunst om oordeelvorming achterwege te laten. Erudiet en kritisch lezer Gerard op de Weegh geeft met een korte beschouwing over bootjes valkuilen aan.

De inleiding over regio-literatuur geeft een beeld van veranderingen in geïsoleerde samenlevingen onder invloed van de buitenwereld.

De inleiding over familierelaties sluit aan bij de families in de werken van Pol. Het kerngezin – man, vrouw en kinderen – is in de boeken in de minderheid.

Engelse en Duitse citaten heb ik vertaald met Deepl.com. De vertalingen verdienen geen schoonheidsprijs. Lees vooral het origineel.

In de jaren ‘80 schreven Martin Koster en ik korte schetsen in het Drents onder het pseudoniem Jans Pol. Wie bij de digitale bibliotheek van Nederland op Jans Pol zoekt, vindt de werken. dbnl.org

Na het werk van Jans Pol volgt een inleiding over de toekomst van Nedersaksische streektalen.

Hier en daar komen herhalingen voor; de beste leermeesters.
Wie aanvullingen en/of verbeteringen heeft is welkom.

Bootjes

Ik heb iets met bootjes, met name met zeilbootjes.

Kortgeleden kwam ik een aantal wedstijd(zeil)boten tegen die allemaal in de jaren dertig van de vorige eeuw ontwikkeld waren. Ik trof Regenboog (geboortejaar 1930), de Bergummermeer (BM-er 1931) en haar iets grotere wedstrijdzus de 16m^2, ook 1931 en nog de Lark en Pampus uit respectievelijk 1930 en 1933.

Ik mijmerde wat over die wedstrijdboten die nog steeds door liefhebbers gekoesterd en gevaren worden. Allemaal boten van hout, houten mast met ijzer of messing beslag, houten giek en gaffel, zeilen van katoen, het staande want van ijzer en het touwwerk van natuurlijk materiaal (hennep/katoen)

In hetzelfde artikel werd ook een aantal moderne wedstrijdzeilboten genoemd. De Laser, de Flying Dutchman (FD), de 470 en de Yngling. Allemaal boten met kunststof romp, aluminium mast, dacron zeilen, verstaging RVS en touwwerk van kunststof, al heeft dan een enkel stuk touw dat veel door de handen van de zeilers gaat een dunne katoen bekleding over een kunststof lichaam/kern.

Ik deed in gedachten een klein theoretisch onderzoek. Ik zocht van die moderne boottypen per boot het totale gewicht. Dus romp, mast, giek en gaffel, zeil, en want en touwwerk, gewoon het totaalgewicht zonder bemanning. Het 'reguliere' aantal m^2 zeil deelde ik door het aantal kilogrammen totaalgewicht. De uitkomst vermenigvuldigde ik met 100 om een handzaam getal te krijgen. Ik berekende zo per boot hoeveel m^2 zeil beschikbaar was per 100 kg gewicht, anders gezegd het 'motorvermogen' van een zeilboot per 100 kg gewicht kwam zo in beeld.

Ik deed naderhand hetzelfde voor de historische zeilers uit 1931 en kwam tot de conclusie dat die historische zeilers veel meer zeil (dus meer masten of hogere masten) hadden moeten krijgen om tot ongeveer hetzelfde 'motorvermogen' per 100 kg gewicht te komen. Het is maar goed dat dat niet geprobeerd is, de veiligheid zou opgeofferd zijn. Een open zeilboot, houtbouw, met ijzer en katoen voor de verdere uitrusting, dan hebben de vier genoemde typen het maximaal haalbare in hun klasse bereikt. De geschiedenis bewijst dat.

Die historische zeilers en de huidige over het water surfende zeilboten. Twee categorieën uit een veelheid van zeilboten. Maar kenmerken van de ene categorie over die andere leggen krijgt soms iets absurds ook al hebben we het nog steeds over zeilboten of, ik maak een overstap, over Nederlandse romans. Een vergelijking streekromans van rond 1900 en romans gepubliceerd in de prille een-en-twintigste eeuw kan natuurlijk. Een vergelijking waaruit openlijk of in bedekte termen een kwaliteitsoordeel wordt afgeleid is iets anders. Dat is wandelen in levend hoogveen. Voor je het weet zak je tot je knieën of verder in het veenmoeras, een moeras waar moeilijk uit te komen is.

Gerard op de Weegh

De regionale roman

Sommige regio's zijn gekoloniseerd door streekromans, zegt onderzoeker Ian Duncan. Vrij vertaald kan dat betekenen dat het beeld van een regio mede wordt bepaald door de beschrijvingen in streekromans. In zijn artikel *The Provincial or Regional Novel*[2] beschrijft Duncan verschillen en overeenkomsten tussen literatuur uit de regio, de provincie, en de rest van de (Engelse) wereld. In het navolgende probeer ik enkele inzichten te vertalen naar de 19e eeuwse literatuur in het Nedersaksische gebied.

Tot 1800 was Drenthe een tamelijk geïsoleerd en afgelegen gebied dat moeilijk was te bereiken. Pas in 1815, nadat Napoleon was verslagen en de Franse/Bataafse tijd was beëindigd, werd Drenthe een provincie. Vóór 1815 was Drenthe bekend onder de naam de Landschap, nog herkenbaar in Nedersaksische aanduidingen als d'Olde Laandschop. Henk Nijkeuter laat zijn *Geschiedenis van de Drentse literatuur*[3] beginnen in 1816.

Dat is weinig verbazingwekkend, het aantal inwoners van de provincie bedroeg rond 1800 circa 40.000 personen. De meeste mensen in de landschap waren analfabeet, of op zijn minst laaggeletterd. Wellicht konden velen – de bijbel – lezen, schrijven was minder noodzakelijk. Het eerste reisverslag over een Drenthe is afkomstig van Jacob van Lennep en zijn vriend Dirk Hoogendorp. Het reisverhaal dateert van 1823 en is pas in 1942 in druk verschijnen.

In 1842 verscheen het reisverhaal van de drie podagristen

2 *The Provincial or Regional Nove*l Chapter19 November 2007
DOI: 10.1002/9780470996324.ch19
publication at: https://www.researchgate.net/publication/227570212
3 *Geschiedenis van de Drentse literatuur, 1816-1956* Henk Nijkeuter ook op www.nedersaksisch.org/boeken

over hun tocht van Bad Bentheim naar Assen, grotendeels in het Nederlands geschreven, met een enkel Drents woord. Rond 1880 verschenen opnieuw reisbeschrijvingen van de hand van Jacobus Craandijk.[4] In de boeken komt een beeld naar voren van geïsoleerde gemeenschappen geheel op zichzelf gericht en tevreden met zichzelf, zonder ambitie. Bij Van Lennep lezen we dat bewoners van Zweeloo nog nooit in Sleen zijn geweest, terwijl ze wel de kerktoren van Sleen konden zien.

Rond 1830 kwam er enige reuring in Drenthe onder andere door de afscheidingsbeweging van dominee Hendrik de Cock. Deze dominee uit Ulrum staat aan de basis van de gereformeerde kerk. Zijn afsplitsing van de hervormde kerk zorgde in diverse dorpen voor conflicten, zowel binnen families als binnen de boerengemeenschap.

Halverwege de 19e eeuw treden meer veranderingen op in de provincie. De aanleg van de spoorlijn naar Groningen, kanalisatie, vervening, en daarmee gepaard gaande migratie naar Drenthe. Vooral vervening van Zuidoost-Drenthe, maar ook bij Smilde, zorgde voor veel aanwas uit nabijgelegen gebieden. Rond Smilde kwamen veel veenarbeiders uit het nabijgelegen Friesland. Later, bij de vervening van de Zuid-Oosthoek, kwamen migranten uit Twente, uit Friesland, en uit het naburige Duitsland; destijds nog het Koninkrijk Hannover, en het Graafschap Bentheim.[5]

Deze ontwikkelingen zorgden voor een tweedeling in de maatschappij. Aan de ene kant was er de plaatselijke samenleving met een beperkte horizon, de wereld was niet groter dan het dorp. De dagelijkse gang van zaken werd bepaald door het dorps- en familieleven. Plaats- en tijdsbesef waren beperkt.

Van de andere kant drong de buitenwereld zich op. Besef van plaats en tijd raakten aan verandering onderhevig. In de reisverhalen van Van Lennep, de podagristen, en van Craandijk is de plaats het dorp, niet de provincie. De tijd, dat is het seizoen en de levenscyclus. Ook in het werk van Jans Pol, rond 1875, spelen – de plaats – het dorp, de heide, de schapen,

4 Al deze werken zijn online te raadplegen. Dbnl.org en nedersaksisch.org
5 Lees diverse nummers van *Poze* over migratie. www.nedersaksisch.org

en de 'vaste' tijden – het seizoen, de oogst, de opeenvolgende familiegeneraties een voorname rol. *In Harm en zien broer Luuks* en in *Hannegien* komen slechts enkele verwijzingen voor naar de grotere buitenwereld en naar andere tijden achter de horizon. Sluipenderwijs raakt de afgesloten regionale gemeenschap geïnfecteerd met de buitenwereld. Het oude verdwijnt, nieuwe mores dient zich aan.

> ... readers witness the collapse of a traditional distinction between horizons of knowledge – one of them immediate, proximate, concrete, present to the senses, measured by the pace of daily life; the other temporally as well as spatially distant, invisible and intangible, abstract. Province and world are inextricably enmeshed together in a "great web" – the image stays close here to its source in the industrializing work of weaving[6].

In Harm en zien broer Luuks schetst de Jans Pol uitgebreid het conflict tussen de diverse religies, de hervormden en de Cocksen. De kerkscheuring kwam van buiten de provincie, onder invloed van landelijke ontwikkelingen naar Drenthe; de horizon werd groter wat plaats en tijd betrof.

In *Hannegien*, dat zich ook in een dorp afspeelt, schetst Jans Pol uitgebreid vooroordelen tegen de Ooster-Drenten, de migranten in het veen; nieuwkomers in de provincie. De Ooster-Drenten zijn zuiplappen, verschonen zich slechts eenmaal per jaar en hebben een ruwe taal. De romantische liefde tussen het geadopteerde kind Hannegien en boerenzoon van goede komaf – Albert – komt in gevaar door roddel en achterklap.

Het ontbreken van oprechte communicatie is een constante in beide werken.

---

6 ... de lezer is getuige van de ineenstorting van een traditioneel onderscheid tussen horizonten van kennis – de ene onmiddellijk, dichtbij, concreet, waarneembaar voor de zintuigen, afgemeten aan het tempo van het dagelijkse leven; de andere zowel in tijd als ruimte ver weg, onzichtbaar en ongrijpbaar, abstract. Provincie en wereld zijn onlosmakelijk met elkaar verweven in een "groot web" – het beeld blijft hier dicht bij zijn bron in het nijvere werk van het weven. Vertaald met www.DeepL.com/Translator

Wellicht gebruikt Pol de stijlfiguren ironie, satire en overdrijving voor zijn verbeelding van een nostalgisch getint geromantiseerd verleden, dat wellicht niet zo sterk heeft bestaan. Hij zet onbeschoft gedrag tegenover goede manieren, wellicht om tegenstellingen herkenbaar te benadrukken.

> Regional fiction specifies its setting by invoking a combination of geographical, natural-historical, antiquarian, ethnographic, and/or sociological features that differentiate it from any other region. A provincial setting is defined more simply by its difference from the metropolis – by the fact that it is not London. ... Thus, while "regional" implies a neutral or even positive set of multiple local differences, "provincial" connotes a negative difference, based on a binary opposition, expressed as a generic or typical identity, within which any particular provincial setting may take the place of any other.[7]

Regionale literatuur beperkt zich tot vertrouwde plaats en tot vertrouwde tijd, met een enkel uitstapje naar landelijke ontwikkelingen en andere tijden – geschiedenis, toekomst van verre volkeren.

Duncan geeft aan dat regionale literatuur zich niet hoeft te beperken tot het platteland, maar dat ook in bepaalde steden of in stadswijken het regionale karakter van de literatuur naar voren komt. In die zin kan ook een roman over particuliere zielenroerselen in een buitenwijk van Amsterdam of Rotterdam tot regioliteratuur worden gerekend.[8]

---

7 Regionale fictie bepaalt haar situering door zich te bedienen van een combinatie van geografische, natuurhistorische, antiquarische, etnografische en/of sociologische kenmerken die haar onderscheiden van elke andere regio. Een provinciale omgeving wordt eenvoudiger gedefinieerd door het verschil met de metropool – door het feit dat het niet Londen is. ... Terwijl "regionaal" dus een neutraal of zelfs positief geheel van meervoudige lokale verschillen impliceert, duidt "provinciaal" op een negatief verschil, gebaseerd op een tweevoudige tegenstelling, uitgedrukt als een algemene of typische identiteit, waarbinnen een bepaalde provinciale omgeving de plaats kan innemen van elke andere.

8 Diverse hedendaagse romans, als *Eus* van Özcan Akyol kunnen als streekroman doorgaan. Ze beschrijven particuliere beslommeringen in een

Regionale romans kenmerken zich door combinatie van bevolkingssamenstelling, geografie, landschappelijkheid, geschiedenis, en sociaal culturele verschijnselen met nadruk op verschillen met andere regio's. Provinciale literatuur, vaak een neerbuigende term, kenmerkt zich door verschillen te beschrijven met steden, met de Randstad, met mondiale ontwikkelingen.[9]

> ... the key conventions of regional writing: an ethnographic "thick description" of manners and traditions, a written imitation of dialect, an attention to landscape and natural forms, an analytic account of a local economy and its relation to a wider horizon of historical change, and – decisively – the relegation of all this to the past. ... that these are 'tales of other times;' that the manners depicted () are not those of the present age. This is the crucial problem: the very elements that make the region an organic site of belonging in the imperial nation are doomed to vanish under its modernizing political economy. While one author applauds the passing of bad old ways, the obliteration of local manners and traditions is mourned by other authors whose novels exploit the ideologically fertile terrain between a comic affirmation of progress and an elegiac sense of loss.[10]

---

eigen niche. Zoals de aanbevelingstekst aangeeft: Dé literaire sensatie! Dit is geen roman over multiculturalisme, geen successtory van een arme sloeber die zich opwerkt tot invloedrijke ondernemer, of het sentimentele relaas van een crimineel die weer op het rechte pad komt.

9 Ook een kwestie van perspectief, wie wil kan randstedelijke literatuur als provinciaals duiden.

10 ... de belangrijkste conventies van het regionale schrijven: een etnografische "doorwrochte beschrijving" van omgangsvormen en tradities, een schriftelijke impressie van dialect, aandacht voor landschap en natuurvormen, een analyserend verslag van een plaatselijke economie en haar relatie tot een bredere context van historische verandering, en – wat van doorslaggevend belang is – de verplaatsing van dit alles naar het verleden. ... dat dit 'verhalen uit andere tijden' zijn; dat de geportretteerde omgangsvormen niet die van de huidige tijd zijn. Dit is het doorslaggevende probleem: juist de elementen die de regio tot een organische plek maken waar men thuishoort in de heersende natie, zijn gedoemd te verdwijnen onder haar zich moderniserende politieke economie. Terwijl () het voorbijgaan van de slechte oude gewoonten toejuicht, wordt de uitschakeling van lokale gewoonten en tradities betreurd door andere auteurs () wier romans het ideologisch vruchtbare terrein tussen een grappige bevestiging van de vooruitgang en een elegisch gevoel van verlies uitbuiten.

Multatuli van Eduard Douwes Dekker stijgt uit boven de regionale en provinciale literatuur. Regionale literatuur is als een eiland omringd door grote historische veranderingen. Regionale literatuur gaat over herhaling van de seizoenen en de herhaling van de traditionele levenscycli van de bewoners. Drentse streekromans laten zien dat deze continuïteit van de geschiedenis langzaam wordt afgebroken door immigratie, betere communicatie en openlegging van de landschap. Nieuwkomers passen zich deels niet aan bij de traditie maar zorgen vooral voor verschuiving van de maatschappelijke opvattingen en gewoonten. De uitdrukking: één van ons, krijgt steeds minder waarde. Traditionele regionale cultuur verdwijnt langzamerhand en lost op in een landelijke cultuur. Pas als de landelijke cultuur in een crisis verkeert, zegt Duncan, grijpen mensen in de regio terug op regionale cultuur.[11]

11 Met de mogelijkheid om terug te grijpen op tradities die nooit hebben bestaan, zogenaamde invented tradition als naoberschap en naoberplicht voorzien van een niet historisch correcte invulling, een vlucht in nostalgie, zoals het niet was.

Beschouwing over familierelaties

Familierelaties en het proza van Jans Pol

Het standaardgezin – vader, moeder, kroost – is geen regel. Nooit geweest; niet in de samenleving en niet in romans. Samenlevingsvormen zijn er in soorten en maten. Wie in de geschiedenis kijkt kan zien dat het 'ideale' kerngezin geen regel was, eerder uitzondering. Ik las enkele artikelen over familierelaties door de eeuwen heen. De speciale uitgave *Victorian Review*[12] legt de nadruk op de 19e eeuw in Engeland. Ontwikkelingen op het eiland zijn niet helemaal van toepassing op het vasteland van Europa. Ze verschillen in diverse opzichten van de situatie in het Nedersaksisch taalgebied. Toch waag ik me aan de hand van dat overzicht aan enkele bespiegelingen over familie rond de tijd van Jans Pol – 1850, daarvoor en daarna. Ik hoop op diepgravender analyses en vergelijkingen door lezers met meer deskundigheid.

Kelly Hager en Talia Schaffer halen in hun inleiding het standaardmodel van samenleving onderuit. Het heteronormative model; man, vrouw en kinderen, is altijd meer ideaal dan werkelijkheid geweest. In 1851 bestond met 36% een minderheid van de – Engelse –samenlevingsvormen uit dit standaardgezin. De onderzoekers wijzen op veel voorkomende illegale adoptie (tot 1926 verboden in Engeland), samenwonende broers en zusters, bewust celibataire huwelijken, moordlustige vrouwen,[13] *extended families* met (suiker)ooms, (suiker)tantes,

12 *Victorian Review,* Volume 39. Number 2, Fall 2013. Special issue: Extending families. Edited by Kelly Hager and Talia Schaffer. Pdf via researchgate.net
13 Die een einde wilden maken aan het op grond van stand en kapitaal gedwongen huwelijk; zonder mogelijkheid tot echtscheiding.

grootouders, neven en nichten, personeel en pets (huisdieren). In het toenmalige wereldrijk kwamen daar familierelaties bij in de koloniën; veelal verbintenissen met (bij)vrouwen. Ook Nederlandse (veelal) mannen hadden intieme relaties met vrouwen in voormalig Nederlandsch-Indië.

Oervaders en oermoeders

Ik zie parallellen tussen beschrijvingen in Engelse en Russische literatuur en Oeze Volk, het eigen volk in de Drentsche Landschap. Ook Drentsche boeren verwekten – niet enkel in streekromans – kinderen bij hun dienstmaagden en bij vrouwen en dochters van hun arbeiders. In de 19e en 20e eeuw gevolgd door notabelen met bastaardkinderen.

Familie is in het licht van de dagelijkse werkelijkheid een wazig en flexibel geheel. Een aantal van deze wazigheden komt terug in (Drentse) regio-literatuur.

Hoe verre voorouders in Drenthe met elkaar leefden en samenwoonden menen we een beetje te weten aan de hand van historisch en archeologisch onderzoek. Boerderijen met veelal één ruimte voor vee en mensen. Iedereen in een familie leefde bij elkaar. Iedereen betekent vaders, moeders, grootouders, broers, zussen, knechten, dienstmaagden. Hoe echtelijke verbintenissen in die voorbije eeuwen tot stand kwamen is onduidelijk. Niet iedereen is in een kerkregister of burgelijke stand[14] opgenomen.

In literatuur ligt vanaf ongeveer 1750 de nadruk veelal op romantische verhoudingen en huwelijken uit liefde ontsproten. Op romantische verbintenissen is het nodige af te dingen als het om verre voorouders gaat. We weten niet of rond 1200 en de eeuwen daarna verbintenissen het gevolg waren van

14 De burgelijke stand begon met Napoleon. Geheel online na te zoeken. Ook via www.alledrenten.nl

verliefdheden en romantiek. Lawrence Stone[15] beweert, niet geheel onomstreden, dat familieverhouding in vroegere eeuwen koud en onverschillig, en soms zelfs wreed waren binnen een clan. Misschien heeft hij gelijk. In sommige landen gingen mannen op vrouwenjacht om een partner te schaken. Stone zegt dat vanaf de 17e eeuw affectie, tederheid en romantische liefde tussen individuën langzaam naar voren kwamen. De opvoeding van kinderen verschoof daarmee geleidelijk van het collectief – de clan, het dorp – via de grootouders naar de vader en vooral naar de moeder. Het 'kerngezin' werd – in West-Europa – de norm, ook in literatuur.

Verbintenissen kwamen tot in de 20e eeuw – niet enkel in Drenthe – tot stand door bemoeienis van Oeze Volk, de uitgebreide familie. Veel huwelijken waren min of meer gearrangeerd. Arbeidersjongens en -meisjes mochten wel vrijen met kroost van hereboeren, dominees en bestuurders, maar als het op huwelijk aankwam golden andere regels of heftige strijd om los te komen van ouders en clerus.[16] Voor er in de Landschap van echtelijke verbintenissen sprake kon zijn werd het aantal stalraampjes en het aantal bunders[17] geteld. Ook kwam de kerkelijke overtuiging (van ouders) dwingend naar voren.[18] Toch traden er vanaf de 19e eeuw verschuivingen op. Het partnerhuwelijk op basis van wederzijdse instemming werd min of meer regel. In het begin was die wederzijdse instemming niet enkel afhankelijk van de bruid en bruidegom. De wederzijdse families hadden ook een stem; verstoting en/of onterving waren dwangmiddelen voor wie niet wilde luisteren; of doodslag. Een partnerverbintenis werd een gearrangeerd verstandshuwelijk met wederzijdse instemming.

---

15 Telkens verwijzingen naar *Victorian Review.*
16 Lees ook de regioromans van Harm Tiesing. Albert Dening, Jo Bergmans-Beins.
17 Bunder is hectare. 10.000m^2 grond.
18 Ik herinner me de bede in de R.K. kerk. Elke zondag bij de preek. "Wij bidden opdat gemengde verkeringen mogen worden voorkomen of ten goede geleid." Mijn vader zei, geheel gehersenspoeld door de kerk: "Ik breng je nog liever naar het kerkhof dan dat je met een gereformeerde trouwt."

De diversiteit speelt nog steeds, dichtbij en veraf.
Het Nesje duo (Nesjeduo.com) heeft liederen over Servië op het repertoire. Onder meer een droevig lied over een jonge vrouw die onvrijwillig wordt uitgehuwelijkt aan een oude man. Geen keuze. Het is oorlog. Er moet brood op de plank. Eerwraak komt nog voor in diverse landen met andere culturen. Alles lijkt geoorloofd als de eer van de familie wordt bezoedeld. Dichterbij gaat de *crime passionelle* meestal over conflicten tussen (voormalige) partners.
In *Hannegien* speelt eer een belangrijke rol.

In de 18e eeuw hadden wetten over de erfenis een grote invloed op huwelijken. Perry schrijft in *Novel Relations* over de grote onterving van vrouwen als gevolg van huwelijkse wetgeving in Engeland. Getrouwde vrouwen verloren alle rechten en werden afhankelijk van hun familie. In romans komt dat terug met verhalen over ongelukkige vrouwen, en over moorddadige vrouwen die vergiftiging van hun echtgenoot als enige manier zagen om uit de verbintenis te ontsnappen.

Tot halverwege de 20e eeuw verloren getrouwde vrouwen in Nederland hun baan, of werden ze geacht hun baan op te zeggen. Het aanrecht als het recht van de – getrouwde – vrouw. Kortom; er is een grote variatie in tijd (eeuwen) en in regionale gebruiken als het over (huwelijks)verbintenissen gaat.

Incest

Weinig onderwerpen binnen families zijn zo beladen als incest. In Drentse streekliteratuur ben ik het onderwerp in enge zin – seksuele relaties tussen ouders en eigen kinderen en kinderen onderling – niet tegengekomen. In *Victorian Review* bekijken diverse auteurs het onderwerp nader, gericht op de literatuur in de 19e eeuw. De auteurs beginnen met een afbakening. Als incest een (seksuele) intieme liefdesrelatie is binnen een familie, komt eerst de vraag naar voren wat onder een familie valt. In de Engelse literatuur is dat de *extended family*. Ouders, kinderen, grootouders, ooms, tantes, neven en

nichten en aangetrouwden; enigszins vergelijkbaar met Oeze Volk. Onderzoeker Davidoff noemt Oeze Volk de *'long family'*. Onder die *long family* vallen ook kinderen uit één gezin die met kinderen (*siblings*) uit één ander gezin trouwen. Ik ken dat van dichtbij van vier ooms (Kocks) en vier tantes (Kocks-Mensen). Drie broers (en een neef) Kocks trouwden met vier zussen (Mensen).[19] Zo deelden ze materiële goederen en vertrouwde sociale, emotionele en kerkelijke kringen.

Daarnaast noemt Davidoff de '*Close marriages*', huwelijken tussen neef en nicht. Ook die kwamen voor bij Oeze Volk. Net als huwelijken tussen achterneef en achternicht. De novelle *Harm en zien Bruur Luuks* draait om het huwelijk tussen neef Gerrit en nicht Lammechien. In de roman staat geen enkele kanttekening over deze verbintenis. Heel gewoon.

Deze familierelaties vallen in Drenthe niet in de categorie incest. In Engeland waren huwelijken tussen meerdere kinderen uit één gezin met kinderen uit één ander gezin lange tijd verboden. Ook een huwelijk met de weduwe van een overleden broer was niet toegestaan.

Russische romans

Anna Berman[20] schrijft uitgebreid over incest en familiegrenzen in 19e-eeuwse Russische romans. Ook zij geeft aan dat familie een breed begrip is. Wie eenmaal geaccepteerd is in een familie, bloedverwant of niet, wordt al snel aangesproken met broer of zus. Onder nieuwlanders is in Nederland Hallo Bro's (*brothers*) niet ongewoon. In Zambia, waar ik 1975-1976 les gaf was ook 'iedereen' broer en zus. Leerlingen uit mijn klas spraken ooms en tantes aan met vader en moeder.

In Russische literatuur zijn liefdesrelaties tussen familieleden van die uitgebreide familie eerder regel dan uitzondering. Van potentiële echtgenoten werd gezegd: je bent als een broer voor me, om aan te geven hoe vertrouwd de omgang was. Van de minnaar werd een broer of zus gemaakt.

---

19 Uitgebreid in *Poze* nummer 19. www.nedersaksisch.org
20 Incest and the Limits of Family in the Nineteenth-Century Russian Novel. *The Russian Review* 78 (January 2019): 82-102. Pdf via researchgate.net

En omgekeerd: een neef of nicht veranderde in een minnaar. Mannen en vrouwen zochten een partner, vertrouwd als zus en broer; analoog aan Kocks-Mensen. Deze benadering maakt het volgens Berman moeilijk incest nauwkeurig te omschrijven.

> Incest is notoriously difficult to study because the word itself is polyvalent, in different contexts referring to "erotic attraction, sexual intercourse, and marriage."
> As family historian Leonore Davidoff observes, incest has been variously studied "as genetic behaviour, social structures, cultural beliefs, or psychological constructs. Thus incest is used as a single term that involves 'situations and events that have little in common.'"
> And, incest is not an inherent property of any given relationship; rather, it is a social construct that is historically and culturally conditioned and open to change.[21] p.83

Ondanks deze lastige afbakening kent Berman slechts één voorbeeld in de Russische literatuur waar bloedverwanten samen het bed delen. In Drenthe heeft Jan Veenstra de primeur in zijn Nederlandse roman *Hereweg*.

Elke cultuur heeft een eigen duiding van het begrip incest.

> In different times and places, different degrees of kinship—biological, legal, and spiritual—have been considered incestuous. Rather than limiting itself to any one usage of "incest," this article will embrace its polyvalence, considering the ambiguousness of its definition crucial to its conflicted

21 Incest is zeer moeilijk te bestuderen omdat het woord zelf polyvalent is en in verschillende contexten verwijst naar "erotische aantrekking, geslachtsgemeenschap en huwelijk".
Zoals familiehistorica Leonore Davidoff opmerkt, is incest op verschillende manieren bestudeerd "als erfelijk gedrag, in sociale structuren, vanuit culturele overtuigingen, of als psychologische concepten. Zo wordt incest gebruikt als een enkele term die betrekking heeft op 'situaties en gebeurtenissen die weinig met elkaar gemeen hebben.'"
En incest is geen inherente eigenschap van een bepaalde relatie; het is eerder een sociale constructie die historisch en cultureel is gevormd en vatbaar is voor verandering.

and contradictory place in nineteenth-century Russian literature.[22] p.84

In Westerse literatuur komt incest vaker voor, al weten de betrokken niet altijd dat ze broer en zus zijn.

For English literature Ruth Perry has linked this eighteenth-century fascination with incest to an underlying anxiety around the reconfiguration of kinship ties in the period, "a kind of experiment with the meaning of blood relations, a testing of limits, in a society in which consanguineal connections were under pressure."
According to her thesis, the shift in kinship allegiances that came with the rise of the nuclear family meant that women were disempowered in their consanguinial families, where they became a burden to be given away in marriage, a transient being, rather than a stable member. And in parallel, on the sexual plane, disempowered women at the mercy of the men of their family become a classic trope of Gothic horror. In light of this interpretation about shifting family structures, it perhaps becomes less surprising that incest did not appear as a prominent theme in eighteenth-century Russian literature. Russian women's roles within the family did not come under threat in this period, with greater property rights their positions were better assured, and the family system stayed relatively stable till the mid-nineteenth century.[23] p.85

22 In verschillende tijden en op verschillende plaatsen zijn verschillende gradaties van verwantschap – biologisch, juridisch en spiritueel – als incestueus beschouwd. In plaats van zich te beperken tot een bepaald gebruik van "incest", zal dit artikel de polyvalentie ervan omarmen, waarbij de meerduidigheid van de definitie cruciaal wordt geacht voor de conflicterende en tegenstrijdige plaats die het inneemt in de negentiende-eeuwse Russische literatuur.
23 Voor de Engelse literatuur heeft Ruth Perry deze achttiende-eeuwse fascinatie voor incest in verband gebracht met een onderliggende angst voor de herschikking van verwantschapsbanden in die periode, "een soort van experiment met de betekenis van bloedverwantschap, een aftasten van grenzen, in een maatschappij waarin bloedverwantschap onder druk stond". Volgens haar dissertatie betekende de verschuiving in verwantschap die optrad met de opkomst van het kerngezin, dat vrouwen werden uitgeschakeld

Culturele en religieuze achtergronden bepaalden mede de houding tegenover incest. In de 19e eeuw werden in Rusland huwelijken gesloten volgens de regels van de Russisch orthodoxe kerk. Wie met een neef of nicht wilde trouwen kon dispensatie krijgen.[24]

In order to break this (talking about) incest taboo, and to understand the treatment of in-family love in the Russian novel, we must first be clear on how Russians defined incest (*krovosmeshenie*) in the nineteenth century. This is not as simple as it may sound. While relations with anyone in direct line of descent were always strictly forbidden (that is, parents and children or grandchildren), the limits of incest in other relations were hotly debated, and the definition changed over the course of the nineteenth century. From the Medieval period to the eighteenth century, marriage was under control of the Orthodox Church, which defined incest more rigidly than in Judaism or Catholicism, forbidding marriages between individuals related in the sixth degree by consanguinity (second cousins), the fourth degree by affinity (spouses' siblings), and also close spiritual relatives.
In January 1810 the Church loosened this, setting the limit at the fourth degree by consanguinity.
When the Russian government began to standardize its legal system, it essentially left marriage in the hands of the Church, and the section on incest in the first Code of Laws (*Svod zakonov*), which appeared in 1832, does not

binnen hun bloedverwanten, waar ze een last werden die moest worden prijsgegeven in het huwelijk, een vergankelijk schepsel, in plaats van een stabiel lid. En parallel daaraan, op seksueel gebied, werden machteloze vrouwen, overgeleverd aan de genade van de mannen van hun familie, een klassieke rode draad in de gotische horror. [bijvoorbeeld bij Dracula] In het licht van deze interpretatie over verschuivende familiestructuren is het misschien minder verrassend dat incest geen prominent thema was in de achttiende-eeuwse Russische literatuur. De rol van de Russische vrouw binnen het gezin kwam in deze periode niet in het gedrang, met meer eigendomsrechten was hun positie beter verzekerd, en het familiesysteem bleef relatief stabiel tot het midden van de negentiende eeuw.

24 Ik meen dat hetzelfde in de jaren zestig/zeventig van de vorige eeuw in Nederland het geval was. De pastoor kon toesteming geven voor een neef-nichtverbintenis.

> explicitly state which degree of consanguinity or affinity was considered acceptable. The Svod was modified throughout the nineteenth century, and in 1845 the actual delineations first appeared, specifying different punishments depending on the degree of relation.
> Of all the marriage annulments between 1836–60, 12.2 percent were for kinship (that is, incest), indicating that the law was actually enforced, and therefore of consequence.[25]
> p.88

In Engeland waren regels minder streng, vooral omdat Henry VIII nogal vrij met huwelijken omging. Hij maakte zijn eigen wetten. Wetgeving rond huwelijken was later vooral bedoeld om bezit te beschermen.

In Rusland waren de wetten niet in eerste instantie om inteelt te voorkomen,

> In Russia, where no tsar was ever using incest law to wriggle in and out of marriages like Henry, the debates about

25 Om dit (praten over) incesttaboe te doorbreken, en de behandeling van binnenfamilieliefde in de Russische roman te begrijpen, moet ons eerst duidelijk zijn hoe de Russen in de negentiende eeuw incest (krovosmesjenie) definieerden. Dit is niet zo eenvoudig als het misschien klinkt. Hoewel relaties met iemand in de directe lijn van afstamming altijd streng verboden waren (d.w.z. ouders en kinderen of kleinkinderen), werd er hevig gediscussieerd over de grenzen van incest in andere relaties, en de definitie veranderde in de loop van de negentiende eeuw. Vanaf de Middeleeuwen tot de achttiende eeuw stond het huwelijk onder controle van de Orthodoxe Kerk, die incest strenger definieerde dan het jodendom of het katholicisme, door huwelijken te verbieden tussen personen die in de zesde graad van bloedverwantschap (achterneven en achternichten), in de vierde graad van aanverwantschap (broers en zusters van de echtgenoten), en ook tussen nauwe geestelijke verwanten verwant waren.
In januari 1810 versoepelde de kerk dit en legde de grens bij de vierde graad van bloedverwantschap.
Toen de Russische regering haar rechtssysteem begon te standaardiseren, liet zij het huwelijk in wezen over aan de kerk, en de afdeling over incest in het eerste wetboek (Svod zakonov), dat in 1832 verscheen, vermeldt niet uitdrukkelijk welke graad van bloedverwantschap of aanverwantschap aanvaardbaar werd geacht. De Svod werd in de loop van de negentiende eeuw gewijzigd en in 1845 verscheen voor het eerst de eigenlijke afbakening, met verschillende straffen naar gelang van de graad van verwantschap.
Van alle nietigverklaringen van huwelijken tussen 1836-60 was 12,2 procent wegens verwantschap (d.w.z. incest), hetgeen erop wijst dat de wet daadwerkelijk werd toegepast, en dus van belang was.

incest were played out among the intelligentsia and the Church. Economics seems to have played a much smaller role. Given that Russian women had far greater property rights than English women, and that the Russians did not honor primogeniture but instead split estates among their children, there was little incentive to consolidate wealth through "marrying in," making first-cousin marriages less economically desirable. Also in Russia, Orthodox law held greater sway than the Church in England. The laws on incest were not based on concerns about heredity and inbreeding, as evidenced by the fact that spiritual kin (that is, godparents and godchildren) were treated the same under the law as biological kin.

Instead of all these factors, religious concerns about the sanctity of the family appear to have taken precedence. Russian law was stricter about affinial ties (in-laws) than in the West, because, according to the Orthodox Church, when a couple marries, they become "flesh of one flesh," making their relatives also kin.

Arguments against this law held that the marriage of two brothers to two sisters in no way challenged the purity of familial bonds.[26] p.89

---

26 In Rusland, waar geen enkele tsaar ooit de incestwet gebruikte om zich zoals Hendrik in en uit huwelijken te wringen, speelden de debatten over incest zich af tussen de intelligentsia en de kerk. Economie lijkt een veel kleinere rol te hebben gespeeld. Aangezien Russische vrouwen veel meer eigendomsrechten hadden dan Engelse vrouwen, en de Russen het eerstgeboorterecht niet in ere hielden maar in plaats daarvan de landgoederen onder hun kinderen verdeelden, was er weinig stimulans om rijkdom te consolideren door "in te huwelijken", waardoor huwelijken tussen neef en nicht economisch minder wenselijk waren. Ook in Rusland had de Orthodoxe wet meer invloed dan de Kerk in Engeland. De wetten op incest waren niet gebaseerd op bezorgdheid over erfelijkheid en inteelt, zoals blijkt uit het feit dat geestelijke verwanten (d.w.z. peetouders en petekinderen) door de wet op dezelfde wijze werden behandeld als biologische verwanten.

In plaats van al deze factoren lijken religieuze zorgen over de heiligheid van het gezin de overhand te hebben gehad. De Russische wet was strenger over verwantschap (schoonfamilie) dan in het Westen, omdat, volgens de Orthodoxe Kerk, wanneer een paar trouwt, zij "vlees van één vlees" worden, waardoor hun verwanten ook verwanten worden.

Argumenten tegen deze wet waren dat het huwelijk van twee broers met twee zusters [uit een ander gezin] op geen enkele manier de zuiverheid van de familiebanden in gevaar bracht.

> ... in 1812 marriage to the sibling of your sister or brother's spouse was considered incest (that is, two siblings could not marry two siblings). In the English novel, such marriages are common.[27] p.90

Neef en nicht vrijt licht, dat gold ook elders in Europa.

> Many Russian characters are in love with their relatives without the texts offering a hint of resistance to this element of the relationship. Cousinage is a *dangereux voisinage* precisely because of the intimacy and access kinship allowed between young people of the opposite sex.[28] p.91

Taboes rond huwelijken met nauwe verwanten hebben te maken met morele overwegingen – dat hoort niet –, met religie, inteelt en met economische overwegingen rond erfenis.

> Yet while such close family ties were sacrosanct, the family's borders were murky. The incest taboo demarcates the line between kin and non-kin, and in Russia not only was this line not as clear as in England, but people were less concerned about it. In England, there were strong economic motivations for guarding the line. As Elise Michie has shown, "daughters who inherited in place of sons marked the limit of how far the nineteenth-century [English] family could extend its boundaries"; if they married out, their property went with them, and consolidation of property within the family was a central aim. p.121
>
> However, in Russia, with inheritance structures that were not designed to reinforce the insular, linear pattern of

27 ... in 1812 werd een huwelijk met de broer of zus van je zuster of broer beschouwd als incest (d.w.z. dat twee broers of zussen niet met elkaar mochten trouwen). In de Engelse roman zijn dergelijke huwelijken gebruikelijk.

28 Veel Russische personages zijn verliefd op hun verwanten zonder dat de teksten een zweem van verzet tegen dit element van de relatie bieden. Nichtverwantschap is een *dangereux voisinage* juist vanwege de intimiteit en de toegang die verwantschap tussen jonge mensen van het andere geslacht mogelijk maakt. Voisin = buurman/vrouw. Naaste.

> primogeniture, I believe people were less obsessed with patrolling the boundaries of family.[29] p.122

In Russische literatuur lijken huwelijken in eigen kring dominant aanwezig. *Vertrouwd voordelig* om een Zuidoost-Drent te citeren.[30]

> Instead, in-family desire was important to the fabric of the Russian novel. Studying it directly offers a new window into understanding the limits of family in Russia and the resulting possibilities for novel plots. Russian heroes and heroines were not always waiting for an alluring stranger to appear out of nowhere and sweep them off their feet; more often, they were quietly falling in love with a familiar and familial figure close at hand.[31] p.123

---

29 Maar terwijl zulke hechte familiebanden heilig waren, waren de grenzen van de familie troebel. Het incesttaboe bakent de grens af tussen verwanten en niet-verwanten, en in Rusland was deze grens niet alleen niet zo duidelijk als in Engeland, maar de mensen maakten zich er ook minder zorgen over. In Engeland waren er sterke economische motieven om de grens te bewaken. Zoals Elise Michie heeft aangetoond, "markeerden dochters die in de plaats van zonen erfden de grens van hoe ver de negentiende-eeuwse [Engelse] familie haar grenzen kon verleggen"; als zij uittrouwden, ging hun eigendom mee, en consolidatie van eigendom binnen de familie was een centraal doel. p.121

Maar in Rusland, met erfstructuren die niet bedoeld waren om het isolerende, lineaire patroon van eerstgeboorterecht te versterken, denk ik dat de mensen minder geobsedeerd waren met het patrouilleren langs de grenzen van de familie.

Vertaald met www.DeepL.com/Translator (gratis versie)

30 Roman van Peter Middendorp uit Emmen draagt de titel *Vertrouwd voordelig*. Een streekroman over een *coming of age*. Hij kreeg politiebewaking bij zijn boekpresentatie. De lokale identiteit kwam in gevaar. Intimiteit beperkt zich tot zijn 'ontmaagding' door een middenstandsvrouw tegenover de Blokker. Vandalisme en melancholie zijn sterk aanwezig, en (knellende) familiebanden.

31 In plaats daarvan was het verlangen binnen het gezin belangrijk voor de structuur van de Russische roman. De directe bestudering ervan biedt een nieuw inzicht in de grenzen van familie in Rusland en de daaruit voortvloeiende mogelijkheden voor romanplots. Russische helden en heldinnen wachtten niet altijd op een verleidelijke vreemdeling die uit het niets verscheen en hen van hun stuk bracht; vaker werden ze stilletjes verliefd op een vertrouwde en op een familielid in hun naaste omgeving.

Ouderen

In de 19e eeuw nam de gemiddelde leeftijd langzaam toe, ondanks de hoge kindersterfte. Mannen en vrouwen van middelbare leeftijd verloren aan belang, vooral als de vruchtbare leeftijd was gepasseerd. Mannen deden niet meer mee op de huwelijksmarkt en vrouwen konden niet meer baren. Een oudere vrijgezelle tante had hoogstens een rol als suikertante. In de 19e eeuw groeide de familie van bloedverwanten en tegelijk kromp het kerngezin. Dit had tot gevolg dat ouderen een plek in de familie kregen; als oude en wijze mensen. In *Marthoa Ledeng*[32] en ook bij *Harm en zien bruur Luuks* zijn de ouderen goed voor wijze raad en voor de erfenis.

Andere samenlevingsvormen

In 19e-eeuwse Victoriaanse literatuur zijn er aanwijzingen voor lesbische relaties. Onderzoekers laten zien dat in voorkomende gevallen de beste vriendin een huwelijk voor haar partner arrangeert, als een soort dekmantel. Eén van de vriendinnen trouwt volgens de (ongeschreven) regels van geld, afkomst, enz. met een man en onderhoudt vervolgens een langdurige buitenechtelijke relatie met haar vrouwelijke partner. In de Engelse literatuur – en in het 'echt' – komen ook homoseksuele relaties van mannen binnen een heterohuwelijk voor, naast bigamie van een man met meerdere vrouwen.

De standaard heteroseksuele familie werd ook veelvuldig opgerekt door – weliswaar onwettige – adoptie van kinderen die geen bloedverwanten waren. Stiefvaders en stiefmoeders, als gevolg van sterfte, waren schering en inslag. Jans Pol verloor tweemaal zijn echtgenote. Vroegtijdige sterfte komt in latere

32 Harm Tiesing.

eeuwen minder voor. Echtscheidingen zijn de laatste eeuw – langzamerhand – heel gangbaar en zorgen voor samengestelde gezinnen.

Ook broers en zussen woonden in de 19e eeuw veelvuldig samen, uit vertrouwheid en ook uit economische motieven. Naast officiële verbintenissen waren er veel andere samenlevingsvormen. Ook suikeroom en suikertantes maken onderdeel uit van speciale relaties. In de conclusie van de inleiding in *Victorian Review* staan de ontwikkelingen en de ontmaskering van misverstanden bij elkaar. Hier volgt de Engelse tekst, met in de voetnoten de vertaling.[33]

> [This research …] allows us to see that the ideal of the domestic nuclear family was not so much under attack as it was carefully pieced together in the face of all the discouraging evidence of its impossibility. What actually existed were radically different families: the "transnormative families" that Thiel describes, the "serial families" that Rosings examines, the performative families that Simpson analyzes, the marketed conjugality that Phegley has discovered, the families formed through elective affinities that both Furneaux and Ingleby trace, the queer connections that Tate describes, the permeable missionary family that Cleall recovers.[34]
>
> The Victorian construction of family occurred in the wake of a long history of networks of affiliation that included cousins, friends, servants, neighbours, and connections, as amply attested to by historians of the premodern era. The gradual growth of the notion of a normative nuclear

33 Vertaald met www.DeepL.com/Translator (gratis versie)

34 Ons onderzoek... stelt ons in staat te zien dat het ideaal van het huiselijke kerngezin niet zozeer onder vuur lag, maar dat het zorgvuldig in elkaar werd geknutseld tegenover al het ontmoedigende bewijs van zijn onmogelijkheid. In werkelijkheid bestonden er radicaal andere gezinnen: de "transnormatieve gezinnen" die Thiel beschrijft, de "seriefamilies" die Rosings onderzoekt, de "performatieve gezinnen" die Simpson analyseert, de vercommercialiseerde echtelijke relaties die Phegley heeft ontdekt, de gezinnen die gevormd worden door gekozen verbondenheden die zowel Furneaux en Ingleby traceren, de homoseksuele connecties die Tate beschrijft, het ondoorzichtige missionarisgezin dat Cleall terugvindt.

family was a fraught one. Imagined families, as we see from Dickens, Ewing, and Collins, could be composed of yearning individuals—deaf gentlemen, widowed women, homeless urchins, criminal schemers, lonely children, elderly survivors—who bond with one another. Families could consolidate around missing members: vanished parents, mysterious aunts. In short, the notion that a biologically-connected nuclear family was the norm was true neither in actuality nor in literature. Actual families were widely diverse, and literary families created the language to describe and justify that diversity.[35]

The traditional place to begin thinking about the family is, as we note at the outset, the grand narrative of Stone, in which the Victorian family is characterized as the epitome of the modern, affective, loving, nuclear configuration. But in the last twenty-five years, family history of the Victorian era has challenged every assumption of Stone's. The Victorian family was not always loving, and it was never nuclear. It consisted of extended, substitute, affiliative, and shifting members, and its most cherished principles—maternal adoration, conjugal bliss—were painstakingly produced against an array of dangerous circumstances (abuse, financial pressures, abandoned children) and surprisingly non-normative compositions (cohabitation, same-sex couplings, asexual unions). In other words, the story of the Victorian family we have inherited is just that, a story. True, it is one of the stories that the nineteenth century loved to tell, in novel

35 De Victoriaanse constructie van familie vond plaats in het kielzog van een lange geschiedenis van verwantschapsnetwerken die neven, vrienden, bedienden, buren en connecties omvatten, zoals ruimschoots wordt aangetoond door historici van het premoderne tijdperk. De geleidelijke groei van de opvatting van een normatief kerngezin was een moeizaam proces. Zoals we zien bij Dickens, Ewing en Collins, konden verbeelde gezinnen bestaan uit smachtende individuen – dove heren, weduwen, dakloze zwervers, criminele oplichters, eenzame kinderen, oudere overlevenden – die een band met elkaar aangingen. Families zouden zich kunnen verenigen rond vermiste leden: verdwenen ouders, mysterieuze tantes. Kortom, het idee dat een biologisch verbonden kerngezin de norm was, klopte noch in de werkelijkheid noch in de literatuur. Feitelijke gezinnen waren zeer divers, en literaire gezinnen creëerden de taal om die diversiteit te beschrijven en te rechtvaardigen.

> after novel. But if Victorian literature constructs this model of family, it also reveals its internal shakiness. As Claudia Nelson reminds us, the Victorians wrote about family "by blending what they had observed with what they longed for". It is those narratives — showing us that the Victorian family was in every way a careful and exceedingly difficult discursive construct, and one that needed to be upheld at every moment—that this issue interrogates.[36]

Victorian Review[37] geeft overtuigend aan dat relaties naast de wettelijke verbintenissen veelvuldig voorkwamen. Deze niet-standaardrelaties hebben wellicht een grotere invloed op veranderingen en acceptaties als homo-huwelijken gehad dan de obsessie met heteronormatieve verbindingen.

---

36 De traditionele startplaats om over het gezin na te denken is, zoals we in het begin al opmerkten, het grote verhaal van Stone, waarin het Victoriaanse gezin wordt gekarakteriseerd als de belichaming van de moderne, affectieve, liefdevolle, gezinskernconfiguratie. Maar in de afgelopen vijfentwintig jaar heeft de familiegeschiedenis van het Victoriaanse tijdperk elke vooronderstelling van Stone in twijfel getrokken. Het Victoriaanse gezin was niet altijd liefdevol, en het was nooit een kerngezin. Het bestond uit uitgebreide, vervangende, verwante en wisselende leden, en zijn meest gekoesterde principes – vaderlijke adoratie, echtelijke gelukzaligheid – werden moeizaam tot stand gebracht in een scala van gevaarlijke omstandigheden (misbruik, financiële druk, in de steek gelaten kinderen) en verrassend niet-normatieve samenstellingen (samenwonen, koppels van hetzelfde geslacht, aseksuele verbintenissen). Met andere woorden, het verhaal van het Victoriaanse gezin dat wij hebben geërfd is gewoon dat, een verhaal. Toegegeven, het is een van de verhalen die de negentiende eeuw graag vertelde, in roman na roman. Maar als de Victoriaanse literatuur dit gezinsmodel construeert, onthult ze ook de interne wankelheid ervan. Zoals Claudia Nelson ons in herinnering brengt, schreven de Victorianen over familie "door wat ze hadden waargenomen te vermengen met waar ze naar verlangden". Het zijn deze verhalen – die ons laten zien dat het Victoriaanse gezin in alle opzichten een zorgvuldige en buitengewoon moeilijke constructie was, een constructie die op elk moment overeind gehouden moest worden – die in dit nummer aan de orde worden gesteld.

37 Kelly Hager and Talia Schaffer *Victorian review* Volume 39 Number 2. Fall 2013 Artikel op researchgate.net als pdf.

Liefde in China

In China was eeuwen sprake van uithuwelijking. Een wettige vrouw was voor huishouden en nakomelingen. Een minnares (gheisa) was voor de romantische en sensuele zaken. Ik schreef aan de hand van een boek van Lynn Pan eerder over romantische liefde in China.[38] Een deel van dat verhaal volgt hier.

Lynn Pan[39] is in Shanghai geboren en studeerde in Londen en Cambridge. Ze schreef meer dan een dozijn boeken over China en de Chinese diaspora. Ze is winnaar van de Martin Luther King Memorial Prize. In *When True Love Came to China* vergelijkt ze liefde in het Oosten met liefde in het Westen. Confucius, Freud, Goethe, Ibsen, Yu Dafu, Xu Zhimo, Eileen Chang; denkers, schrijvers, dichters en doeners laten hun licht schijnen op de metafysica van liefde. Ze las boeken uit de oudheid en ze stopt haar beschouwing over liefde in China ongeveer rond 1950. De moderne tijd is te modern voor zinvolle uitspraken.
Trouwen uit liefde kwam in China niet voor. Tot 1900 was 100% van de huwelijken gearrangeerd. De familie koos een bruid. In 1937 werd in China de partner nog bij 54,72% van de huwelijken door de ouders gekozen. Voor 1900 was romantische huwelijksliefde in China onbekend. Het Chinees kende geen woorden (karakters) voor romantische liefde. Romantische liefde als aanloop naar een huwelijk was onbekend. Het huwelijk was een zakelijke overeenkomst, met gehoorzaamheid aan ouders als grootste deugd. Voor

38 *How true love came to China*. Zie ook Poze nr. 9/10
39 Lynn Pan, *When true love came to China*, Hong Kong University Press. 325 pag. Euro 55,00 isbn 978-988-8208-80-7

passie en hartstocht – en voor sex – waren er prostitueés en concubines. Van monogamie was geen sprake, in elk geval niet vanuit het perspectief van de man. Vrouwen schikten zich in deze eeuwenlange traditie. Met de 4 mei-beweging begonnen panelen te verschuiven. Vrije wil, vrije partnerkeuze kwam naar voren, en; ongehoorzaamheid aan ouders.
Lynn Pan beschrijft de levens van een tiental schrijvers uit de eerste helft van de vorige eeuw. Veel schrijvers waren uitgehuwelijkt – een enkele met een analfabete vrouw met afgebonden voeten; het summum van schoonheid en opwinding – bleven getrouwd en verwekten nakomelingen. Ze ontvluchtten hun wettige echtgenote en lieten zich leiden door hun hartstochten. Ze trouwden met hun romantische liefde en verwekten opnieuw nakomelingen. In (literaire) tijdschriften lieten ze – ook met intieme dagboeknotities – weten hoe ze hun leven hadden ingericht. In korte verhalen vertellen ze hun levensloop tussen fictie en werkelijkheid.

Drie soorten liefde
Wie wil kan een onderscheid maken naar soorten liefde. De eerste soort is van het dierlijke soort, enkel gericht op voortplanting en blussen van driften. Er komt geen gedachte aan te pas. De tweede soort is ingetogener. Er is lust met enige hartstocht en een (uitgebreid) paringsritueel. Liefde krijgt vorm in een erotisch evenwicht tussen lichaam en geest, met éénwording van lichaam en geest als ultiem resultaat van romantische liefde.
De derde soort is in de Middeleeuwen in Europa tot ontwikkeling gekomen. De hoofse liefde. De ridder maakt de jonkvrouw het hof en de grootste bevrediging is haar hart te winnen en het daarbij te laten. Immers: bezit van de zaak is het einde van het vermaak. Eeuwig verlangen is beter dan trouwen.
De katholieke kerk heeft een hoofdrol gespeeld bij deze veranderingen. De liefde is door de katholieke leer verplaatst van louter lust en ongeremde paring naar het monogame

huwelijk. Liefde is de hoofdzaak en paring mag enkel als er aandrang is tot voortplanting. Tijdens de vasten (ramadan) is geslachtsverkeer niet toegestaan. De kerk belemmert de vrije wil en kapselt gelovigen in. De ware liefde is de liefde voor God. De lichamelijke aandrang is getransformeerd tot geestelijke liefde. Westerse literatuur weerspiegelt deze ontwikkeling. *Die Leiden des jungen Werther* – zelfdoding na een onbeantwoorde romantische liefde (Goethe). *Een Poppenhuis* (Ibsen) – Nora, vrouw des huizes vertrekt en laat haar man in de steek; ongehoord in China. *Lady Chatterley's minnaar* (D.H. Lawrence) – overspelige vrouw in de setting van een romantische liefde. In China waren enkel mannen overspelig. Deze boeken beleefden in China herdruk na herdruk. *Mandarin duck* en *butterfly* (Pekingeend en vlinder) verwijzen naar geliefden. Een yin-vrouw is losbandig en een yin-boek verwijst (ook) naar pornografie. Een eerste betekenis van yin is overstromend water. Overdadigheid. Het Confucianisme preekt matigheid. Niet teveel van het ene en niet teveel van het andere. Dat geldt zeker voor bestuurders. Wie in het ambtelijk apparaat van China terecht wilde komen, werd uitgebreid met Confucius geschoold. Het Confucianisme – matigheid, gehoorzaamheid – stroomt door de Chinese aderen. Afhankelijk van de definitie komt romantische liefde wel of niet overal voor. In China vooral buiten het (gearrangeerde) huwelijk, maar misschien is dat in Nederland ook het geval. Liefde is onmeetbaar. Uit *When true love came to China* wordt wel duidelijk dat najagen van de ultieme ervaring van liefde niet altijd tot een prettig leven leidt.
Ik léés liever over de verstandsverbijsteringen en verslavingen dan deze verdwazingen zelf te willen ervaren. Ik behoud liever het goede in plaats van in de praktijk alles te onderzoeken. In mijn korte verhalen verken ik de grenzen en laat ik grenzen op uitbundige wijze achter me. Als het tijd is schuif ik uit vrije wil en met overgave aan voor gebakken aardappelen, zalm en bietensalade. En appelmoes.

Biografie van Jans Pol

Jans Pol werd op 28 februari 1842 geboren in Westerbork.[40] Zijn ouders hadden een klein boerenbedrijf. Jans miste het gebruik van één hand, waarschijnlijk de linker, te oordelen naar het handschrift in de orginele manuscripten. Hij was door deze handicap minder geschikt voor het boerenwerk. Jans Pol studeerde voor onderwijzer. Pol verhuisde op 1 juni 1864 uit Ansen (gemeente Ruinen) naar Nijensleek (gemeente Vledder), waar hij werd aangesteld als leerkracht aan de lagere school. Precies twee jaar later (1-6-1866) werd hij door de Maatschappij van Weldadigheid te Frederiksoord (gem. Vledder) benoemd tot hoofd van de lagere school in kolonie 2 te Wilhelminaoord (sommige bronnen maken melding van school I te Frederiksoord). De taak van schoolhoofd nam Pol zeer ruim op. Zo had hij een grote inbreng in de feestelijkheden ter gelegenheid van de opening van de G.A. van Swietenschool (tuinbouwschool) op 19 mei 1885 in Frederiksoord.

Pol schreef voor dat feest verschillende liederen en maakte een speciaal gedicht [pag. 54], waarin hij de doelstelling van de kolonisatie beschreef. Hij werkte op dat moment al meer dan 19 jaar in de koloniën.

De Maatschappij van Weldadigheid, die de kolonisatie regelde, heeft bij het uitvoeren van haar taken, te weten het

40 Deze en volgende pagina's ontleen ik aan Cursus Drents 1986-1987 voor Radio Noord. Ik schreef destijds over Jans Pol. Dit is Les 2. Alle lessen zijn in het Drents Archief in Assen.
Uitgebreidere informatie is te vinden bij Henk Nijkeuter, *Geschiedenis van de Drentse literatuur 1816-1956*. www.nedersaksisch.org/boeken

voorkomen van armoede door het verschaffen van arbeid, het aankweken van godsdienstzin en het zorgen voor goede onderwijsvoorzieningen, een prima kracht aan Pol gehad. In de avonduren gaf meester Pol les in de niet-tuinbouwvakken aan de G.A. van Swietenschool. Klassen met meer dan 50 leerlingen waren eerder regel dan uitzondering.

Pol was dichter van gelegenheidsliederen en schrijver van novellen. Zijn bijdragen werden, ook in het Drents, afgedrukt in "Erica", het jaarboekje van de Maatschappij van Weldadigheid. Jans Pol hield lezingen voor het Nut en kwam, waar nodig, ook in de pers voor de Maatschappij op. Zo opponeerde hij in het *Nieuws- en Advertentieblad voor Steenwijk en Omstreken* tegen enkele artikelen van een zekere van Ettingen uit Ruinen, die de Maatschappij in een kwaad daglicht stelden (1871).

Jans Pol is tweemaal gehuwd geweest. In 1867 trouwde hij met Maria Abels (geb. 6-6-1842 te Norg). Zij kwam op 8-4-1867 uit Diever naar Frederiksoord, waar zij op 17-2-1871 overleed. Pol hertrouwde in 1874 met Aaltje Ruurds Beima (geb. 16-3-1846 te Noordwolde in de gemeente Weststellingwerf). Zij kwam op 17-11-1874 naar Frederiksoord, waar zij op 6-4-1887 stierf. Op vijftigjarige leeftijd overleed Jans Pol op 9 november 1892. Hij liet een dochter na (Fettje Pol), die in Arnhem heeft gewoond en ongehuwd is gebleven.

Geraadpleegde literatuur:

Maandblad Drenthe 23 (2) 1952 p. 30-31, R.D. Mulder
Drenthe's erfgoed, G. Kuipers, Hoogeveen 1978
De bevolking van de vrije koloniën der Maatschappij van Weldadigheid, C.A. Kloosterhuis, De Walburgpers 1981.
Manuscripten J. Pol, Rijksarchief Assen
Diverse jaarboekjes van de Maatschappij van Weldadigheid te Frederiksoord (Erica).

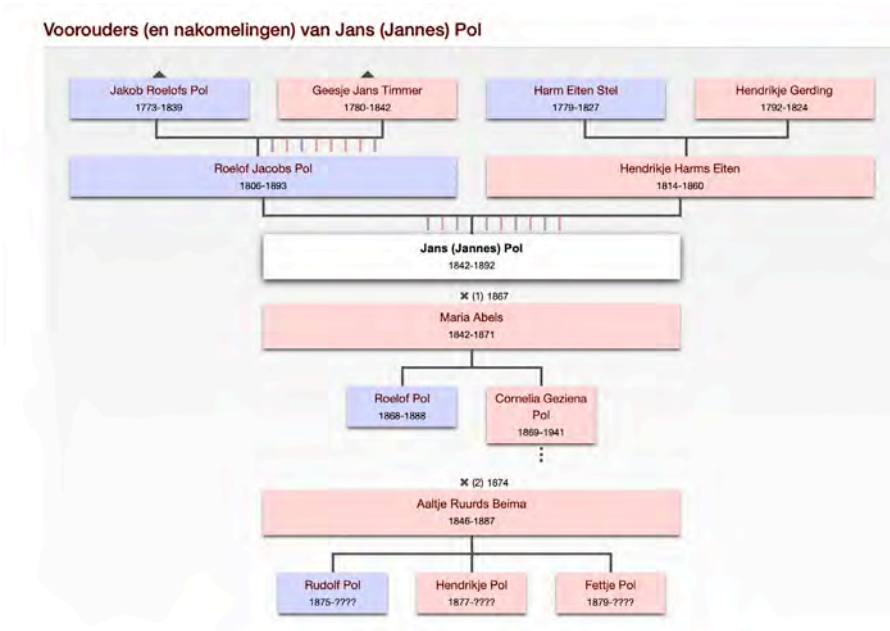

Bibliografie van Jans Pol

Hannegien
Novelle (waarschijnlijk 1885). Uigegeven bij A. Smit te Steenwijk, 60 pag. Bibliotheek Drents Museum. Ook in *Van eigen bodem* (1902). Dialogen in het Drents.

Twee luibuizen
Kort verhaal. (1875) Het origineel manuscript is aanwezig in het Provinciaal Drents Archief te Assen.
49 pagina's. In potloodschrift.

Pieter Vliering
Een schets uit Frederiksoord. zonder jaartal. Het origineel manuscript is aanwezig in het Provinciaal Drents Archief te Assen. 41 pagina's. In potloodschrift. (ook in "Erica" 1891, pag. 136-169).

Uut de kezakkentied

Novelle, zonder jaartal. Het origineel is aanwezig in het Provinciaal Drents Archief te Assen. 60 pagina's. In inktschrift.
Under d'olde beuk
novelle. omstreeks 1874. Origineel in het Provinciaal Drents Archief te Assen. Potloodschrift. 51 pag.

Boschlust
Novelle. zonder jaartal. Origineel in het Provinciaal Drents Archief te Assen. 49 pag. In potlood.

Overige werken:
Grietjes afkomst. "*Erica*" jaarboekje 1893, pag . 136-156.

Meerten van de olde en Meerten van de nije stempel
Een feuilleton in 13 delen. Nov. 1885 in PDAC.

Harm en zien bruur Luuks. 1874
Vioelen Kobus. 1887
Als feuilleton in 12 delen in PDAC. Ga ik nog zoeken.

De Spaorpot van oom Jan.
"*Erica*" jaarboekje 1890, pag. 38-66.

Verder gedichten, versjes, toneelstukken, enz... Veel van deze werken zijn geschreven voor gebruik bij feesten van de Maatschappij van Weldadigheid te Frederiksoord en afgedrukt in "*Erica*".[41]

Literaire kwaliteiten

De verhalen van Jans Pol, zelf noemt hij ze novellen, hebben voornamelijk betrekking op het dorpsleven in Drenthe. Het standsverschil tussen mensen is een terugkerend thema. Een arbeiderszoon is verliefd op de dochter van een hereboer (*Boschlust*). In een ander verhaal staat de afkomst van het meisje een huwelijk in de weg (*Hannegien*).

Pol laat iets van zijn maatschappijkritiek doorklinken

41 In het Drents Archief.

in z'n verhalen. Uiteindelijk krijgen de geliefden elkaar en leven ze nog lang en gelukkig, al duurt het tot het sterfbed van Hendrikje, voordat ze Jannes vindt (*Under d'olde beuk*). Religie speelt soms op de achtergrond een kleine rol. In het verhaal "*Twee luibuizen*" komt het geloof nog het sterkst naar voren. Veldwachter Hendrik Berend praat veel met Jan en dit heeft tot gevolg dat Jan onder de invloed van de "duivel" komt. Pols sympathie ligt echter duidelijk aan de kant van Jan en de veldwachter.

Pol kiest steeds partij voor degenen die zich van het juk van gezag, geloof en traditie los willen maken. Zij het dat hij dit steeds aarzelend doet. Dat er in een eeuw minder is veranderd dan velen mochten denken, wordt aardig geïllustreerd met het fragment uit "*Twee luibuizen*", dat hierna is weergegeven. Het pad van de erotiek is in Pols tijd nog te glibberig. Dit blijkt uit het vrij onschuldige fragment uit "*Under d'olde beuk*". Dit fragment is in het originele manuscript met een zwart potlood doorgestreept. "Er uit te laten" staat erbij. Van literair niveau is in de werken van Pol nauwelijks sprake.

De rolverdeling staat op de eerste pagina's vast (bijv. in *Hannegien*): Albert Keuning is de hereboer, Geert Slieter is cafébaas en Hannegien Slot is dood. Aan het eind van de verhalen wordt de lezer overspoeld met toevalligheden. In twee, hooguit drie pagina's moet recht gedaan worden aan het "eind goed, al goed".

Jans Pol had zeker zijn kwaliteiten. Wellicht is gebrek aan kritiek van lezers en schrijvers op zijn werk er de oorzaak van dat hij niet boven het peil van verhaaltjes vertellen is uitgestegen.

Korte inhoud van enkele werken van J. Pol

Hannegien

Hannegien Slot is de overleden vrouw van Hendrik Lamers. Ze is na de bevalling met haar pasgeboren dochter, die ook

Hannegien heette, gestorven. Hendrik Lamers woont alleen in een boerderij aan de brink te E. Geertje Wolters, een weduwe van zijn leeftijd, doet het huishouden voor hem. Hendrik Lamers is niet erg gezien in het dorp. Dit komt vooral door de houding en de roddelpraat van Geert Slieter en diens vrouw.

Geert Slieter heeft een café en Hendrik Lamers is afschaffer (geheelonthouder). Op een zekere dag sterft op de brink een zwerversvrouw. Haar kind blijft alleen achter en wordt opgenomen door Hendrik Lamers. Hij noemt haar Hannegien. Ondanks deze goede daad wint de Ooster-Drent (uit Schoonebeek) maar heel langzaam sympathie in het dorp.

Het verhaal slaat vijftien jaar over. Hannegien is een mooie vrouw geworden. Dit in tegenstelling tot Geesien, de dochter van Geert Slieter. Geesien wordt door jaloezie verteerd en probeert Albert Koning, buurjongen van Hannegien, tegen Hannegien op te zetten.

Albert Koning, zoon van een rijke boer, maar inmiddels wees, heeft z'n vader beloofd om de familie niet te schande te maken. Albert houdt van Hannegien. Hij vecht tegen zichzelf en tegen de belofte aan z'n vader. De romance die na het paasvuur op tweede paasdag even opbloeit, wordt verstoord door roddels en een anonieme brief over de slechte afkomst van Hannegien.

Albert schrijft Hannegien af. Hannegien vlucht na ontvangt van de brief het veld in. Geesien ziet dit en maakt van de gelegenheid gebruik om een brief in de boerderij van Hendrik Lamers af te leveren. De pleegouders van Hannegien zijn ook afwezig. Geesien treft het niet. Per ongeluk laat ze de deur in het slot vallen als ze eenmaal binnen is en Knecht, de hond, laat haar het huis niet weer uit. Albert Koning komt af op haar geschreeuw. In plaats van Hannegien treft hij Geesien met een brief met hetzelfde handschrift als de brief die hij eerder kreeg. Albert ziet dat hij het slachtoffers is van een lastercampagne. Op dat moment wordt Hannegien binnengebracht. Bijna was ze verdronken. Opzet? Na drie weken is ze weer beter en twee jaar later zien we voor de boerderij een gelukkig gezin bestaande uit Albert, Hannegien en dochtertje Hannegien.

Twee luibuizen

Het gezin Oetsen bestaat uit Hilbert, de vader, Fennegien, de moeder en de kinderen Jan (19), Klaas (12) en Albertje (5). Grootvader Grote Klaas (70), de vader van Fennegien is inwonend. Veldwachter Hendrik Berends en zijn kinderen Mina (18) en Frederik spelen ook mee.

Jan wilde graag timmerman worden, maar zijn vader is keuterboer en heeft heel andere plannen met zijn zoon. Jan is ongehoorzaam en verdoet de tijd met luisteren naar de praatjes van de veldwachter, de andere luilak. Na een ruzie op het land gaat Jan het huis uit. Opa ziet het met pijn in het hart en geeft Jan wat spaargeld mee voordat deze weggaat.

Jan leert bij de zoon van de veldwachter, Frederik, die baas is in een meubelfabriek in Arnhem, het timmervak. Opa financiert een en ander buiten medeweten van de rest van de familie.

In de jaren die volgen raakt de familie Oetsen aan lager wal. De oogst mislukt, moeder bevalt van een zoon en ligt lange tijd ziek in bed, Hilbert Oetsen valt van de hooizolder en breekt een been en als opa moeite doet om kleinzoon Jan uit Arnhem over te laten komen, blijkt deze overspannen te zijn. Op de laatste drie pagina's komt alles weer goed. Iedereen wordt weer gezond en als klap op de vuurpijl blijkt Jan al druk verkering te hebben met Mina, de dochter van de veldwachter.

Pieter Vliering

Met dit verhaal wil Pol het misverstand wegnemen dat de school van de Maatschappij van Weldadigheid te Frederiksoord bevolkt wordt door boeven en schurken. Het is een lofzang op de school. Pol begint met een novelle en eindigt met een beschrijving van de situatie op de school.

Uut de kezakkentied

In het dorp Elzendreef woont in huize Vredeveld de familie Tolman. Zoon Frans is juist luitenant geworden in het leger van Napoleon. Hij verlooft zich bij het begin van het verhaal met Lina, de dochter van dominee Sprankel. Gegoede families met een abonnement op de *Haarlemmer Courant*.

Hans Flink, net wees geworden, woont ook in Elzendreef. Zijn vader heeft hem op zijn sterfbed bekend iemand te hebben vermoord. Dorpsgenoot Huisman, een vroegere rivaal van vader Flink, heeft daarvoor onterecht vijf jaar in het gevang doorgebracht. Hans wordt verteerd door schuldgevoel. Het toeval wil helaas dat hij verliefd is op de dochter van Huisman. Aaltje Huisman is ook verliefd op Hans. Als Egbert, de zwakbegaafde broer van Aaltje, toch goedgekeurd wordt om in het leger van Napoleon te dienen, zorgt Hans Flink op slinkse wijze dat hij de plaats van Egbert in kan nemen. Alleen de dominee is van deze edelmoedige daad op de hoogte.

Er volgt een barre tocht naar Moskou en weer terug. Hans redt het leven van luitenant Frans. Samen komen ze terug in Elzendreef, waar Aaltje haar Hans in haar armen sluit.

Under d'olde beuk

De oude beuk op de brink zou heel veel kunnen vertellen. Leffert Leeghof en zijn vrouw Hendrikje Alting hebben samen een dochter, Zwaantje. Leffert is alcoholist en bij de familie thuis is het een en al treurigheid. Hendrikje heeft last van zelfmedelijden. Ze heeft door een misverstand Jannes Speelman, haar enige echte liefde, laten lopen. Jannes is niet getrouwd en woont samen met zijn neef Roelof.

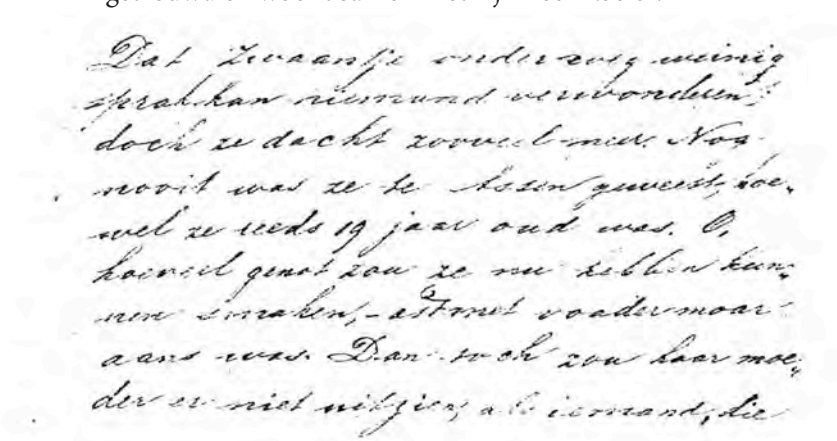
Dat Zwaantje onderweg weinig
spraak kan nemen wordt: :
doch ze dacht zoovel meer. Nog
nooit was ze te Assen geweest, hoe-
wel ze reeds 19 jaar oud was. O,
hoeveel genot zou ze nu kunnen
smaken, - als moet vader maar
aan was. Dan toch zou haar moe-
der er niet mee gaan, als iemand, die

Geschreven fragment uit: *Under d'olde beuk*

Roelof en Zwaantje vinden elkaar tijdens het feest dat in Assen plaatsvindt ter gelegenheid van het bezoek van koning Willem III. Leffert gaat dood en Hendrikje wordt ziek. Jannes Speelman neemt aan het sterfbed van Hendrikje afscheid van de vrouw die hij nooit de zijne heeft mogen noemen. Ze vergeven elkaar dat het niet anders is verlopen. Roelof en Zwaantje gaan samen verder.

Boschlust

Marijke, enig kind van hereboer Willem Doorn, is verliefd op Willem Brand, de oudste zoon van Jakob Brand. Jakob Brand huurt een boerderijtje van Willem Doorn.

De hereboer vindt zijn dochter te goed voor de "krietneuze"; Willem Brand heeft net z'n diploma voor hulponderwijzer gehaald, mét een aantekening voor Engels. Die aantekening komt later nog van pas.

Tijdens een gevecht op de jaarlijkse kermis wordt Willem Brand ervan beschuldigd leeftijdgenoot en rivaal Dirk Ploeg met een mes te hebben verwond. Willem vlucht naar Amerika. Hereboer Doorn wordt in de jaren die volgen opgelicht door een mooiprater uit Holland en dochter Marijke denkt veel aan Willem in Amerika. Door de oplichterszaak raakt Doorn aan lager wal. Als z'n hele hebben en houden onder de hamer van de veilingmeester door dreigt te gaan, koopt een onbekende alles op. Het blijkt Willem Brand te zijn, rijk geworden in de nieuwe wereld. Op zijn, sterfbed (pleuris) heeft Albert Smit inmiddels toegegeven dat hij degene was die Dirk Ploeg met een mes heeft gestoken. Uiteraard leven Marijke en Willem nog lang en gelukkig.

Fragment uit Twee luibuizen" (pag. 12 en verder).

Hilbert Oetsen heeft zijn zoon Jan in de struiken naast de akker aangetroffen. Jan snijdt met een mes in takjes in plaats van met een schop de molshopen vlak te maken. Vader Oetsen slaat zijn zoon bijna dood met een mestvork. Een paar uur later worden in huis de zaken op een rij gezet. Opa probeert te bemiddelen.

"Och heare!" zucht (Grote) Klaas nogmaals, "Wat 'k mot, wee'k niet". En zich met bevende stem tot Jan wendende: "Wat wo' j dan toch, Jan?"
"'k Weet 't niet! – Nou'k niks heb meugen learen dao'k oarigheid an heb .., "
"Joa kiek! 'n halfwieze bek kun j' nog toe kriegen. Wij ploater t bij hum den'k veur d'oarigheid".
"Nee, veur d'oarigheid niet, maor ook met gien bepaolde tegenzin, zoas ik".
" 'k Heb 't altied al zegd," brengt Klaas in ' t' midden, "hie had wat moeten learen".
"Hie had wat moeten learen? Hie had wat moeten learen zeg ie. Is bij bouwen en zeeien dan gien learen? Is bij meeien gien learen? En ... en bij molbultenstreien ook niet? Ie praot altied van learen, maar 'k wol daj hum ies ienmaol veurpraotten, dat hie neug mus learen um niet langer vet in zien schuttel te willen nemen, dat 'n ander almaol veur hum verdienen mot. Zeg ie dan nou ies, wat hie had moeten learen".
"Dat ie oarigheid an't tummeren had, Hilbert, hef hie veur vief jaor al zegd."
"Proot er maor niet langer over, grootvoader. 'k Heb in 't land al zegd, dat ze veur mij niks mear verdienen huuft. 'k Gao vanmiddag nog weg en zal wel deur zien te komen. 'k Wil 't tegen de mollen niet langer proberen wie boas wordt in 't land en 't plaggenstikken liekt mij ook aal minder mooi toe".
Fennechien schreit eerst aanhoudend, doch de gezegden van Jan versterken haar meer en meer in 't geloof, dat deze niet alleen de grootste luiaard is, moar dat hij ook zeer weinig liefde voor zijn ouders gevoelt. En buitendien, as 'n kind tegen zun eigen voader opstoat, zoas Jan doan hef, dan is er niks meer met te begonnen en is 't van heur scholders of as hie in 't verderf lop – en in het verderf lop Jan, nou hie hielmaol an de inbloazingen van de duvel toegef.

Einde van dit fragment.

Fragment uit "Under d'olde beuk" (pagina 38).
Na het feest in Assen rijdt Zwaantje met Roelof terug naar huis. Leffert, de vader van Zwaantje ligt dronken achterop te slapen. Roelof ment de paarden.

> ... In den eersten tijd konden ze 't gesprek niet te best levendig houden. 't Was Zwaantje zoo roar um 't harte, dat 't krek was of heur de tong vastklemde en op enkelde tieden was 't niet of of ze niet ees um dacht, dat ze in de weare was, veural toe Roelof zoo dicht noar heur begon toe te schokken en zij niet goed wist, of hij zuks deed, omdat zien ploas te klein was of umwat aans.
> Terwijl zij zich hierin verdiepte, was zijn rechter arm langzaam om haar heen geschoven en toen hij haar daarop zacht in de zijde drukte en naar zich toe poogde te trekken- weur heur 't gevuul helemaal boas en kon ze op de fluisterende vraag van Roelof, of ze ook bang was, umdat hie mende, nauwelijks antwoorden: "Nee:" want op 't zelfde ogenblik werd haar den mond gesloten door een vurigen, langen kus.

Dit fragment sluit af met de woorden "Er uit te laten" en is in origineel met een zwart potlood doorgehaald.

Opmerking
Let u in de fragmenten op de overgangen van het Drents naar het Nederlands (en omgekeerd).

Jans Pol, propagandist van de vrije koloniën

Henk Nijkeuter

De koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid in Drenthe staan inmiddels op de UNESCO werelderfgoed lijst. De koloniën van weldadigheid kunnen gezien worden als één van de belangrijkste voorlopers van de moderne Europese verzorgingsstaat. In 1818 werd de Maatschappij van Weldadigheid door Johannes van den Bosch opgericht om de toenmalige armen uit de steden werk, onderwijs en medische verzorging te bieden. Daartoe werden landbouwkolonies gesticht, waar tienduizenden arme stadsgezinnen uit het westen van Nederland een nieuw bestaan vonden. Er zijn in Drenthe destijds twee koloniën opgericht. Het begon met de vrije kolonie in Frederiksoord. In 1823 breidde zich dit uit naar Veenhuizen, dat zich ontwikkelde tot onvrije kolonie. Kenmerkend zijn hier de grote gestichten, die later uitgroeiden tot gevangenissen. In de 19e eeuw was er een schrijver die in zijn pennenvruchten een pleidooi hield voor de koloniën; dat was Jans Pol (1842-1892). Hij werd geboren te Zwiggelte. Hij zou eerst molenaar worden, doordat hij voor boer minder geschikt was: hij was geboren met maar één hand. Later kreeg hij een kunsthand aangemeten. Hij had echter een goed verstand en dat betekende dat een loopbaan in het onderwijs voor hem het meest geschikt leek. Hij werd onderwijzer in Nijensleek en de kolonie Wilhelminaoord

Op 19 mei 1885 werd de G.A. van Swieten tuinbouwschool in Frederiksoord geopend, waarvoor Pol het feestlied schreef. Aan deze school werd hij leraar voor de vakken “behoorend

tot het Meer Uitgebreid Lager Onderwijs."[42] Verder gaf hij avondonderwijs in de niet-tuinbouwvakken, dat wil zeggen in de Nederlandse taal.

Jans Pol kreeg in Drenthe vooral bekendheid als novellist en gelegenheidsdichter. Zijn eerste literaire tekst *Harm en zien breur Luuks*, Drentsche novelle, verscheen bij uitgever P. de Roo in Exloo. *Hannegien. Drentsche Novelle* verscheen – zonder jaartal – bij A. Smit in Steenwijk.

De Maatschappij van Weldadigheid, waarmee Pol als onderwijzer nauw samenwerkte, gaf het jaarboekje *Erica* uit. Daaraan droeg Pol bij: het gedicht Nederland en zijn koning, op den 12den Mei 1874 (1875), het Feestlied t.g.v. de opening van de G.A. van Swieten tuinbouw-school (1886) en de verhalen D*e spoarpot van Oom Jan* (1890), *Pieter Vliering. Een schets uit Frederiksoord* (1891) en *Grietje's afkomst* (1893, postuum).

In *Erica* ontpopte hij zich als propagandist van het leven in de vrije koloniën. Wat voorlichters ook beweerden en probeerden – de autochtonen hebben nog lang met wantrouwen naar hun bijzondere dorpsgenoten gekeken. Men bleef denken dat de bewoners van de zogeheten vrije koloniën Frederiksoord, Willemsoord en Wilhelminaoord van hetzelfde slag waren als die van de dwangkoloniën Ommerschans en Veenhuizen.

Geheel in de traditie van de Verlichting werden de bewoners van de vrije koloniën voor hun werk beloond met huisvesting, geneeskundige hulp en onderwijs. Het onderwijs werd door de leiding beschouwd als een belangrijk middel tot materiële en zedelijke verheffing van de kolonisten, vandaar dat zij de leerplicht tot de leeftijd van 12 jaar invoerde, lang voordat er ook maar enige vorm van wettelijke leerplicht bestond – dus vóór 1900. Overigens kwamen de baten van het jaarboekje *Erica* ten goede aan de verbetering van het onderwijs. Toen de pers weinig vleiend over de vrije koloniën schreef, protesteerde Pol hiertegen. Ook in de verhalen *Pieter Vliering* en *Grietje's afkomst* verdedigt Pol de vrije koloniën vurig en probeert hij het publiek door middel van literaire fictie een juist oordeel

42 MULO

over de kolonisten bij te brengen. In *Pieter Vliering* wil Pol het misverstand wegnemen, dat de school in Frederiksoord bevolkt wordt door landlopers en schurken. Het verhaal begint als een novelle, maar al spoedig gaat het over in een gedetailleerde beschrijving van het onderwijs in de kolonie.

In het feestlied[43] dat Pol voor de opening van de G.A. van Swieten tuinbouwschool schreef, vinden we zijn hele visie op de vrije koloniën nog eens in een notendop terug. Het lied, dat uit vijf coupletten bestaat, werd door de leerlingen van de hoogste klassen gezongen. Hierin geeft Pol het streven en de werkwijze van de kolonie: het voorkomen van armoede door het verschaffen van arbeid, het aankweken van godsdienstzin en het zorgen voor goed onderwijs. In het vierde couplet wijst hij op hetgeen tot stand is gebracht en brengt hij hulde aan allen, die hieraan meegewerkt hebben.

Jans Pol werd niet oud: op 9 november 1892 stierf hij op de leeftijd van vijftig jaar te Frederiksoord. De gemeente Vledder eerde hem in 1993 door in Wilhelminaoord een straat naar hem te noemen.[44]

Dr. Henk Nijkeuter

43 Pag. 54.
44 Bron: H. Nijkeuter, *Geschiedenis van de Drentse literatuur 1816-1956*. Assen 2003, 105-114. De J. Polstraat is in een nieuwbouwwijk.

Jans Pol in de pers

Jans Pol verzorgde voordrachten over zijn literair werk. Via delpher.nl zijn diverse artikelen in de kranten van die tijd te vinden. Hier volgt een selectie uit o.a. *Provinciale Drentse en Asser Courant, Opregte Steenwijker Courant*.

De kranten van de NPDAC, de *Nieuwe Provinciale Drentse en Asser Courant*, staan nog niet op het web. Ik kreeg 17 Gigabyte met de kranten uit het Drents Archief. 1700 kranten van na 1886. *Hannegien* is er deels te vinden als feuilleton. NPDAC is niet compleet bewaard gebleven.

PDAC 2 october 1874[45]

De heer J. Pol, onderwijzer te Frederiksoord, schrijft nu en dan eene Drentsche novelle, die daarna voor hem het onderwerp eener lezing wordt. Zoo zal hij morgen te Steenwijk en op 5 Oct. te Smilde voordragen eene Drentsche novelle: "Hannegien" getiteld, die, in kleinen kring gelezen, met groot genoegen werd gehoord. De heer J. Pol zal ook eene lezing houden te Hoogeveen, Meppel (in 't Nut), Heerenveen en Beilen en zou, als ons publiek er eenigen prijs op mogt stellen, ook hier wel eens willen optreden. Wij zullen te zijner tijd van die lezingen wel het een en ander vernemen en hopen dat wij daarvan een gunstig getuigenis kunnen geven.

Opregte Steenwijker Courant 5 october 1874

Met een kort woord stippen wij aan, dat de heer Pol te Frederiksoord gister avond hier ter stede de aangekondigde lezing gehouden heeft, van zijne nieuwe Drensche novelle, getiteld Hannegien. Tot ons leedwezen konden wij de lezing

45 PDAC: Provinciale Drentse en Asser Courant. MMDA03--95713 is het archiefnr van de pdf op het web. Ik laat de archiefnummers achterwege.

niet in haar geheel bijwonen, zoodat eene beoordeeling harer letterkundige waarde en van verband en ontknooping in de eerste plaats elders te huis behoort.
Met genoegen evenwel merken wij op, dat de heer Pol in teekening en karakterschildering van het Drentsche volkskarakter, waarin hij zich door onderzoek en opmerking o. i. beter dan vroeger te huis gevoelt, merkelijk vooruitgegaan is, waartoe memorisering van het stuk blijkbaar veel heeft bijgedragen.
De voordragt was doorgaans vrij levendig, soms echter wat theatraal, vooral bij de nabootsing van den dialoog in teerhartige scenes. Wij stootten op enkele onnatuurlijkheden, b.v. daar waar Albert, de minnaar van Hannegien, zich in deze woorden uitdrukt: „Mijne liefde voor haar blijft bestaan, maar achten kan ik haar niet meer; ik wil nooit weer met haar in aanraking komen." Ons dunkt dat ware liefde zonder achting onbestaanbaar is. Hetzelfde geldt van Alberts houding, tijdens Hannegien in ijlende koorts te bed ligt. Bij een welgemeende boerenknaap als Albert kunnen wij ons zulk eene houding moeijelijk voorstellen. Verder achten wij het minder goed personen fluisterend op te voeren. Maar genoeg, de gehouden voordragt getuigde in meer dan een opzigt van ernstige studie en geeft ons althans aanleiding den spreker aan te moedigen, om op den ingeslagen weg voort te gaan.
Wij betreuren het dat zoo weinigen hunne belangstelling hebben getoond, om deze lezing van den heer Pol bij te wonen.

Opregte Steenwijker 21 sept 1874
STEENWIJK, 19 September.
Volgens eene in dit nommer voorkomende advertentie, is de heer J. Pol, hoofdonderwijzer te Frederiksoord, van plan om op Vrydag 2 October a.s. hier ter stede eene lezing te houden van zyne nieuwe Drentsche novelle, getiteld „Hannegien." Met genoegen vermelden wy van geachte zijde te hebben vernomen, dat aan de proeflezing van dit letterproduct, welke door den schrijver ten aanhoore van eenige bekwame beoordeelaars gehouden is, een gunstig 't onthaal is te beurt gevallen. De

voordragt van den heer Pol moet bij vroeger in natuurlijkheid en levendigheid veel gewonnen en blijken hebben gegeven van ijverige studie.
Wij verwachten derhalve, dat velen van deze gelegenheid zullen gebruik maken om den heer Pol te gaan
luisteren en sporen daartoe aan.

Opregte Steenwijker Courant 26 oct1874
KRITIEK.
Hooghartiger beoordeeling hebben wy zelden gelezen, dan die welke uit Meppel in de *Asser Courant* geschreven wordt, over de lezing van den heer Pol op, „'t Nut" aldaar, van zijne Drentsche novelle „Hannegien". – „Wij gelooven", zoo lezen wij daar, dat „de Drentsche novelle" beter op hare plaats is en meer satisfactie geeft op een Drentsch dorp, in een eenvoudige kring (wij onderschrappen) dan op plaatsen waar mannen optreden als P. *Paaltjes* (zegge Piet Paaltjens) Cremer, Kits van Heijningen en anderen." Wel wisten wij, dat bij de hooggeroemde verlichting onzer eeuw, de eenvoud op vele plaatsen naar den kelder gaat, maar hadden op eene erkenning, zoo plat als de Meppeler criticus ze geeft, niet gerekend. 't Is wezenlijk al te erg en voor de eer van Meppel te hopen dat de man alleen staat, ofschoon twijfel op dat punt bij ons opkomt als wij zooiets lezen in een blad, dat in Drenthe's hoofdplaats verschijnt. „De Drentsche novelle" beter op haar plaats op een Drentsch dorp dan te Meppel, waar mannen optreden als Piet Paaltjens, Cremer, Kits van Heijningen,[46] en anderen, ei zoo! het klinkt voornaam, maar is inderdaard vernederend voor eene plaats, die zich er op beroemt eene Drentsche plaats te zijn, en geene aanbeveling voor de heeren Cremer c.s., om er meerdere lezingen te houden. De bewoners van het platte land in Drenthe zullen den Meppeler (of Meppelschen?) verslaggever van Pol's lezing zeker heel erkentelijk zijn, voor zijn allerliefst compliment, en de heer Pol? 't zou al te gek wezen, als hij zich zulke beoordeelingen aantrok.

46 Deze namen komen niet in de versie van *Hannegien* in dit boek voor.

PDAC 8 october 1874
Ingezonden stukken.
Aan
de redactie der Provinciale Drentsche en Asser Courant.
"Eene openbare zaak verdient openbaar behandeld."

Mijnheer de redacteur!
Gisteravond heb ik de voordragt bijgewoond van den heer J. Pol te Frederiksoord, gehouden ten huize van den logementhouder Homan alhier en bestaande in eene Drentsche novelle "Hannegien". Ik had de lezing met aandacht en genoegen gevolgd en zou zeker voldaan huiswaarts zijn gekeerd, ware 't niet, dat daar iets in voorkwam, dat in mijn oog afkeuringswaardig is, en twijfel niet, of gij, mijnheer de redacteur, zult er evenzoo over denken. Zoo hoorde ik namelijk van den geachten spreker in zijn voordragt de uitdrukking bezigen: "*zoo zwart als een jeude*"; wat later vernam ik, over hetzelfde onderwerp de woorden: "*zoo zwart als een heiden*". Wat dunkt u, m. d. r., van die eerste uitdrukking? en wat zegt gij van die vreemdsoortige combinatie? Of het publiek de uitdrukking opmerkte, weet ik niet; wel weet ik, dat ze mij geweldig trof. Ik had mij den heer Pol voorgesteld als een man van talent niet alléén, maar vooral als een beschaafd mensch, als een man van gezond verstand, wiens voordragten gerust iedereen kan gaan hooren, zonder gevaar te loopen van beleedigd te worden. Hoe vond ik mij echter teleurgesteld, toen er in de voordragt sprake was van "*zwart gemaakt worden*" en om dat zwarte en vuile sterker te doen uitkomen, daartoe eerst als gelijkenis "*Jeude*", wat later "*Heiden*" gebezigd werd. Van een man als Pol, die, indien ik mij niet vergis, hoofdonderwijzer is aan eene openbare school, die in het openbaar optreedt, om heinde en ver volksvoordragten te houden, zou men toch op zijn minst mogen verwachten, dat bij wel weet, dat het ongerijmd, ja dat het op zijn zachtst uitgedrukt dom en kleingeestig is, om "*Jeude*" en "*Heiden*" op één lijn te plaatsen. In hoeverre het woord "*heiden*" dienen kan, om het zwarte en afzigtelijke voor te stellen, hierover wil ik geen oordeel vellen en laat dit geheel voor rekening van den heer Pol;

ik wil slechts zeggen, dat het getuigen moet van bekrompen verstand, indien iemand daarvoor het "*Jeude*" wil gebruiken, al was het ook in eene Drentsche novelle. Ik vrees te veel van uw beschikbare ruimte te vergen, anders zou ik den heer P. in het breedvoerige aan het verstand brengen, wat eigenlijk de beteekenis van het woord Jood is; dat het te edel en te waardig is, om in bovengenoemden zin gebruikt te worden en het op die wijze allerminst in zijn mond past. Bovendien weet ik niet, dat ik de uitdrukking: "*zoo zwart als een jeude*",[47] ooit onder de Hollandsche spreekwoorden heb aangetroffen, evenmin geloof ik, dat het een Drentsch spreekwoord is. Zou het soms een spreekwoord van den heer Pol zelven zijn? Zoo niet, waarom dan dit gezegde niet eerst gewijzigd, alvorens het voor een beschaafd publiek op te disschen. Het kan den spreker ook niet toevallig ontvallen zijn, want het stuk was ter dege bestudeerd.
De heer Pol heeft mijn raad niet noodig; maar toch geloof ik, dat het goed ware, voortaan eerst zijn voordragten goed te overwegen, alvorens die uit te spreken; wil hij ten minste met vrucht werkzaam zijn en niemand kwetsen.
Met de opname dezer regelen zult gij zeer verpligten.
U.Ed. dw. dien.,

Smilde, S. A. LOMBARD,
5 October 1874, Israël. onderwijzer

PDAC 15 october 1874

Meppel, 12 Oct. In de eerste nutsvergadering gedurende den a.s. winter, werd hedenavond de spreekbeurt vervuld door den heer J. Pol te Frederiksoord, die daarin zijne Drentsche novelle "Hannegien" voordroeg. De voordragt beviel nog al vrij goed, doch de inhoud ? ... Wij gelooven, dat de Drentsche novelle beter op hare plaats is en meer satisfactie geeft op een, Drentsch dorp, in een eenvoudigen kring, dan op plaatsen waar mannen optreden, als: P. Paaltjes, Cremer, Kits van Heijningen en anderen.

47 Pol heeft deze uitdrukking blijkbaar geschrapt. Zo zwart als een heiden is wel gebleven. Hoofdstukje: IJspret.

PDAC 5 october 1875

Hannegien" — eene Drentsche novelle, geschreven door den heer J. Pol, hoofdonderwijzer aan de Rijks lagere school te Frederiksoord, zal in 't licht verschijnen, indien de inteekening een voldoend aantal namen oplevert.

Wij hopen, dat de Drenthen een schrijver zullen aanmoedigen, die zijne kracht op letterkundig gebied aan iets oorspronkelijks besteedt, en die getoond heeft aanleg voor de "novelle" te bezitten.

De prijs is laag — moge de inteekening een hoog cijfer bereiken!

TWEE BLADEN. Dinsdag 6 December 1899.
Dagblad van ZUID-HOLLAND en 's-GRAVENHAGE.

Prijsvraag Elsevier. — Ter aanvulling van ons vorig bericht omtrent den uitslag der prijsvraag, moge nog dienen dat van de 134 ingezonden bijdragen aangenomen zijn om geplaatst te worden: in *Elsevier's Maandschrift* 9 stukken, waarvan de motto's zijn: Er is maar een zonde, gebrek aan hart; Oude schuld; Er zijn menschen enz.; Ben ik mijns broeders hoeder?; Waarheid; Gamma; Ut picturapo sis; Elsevier (huwelijk); Wer nie sein brod enz.; in *Elsevier's Maandschrift* of in *Van Eigen Bodem* 5 stukken, waarvan de motto's zijn: J'espère qu'a force de bont enz., Duldt en doet; Droefheid; Elsevier (malaria); **Hannegien**; in *Van Eigen Bodem* 15 stukken, waarvan de motto's zijn: Macte animo; Prulpo taster; Wat de boer niet kent enz.; Oefening geeft kracht; L'homme est un apprenti; Niets is algemeener dan het leed; Het pogen zelfs is grootsch enz.; Si quid in te peccavi, ignosce; Sainte misère; Endeavour; Hij won zijn wedding; Dick; Gelukkig is hij die 't geluk enz.; Die liebe bricht herein enz.; De watervloed.

Feestlied

bij de inwijding der tuinbouwschool te Frederiksoord[48]

Ruisch nu, laat u niet bedwingen.
Danktoon, aan ons hart ontweld.
't Klinke luid in wijde kringen.
Wat de kindermond hier meldt.
Blijk bij blijk van edelst pogen.
Om, door liefde aangespoord,
Armoedes tranen af te drogen.
Ziet men in ons Frederiksoord,

Arbeid adelt was de leuze
Die tot stichten hier bewoog.
Eigen brood de goede keuze
Van wie herwaarts henen toog.
En de uitkomst geeft de aanschouwen,
D' adelbrief, dien arbeid geeft,
Schone vruchtbare landouwen,
Waar beschouwing, vrede leeft.

Godsdienstzin kan 't hart verwarmen,
Onderwijs voedt hoofd en hart,
Bei verenigd kent geen armen,
kent geen onverwin'bre smart
Oh, God lof! De zegeningen,
Van die twee zijn hier gebracht.
Juicht dan met ons, feestelingen!
Zij hier kerk en school herdacht!

48 Op 19 mei 1885.

Ziet het werk van d' ed'le stichters,
dat reeds jaren heeft bestaan,
Leedverzachters, verlichters,
Hebben hier hun best gedaan.
Ziet de stichting, pas verrezen,
Parel aan de gouden kroon,
Veler zegen zult gij wezen
Treurzuil voor een dierb'ren zoon

Ed'le gever, dat uw stichting,
Vruchten drage, mild en schoon,
Dat zij diene tot verlichting,
Want dat ware uw schoonste loon.
Oh, dat gij het moogt beleven,
Dat zij, aan haar roeping trouw,
't Doel bereikte van haar streven,
Het ware balsem bij uw rouw.

J. Polstraat – Wilhelminaoord

De straat dankt zijn naam aan Jans Pol, geboren op 28 februari 1842 in Zwiggelte. Werken op het land niet voor hem weggelegd omdat hij één hand had (hij had een kunsthand). Dat was voor een baan in het onderwijs echter geen enkele belemmering. Zijn onderwijscarrière start in Ansen. In 1863 solliciteert hij naar een functie als onderwijzer in Nijensleek. Na wat onderhandelingen over de financiële voorwaarden accepteert hij die baan. Een paar jaar later, het is dan 1866, wordt hij benoemd tot hoofd van de school in Kolonie 2 in Wilhelminaoord. Privé gaat het Jans Pol niet echt voor de wind. In 1871 is verliest hij zijn vrouw al. Hij hertrouwt in 1874, z'n tweede vrouw overlijdt in 1887. Vanaf de opening van de tuinbouwschool in 1884 geeft hij ook daar les.

"Naast den heer Ide stonden het Hoofd van de Rijks Lagere School II, de heer J. Pol, voor vakken, behoordende tot het Meer Uitgebreid Lager Onderwijs, die ook onderwezen werden, en voor het teekenen de heer J. Boswinkel, oprichter der gebouwen in de Maatschappij van Weldadigheid" aldus het gedenkboek van het 25-jarig bestaan van de Gerard Adriaan van Swieten Tuinbouwschool uit 1909. Dhr Pol schrijft het feestlied ter gelegenheid van de opening van de G.A. van Swieten Tuinbouwschool. Het enige gedrukte exemplaar van het lied is te vinden in het Drents Archief.

Dhr. Ide en Pol richten ze in 1890 de Floralia op. Het doel van de Vereeniging Floralia: "de ontwikkeling van het schoonheidsgevoel onder minvermogenden door het kosteloos uitreiken van bloemen en sierplanten". Bijna zijn hele leven schrijft Jans Pol, daarmee krijgt hij bekendheid in

heel Drenthe. Zijn eerste literaire werk “Harm en zien breur Luuks” verscheen in 1874. Hij gaf vele voordrachten van eigen werk. Ook schreef hij feuilletons voor de *Drentsche Courant*.

Hij overlijdt op 9 november 1892 in Vledder. Naast de overlijdensadvertentie wordt er door een aantal kranten aandacht aan besteed.

J. Polstraat is in een nieuwbouwwijk.

Op de website veel links naar oude kranten.
De website J. Polstraat in Wilhelminaoord
https://frederiksoord.nl/JPolStraat/

Zoek met delpher.nl voor meer krantenartikelen.

School te Wilhelminaoord

Romankarakters

Harm en zien bruur Luuks

Harm Holten X Hillechien (veertigers)
Kroost: **Lammechien** (19), Geertje (11), Marchien (8), Jan (6), Hendrik (6 maanden)

Harm en Lukas zijn broers. Lukas is 2 jaar ouder dan Harm. Wezen, opgevoed door tante (meui) Trientje (76) en haar broer oom Joapik (18 jaar eerder overleden).

Lukas (Luuks) heeft na 3 jaar zijn echtgenote verloren. Zijn enige zoon is **Gerrit** (26). Lukas, tante (meui) Trientje en Gerrit wonen samen in een grote boerderij.

Er is grote onmin tussen de broers.
Lukas aanhanger Hendrik de Cock. Lukas heeft alles geerfd. Pleegvader Joapik vond dat Harm met de verkeerde vrouw trouwde, en ook verkeerd: Harm is hervormd.
Dienstbode Jan, knecht, de meid Geesje.

Wolter: schaapherder, rol van wijze man. Zijn zus Grietje is bij Lukas in betrekking geweest en? misbruikt.

Overige romanfiguren
Willem Bartels, kastelein, Jan Luchies, Klaas Plomp, Piet Luurs, Thijs Keun, Hendrik Was, Harm Pops, Mie Slomp, Jantje Klomp, Willem Klomp, Jan Blik (aanrander), Luurt Waanders, Hinte Schippers.

Romankarakters

Hannegien

Hendrik Lamers (weduwnaar van Hannegien, boer en geheelonthouder) woont onder één dak met huishoudster Grietje (weduwe van Berend uit Schoonebeek) en met pleegdochter **Hannegien** (Toekomstige bruid)

Albert Koning (Keuning) inmiddels wees. (Bruidegom)
Heeft twee (getrouwde) zusters.

Knecht, de hond van Albert Keuning.

Geert Slijter en Jantje (Jante) kroegbaas
Enige dochter Geesje (Geeze). 'Rivale'

Willem Duker en meer bijfiguren.

De huusholling van Frens Bokkelman

Frens Bokkelman, Dirkje – Derkien; zus van Frens.
David Malok, marskramer/handelaar met zoon Mozes.
Marchien Buiting, nicht. Haar vader Hendrik Buiting is overleden, net als haar moeder.
Kornelis, Knelis Tap. Eerste knecht. Pieter, knecht.
Jan Otties, kleermaker.

J. R.
VAN EIGEN BODEM
5
4
3
2
1
STUDIËN
OVER

VAN EIGEN BODEM

PRIJS: f 12.-	KEURVERZAMELING bewerkt door NEDERLANDSCHE SCHRIJVERS. Bestaande uit 10 deelen, gebonden in 5 prachtbanden.	Betaalbaar met f 1.- per maand.

Uitgave GEBR. GRAAUW, Singel 192, Amsterdam, Telef. 6460

Een Bloemlezing? Neen, geachte lezer: méér dan dat, want hetgeen u thans wordt aangeboden is geen verzameling van **fragmenten**. Bloemlezingen, hoe uitgebreid en met zorg samengesteld ze ook zijn mogen, bevredigen zelden. Elke lezer vindt er licht iets in, hetwelk hij meent dat wel gemist had kunnen worden — en mist iets, wat hij er wel gaarne in opgenomen had gezien. Daarbij het zijn maar brokstukken: men wilde zoo gaarne vervolg en slot kennen, of meer lezen van een bepaalden schrijver — doch dat kan een bloemlezing niet geven.

Volledig werk dus?

Ja, lezer! Dvzg uitgave ik **10 deelen**, elk deel circa **300 pagina's** druks, gebonden in **5 prachtbanden**, bevat slechts volledig werk. Geen „uitknipsels": niet „enkele schoone bladzijden". Wij noemden het een **KEURVERZAMELING** en, naar onze vaste meening, met het volste recht, want hier is met **zorg**, met **kennis** en **smaak** gekozen. Het kon hier niet de bedoeling zijn de groote werken, romans etc. van beroemde Nederlandsche auteurs verzameld, uit te geven. Wij wilden tegemoet komen aan een andere, meer algemeen gevoelde behoefte, als waarin zoodanige, meer kostbare uitgave zou voorzien. Ook in de kleinere werken, schetsen, novellen, toneelstukjes, losse gedichten en prozastukken, is veel schoons en goeden —, en ligt vaak het beste wat een schrijver geven kan. Zeer veel Nederlandsche auteurs, uit auntend in kleine schetsen en novellen, in preciosa —, zijn nog te weinig bekend bij het lezend publiek. Het GROOTE in literatuur, dringt het kleine in den hoek. En toch is juist in dat kleine vaak zooveel schoons en verdient het beter lot!

„Van eigen bodem" is een wel gekozen titel, omdat het schetsen en verhalen geeft uit alle deelen des lands, — ook in dialect. Zoo verscheiden is de inhoud van deze verzameling Belletrie, dat de lezer verplaatst wordt ter land en ter zee, in 't Vaderland en in onze overzeesche bezittingen. Wij worden rondgevoerd in de groote steden als in de dorpen, in hei en bosch, zoowel als aan het strand, in de kazerne, op de schepen, overal waar de Nederlandsche taal gesproken wordt. Elken specialiteitis hier het woord gegeven, vooral aan diegenen, die het woord als meesters weten te voeren. Daarom moet deze uitgave voor een ieder, die gaarne in zijn moedertaal leest, die taal en volk liefheeft, welkom zijn. Zoowel hij, die zijn smaak wil veredelen, als hij, die in de letteren studeert, zal hier veel van zijn gading vinden. Bovendien zien de boeken er keurig uit. De banden, in twee gedekte kleuren, waarop de vergulde letters fijn nuanceeren, zijn fraai van teekening. Het papier is prima, bedrukt met mooie en duidelijke letter.

☞ De traditie getrouw, hebben wij aan deze uitgave weder

Een aantrekkelijke Premie

verbonden en wel het boekwerk:

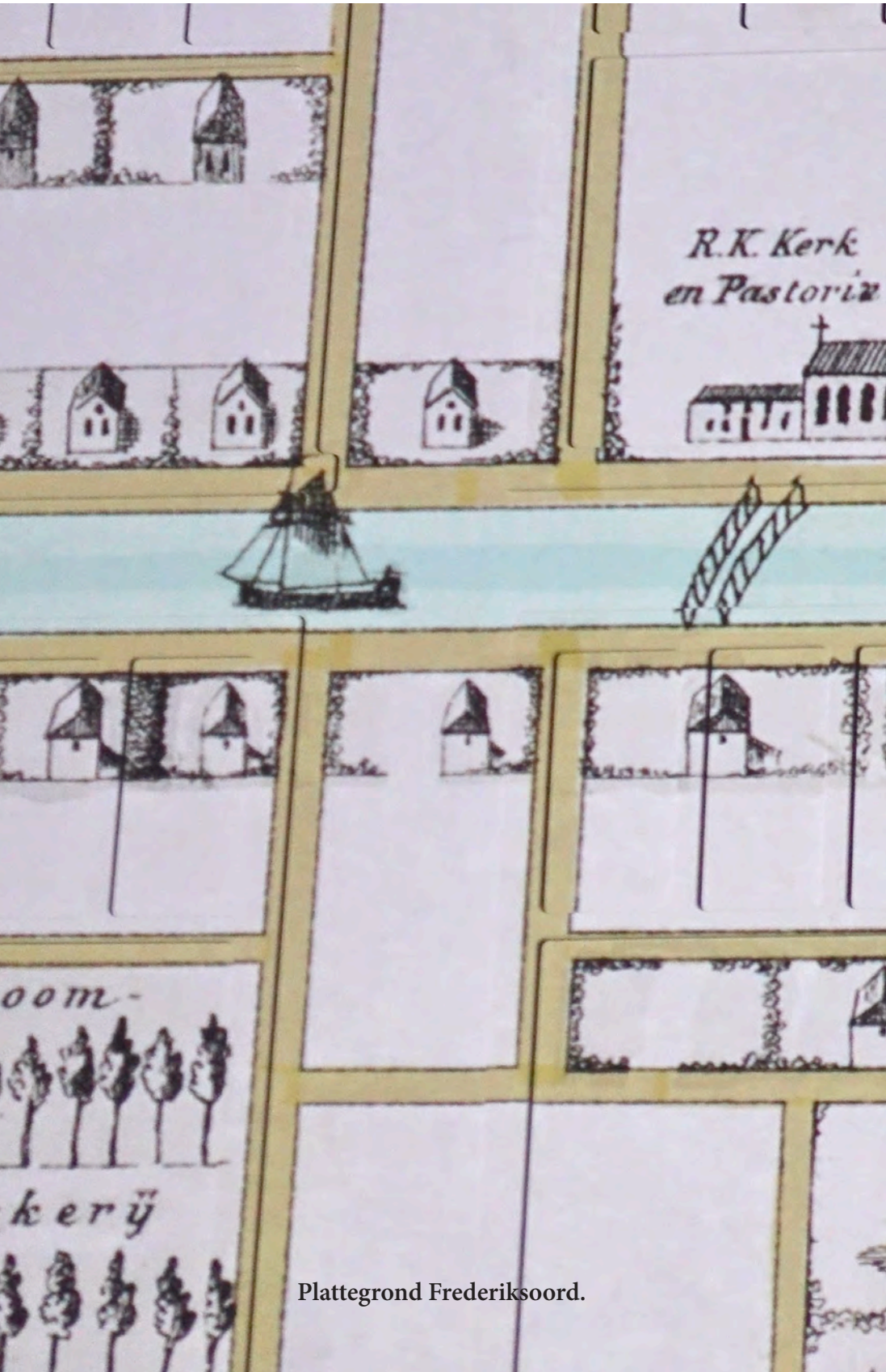

Plattegrond Frederiksoord.

Voormalige school in Wilhelminaoord

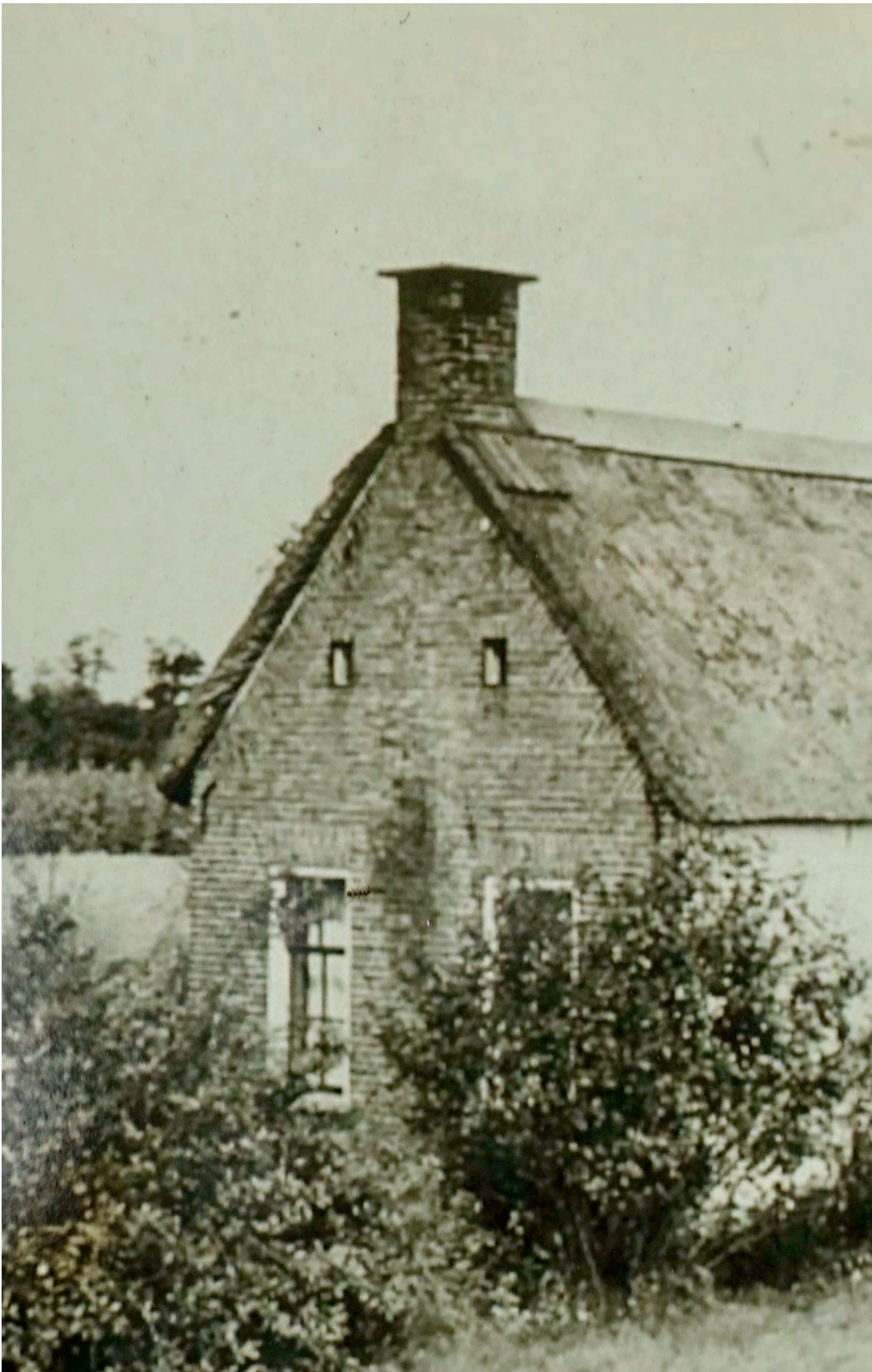

Harm en zien bruur Luuks

Het huis

‘t Is maar ‘n eenvoudige woning, de woning van Harm Holten. Zie, de steenen voorgevel, die tot aan de nok van ‘t dak reikt, is stellig niet hooger dan vijf meter. Slechts door twee kleine raampjes wordt het licht vergund, binnen te dringen. Toch zeggen sommigen, dat Harm er mooi woont en hij zelf – ja, hij heeft dagen in zijn huisje beleefd, dat hij een koning te rijk af was, ook meê, omdat hij er niet onaardig woont.

Als men in den zomer voorbij zijn huisje komt, den groenen wijnstok om zijn raampjes ziet slingeren; de pruimeboomen, die op een rij, twee pas van den voorgevel staan, ziet buigen onder ontelbare vruchten; de dirkjespeer[1] met zijn forschen kruin den linkerhoek van ‘t kleine tuintje, dat voor Harms woning ligt, geheel ziet beschaduwen – en als Harm dan toevallig ook het doornhegje heeft opgesnoeid, dat zijn gebied van den straatweg scheidt, – ja, dan woont hij er waarlijk niet onaardig. – Maar in den winter? – Ja, als de takken van zijn pereboom buigen onder dikke lagen rijp en ijzel, – als zijn pruimeboomen de hoofden tot elkander neigen, omdat de blanke last hun bijna te zwaar wordt en als de in het najaar opgeschoten takjes van zijn hegje als ijsnaalden hierboven uitsteken, dan heeft men er zeker een prachtig gezicht; – maar ‘s namiddags om drie uur laten dan de raampjes slechts zoo weinig licht meer door.

De muren van Harms woning zijn niet dik – en zelfs niet te dicht – in plaats van een zolder liggen er eenige dunne planken naast elkander – wel regelmatig, maar niet te dicht

1 Pyrus communis. De Dirkjespeer is een sierlijke, middelgrote perenboom. De peren van deze perenboom kunnen gebruikt worden als frisse handpeer en als stoofpeer. Ze zijn niet lang houdbaar. De peren zijn al vroeg rijp, soms al eind juli. De peren zijn niet tegelijk rijp maar gespreid over een maand. De peren hebben een aangename, frisse en iets zoete smaak.

aaneen; – en als er dan een scherpe oostenwind opsteekt, die snerpend om zijn woning giert en de dikke takken van den pereboom doet knerpen en schuren, dan meent Harm wel eens; dat 't beter was, als hij midden in 't dorpje D.[2] woonde in plaats van vijf minuten daar buiten; dewijl het dan wat gezelliger zou zijn en hij eenige beschutting zou hebben van andere huizen en van 't groote dennenbosch, 't welk D. aan de oostzijde begrenst; terwijl hij nu, vijf minuten in den omtrek, geen ander houtgewas ziet, dan 't geen we straks[3] op zijn erfje hebben opgenoemd. – En thans is het winter! Zie, de boomen hangen vol sneeuw en ijzel! – Een driedaagsche sneeuwjacht heeft Harms hegje geheel voor 't oog verborgen en de onderste ruiten van zijn raampjes kijken pas over den sneeuwduin heen, die voorlangs zijn gevel, met scherp uitloopende punten, van den eenen hoek van 't huisje tot den anderen reikt. – Ja, het is winter! De lucht staat helder! De sneeuw knerpt geweldig, als men er doorgaat! De wind blaast vrij sterk uit 't oosten en als 't ijs niet reeds houden kon, zou 't nu toch niet lang meer geduurd hebben.[4]

Wat is 't stil om de woning van Harm Holten. Alleen een paar musschen, die onder 't afdak met het kopje in de veêren zitten, laten nu en dan een klagend getjilp hooren. Ander leven merken we er op 't oogenblik niet. En toch huisvesten hier niet minder dan vijf personen.[5]

Het interieur

Treden we de woning van Harm eens binnen. Een deur aan den linkerkant, die niet te best aansluit, omdat ze wat scheef in de hengsels hangt, verleent ons toegang in 't achterhuis.

2 Wellicht Diever. Nabij Pols standplaats Frederiksoord.
3 Zojuist.
4 Winters waren vaak streng in de 19e eeuw. 1871 was extreem koud. Deze roman is van 1875.
5 Bedoeld: vader en moeder en vijf kinderen. Van deze vijf kinderen speelt enkel Lammechien een rol van betekenis.

Aan den rechterkant is de banderdeur;[6] doch deze wordt in den wintertijd zelden geopend; omdat het dan tocht in den koestal en het schapehok, die beide rechts van de banderdeur zijn. Wij gaan dus links binnen en treden, over een korte deel,[7] door een tweede deur in den middelmuur,[8] het woonvertrek in. Reeds bij den eersten oogopslag bemerken we, dat hier geen weelde heerscht. Zie, de vierkante tafel, die midden in 't vertrek staat, heeft hier en daar vervelooze plekken en de stoelen, zes in getal, dragen het duidelijke merk van reeds lang gebruikt te zijn. Toch ziet alles er zindelijk en behagelijk uit. De kleine spiegel, die tusschen de raampjes hangt, is zoo helder als kristal en 't gewicht aan de friesche klok, die we aan den middelmuur zien, blinkt als zilver, even als de beide koperen knopjes, waarop de spiegel rust. De kleine ijzeren plaat voor den linkerzijwand, waarop een zodenvuur[9] helder brandt, is 't aan te zien, dat ze geregeld wordt geschuurd en het theegoed[10] en koperen koffieketeltje, die juist op tafel staan, zien er ook zeer zindelijk uit. Harm zal juist met zijn vrouw het elfuurtje[11] gebruiken. Beiden zijn tusschen de veertig en vijftig en hun gezond uitzicht[12] en de regelmatige gelaatstrekken van beiden bewijzen nog, dat 't waarheid was, toen de burgemeester 's namiddags na hun trouwen zeî, dat hij dien morgen een knap paar had vereenigd.

Tegenslag

Harm is op 't oogenblik: bijzonder stil en afgetrokken.[13]

6 Grote dubbele schuurdeur, ook bansdeur. Achter de baanderdeur ligt de deel, de schuurruimte voor vee, hooi en gereedschap.
7 De deel: werkruimte in de boerderij en stalling voor vee.
8 Ook: brandmuur, om bij brand de vlammenzee te vertragen.
9 Zoden: (heide)plaggen. Bovenlaag van heide op veen. Goedkope 'turf'. Dus geen kachel, maar openvuur op een ijzeren plaat.
10 Theeservies.
11 Koffietijd.
12 Ze zien er goed uit.
13 Hij ziet er moe en in zichzelf gekeerd uit.

Zie, aanhoudend staart hij in 't vuur en nu de zesjarige Jan, die rechts naast hem zit, vraagt, "of voader pien in 't heufd hef", schijnt hij dit niet eens te hooren: hij antwoordt er ten minste niets op. Hillichien,[14] zijn vrouw, die tegenover hem aan tafel zit, met Marchien, hun achtjarig dochtertje, links van zich, heeft Harm al eenige malen van terzijde aangezien en tusschenbeide zou men meenen, dat er een traan in haar oog blinkt. Ook zij spreekt geen woord.

Wat de beide echtgenooten zoo afgetrokken doet zijn? Heeft een ondoordacht woord de goede verstandhouding verbroken? Maar dan zal het toch ook slechts voor eenige oogenblikken zijn; want we weten reeds van anderen, dat er tusschen Harm en Hillechien een harmonie bestaat, die negen en negentig van de honderd gehuwden hen zouden benijden. Maar wacht! Hillechien zal ons misschien willen inlichten. Al een paar maal heeft ze iets tot Harm willen zeggen; doch telkens zijn haar de woorden op de lippen bestorven, en 't schijnt, dat ze met geweld de tranen heeft teruggedrongen, die reeds in haar oog blonken. Doch nu kan ze zich genoeg beheerschen, om niet door haar spreken te verraden, dat haar hart meer dan vol is en zegt op vrij kalmen toon:[15]

"Och Harm, ie meugt[16] zoo stil niet wezen!"

Harm zegt niets en pinkt in stilte een traan weg, waarop Hillichien vervolgt:

"'t Wordt oes joa van geen menschenhanden andoan[17] en zoolang de sloagen in 't achterhuus alleen treffen, moe' w' de moed niet opgeven."[18]

Harm zucht en pinkt een tweede traan weg.

---

14 Hillechien: verkleinwoord van Hillie, zie ook Marchien – Marga. Jans Pol gebruikt een enkele keer ook Hillichien.
15 De verteller kijkt vanaf afstand naar het verhaal en spreekt – met enige regelmaat – de lezer toe. Ik heb deze passages gemarkeerd.
16 Ie meugt, jij mag (van mogen). Je hoeft niet zo zwijgzaam te zijn.
17 Door het lot, door God.
18 De tegenslag komt niet van mensen, en zolang het ongemak het achterhuis raakt (de minder belangrijke zaken) moeten we de moed niet laten zakken.

En Hillichien weêr:

"'t Hef er joa wel eer duuster veur stoan[19] en 't is altied nog terecht komen. Wij hebt 't werken joa niet verleard en doar nooit tegen opzien![20] – Toe, geef Hendrik hier even hen; heur is hoe hie al begunt te toateren!"[21]

Harm gaat naar de wieg, neemt het jongste hunner vijf kinderen er uit en na het een kus[22] op de mollige wangen gedrukt te hebben, geeft hij het[23] zwijgend aan zijn vrouw over en gaat naar de deel. Hillichien drukt den kleinen Hendrik, die pas een half jaar oud is "en percies oogen as zien voader hef", tegen haar volle borst en de kleine ziet haar met stralende oogjes aan; terwijl zijn eene handje in moeders hand en 't andere tegen haar blanke borst[24] rust.

"Mien voadertien!" zegt Hillichien, terwijl ze een kus op het poezele handje der kleine drukt, "mien lieve voadertien!"[25]

"Ta, ta! – Ta, ta!" antwoordt de kleine met half gevulden mond, waarna hij weêr met volle teugen aan 't drinken gaat.

Heeft Hillichien straks haar tranen weten te bedwingen, toen ze met een benepen hart haar echtgenoot trachtte op te beuren, – thans, nu ze met haar kinderen alleen is, kan zij ze niet langer weerhouden en zich over den kleine heenbuigende, biggelen ze haar langs de wangen. Ja, ze weent bitter en ze gevoelt, dat het haar verlicht en als straks[26] Jan en Marchien haar angstig aanstaren, omdat Moeder zoo aanhoudend snikt en als Marchien dan schreiende vraagt, wat moeder scheelt,[27] is ze weer kalm genoeg om in samenhangenden zin te zeggen, dat ze dat Marchien niet zeggen kan en dat deze eens zien moet waar vader blijft; doch voor dat Marchien de middeldeur

---

19 Ook eerder waren er donkere dagen...
20 Wij hebben het werken nog niet verleerd. Wij kunnen nog arbeiden. Staande uitdrukking = veelvuldig gangbaar.
21 Tetteren, brabbelen, kraaien.
22 Kussen zijn zeldzaam in (Drentse) streekromans.
23 Kleine kinderen werden ook wel met *het* aangeduid. *Het* hef ook wat. = Hij/zij heeft iets onbenulligs.
24 Blanke borst: witte borst?
25 Omdat het kind op haar man lijkt. Aanspreekwoord *vader* voor echtgenoot was niet ongewoon.
26 Nu, op dit moment.
27 Wat scheelt je? Wat is er met je aan de hand?

open heeft is ook zij reeds in de beenen[28] en gaat met Hendrik op den arm naar de deel. Harm staat in somber gepeins bij den koestal; doch wendt bij de komst zijner vrouw het hoofd om, alsof hij naar de schapen ziet. Hillichien treedt op hem toe en de armpjes van Hendrik om vader's hals strengelende fluistert ze den kleine in 't oor:

"Zeg ees an voader, dat oeze lieve Hear wel zurgen zal, dat er 'n nije koe wear komp."[29]

"Ta, ta! – Ta, ta!" geeft de kleine nogmaals ten antwoord, terwijl Harm hem streelt en zijn hoofdje tegen diens wangen drukt. Te gelijk werpt hij een blik in den koestal en poogt een opkomenden zucht te onderdrukken.

"Wie zul dat docht hebben! Van murgen nog gezond en nou al dood!" zegt hij, terwijl hij Hendrik op moeders armen drukt. "Hoe zu' w' die slag te boven komen!"

"Joa, 't is 'n zwoare slag", antwoordt Hillichien, "moar 't kun nog erger wezen – en morren[30] he' w' immers nooit doan, al stund 't woater nog zoo kurt an de lippen."

"Joa, 't kun nog erger wezen", bevestigt Harm met zachte stem, "moar toch . . . . Moar wij moet in huus goan: 't is hier veul te kold veur Hendrik."

Een paar minuten later zit het vijftal weder in dezelfde orde, als toen we straks[31] binnen kwamen, behalve dat Hendrik nu op moederschoot te kraaien in plaats van, zooals daar even, te slapen [zit]. Hoewel de beide echtgenooten hun best doen, om het elfuurtje, ouder gewoonte, gezellig te gebruiken, ontgaat het geen van beiden, dat ieder wil schijnen, wat hij op 't oogutblik niet is – en dat de een de zorg van den ander poogt te verdrijven, hoewel beiden de toekomst meer dan donker inzien. En dat ze dit doen is geen wonder.

Zooals de aandachtige lezer reeds heeft kunnen merken, was

28 Is Hillechien opgestaan met baby Hendrik op de arm.
29 Onzelieveheer zorgt voor een nieuwe koe, nu een koe dood is gegaan.
30 Klagen, zeuren.
31 Ook: zojuist.

hun boerderijtje maar klein. Een bunder bouw[32] en nagenoeg evenveel groenland maakte het geheele erfje uit en de grondsoort[33] hiervan behoort niet eens tot de vruchtbaarste. Voor twintig jaar was 't alles nog heideveld.[34] Harm heeft het toen voor f 200 aangekocht, die Hillichien bij haar trouwen had meêgebracht. Een klein huisje was er opgezet en sedert heeft hij 't veld bij kleine gedeelten ontgonnen. Jaren kon er geen ander vee op gehouden worden, dan een koppeltje drentsche schapen;[35] doch sedert vier jaar bezit Harm ook een koe. Zijn huishouding was zwaar en als de aardappels eens niet heel veel opleverden, heeft hij wel winters beleefd, waarin 't niet te ruim omkwam[36] – zelfs met het allernoodigste. Doch sedert de laatste twee, drie jaar is 't wat beter geworden. De beide oudste kinderen, Lammechien en Geertje,[37] die 19 en 11 jaar oud zijn, dienen sedert drie jaar te D.[38] en hoewel ze niets van haar loon kunnen thuisbrengen, geeft het toch een heele verruiming, dat ze den kost bij een ander hebben[39] en eigen kleederen verdienen. Een zakstuiver moet Harm haar tusschenbeide nog wel geven; doch die is er dan ook nog steeds gekomen. En nu?

Zijn aardappeloogst is geheel mislukt; de rogge, die hij verbouwd heeft, was bijna noodig voor de zaaiïng en de koe, die hun den winter had kunnen doorbrengen, doordien ze daags een pond boter[40] gaf, is voor een uur gestorven. De tien schapen, die hij tot het bekomen[41] der koe heeft moeten verkoopen, waren wel bijna weêr aangefokt; maar de pokziekte heeft verleden jaar zijn koppeltje van 15 tot 9 gedund en in 't voorjaar heeft hij slechts twee lammeren te wachten. Is het dus wonder, dat hij pijnlijk glimlacht nu

32 Een bunder bouw: Een hectare bouwland voor aardappelen, bieten, graan...
33 Zandgrond.
34 Bij D. Diever en omstreken.
35 Schoonebekers: schapen zonder horens.
36 Armoede, te weinig aan alles.
37 Meisjesnamen: vaak verkleinwoorden.
38 Diever. Jans Pol werkte in naburig Frederiksoord.
39 Heel gangbaar; weer een mond minder om te voeden.
40 Wellicht heel vette melk. Voor een uur: een uur geleden.
41 Verkrijgen. Aanschaf.

Hillichien hem den kleinen Hendrik op de knie zet, onder de woorden: "dat voader zoo 'n lief klein zeuntien an hum hef[42] en dat Hillichien niets weet te antwoorden nu Jan haar vraagt "of de koe dan nou nooit, nooit wear levendig wordt?"

Maar morren doen ze toch niet. Dat hebben ze nooit gedaan. Zelfs kunnen ze best, zonder wrok of wrevel te gevoelen, het mooie huis zien, waarin hun[43] broeder Lukas woont. Ja, hun broeder bewoont een mooi huis, het mooiste van geheel D. Ook Harm heeft daar jaren in gewoond; hij is er in groot gebracht. Zijn vader en moeder zijn reeds gestorven, toen hij vier en zijn eenige broeder Lukas zes jaar oud was en toen hebben "Oom Joapik" en "Meui Trientien"[44] de beide weezen, die bijna niets bezaten, doordien hun vader er door "geboerkt" was,[45] tot zich genomen en opgevoed.

"Oom Joapik" is al achtien jaar dood. Hij heeft al zijn bezittingen aan Lukas vermaakt; "Umdat[46] Harm tegen zien zin trouwde met Hille", die nu nog zijn vrouw is, en ook "Umdat hie noa de groote kerk[47] gung en Luuks, zoo as zie, noa de kleine";[48] doch vooral, "Umdat Harm heur, bij alle weldoaden, die ze hum bewezen hadden, behandeld had op 'n wieze, die te grof was um uut te spreken."

"Oom Joapik" is nooit getrouwd geweest en "meui Trientien"[49] evenmin. De laatste is nog in leven en telt bijna 76 jaar. Na Oom Joapik's" dood bestuurt Lukas de boerderij en hoewel "Meui Trientien" er nog "veur de helft in zit,"[50] is hij toch geheel baas en schijnt het soms, of Trijntje bij hem inwoont.[51]

Lukas Holten is maar drie jaar getrouwd geweest. Zijn eenige

42 Bezit.
43 Hun broeder, dus de zwager van Hillichien wordt nu ook broer genoemd.
44 Tante Trijntje.
45 Alles verloren, opgemaakt?
46 A. Niet volgens de stand getrouwd. B. Niet naar de goede kerk. C. Nog onuitgesproken belediging.
47 Hervormde kerk.
48 Gereformeerde kerk.
49 Samenwonende broer en zus.
50 De helft van de boerderij is haar eigendom.
51 Tante en neef Luuks wonen samen. Niet ongebruikelijk in 19e eeuw.

zoon Gerrit heeft dus zijn moeder niet eens gekend. Gerrit telt thans 26 jaar en weet alleen van zijn moeder, dat ze hem een boerderij van tien koeien als erfdeel heeft nagelaten – en, naar hij wel eens van anderen gehoord heeft, moet ze "zoo 'n zachte inborst had hebben:' Zijn vader spreekt hoogst zelden over haar – "Umdat hie dan altied nog zoo droevig wordt."
Gerrit gaat dagelijks voor wat stil door; doch kan, bij zekere gelegenheden, zooals op kermis en met nieuwjaar, toch goed meêdoen en staat bekend om zijn goedhartigheid.
Wolter, de scheper[52] te D., zegt altijd, "dat één vinger van Gerrit nog beter is as de beide handen van zien voar, al hebt ze deze ook keuzen as joak[53] in de kleine kerk en al 'n poar moal candidoat stelt veur de gemeenteroad."
Ja, Lukas Holten is diaken in de kleine kerk en zegt altijd, dat hij nooit blijder is geweest, dan toen hij daarvoor benoemd werd; "Omdat 't zoo zoalig is, as men veur d' armen weldoadig kan wezen met woorden en met doaden."
Hij was nog liever één jaar diaken, dan vier jaar lid van den gemeenteraad. "Leden van de Road moet er ook wezen; moar 't is toch eigenlijk alles weareldsch, wat under heur doen[54] valt."
Zoo spreekt Lukas; maar Wolter, de scheper, meent dat er met "'t joakschup" wel eens 'n dubbeltje te kapen valt en daar houdt hij Lukas niet te vroom voor.[55]

"Menschen, zoo as Luuks,[56] die met de kloagliederen van Jeremia op 't gezicht loopt, moe' j' nooit stoan",[57] zegt Wolter, "en dat Luuks schienheilig is, wee' 'k bij undervinding."

Mogelijk beoordeelt Wolter hem wel wat te streng; want hij

52 Vaste bijfiguur in dit soort streekromans. Vaak als wijze man.
53 Diaken in de gereformeerde kerk.
54 Tot hun werkzaamheden behoort.
55 Verwijt van "dubbele moraal" van gereformeerden. Volkse overtuiging verwoord. Door geldelijke bijdrage aan de gereformeerde kerk is Lukas diaken geworden.
56 Luuks = Lukas.
57 Bijstaan, helpen? Geloven?

haat hem verschrikkelijk en als hij 't niet om Gerrit[58] liet, zou de heele wereld weten, waarom zijn zuster Grietje[59] midden in 't jaar uit Holtens[60] dienst is gegaan. Nu zegt hij daarvan alleen, "dat 't Griet bij Luuks niet anstund"[61] en Grietje zegt het zelfde, ofschoon ze aan Wolter heeft bekend, "dat ze nooit zukke streken van die fiene[62] Luuks had verwacht en hum de oogen wel uut de kop had willen krabben, toe hie niet van heur ofblieven kun."

Doch keeren we naar Harm en Hillichien terug.[63]

We zagen straks, dat ze nooit morden en ook niet afgunstig zijn op hun rijken broeder; doch nu deze juist met een span dikke paarden voorbij hun woning rijdt, kan Harm een opkomenden zucht nauwelijks onderdrukken. Zijn toekomst is zoo donker en zijn broeder ....!
Maar stil! het geknerp der buitendeur dient een bezoeker aan. Nog een paar seconden en Wolter, de scheper, treedt het woonvertrek binnen.

De schaapherder op bezoek

"Zie bloazen hard in 't oosten",[64] zegt hij, terwijl bij een stoel bij den haard zet; "'t kun nou kras genogt goan."

"Joa, 't is kold, umroak[65] kold!" antwoorden Hillichien en Harm bijna te gelijk.

"De schoap[66] kunt zoo niet uut", voegt Harm er nog aan toe.

58 De zoon van Lukas.
59 De zus van de schaapherder. De suggestie van ongewenste intimiteit.
60 Lukas Holten.
61 Niet beviel.
62 Fiene, gereformeerde volgeling van kerkafscheider dominee Hendrik de Cock uit het Groningse Ulrum (Afscheiding rond 1830). Cocksen.
63 Jans Pol heeft zich uitgeleefd tegen de Cocksen. Uiteraard met een lichte slag om de arm.
64 Harde (en koude) oostenwind.
65 Merakel. Heel koud.
66 De schoap: de schapen. Meervoudsvorm in sommige delen van Drenthe.

"Uut?" herneemt Wolter, "de snij is zoo scharp as 'n vlim![67] Ze leupen geen uur, of 't bloed straalde heur bij de beenen langs.[68] – Moar jong wat ben j' ongelukkig[69] met de koe west, noar 'k heurd heb", voegt hij er op geheel anderen toon aan toe.

Harm en Hillichien kennen Wolter wel en wisten reeds vooruit, dat hij ten volle deel zou nemen in hun ongeluk; zelf zouden ze hieraan niet getwijfeld hebben, al had hij de laatste woorden op zijn gewone, luchthartige wijze gesproken.
Hij heeft reeds meer dan eens getoond, dat de woorden gemeend waren: "dat 't zunde is, dat Harm en Hillichien er zoo tegen ploeteren moet en dat die schienheilige Luuks 't geld bij bulten in de kast hef liggen." – Wolter heeft zijn deelnemende woorden staande gesproken en nu hij daar juist in den linker hoek van den haard plaats neemt, valt ons zijn postuur van zelf in 't oog.
Hij is teêr[70] van lichaamsbouw en zegt zelf wel eens schertsend, "dat hie altied met de kromme rugge[71] loopt – en ofschoon hie moar klein is, toch niet recht under de hoogste zolder kan stoan." Doch hij heeft hierover nooit verdriet betoond en kan zijn brood ruim verdienen, "al is 't met zien rugge wat riekelijk uut stuur."[72] Verder heeft hij den mond op de rechte plaats en "as 't op begriepen an komp", zegt Hillichien, "dan moe' j' ook van hum of blieven." Aan heksen en spoken gelooft hij niet en menschen die 't goede *doen* staan hoog bij hem aangeschreven, al heeft hij nooit gehoord "dat z' één teks uut de biebel in 't heufd hebt." Sommigen zeggen dan ook, dat hij modern is en sedert

67 Vlim (vleugelachtig of scherp deel van lichaam of plant). vlim, flim, vlum wimper, vin, vleugel van een pijl, visgraat, kafnaald, vliesje v.e. klokhuis, dennennaald (Zuid-Nederland). Ontwikkeld onder invloed van vlies (?), vleugel (?) en drg. uit nbrab. vim ‹ vin (~ lat. pinna 'punt, vleugel v.e. pijl, veer'), ofwel = vlijm = vliem. Etymologiebank.nl
68 Ze – de schapen – liepen geen uur,... het bloed stroomde langs de benen.
69 Verzachtende, versluierende uitdrukking. Het woord *dood* valt niet.
70 Teder, tenger.
71 De wijze man voorzien van een gebrek. Komt vaker voor in (streek) romans. De scheper krijgt trekken van een Christusfiguur.
72 Niet recht, onstuur.

Lukas Holten hem schertsend heeft hooren zeggen, "dat die Jonas[73] zeker 'n mizeroabel klein keareltien mot west hebben; umdat 'n walvisch moar 'n klein keelgat hef – en dat Jonas stellig, veur hie inslokt weur, de oazem zoo hoog ophoald hef,[74] dat hie er drie doag op tearen kun", sedert is hij[75] bij Lukas "'n zundoar, doar weinig hoop op is."
Harm en Hillichien denken evenwel heel anders over hem:[76] de eerste heeft wel eens gezegd, dat hij in nood niemand liever om hulp zou vragen dan Wolter en de laatste gelooft stellig, dat Wolter "Stevens Willem[77] deur de tied hulpen hef, toe deze in 'n heele winter um zien ziekte, niks kun verdienen."
"As zoo 'n geloof modern is, dan wo' k 't ook wel wezen",[78] heeft Hillichien gezegd; "dat is liefde tot de noasten, en die die hef, hef ook liefde tot God!" En Harm vond, "dat de gebeurtenis met Jonas en de walvisch 'n mensch niet gelukkig of ongelukkig zal moaken."

Wij hebben ons deze uitweiding over Wolter veroorloofd; opdat de lezer eenigszins mocht weten, wie hij is en omdat 't gesprek bij Harm wel een zijsprong toeliet: na de opmerking toch van Wolter over de koe, werd er in de eerste oogenblikken eigentlijk niets gezegd. Wolter, zooals we zagen, zei, dat Harm en Hillichien ongelukkig waren geweest; waarop Harm de woorden van Wolter in andere volgorde herhaalde, terwijl Hillichien daarna, met een kleine variatie, de gezegden van beiden nog eens in 't midden bracht. Alle drie bleven vervolgens eenige oogenblikken zwijgend naast elkander zitten.[79]

Wolter verbrak evenwel al spoedig de stilte.

---

73 Verwijzing naar Bijbel: Jonas in de walvis.
74 Diep ingeademd heeft.
75 De schaapherder is in de ogen van de gereformeerde Lukas een ketter.
76 Over de schaapherder.
77 Willem, de zoon van Steven.
78 Zou ik ook wel zo'n gelovige willen zijn.
79 Jans Pol beschouwt zijn proza op metaniveau. Wat gebeurt hier eigenlijk?

“Ie moet ‘n koe wear hebben Harm”, zeide hij, terwijl hij een vergeefsche poging deed, om nog dichter aan de plaat[80] te schikken, dan hij reeds was, “’t heui zit er en butendien: ie kunt er niet um.”[81]

“Moar *moeten* is ook in de weareld”, antwoordt Harm somber. “’t Is woar; hoe’ w’ ‘ter um doen zult, wee’ ‘k nog niet; moar dat er um *mot* is zeker.”[82]

“Da’ j’ geen geld hebt wee’ ‘k wel; moar is ‘t *moeten* niet uut de weareld, menschen, die ‘n ander in tied van nood helpen wilt, bint er, g’leuf ik, ook nog.”

“Moar veur ‘n goeie koe, is wel f 120 neudig. – Ik kun aans van winter[83] wel wat met heideplukken[84] verdiend hebben, nou de heide zoo duur wordt – en as Hillichien heur[85] dan met de koe in de huusholling had kunnen redden en ik had anstoande zomer de heui en bouw[86] verdiend, dan kun dat ‘n mooie stuver worden hebben; moar...”

“Jong joa!” valt Wolter hem in de rede, “zoo docht ik percies; de heide kost al acht cent ‘t bos en ik weet ‘n koe, doar Hillichien ‘t wel met kloarspeulen zul, an j’ die had.[87] Strieks Geart[88] hef een, die veur drie week kalfd hef; en umdat Geart in ‘t veurjoar de boel verkoopen wil en niet riek bij ‘t voer stoat,[89] kun j’ die wel kriegen – en veur ‘t geld zal ik zurgen. ‘k Heb zuls op ‘t oogenblik wel niet zoo veul; umda’ ‘k deur de pokken wat riekelijk schoap heb moeten koopen;[90] moar ik zal wel zorgen dat ‘t er komp.”

Hillichien drukt Harm den kleinen Hendrik op de knie en gaat naar de kast, waarin ze begint te zoeken, als iemand, die iets niet kan vinden. Ze staat met den rug naar de beide

---

80 De haard.
81 Het hooi (veevoer) is er nog en je kunt niet zonder een koe.
82 Het moet inderdaad, maar hoe we dit probleem oplossen weet ik nog niet. Het moet, dat is zeker. Leven is niet vrijblijvend.
83 Van winter: deze winter.
84 Onder andere voor produktie van bezems.
85 Zich.
86 Akkerbouw.
87 Ik weet een koe waar Hillechien wel mee uit de voeten kan, als je die hebt.
88 Gerard, zoon van Striek.
89 Niet veel veevoer heeft.
90 Vanwege pokken (bij de schapen) heb ik schapen moeten kopen.

mannen en daardoor merken deze dan ook niet, dat ze onder 't zoeken gedurig een traan wegpinkt; – doch nu Wolter zich omdraait en haar vraagt "of de voale[91] van Strieks Geart niet goed zul wezen", bewijst de toon waarop ze antwoordt genoeg, waarom ze in de kast is gaan zoeken.

"O Wolter! an' w' die[92] kunnen kriegen, wa' w' wear riek",[93] zegt ze met afgebroken stem.

.,Joa, moar jong Wolter, "herneemt Harm, "ie zekt dat wel; moar jong ..."[94]

"Proat er niet langer over",[95] valt Wolter hem in de rede, "'t is krek of je 'n honderd twintig gulden niet toevertrouwd is en ie hebt joa 'n huus en landerijen.[96] Ie moet hum vandoag nog koopen en as 't kan murgen middag of oavond ontvangen: de stal mot niet zoo lang leegstaan. – Murgen breng ik 't geld en dan za' 'k ees heuren hoe duur hie worden is."[97]

De laatste woorden heeft Wolter staande gesproken. Hillichien noodigt hem, om nog wat te blijven; doch hij neemt den stoel op en onder de woorden, dat hij nog een boodschap[98] heeft en dat Harm er bij moet wezen om de koe te koopen, gaat hij heen en toen hij pas buiten de deur was, konden Harm en Hillichien hooren, dat hij zich op 't oog en blik gelukkig gevoelde, want bij fluitte een helder deuntje en dit doet Wolter alleen, als hij bijzonder gehumeurd is. -

91 De pink, de koe? Of vaal, de kleur van de koe?
92 Als we die...
93 Als we die (zouden) kunnen krijgen, dan (zouden) we weer rijk zijn.
94 Je zegt dat we, maar mijn jongen(man)...
95 We hebben er genoeg over gezegd.
96 Je doet alsof je niet betrouwbaar bent. Je hebt immers een huis en land. (Als garantie).
97 Wat de koe gekost heeft.
98 Een (andere) afspraak heeft.

IJspret

Op den avond van dien zelfden dag ging ‘t er op ‘t oosteinde van D. vroolijk toe.[99] Meer dan twintig jongens en meisjes van D. waren over ijs naar Assen geweest.[100] Wat hadden ze een pleizier gehad! Heele koppels[101] waren ze voorbij gereden en ‘t was er “langs goan, dat ‘t goesde.”[102] Bij Willem Bartels op ‘t oosteinde moesten “de wichter” nog trakteeren.

“Joa, bij Willem an!” riepen er wel tien te gelijk, toen ze D. inkwamen en dat de meisjes nog ‘t hardst riepen, was er een bewijs voor, dat, velen ten minste, het op haar dreef[103] hadden.

Willem Bartels is de eenige in ‘t dorp, die het woord *Kastelein* op zijn uithangbord heeft en daar zijn gelagkamer niet bijzonder groot is, wordt ‘t er in een oogenblik stik vol. Alles woelt en krieoelt er door elkander.

“Brandewien[104] Willem! toe jong![105] ‘k heb ‘n durst as ‘s peard!” roept Jan Luchies.

“Mij janever, moar met ‘n bult suker”, kommandeert Piet Luurs, met nog hooger stem.

“En mij ‘n glassien ‘t is-er-niet!”[106] schreeuwt Hendrik Was

---

99 Een schets van lokale folklore, met een uitloop naar het hoofdverhaal.
100 Drentse hoofdvaart. Het kanaal (Drents: kanaol) is tussen 1767 en 1780 aangelegd als verbetering van de Smildervaart (Drents: Smilliger vaort). De Smildervaart werd als grifte (vaart) gegraven voor de vervening van de Dieverder en Leggeler Smildervenen in 1612. Schaatsen van Diever naar Assen.
101 Groepjes, paren.
102 Van halem. Bruisend.
103 Drift, gaande. Op de heupen; wie wil kan daar synoniemen voor bedenken.
104 Brandewijn is een sterk alcoholische drank uit Noordwest-Europa. De naam “brandewijn” is afkomstig van “gebrande wijn”, wat in het Engels verbasterd is tot “brandy”. Het wordt verkregen door destillatie van vloeistoffen waarin gisting is ontstaan, bijvoorbeeld wijn en moutwijn. De oude Nederlandse brandewijn stookt men van moutwijn tot een percentage van 35% tot 40%.
105 Jongeman.
106 Grappige inval over zaken die heel moeilijk zijn uit te voeren. Bijv. Als een eend in een bijt vallen. Het is een drollige inval, als van een boeren kakhuis. Met de kont in de boter vallen.

er met zijn pieperig stemmetje[107] bovenuit en begint te lachen om zijn geestigheid.

"Ie leart an Hendrik!" zegt Klaas Plomp zoo flegmatiek mogelijk, "an j' zoo deur doet kun' j' best de hoender noakoakelen! Nou moe' j' 't eierleggen ook nog zien te learen", waarop allen in een luid gelach uitbarsten, behalve Klaas Plomp.[108]

"Jong, dat kent hie al", voegt 'Thijs Keun er aan toe, "hie is er op wunnen! – Denk ie, dat hie aans viefendertig gulden in 'n heel joar kun verdienen?"[109]

Hendrik lacht met de anderen meê, doch de wijze, waarop hij dit doet, zegt duidelijk, dat hij van avond niet voor de tweede maal een glaasje 't is-er-niet zal vragen.

Langzamerhand krijgen Willem en zijn vrouw ze allen aan 't drinken en dat Willem in zijn schik is bewijst de opmerking, "dat er in doagen zooveul oogen niet in zien gloasies keken hebt."

Ja Willem is in zijn humeur en zijn vrouw niet minder. Beiden weten bij ondervinding, dat het "jonkvolk" nooit beter verteert, dan wanneer het van 't ijs komt. Zij zullen dan ook hun best doen, om de bezoekers wat aan de praat, of liever aan 't drinken te houden en zich tot Klaas Plomp wende, vraagt Willem, of ze 't zingen heelemaal in Assen verleerd hebben.

"Ik niet!" antwoordt Klaas, "moar ik doe 't niet meer; umda' 'k bang bin, dat ze mij dan veurzinger zult moaken in de kezoasie;[110] moar vroag Hendrik Was ees: die dut er an en kan je wel 'n steen uut de gevel zingen."[111]

Een nieuwe lachbui volgt op deze woorden. Hendrik tracht zich achter een paar kameraden te verbergen, waarop Thijs Keun met heldere stem begint aan te heffen:

---

107 Pieperige stem; die jongeman is een onbenul en mag worden gepest.
108 Je maakt vorderingen, je kunt al als een kip kakelen. Zogenaamde grappen. Vernedering van mensen die anders zijn. De zwakken te grazen genomen. Niemand die ingrijpt en corrigeert. Heel vertrouwd.
109 Hij is er (op eieren leggen) uitgezocht. Door de verkoop van 'zijn' eieren verdient hij (het slachtoffer) f 35 per jaar.
110 katechisatie.
111 Het pesten gaat door.

"Niet naar huis toe gaan,
Niet naar huis toe gaan!
Of de flesch, die moet onderste boven staan!"[112]

Reeds bij den tweeden regel is het heele koor ingevallen.

De meisjes zwaaien met de zakdoeken en allen voeren een echt Drentschen dans uit, dat is: springen met de beide beenen gelijk op, terwijl ze met klimmenden geestdrift vervolgen:

"Wij scheiden niet van elkander!
De een niet van den ander,
Wij scheiden nog niet!
Wij scheiden nog niet!
En wij hebben nog geen verdriet!"

En een seconde later, zoo mogelijk nog luider:

"En waarom zouden wij scheiden gaan?
De flesch moet onderste boven staan!
Wij scheiden nog niet,
Wij scheiden nog niet
En wij hebben nog geen verdriet!"

"Verdriet," zegt Pops Harm, terwijl hij Lammechien Holten[113] zijn linker arm om de blanke hals slaat, "heb ie verdriet Lamme?" en met een geeft hij haar een kus op de roode lippen. Lammechien schijnt pijnlijk te glimlachen, doch antwoordt niet op Harms vraag en als deze haar niet op 't ijs had getrokken,[114] zou ze hem die vrijheid misschien niet eens veroorloofd hebben; want 't is haar al eenigen tijd aan te zien geweest, dat ze in zijn gezelschap geen genoegen smaakt.

Harm is anders toch een flinke jongen en Mie Slomp is wel zoo jaloersch, dat hij met Lammechien uit is in plaats van met haar. Mie en Harm hebben al een half jaar "geloopen"

112 Ken ik uit mijn kindertijd. Of de fles moet leeg op de tafel staan.
113 De oudste dochter (19) van Harm Holten door neef Gerrit bemind.
114 Gearmd geschaatst.

en de eerste heeft van daag wel twintig maal gezegd, "dat Lamme um heur part Harm wel hollen mag",[115] – doch de attentie die ze haar vroegeren vrijer bewijst, zegt duidelijk, dat haar mond en hart in tegenspraak zijn. Waarom Lammechien dan toch geen pleizier heeft en er telkens op aandringt, om naar huis te gaan? Wij weten 't niet; doch dikwijls zien we haar oog in de richting der tapkast, waar Gerrit Holten, haar neef, in druk gesprek is met Jantje Klomp, de rijkste[116] boerendochter te D.
Jammer, dat Lammechien hen niet kan verstaan; want ze schijnt ongemerkt heel belangstellend te luisteren. Neen, ze verstaat hen toch niet; maar aan de oogen van Jantje is 't wel te zien, waar ze 't over hebben. Wacht, ze kan wel een pas dichter naar de tapkast gaan, zonder dat ze er erg in hebbeu, dat dit met opzet geschiedt. Zal ze 't doen? Neen, wacht! dat verstaat ze duidelijk: "Dan moe' j' niet loat komen", hoort ze. Jantje duidelijk zeggen. Op 't zelfde oogenblik komt vrouw Bartels haar voorbij en vraagt of ze al gehoord heeft, dat haar ouders van daag de koe hebben verloren. 't Is of de grond onder haar voeten wegzinkt.

Aanranding

"'k Moet even buten", zegt ze met bevende stem en worstelt in 't volgende oogenblik door den drom heen.

Harm, haar "trekker",[117] is zooeven naar 't vuur[118] gegaan en merkt daardoor Lammechien's weggaan eerst op, nu het al te laat is, om haar na te gaan.

Pas is Lammechien buiten of ze gaat aan 't loopen, zoo hard ze kan, om bij haar ouders te komen. Bij iederen stap, dien ze doet, klinken haar de woorden in 't oor: "dan moe' 'j niet laat komen" en te gelijk staat haar de kommervolle toestand van

115 Wel houden mag.
116 De rijkste boerendochter met de enige boerenzoon.
117 Tijdens het schaatsen.
118 Vuurplaat, om zich te warmen.

haar ouders voor den geest. Nog geen honderd pas heeft ze geloopen, of ze is reeds zoo vermoeid, alsof ze neêr zal zinken. 't Is of er looden schoenen aan haar voeten hangen en haar een prop voor de keel zit. Neen, loopen kan ze niet langer. Wacht, komt haar iemand achterop?

Ja, hoor, dat zijn voetstappen, die door het kraken der sneeuw op betrekkelijk grooten afstand kunnen gehoord worden. Zou dat Harm zijn? – Dan voort; want dien wil ze van avond niet weêr ontmoeten! – En weder poogt ze snel loopende verder te komen.

Doch nu *kan* ze niet meer! Hijgend begint ze te stappen. 't Is of haar de adem in de borst wordt terug gedreven en telkens klinkt het bij vernieuwing: "dan moe' j' niet loat komen." Met loome schreden schuift ze langzaam verder. De voetstappen achter haar zijn nog niet dicht bij, maar: naderen toch. – Als Harm haar inhaalt, zal ze hem vlakweg zeggen, dat ze hem niet meê wil hebben. – Ha, ze wordt iets kalmer! Ze begint weer eenigszins geregeld te denken en nu wordt het haar ook duidelijk, hoe dwaas het was, naar Gerrit en Jantje te luisteren!

Gerrit! – Welk een dwaasheid! Haar vader en de zijne hebben elkanders woning immers in twintig jaar niet betreden! En bovendien: Gerrit is rijk en zij? – Hoe zullen haar ouders den winter doorkomen, nu de koe dood is. Neen, het kan haar niet schelen of Jantje zei: "dan moe' j' niet loat komen."

"Jantien is riek en mag Gerrit stellig groag lieden![119] Wat keek z' hum an! Moar toch was 't krek..." Maar stil! Wat is daar vóór haar! –

"Joa jongs' ik zie wel, wie ò' j' bint!"[120] zegt Lammechien opeens en het is, of ze voor haar eigen stem schrikt. Gejaagd ziet ze om, of de voetstappen haar haast genaderd zijn.

"Wat wò' j' Jan?"[121] vraagt ze angstig, doch voor ze goed heeft uitgesproken wordt ze aangegrepen door twee jongens, die haar, met de jas over 't hoofd, ijlings zijn genaderd.

---

119 Mag hem graag. Is verkikkerd op hem.
120 Ik zie wel wie jullie zijn. Ik herken jullie.
121 Wat wil je Jan?

Lammechien heeft in een van hen Jan Blik herkend – die al voor een half jaar gedreigd heeft, haar "'n loer te zullen dréjen;" omdat ze hem op Roldermarkt "blauw"[122] heeft laten loopen.

"Loat lus jongs!" roept ze met hokkende stem. "Jan, ik krab je d' oogen uut 't heufd an j' niet lusloat;" en in de kracht der wanhoop, geeft ze Jan een stoot, dat hij tegen den grond tuimelt.

"Hol vast, die duvel!"[123] zegt deze binnenmonds op verwoeden toon tot zijn medeplichtige, "hol vaast! Zie ontkomp je nog!"

Jan komt weêr in de beenen en zal op nieuw een aanval doen op Lammechien, die haar tweeden belager een pas of drie met zich heeft voortgesleurd.

"Ik roep moord!" gilt Lammechien uit; doch nauwelijks heeft ze deze woorden geëindigd, of twee krachtige armen slingeren de beide laaghartigen elk een kant uit, zoodat deze in de slooten langs den weg terecht komen en oogenblikkelijk een goed heenkomen zoeken. –

Wie Lammechiens bevrijder is? We herkennen hem nog niet; doch Lammechien is in de volle overtuiging dat het Pops Harm moet zijn. Nauwelijks is ze bevrijd, of ze ijlt in haar overspanning verder.

"Lammechien!" klinkt het achter haar, "loat mij met je goan!" Zonderling is de toon, waarop die woorden worden gesproken; doch Lammechien is reeds te ver vooruit, om dit te onderscheiden. Ze hoort zelfs niet meer dan "met je goan." Ja, ze heeft het dus geraden, Harm is haar achterop gekomen. – Zal ze hem wachten? – "Dan moe' j' niet loat komen!" klinkt het haar in 't oor en weder treedt Gerrits beeld voor haar geest.

"Nee, 'k wil alleen noa huus!" roept ze op luiden toon terug

122 Blauwtje lopen; afgewezen als minnaar. blauwtje* in de uitdrukking een blauwtje lopen [afgewezen worden] {1678} d.w.z. een blauwe plek oplopen doordat men zijn scheen stoot, er tegenaan lopen. Etymologiebank.nl

123 Eén van de vele neerbuigende benamingen.

en vervolgt haar weg, zoo snel als haar hijgende borst en haar knikkende knieën zulks toelaten.

Een zucht is het eenige antwoord op deze weigering een diepe zucht; doch Lammechien hoort dien niet en al had ze hem ook gehoord – Harm is goed en zij is er hem dankbaar voor, dat hij haar bevrijd heeft; doch hem beminnen, – neen, dat is haar onmogelijk! Op 't ijs heeft ze hem geduld; hoewel ze van daag wel honderd maal gedacht heeft, dat ze nooit weer uitgaat; doch na de woorden: "dan moe' j' niet loat komen", was 't haar, van avond ten minste, onmogelijk, aan de zijde van Harm te wezen. Ze ziet dan ook niet een maal om en merkt dus ook niet, dat haar bevrijder als genageld blijft staan. Had ze dit gezien, dan zou ze, zelfs bij 't sterrelicht en in haar overspanning, in twijfel zijn gekomen, of het Harm wel is, die daar staat. Harm toch is klein, terwijl de forsche lichaamsbouw van hem, die daar somber en bewegingloos op den weg staat, dadelijk in 't oog valt. Neen Harm is het niet! Die zingt op 't oogenblik zijn hoogste deun bij Willem Bartels, waar alle achtergeblevenen nog met dezelfde opgewektheid dansen en joelen en drinken, – behalve Gerrit Holten, die even na Lammechiens weggaan aan vrouw Bartels heeft gevraagd, of "hie ook achteruut[124] kan; umdat hie um 'n bosschop mot", en die, tot nu toe, niet is terug gekomen.
Ja, we zien nu duidelijk, dat het Gerrit is. Hoewel de wind hem snerpend om de ooren blaast, gloeit toch zijn hoofd en nu hij de pet uit de oogen duwt en met de hand langs 't voorhoofd strijkt, is zijn gelaat duidelijk te herkennen. – Wat zal hij doen? Lammechien achterna gaan? – Maar ze heeft met nadruk gezegd, dat ze alleen naar huis wil. Hij mag haar dus niet eens tot bij huis geleiden. En als die twee jongens haar nog eens weer achtervolgen! – Neen! hij mag, hij kan haar niet aan haar zelf overlaten. God, als ze wist...! – Ja, hij zal haar ongemerkt volgen en zorgen, dat ze hem niet ontdekt. – O, hij had zich zoo stellig voorgenomen, haar

124 Naar het toilet. Plassen achter het huis.

dan toch eindelijk eens te zeggen, hoe hij haar bemint, hoe hij alle pogingen wilde aanwenden om zijn en haar vader te verzoenen.

Overpeinzing van Gerrit

"Meui Trientien", dat weet hij zeker, houdt in haar hart nog steeds veel van oom Harm,[125] al is hij in twintig jaar niet over hun drempel geweest en zijn vader...! Ja, zijn vader![126] Moar oom Harm is toch zien breur, zien eenigste breur! – En in twintig joar niet bij mekoar west –. Ik heb geen breur; moar mij dunkt an 'k een had...

Moar oom Harm mus ook zoo'n lastertoal niet uutstrooid hebben, van voader en van oom Joapik en meui Trientien. Dat hie nooit 'n cent buusgeld[127] kreeg, was toch gekheid, – dat wee' 'k vast en um te zeggen, dat oom Joapik hum altied boks[128] behandeld had en dat ze beide heur geld moar an de duvel vermoaken mussen; umdat ze doar op zoo 'n goeie voet met stunden," dat was te erg: oom Joapik was 'n beste man. Driftig was hie; moar doarum is men niet slecht. En meui Trientien is zoo best as 't kan en dut nooit 'n mensch kwoad. – Dat zoo 'n toal heur stekelig moakte, kan 'k mij best begriepen en toe kwam dat trouwen met meui Hillichien er bij en ook, dat oom Harm noa de kleine[129] kerk gung. Moar de beide leste dingen hadden wel wear in urde komen, as hie moar niet zoo lasterd had. 't Is vrumd, oom Harm is aans toch zoo 'n beste man!"

Onder dergelijke overpeinzing is Gerrit zijn nicht Lammechien steeds op dien afstand gevolgd, dat hij haar voetstappen kon hooren en toen hij wist, dat ze het ouderlijke huis veilig had bereikt, ging hij terug, denkende

125 De vader van zijn nicht Lammechien.
126 Lukas, de broer van Harm.
127 Zakgeld.
128 Als een bok. Koppig.
129 Bedoeld wordt de grote kerk (hervormd). Luuks was van de kleine (gereformeerde) kerk.

nog eens over den twist, die zijn en Lammechiens vader gescheiden had en over de wijze waarop Lammechien hem had afgewezen. 't Was of hem een steen op 't hart lag. Met langzame schreden ging hij terug en kwam omstreeks negen uur te huis.

Meui Trienke gevallen

Zijn vader zat bij de tafel en had een lade voor zich staan, die Gerrit dacht, dat uit de kast was. Bij 't binnentreden van Gerrit scheen zijn vader eenigszins te schrikken. IJlings borg hij eenige papieren onder in de lade, terwijl bij met onvaste stem vroeg:

"Ben j' er nou al wear?"

"Joa," antwoordt Gerrit, "is meui Trientien al noa bed?"

"Och mien jong, kom hier ees hen!" klinkt het pijnlijk uit de bedstede, die van de plaats, waar Lukas Holten zit, bijna geheel achter de ouderwetsche kast is verborgen. "Doe die deur ees lus; je voader hef hum zoo stief dicht doan."

"Ik docht da' j' in de sloap was", zegt Lukas op meêlijdende toon en zet de lade op een stoel achter de tafel.

"Is Meui niet goed?" vraagt Gerrit, onderwijl hij naar 't bed gaat.

"Ze is vallen van doag en hef heur wat in de rug bezeard."

"Och, mien jong! wat hè' 'k 'n pien!"

"Gerrit, jong, 't is krek of de koenen[130] mekoar stoot; ie mussen gauw ees kieken, 'k Geleuf dat er een lus is."[131]

"Ik heur niks, voader!"

"Joa! 'k heb 't dudelijk heurd!"

"Kiek moar ees even mien jong en dan moe' j' hier wear bij 't bed komen."

Gerrit gaat ijlings naar de deel, voor de beddeur geopend is en heeft nauwelijks de middeldeur achter zich dicht, of zijn

130 Koeien.
131 Smoes: Kijk of de koeien zijn losgebroken.

vader bergt vlug de lade in 't kabinet van Trijntje – "doar deze nooit een bij hebben wil" en mompelt bij zich zelf: "dat testement mag de duvel vinden."

"Wat doe' j' Luuks?" vraagt Trijntje steunende.

"'k Moet murgen de verponning[132] betoalen! 'k Was bij de loa van 't kleine kassien um de verponningbrieven noa te zien", zegt Lukas, terwijl hij een stap dichter bij 't bed komt.

"Zoo! – 't Was krek o' j' bij 't kabinet. was. – Och doe die deur ees lus: 't is hier zoo duuster."

"Joa, 'k zal 't doen", antwoordt Lukas, die inmiddels 't bed is genaderd en terwijl hij met de rechterhand de haak der beddeur langzaam oplicht, stopt hij met de linker den sleutel van 't kabinet in Trijntjes zak, waarna hij 't hoofd binnen 't bed steekt en op deelnemenden toon vraagt: "Hoe goat 't met de pien?"

"Is Gerrit doar?" vraagt Trijntje, zonder te antwoorden en wendt het hoofd naar voren in 't bed.

"Hie komp er an! – Ik vreug, hoe 't met de pien is!"

"Och, krek as altied! – Ben j' doar Gerrit? – Goa hier ees zitten."

Gerrit, die inmiddels is genaderd, zegt "niks geen onroad" ontdekt te hebben en voldoet aan Trijntjes verlangen.

> 't Is een aardige groep, die het drietal ons daar te aanschouwen geeft. Trijntje, die, "as ze 't beleven mag, met komende meart zesenzeuventig wordt" en die, volgens Lukas, in de laatste twee jaar "tot zien ongerustheid, miezeroabel afvallen is", ziet er nu, door de pijnlijke trekken op haar gelaat, zoo verouderd uit, dat men haar voor diep in de tachtig zou houden.

"Wat zut z' er vervallen uut," zucht Gerrit bij zich zelf, terwijl "meui Trientien" hem krampachtig de hand drukt en te

132 De verponding was een vorm van grondbelasting, die tussen de 17e eeuw en 19e eeuw in Nederland werd geheven. Op 1 oktober 1832 werd de verponding opgevolgd door de invoering van de grondbelasting die op het kadaster was gebaseerd.

kennen geeft, dat ze zoo "ieselijk bliede is, dat Gerrit veur 't bed zit."

"Hoe is 't komen?" vraagt deze, en zijn oog is somber, maar te gelijk vol deelneming op de oude vrouw gevestigd.

– Ja, Gerrit lijdt met haar meê en als we zoo de zielvolle uitdrukking van zijn oog opvangen, zijn blonde lokken om zijn hoog gewelfd voorhoofd zien golven en den regelmatigen vorm van zijn gezicht ontwaren, dan kennen we dadelijk den zin van Lammechiens woorden, toen ze van Jantje Klomp zei: "wat keek z' hum an!"

"Meui Trientien is in de duusterheid over de deel goan en toe strompeld over de bessem[133] – en toe is ze komen te vallen", antwoordt Lukas op Gerrits vraag.

Trijntje zucht. Heeft ze iets willen zeggen; want haar lippen bewogen reeds? Ja! – Maar wat helpt het ook of Gerrit weet, dat zijn vader haar geheel alleen heeft gelaten – meer dan een uur lang – zonder dat ze zelfs wist, waar hij heen was – en dat haar 't vuur bijna was uit gegaan in die hevige koude – en dat ze hem al voor donkeravond heeft gevraagd, of hij een mand turf wilde krijgen,[134] nu de meid naar 't ijs was.[135] Wat helpt haar dat alles? Lukas houdt toch vol, dat hij maar een kwartiertje bij Waanders Luurt is geweest en den turf heeft vergeten; hoewel zij... Maar Lukas is Gerrits vader! Neen, klagen wil ze niet. 't Eenige, wat ze na een oogenblik zwijgens dan ook zegt is:

"Dat ze' 'n kluten turf hef willen kriegen en toe vallen is." En daarna: "Och mien jong, wat hè' 'k 'n pien!"

Lukas staat achter Gerrit. Zijn borstelig ros haar steekt aller ongunstigst af bij dat van zijn zoon; zijn wenkbrauwen

133 Bezem.
134 Krijgen: ophalen, brengen, geven.
135 Schaatsen.

loopen ineen en een paar diepliggende grijze oogen, zien onaangenaam onder het rechtvooruitstaande ooghaar weg.[136] En de uitdrukking op zijn beenig gelaat? Wij gelooven die niet beter te kunnen weêrgeven dan door de woorden van Wolter: "de klaagliederen van Jeremia stoan er op uutgedrukt." –

Twee uur later heeft Lukas zich ter ruste begeven. Op Trijntjes begeeren is Gerrit opgebleven, om te zien, – "hoe de pien zich toedroagen zal." Lukas wilde anders ook wel gaarne opblijven; want hij zou toch niet kunnen slapen "nou de pien niet beter weur." Hij bestelde Gerrit dan ook met nadruk, terwijl bij voor 't bed zijner Tante stond, dat hij vooral zorgen moest niet in slaap te vallen.

Trijntje is heel onrustig sedert ze met Gerrit allent is. Om twee uur heeft ze nog geen oogenblik geslapen. Gerrit is gedurig bij 't bed geweest, of ze ook iets mocht noodig hebben. Tot zijn groote verwondering spreekt ze telkens weinig en schijnt liefst alleen te willen zijn.

Om half drie roept ze hem bij 't bed.

"Wat is 't Meui?" vraagt Gerrit, terwijl hij het groene bedgordijn op zijde schuift.

"Lees mij psalm negentig is veur, an' j' wilt."

"Joa, dat wi' 'k wel doen", antwoordt Gerrit en gaat naar de kast om een psalmboek te krijgen. Zonder verder een woord te spreken, begint hij te lezen. Trijntje licht met gevouwen handen en hoe verder Gerrit leest, hoe meer haar aandacht schijnt gespannen te worden. Midden in 't zesde vers schijnt ze iets te willen vragen en nu Gerrit aan 't einde van dat vers is, wendt ze het vochtig oog een weinig om en zegt:

"Och, lees dat nog ees eenmoal! Moar wo' j' niet kold mien jong?"

"Nee, niks!" antwoordt Gerrit en leest op vrij luiden toon:

"Helaas! het best van onze dagen
Baart dikwijls smart, geeft dikwijls stof tot klagen,

136 Een vreselijk man, de vader van Gerrit.

Daar zorg, verdriet en jammervolle plagen,
Steeds beurt om beurt de matte ziel doorknagen.
De levensdraad wordt schielijk afgesneên;
Wij schenen sterk, en ach! wij, vlieden heen!"

"Heur ees hier, Gerrit", klinkt het met matte stem en eenigszins bevende, uit de bedstede.

"Wat is 't Meui?"

"Kom ees dicht hierhen! – heel dicht! – Is je voaders sloapkoamertien sleuten?"

"Joa! – Moar wat zul dat Meui?" vraagt Gerrit, die niet weet, wat hij aan Trijntje heeft.

"Gerrit! – Moar kom hier nog 'n beetien kurter hen! – Gerrit! hè' j' van oavond ook nog van Harms volk zien? Was Lammechien ook op 't ies?"

Niets had Gerrit op 't oogenblik meer van zijn stuk kunnen brengen, dan deze woorden van "meui Trientien." Waarom vraagt ze dat! Of zou deze of gene gehoord hebben, dat hij Lammechien naar huis wilde brengen en dit voor zijn thuiskomst reeds verteld hebben? Maar dan had zijn vader wel laten blijken, dat die 't ook wist. Met zoo 'n onvaste stem, dat het Trijntje zelfs opvalt, antwoordt Gerrit:

"Joa, Lammechien was er ook; – moar wat zul dat dan?"

"Gerrit! – Zoo, nou stoa j' goed – an je stem kan 'k heuren, dà' 'k niet over je oom Harm moet proaten; moar och, mien jong! men mot de hoat niet te ver drieven. Ik..."

Verder komt Trijntje niet. – Het hart van Gerrit is tot berstens toe vol en op een toon, dien Trijntje in haar overspanning niet begrijpt, zegt hij:

"Hoat?"

"Gerrit!" en krampachtig neemt ze Gerrits hand, "hè' j' dan vast besleuten, um nooit wear bij oeze Harm te komen – en geleuf ie dan ook stellig, dat alle, alle menschen liegen, as ze zeggen, dat Lammechien zoo 'n best wicht is en dat meui Hillichien en oom Harm....? Wat scheelt je mien jong? Ie geleuft toch wel, dà' 'k jou 't liefste heb van alle menschen –

joa van alle menschen[137] en doarum meu' j' nou niet twiefelen, umdà' 'k zeg, dat Lammechien..."

Ze zwijgt! – Een doodsche stilte heerscht er in het vertrek, die alleen wordt afgebroken, door het statige tikken van de groote klok,[138] die aan den middelmuur hangt. Trijntje weet, dat het geen afgunst is, die Gerrit steeds dieper over haar heen buigt. Krampachtig houdt hij haar hand vast en drukt deze zoo stevig, dat Trijntje een zachte gil niet onderdrukken kan, waarna ze half glimlachend zegt:

"De olde vingers bint zoo moager en kunt niet veul mear velen."[139]

Ja, Gerrit en "meui Trientien" hebben elkander begrepen. Dat "oeze Harm" was in Gerrits tegenwoordigheid nooit over Trijntjes lippen geweest en nu klonk het zoo hartelijk en ook: "dat alle menschen zeggen, dat Lammechien zoo'n best wicht is."

"Wo' j' ook kold Gerrit?" vraagt Trijntje na een poos gezwegen te hebben.

"Nee Meui! Niks! – Hoe goat 't met de pien?"

"Oarig goed! 'k Heb er nou in 'n poosien niks van veuld. – Moar ie moet niet kold worden."

"Nee! 'k bin niks kold!" En zich naar Trijntje heenbuigende:

"Wol Meui nog wat zeggen?"

"An j' niet kold wordt, joa! – Geef dan mien buus[140] hier ees hen! Hie lig op de stoel, die veur 't bed stoan hef."

Gerrit voeldoet aan dit verlangen. Met bevende handen haalt Trijntje er den sleutel van haar kabinet uit te voorschijn en vol dankbaarheid naar Gerrit opziende, terwijl ze hem den sleutel poogt te geven, zegt ze:

"Die moe' j' bewoaren to' 'k veertien doagen dood ben en dan an Lammechien geven – of 't mug wezen..."

---

137 Bekende uitspraak die ieder kind te horen kreeg.
138 Friese staartklok uit begin van de novelle.
139 Velen: verdragen.
140 Buis, kledingstuk (kokervormig).

Gerrit schrikt. Zou "meui Trientien" gelooven, dat haar toestand gevaarlijk is? Heeft ze zich misschien erger bezeerd, dan ze gezegd heeft? Hemel, de toon waarop ze spreekt is zoo zonderling!

"Hoe is 't nou?" vraagt Gerrit iets gejaagd. "Meui zut toch geen gevaar in heur toestand. En die sleutel..."

"Stil mien jong!" valt Trijntje hem in de rede.

"Eenmoal komp de tied, dat 't hier ofloopen is. – Joa, ik vuul dudelijk... Moar da' 's niks Gerrit; nou ie mij die steen van 't hart neumen hebt, wi' 'k die kant ook wel in.[141] – 't Kamnet is veur Lammechien en doarum mot ze ook de sleutel hebben. – Geartien[142] krig..., moar dat stoat ook allemaal in 't testement. – Niet schreien Gerrit: 't hef goed west met mij! – Zesenzeuventig, – moar loat mij nou 'n poosien alleen! 'k Geleuf, dà 'k 'n beetien sloapen kan."

"Och Meui!" zegt Gerrit snikkende, "doar zal daalijk een um 'n dokter!"

"Nee Gerrit! zoo slim is 't niet! – Murgenvrog moe' w' ees zien. – Toe, loat mij nou 'n poosien sloapen! – Ie wordt ook kold – Hier is de sleutel."

Gerrit steekt den sleutel werktuigelijk bij zich en gaat tegen zijn wil bij 't vuur zitten; doch de onrust drijft hem spoedig weêr naar 't bed. Trijntje slaapt nog niet en zegt met vrij heldere stem:

"Joa, 't is wel goed' Blief nou moar gerust 'n poar uur bij 't vuur!"

Het verdere gedeelte van den nacht, blijft ze rustig! Gedurig gaat Gerrit eens naar haar zien en om half vijf is ze in slaap gevallen, 't welk tot zeven uur scheen voort te duren. Onder velerlei gedachten wacht Gerrit den morgen af. 'Zijn vader en de beide dienstboden Jan, de knecht en Geesje, de meid – komen om zeven uur uit 't bed. Lukas zegt, dat Gerrit nu een paar uur slapen moet en dat hij nu zelf "meuie Trientien" wel zal bedienen. Trijntje is van 't zelfde gevoelen en prest Gerrit

141 Wil ik ook wel sterven.
142 Jongere zus van Lammechien. De andere drie kinderen hebben pech.

zelfs, om wat rust te nemen en deze ligt dan ook een half uur later te bed, na eerst gezegd te hebben, dat er iemand naar den dokter moet. Lukas is 't met Gerrit eens, doch Trijntje wil het nog een poosje aanzien. Nog geen half uur heeft Gerrit te bed geweest, of hij is reeds weer in de beenen; "omdat hie, as 't dag is, niet sloapen kan." De waarheid is evenwel, dat de gebeurtenissen van gisteravond en van nacht zóó zijn geest beheerschen, dat de slaap hem geheel is ontvlucht en hij zelfs in 't bed niet kan zijn.
Gedurende Gerrits afwezigheid is de pijn van Trijntje niet beter geworden en tusschenbeide heeft ze een gevoel, alsof ze braken moet. Nadat Lukas en Gerrit er nogmaals op aandringen, dat er iemand om een dokter moet, meent ook zij, dat dit wel goed zou zijn.

Dokter gehaald

"Dan mus ie zulf hengoan Luuks!" zegt ze op eenigszins bedeesden toon. "'k Wol hum liefst uut Assen hebben."

"Uut Assen? – Moar..."

"Joa, 't kost 'n beetien mear; moar neem de woagen med, dan kan hie hierhen rieden."

"Um de kosten zeg ik 't niet", herneemt Lukas op zalvenden toon, "moar zul de knecht niet goan kunnen?"

"Of as ik gong?" voegt Gerrit er aan toe.

"Nee, je voader mot goan, dà' 's 't beste en dat zal hie toch ook wel doen willen!"

"As Meui er op stoat, groag", verzekert Lukas met een gezicht, waarop het tegengestelde is te lezen. Maar wacht! Daar schiet hem iets in. De wijn en 't wittebrood voor de nachtmaalsbedieningen en de kaarsen voor de kerkverlichting moeten nog voldaan worden en als hij die zelf betaalt, is 't misschien wel zoo te plooien,[143] dat er een rijksdaalder op overschiet.

143 Lukas is diaken. Via een onderonsje kan hij afdingen. "Gereformeerde

"Dan mot Jan de woagen moar kloar moaken", vervolgt Lukas, "met groot middag[144] kan 'k er ook wear wezen."

Onderhandeling met de herder

"Joa, met groot middag", bevestigt Trijntje somber, waarna Lukas naar de deel gaat om den wagen te bestellen. – Pas heeft hij de middeldeur dicht, of Wolter komt de banderdeur in en treedt regelrecht op hem toe.

't Is de eerste maal, na het vertrek zijner zuster,[145] dat Wolter bij Lukas aan huis komt en dit is gewis de oorzaak, waarom beiden een weinig verlegen zijn.

"'k Moet je even spreken, Luuks! 'k Heb 'n bosschop, die 'k je alleen zeggen moet."

"Dan moe'w moar even buten goan, Wolter! Meui Trientien en Gerrit bint in de keuken en de anderen op de deel. – Moar wij kunt ook wel in de heuischuur goan: doar heurt oes geen een," voegt Lukas er een oogenblik later aan toe.

De hooischuur is een afgesloten gebouw, dat door een goed sluitende deur met de deel in verbinding staat. Wie een paar minuten later zich achter de groote hooimand in de schuur had verscholen, zou het volgende gesprek hebben afgeluisterd. 't Schijnt dat de beide mannen, onder 't naar de schuur gaan reeds een paar woorden moeten gesproken hebben; want nu ze zoover mogelijk van de schuurdeur zijn, vraagt Lukus op zalvenden toon:

"Is 't woar jong?[146] Heb ze de koe verleuren? – Dat spiet mij joa ontzettend!"

---

streek."
144 Vroeg in de middag.
145 Zus Grietje was dienstmeid bij Lukas. Ze is door hem betast.
146 Lukas wist het al, maar verbergt die wetenschap.

"Mij ook!" zegt Wolter kortaf "en doarum wi' 'k dan ook zien, dat er 'n nije wearkomp."

"Jong joa!" valt Lukas haastig in, "doar wi' 'k an medhelpen. An j' 'n liest[147] rondstuurt Wolter, kun j' er mij veur twee kwarties opzetten. An' w' elk wat doen..."[148]

"'n Liest!" zegt Wolter met nadruk "an twee kwarties!" Zijn gelaat verbleekt en zijn oogen schieten vuur! – Ja, 't is een zware strijd, dien Wolter op 't oogenblik te voeren heeft. "'n Liest en twee kwarties!" herhaalt hij nogmaals met doffe stem. – Maar neen! Hij moet zich bedwingen! Hij moet geld hebben; want Harm Holten heeft de vale[149] koe van Strieks Geert reeds gekocht, dat weet hij zeker en van avond moet ze betaald worden. En nu hij al bij twee vergeefs om geld heeft gevraagd, moet Lukas hem honderd gulden voorschieten.

"Of meen j', dat 't veur Harm te min zul wezen, as er 'n liest veur hum rond gong? Jong Wolter! Hoogmoed komp veur de val! Loa w' er niet toe medwerken, dat hie 't heufd nog hooger opstek."

Wolter wordt zoo mogelijk nog bleeker. Onwillekeurig balt hij de vuisten en 't is of hem de tong is vastgesnoerd .

"'k Heb 't verleden veurjoar doadelijk al zegd, dat 'k vreesde, dat hie 't koopen van Lammechies golden stiften[150] nog betreuren zul", vervolgt Lukas met een zucht; "moar zoo goat het Wolter: die zich zulf verhoogt, zal vernederd worden."

"Dat zal hie!" zegt Wolter op een zonderlingen toon; "moar loa' w' doar niet langer over spreken Luuks. – Ik ben komen, um te vroagen, à' j' mij honderd gulden zolt willen leenen."

"Honderd gulden!" antwoordt Lukas, die dadelijk begrijpt, waartoe deze dienen moet. "Jong Wolter, ie wilt toch veur Harm de koe niet veurschieten?"

Dat plan hè 'k; moar 'k heb op 't oogenblik niet mear as veertig gulden um handen, – hoewel ik, zoo an' j' misschien

147 Soort collectelijst voor het dorp.
148 Waar iedereen aan meedoet.
149 Bleek. Askleurig, vuilwit. 2. Gryserig. 3. Bleek. 4. Eentonig en kleurloos. etymologiebank.nl
150 Siernaalden.

wel weten zult, veer honderd gulden op intrest[151] heb. 't Geld is mij doarum sekuur[152] genog."

"'k Dus je wel duzend gulden toevertrouwen, Wolter joa wel duzend gulden en dan te minste wel honderd; moar jong! 'k heb op 't oogenblik hoast niks in huus en van doag moe' 'k 'n poar groote betoalings in Assen doen, die niet langer uutsteld kunt worden. – Jong ik heb nog vergeten aan Jan te zeggen, dat hie doadelijk de woagen mot kloarmoaken."

Onder de laatste woorden is Lukas een pas naar de schuurdeur gegaan; doch wordt door Wolter tegengehouden.

"Luuks!" zegt deze met een stem, die duidelijk verraadt, dat hij zijn drift niet langer kan beteugelen;

"Luuks, as 't veur mij zulf was, hà' 'k van jou geen hulp willen hebben, al hà' j' ze mij ook anbeuden en ik zul je spoard hebben veur zukke glunige[153] leugens; want ie liegt dà' j' geen geld in huus heb't! – Joa, kiek mij moar zoo glunig niet an! – Ik weet dà' j' liegt; want ie hebt eergister nog f 800 bij de Notoaris beurd.[154] – Ie liegt Luuks, en 't geld wi' 'k van je hebben, al kiek ie ook nog tweemoal zoo glunig met je oogen!"

"Wat zeg ie Wolter? Wat duur ie[155] zeggen? Hè' 'k jou rekenschap te geven wà' 'k zeggen en doen wil en woar ik 't geld loat, dà' 'k van de Notoaris beur? Bedwing je toorn, stoat er schreven; moar aans: Ie hadden verdiend dà' 'k jou de deur uutgooide."

"An j' dat deden zullen ze jou niet langer veur 'n vroom man anzien Luuks! – Joa, kom moar 'n voet noader! Of meen j' dà' 'k bang bin?" En werkelijk zet Wolter zich in postuur, alsof hij een aanval afwacht. "An j' mij anpakt", vervolgt bij, "zal 't je te minste niet beter ofgoan as met oeze Griet[156] en an j' mij 't geld niet leent..."

"Wat wo' j' dan?"

"Dan Luuks! – dan zal de eigen zeun je verachten!"

---

151 Vastgezet tegen bepaalde rentevergoeding.
152 Secure; veilig.
153 Gloeiende, hete.
154 Iedereen weet alles.
155 Durf je.
156 Zijn betaste zus.

“De leugens van Griet goan mij niks an!”

“Moar dà’ j’ ‘n poar pond zand midden in de roggezakken doet, um zwoare rogge an de markt te hebben, zeker ook niet hè?”

“Wolter!”

“Luuks!”

“Dat zu’ j’ mij bewiezen!”

“Dan wà’ j’ niet vroom mear jong! – Nee Luuks, ik zal ‘t je niet bewiezen! Um Gerrit niet – verstoa je? Moar zien hè’ ‘k ‘t, dat kun j’ merken!”

“Um Gerrit niet!” zegt Lukas bij zich zelf en eensklaps van toon veranderende, vervolgt hij hoorbaar:

““Deur de weareld zult ze mishandeld en bespot worden, die mij vreezen””,[157] zegt de Heere! Moar ‘t is niks Wolter! Laster en hoat kan ‘k wel verdroagen! ‘t Spiet mij moar, dà’ ‘k straks ‘n oogenblik an de inbloazingen van de duvel toegeven heb; – moar och, ‘n mensch, al is hie nog zoo wied op ‘t goeie pad, zwak blif hie altied.”

“Joa, dat blif hie!” bevestigt Wolter op denzelfden toon, als toen bij ‘t gezegde van Lukas, over de verhooging en verlaging, tot ‘t zijne maakte. Hoe gaarne zou hij er iets aan toevoegen, maar de toon waarin Lukas is vervallen, bewijst hem klaar, dat hij zijn doel nabij is. Daarom zal hij hem niet tot ‘t uiterste brengen en ook ter wille van Gerrit wil hij hem sparen; want als Lukas de f 100 in ‘t uiterste geval bleef weigeren, zou Wolter zijn bedreiging moeten uitvoeren – en hoe zou Gerrit er onder lijden, indien alles van zijn vader aan ‘t licht kwam.

“’t Spiet mij Wolter, dà’ w’ mekoar doadelijk niet beter begrepen hebt. Ik dacht, dà’ j’ alleen kwamen um mij ees ‘n beetien te ploagen; want het kwam er doadelijk zoo roar van je uut, toe’ j’ doar veur in de heuischuur vreugen, of ‘k ‘t al heurd had van mien breur Harm, moar nou ‘k je goed begriep, zal

157 Ezechiël 5 14 Ik zal je maken tot een verwoeste plaats en een mikpunt van spot onder de omliggende volken en in de ogen van elke voorbijganger. 15 Je zult een mikpunt van spot en minachting worden, een waarschuwend en afschrikwekkend voorbeeld voor de volken om je heen, als ik het oordeel aan je voltrek in boosheid, in woede en met woedende straffen. Ik, Jehovah, heb gesproken.

‘t met die betoalings wel schipperd worden en kun j’ de f 100 kriegen. – ‘k Wol, dat Harm er zulf um komen was: ‘t kan mij tusschenbeiden zoo hard wezen, dat hie mij altied as ‘n wild vrumde bejegent en ‘t krek is, of ‘k geen breur in de weareld heb! – Moar goa even in ‘t schoaphok ‘k zal je doadelijk doar ‘t geld brengen.”

Vijf minuten later was Wolter reeds met de f 100 op weg naar Harm en Hillichien en een half uur daarna reed Lukas uit, om dokter C. van Assen te halen. Waarom Trijntje er zoo op aandrong dat Lukas den dokter moest halen? Aan Jan, den knecht, waren de paarden ook goed toevertrouwd en deze zou niet minder zijn best gedaan hebben, dat de dokter meêkwam. Gerrit kon niet weg, dat sprak van zelf; want die mocht nog geen oogenblik uit de keuken – nu hij toch niet slapen kon. Wacht, misschien wil ze ‘t ons zelf zeggen:

Meui Trientje vertelt Gerrit haar plan

Uit haar bed kan ze vlak op de klok zien en het oog hierop vestigende, vraagt ze met verzwakte stem:

“Gerrit? zie j’ wel hoe loat ‘t is?”[158]

“’t Hef joa krek sloagen Meui! ‘t is half tien!” antwoordt Gerrit, die den zin van Trijntjes woorden niet begrijpt,

“Joa, dat wee’ ‘k wel mien jong! – Gerrit! kom hier nog ees dicht hen! – Ie hebt mij nog niet vast beloofd, dà’ j’ die sleutel zult bezorgen! – ‘t Is met mij gauw ofloopen mien jong! – Nee, ie meugt niet schreien! – geleuf ook niet, dà’ ‘k je wantrouw, moar ik wol zoo groag – veur dà’ ‘k weggoa[159] – vast weten, of die sleutel... Ie weet wel, ‘t hef nou al twintig joar zoo west tusschen Harms volk en oes en ik...

“Meui Trientien!” zegt Gerrit doodsbleek, “ik zal zurgen, dat

158 Weet je wel wat er speelt?
159 Voor ik ga sterven. Voor ik sterf.

de sleutel terecht komp – zoo woar as God leeft! En as 't an mij lag..."

Trijntje grijpt nogmaals Gerrit bij de hand en vervolgt met bevende stem:

"Je voader zul 't misschien te kwoalijk nemen, moar aans..."

"Wat meent Meui?"

"Mij dunkt, as Harm wus, dà' 'k nog zoo 'n groote, zoo 'n groote begeerte heb, um hum veur 't lest nog even veur mien bed te zien ..! Gerrit, wat dunkt je, zul hie komen?"

"Hie zal komen Meui! Joa, hie zal komen!" zegt Gerrit snikkende, – "En al wat er van komp is veur mien rekening", voegt hij er plechtig aan toe.

Een handdruk is het eenige blijk van dankbaarheid, dat de oude vrouw op 't oogenblik geven kan, – een zwakke handdruk slechts; want de levenskrachten beginnen meer af te nemen; doch Gerrit gevoelt aan het beven harer vingers, hoe innig dankbaar Trijntje is. Gerrit schuift langzaam haar hand weg en gaat, zonder een woord te spreken, naar buiten. Hij heeft Wolter juist voorbij zien gaan en niemand zou Trijntjes begeerte beter overbrengen dan deze.
Of Wolter 't doen wil? Twijfelt ge er aan lezer? Gewis niet; maar anders: zie hem daar den weg langs draven, zoo hard hij kan! In een oogenblik heeft hij Harms woning bereikt. Gelukkig, dat Harm nog niet weg is, om de koe te halen, die, nu 't geld zoo vroeg is gekomen, nog voor den middag zal ontvangen worden. En of Harm komen wil? Twijfelt ge er aan lezer? Ja? – Maar zie hem dan toch bevend naar zijn duffelschen jas grijpen, dien Hillichien hem met tranen in de oogen overreikt.

Harm aan het sterfbed van Trientje

"Hef ze dat begeard?" vraagt hij, zoo bleek als een doode, "en kun ze twiefelen o' 'k komen wol? – Zul ze nog leven an 'k er kom?"

"'t Mot min wezen, noa Gerrits zeggen, moar ze kun nog goed proaten."

Nauwelijks heeft Wolter deze woorden geëindigd of Harm is reeds buiten de deur.

"Um hum veur 't lest nog even veur mien bed te zien!" klinkt het hem voortdurend in d' ooren, terwijl hij langs den weg stormt. Daar is hij zijn broeders huis reeds genaderd! Zie, hij staat bij de deur en schopt zacht de losse sneeuw van de voeten. Maar hoe, wordt hem zelfs opengedaan? Ja, Lukas is naar Assen, dat weet hij van Wolter; maar Gerrit is de zoon van Lukas en nog nooit heeft hij met Gerrit gesproken.[160]

Dagelijks, als hij dezen ontmoet, zeggen ze elkander goeden dag en Harm heeft er zich wel eens over verwonderd, dat Gerrit altijd "oom Harm" zegt; maar toch, elkander gesproken hebben ze nooit.

En toch wordt de deur van binnen geopend en ja! 't Is Gerrit, die het doet.

"O Heare! te loat!" zegt Harm met diepe stem, terwijl hij doodsbleek voor Gerrit staat.

"Kom binnen oom Harm!" zegt deze, "zie leeft nog, moar 't duurt niet lang mear ..... Goa moar bij 't bed: ik heb heur zegd, dà' j' er al was," en zonder verder een woord te spreken, gaat hij met Harm binnen en door de middeldeur naar de deel. Gerrit begreep, dat niemand gerechtigd was getuige te zijn van de ontmoeting, die na volgen zou.

En die ontmoeting? – Haar in woorden te kleeden is onmogelijk – Harm is het bed genaderd! Het matte oog van Trijntje schijnt op eens een zonderlingen glans te krijgen. Een traan welt er in op; maar de uitgeputte levenskracht kan haar niet meer in de hoogte drijven. Beiden willen spreken; doch de spraak schijnt hun benomen te zijn. Harm weet zelf niet, wat hij doet. Aan de lippen van "Meui Trientien" ziet hij, dat ze zijn naam lispelt. – Ja, zie, ze lispelt nog meer en

160 Kwam ook in mijn kindertijd nog heel veel voor. Zie *Leven van mijn moeder, Poze 19*. www.nedersaksisch.org. Ik zag mijn oma Mensen voor het eerst op mijn twaalfde. Enz. enz.

haar oog schijnt hem te wenken. Haar bevende hand wil ze naar hem uitsteken; maar dat kan ze niet meer. God, wil hij niet nader tot haar komen? Verstaat Harm die taal niet?! Och ze kan toch niet meer en met een paar minuten is haar levenslamp uitgebluscht! Maar Harm begrijpt haar. O, kon hij slechts een woord van dank uit brengen, voor dat ze hem "veur 't lest, nog eenmoal veur 't bed hef willen zie!" Doch spreken kan hij niet! Snikkende grijpt hij de halfkoude hand zijner Tante en valt als een stomme over de stervende heen.

"Harm!" lispelt Trijntje verstaanbaar, "dank! dank!"

Eenige oogenblikken blijven beiden weer sprakeloos. Met inspanning van al haar krachten zegt Trijntje goed verstaanbaar:

"Die drift! die drift!"

"Joa Meui!" zegt Harm door snikken heen, "die drift toch! – Noa twintig joar en dan zoo mekoar te moeten ontmoeten."

"Moar, ik was – toch nooit – slecht – veur – je mien jong! – Ik had je – altied – zoo lief!"

"O, ik heb 't goeie nooit vergeten, dat meui Trientien en oom Joapik aan mij doan hebt, toe 'k 'n kind was!"

"Moar – dan was 't – ook – niet – goed – te zeggen – dat-oom Joapik – de duvel – under – de Cokschen – was en dat ie nooit – nooit wear – over zien drumpel – zullen komen – al stund hie – ook te branden – in huus."

"Meui Trientien! – ik zul... – Wie hef die laster uutstrooid? O, God wet, hoe hard 't mij 't was, toe' 'k met oom Joapiks ziekte, hier hen wol, umdà' 'k niet langer uutstoan kun; moar deur Luuks gewoar weur, dat oom Joapik mij nooit, nooit wear under d' oogen hebben wol; – umdà' 'k met Hillichien trouwd was, – die oom Joapik – 'n slet neumd had."

Een zachte handdruk bewijst Harm, dat zijn Tante deze woorden gelooft[161] en nauwelijks hoorbaar lispelt ze:

"O Luuks! Luuks!" Op eens ligt het karakter van dezen in zijn volle naaktheid voor haar open en wat ze in de laatste twee jaar wel eens gedacht had over de sluwheid en schijnheiligheid

161 En nooit eerder heeft gehoord. Non-communicatie.

van Lukas, werd haar nu ten volle bevestigd. Zal ze dit Harm nog zeggen, of moet Gerrit het weten, dat ze daarom haar laatste krachten inspant en lispelt:

"Gerrit! – kom! – kom!" Neen, ze gevoelt, dat de dood haar in zijn armen klemt en Harm begrijpt dadelijk wat ze bedoelt, nu die vale doodskleur over haar gelaat trekt.[162] IJlings snelt hij naar de deel en nu hij een seconde later met Gerrit terugkomt, vangen ze nog een laatsten snik op – en Trijntje is niet meer.

162 Jans Pol was ervaringsdeskundige. Tweemaal verloor hij zijn vrouw.

De erfenis

Zes maanden zijn er sedert verloopen. Het heuveltje, waaronder "meui Trientien" rust, is reeds geheel met gras begroeid en zelden hoort men er meer over spreken, dat ze zoo onverwacht "uut de tied" komen is. In 't eerst kon men 't Lukas niet best vergeven, dat hij zoo lang naar Assen was geweest, om den dokter te halen.
't Leven van 'n peard was hum nog noader as van zien Meui!" had Schippers Hinte gezegd. "'t Zul wel niks hulpen hebben; want zoo 'n hersenschudding zul wel 'n kwoad ding wezen", maar zij kon zich ook nog maar niet begrijpen, dat "'n dokter an 'n dood mensch zien kan, wat hum scheeld hef." Of Gerrit al gezegd had, hoe 't verloop van de ziekte was geweest", daar kon men niet op aan: Gerrit was geen dokter. – Zoo dacht Schippers Hinte, zeker zonder te vermoeden, dat zij 't zoo spoedig na Trijntje "ofleggen" zou – want ook Hinte is reeds vier maand overleden. Maar ook daaraan denkt men te D. weinig meer.
't Voornaamste nieuws op 't oogenblik is, dat Harm Holten en Hillechien gisteren "de Meiboom"[163] op 't nieuwe huis hebben gekregen en dat ze zoo roiaal hebben getracteerd. Lammechien heeft ingeschonken en de jongens hebben er wat naar gekeken, of haar 't gouden oorijzer, dat ze verleden week heeft gekregen, goed stond. "Goed stoan" heeft Willem Klomp, de twintigjarige broeder van Jantje gezegd, die Gerrit Holten bij Willem Bartels zoo ankeek, "goed stoan? – Lammechien was met 't zulveren oorlezer 't knapste wicht

163 Een meiboom zetten is een oud gebruik. Een meiboom is een omgezaagde boom die naast [of op] een nieuw te bouwen huis of stal wordt neergezet, waar het dak nog niet opzit. Wel is het hoogste punt bereikt en de top van de boom wordt versierd met papieren bloemen. Heden: pannenbier. Een krat pils op de nok als het hoogste punt is bereikt.

al van heel D. moar nou met 't golden is ze de knapste van alle wichter, die zeuven uur[164] in 'd umtrek woont." "En 't mooiste is, dat 't geld heur natuur niks veranderd hef: ze is nog krek zoo gul en vriend'lijk as veur de erfenis", voegde een derde er aan toe.
"Joa! en Harm en Hillichien bint ook niks grootscher worden van de pluk,[165] die meui Trientien heur vermoakt hef", liet een derde[166] er op volgen.
"Geleuf ie ook, dat Luuks Gerrit 'n oogien op Lammechien hef?" vroeg de tweede spreker aan Willem Klomp.
"G'leuven? 'k weet 't vast: hie hef heur 's zondags in de kerk altied in 't vezier," heeft Willem geantwoord.
"Zul hie doarum noa de groote kerk[167] goan?" heeft een ander daarop laten volgen.
"Doar wo' j' niet wiezer van, krek zoo min an' j' gewoar wordt, woarum Luuks veur 't joakschup in de kleine kerk[168] bedankt hef."

Terugblik

De lezer merkt ongetwijfeld uit deze gesprekken, dat er in de zes maand, die we straks zijn overgestapt, nog al verandering is gekomen voor de personen, die in dit verhaal op den voorgrond treden en we meenen daarom hier een kleinen stap terug te moeten doen.
Dat Lukas "in zien hart versloagen was" en meui Trientien nooit, nooit kun vergeten; umdat ze hum had "opkweekt noa lichoam en geest", – zooals hij bij Trijntjes dood aan den Dominé van zijn kerkgenootschap zei, – willen we geheel voor zijn verantwoording laten.
Dat 't hem niet schelen kon, al werd "meui Trienties"

164 Zeven uur lopend; ca. 35 kilometer.
165 Oogst; hier de nalatenschap.
166 Een vierde.
167 Protestantse/hervormde.
168 Diakenschap van de gereformeerde kerk.

testament een jaar na haar dood geopend, in plaats van veertien dagen, zooals ze Gerrit had besteld – en dat meui Trientien daardoor zoo duidelijk getoond had, dat ze begreep, "hoe 'n beetien de weareldsche schatten zien hart innemen", dat laten we ook op zijn plaats, evenals de wijze, waarop Lukas 't moest goedkeuren, dat zijn tante den sleutel van 't kabinet aan Gerrit had gegeven en begeerd had, dat 't kabinet in de eerste veertien dagen niet zou geopend worden. – "'t Zul van hum geen nood had hebben; moar 't was toch goed van meui Trientien, dat ze hum uut de verzuking wol hollen."

En toen die dag aanbrak? Op den 11den dag na Trijntjes dood had Harm Holten van Notaris H. een brief gekregen, waarin bij verzocht werd, om op den 14den dag na 't overlijden zijner tante, 's morgens om elf uur te verschijnen in het huis van de overledene. Lukas had insgelijks een brief gekregen, waarin hij verzocht werd, zich tegen dien tijd te huis te houden. Hij wist niet, dat zijn broeder Harm een brief ontvangen had en verbeidde dan ook den veertienden dag in de volle overtuiging, dat hij als eenig erfgenaam zou genoemd worden. Dat "meui Trientien" Harm nog voor haar dood wilde zien, beteekende niets: het testament was reeds lang in orde geweest, dat wist hij zeker! – Harm begreep dadelijk, dat het verzoek om in 't sterfhuis te komen, een goed teeken voor hem was; doch even duidelijk zag hij in, dat zijn ontmoeting met Lukas alleronaangenaamst moest zijn. Daarom vroeg hij aan den Notaris H. of deze – als hij in 't testament mocht betrokken zijn – de belangen van hem niet kon en wilde behartigen, 't geen met *ja* werd beantwoord.

Testament openbaar

Op den bepaalden tijd was de Notaris bij Lukas aan huis, om het testament te openen en de uiterste beschikkingen van "Meui Trientien" kenbaar te maken.

Lukas ontving hem allervriendelijkst, doch 't scheen, dat de Notaris er geen notitie van nam. Als deze dacht, dat de wind spoedig uit een anderen hoek zou waaien, had hij goed geoordeeld; want toen Lukas uit het testament vernam, dat aan zijn broeder Harm f 12000 moest uitbetaald worden, als aandeel in de nagelaten goederen van de overledene, zijnde die som de helft der geschatte waarde van al haar bezittingen en dat Lammechien Holten het kabinet was vermaakt en het gouden oorijzer, terwijl de grootste helft der kleederen en het linnen van "Meui Trientien" aan Geertje kwamen,[169] toen begon Lukas zoo te razen, dat de Notaris een oogenblik geloofde, een krankzinnige voor zich te zien. 't Duurde meer dan een kwartier, voor hij de noodige handteekeningen kon geven en toen de Notaris een oogenblik later wegging, was Lukas nog zoo in overspanning, dat de eerste Gerrit aanried een dokter te laten komen, teneinde eenige kalmeerende middelen te verkrijgen.

"'n Dokter!" riep Lukas met een verschrikkelijken grijnslach, "O joa, die mus er nog neudig bij um de andere twaalfduzend!" De Notaris trok onder 't laatste woord de deur achter zich dicht. Gerrit, in wien ouderliefde en verachting voor zijn vader gedurende het laatste kwartier een geweldigen strijd hadden gestreden, beefde, toen hij den Notaris uitliet en was bleek als een doode, toen hij dezen den sleutel van 't kabinet overreikte, met verzoek dien aan zijn nicht Lammechien te willen geven – en toen hij een oogenblik later met zijn vader alleen was? God! zijn vermoeden is dus bevestigd? Zijn vader... ja, zijn vader is ... Groote God! – "Moar 't is toch mien voader en ik ben zien kind! Nee, dat woord, ik *kan*, ik *mag* 't niet uutspreken. Nee, ik *wil* 't niet uutspreken, al roepen er op 't oogenblik ook duzend stemmen um mij toe: je voader is....!"[170]

Wie een oogenblik later het tweetal had kunnen bespieden, terwijl Gerrit voor zijn vader lag geknield, zou zich nu hebben kunnen verklaren, dat Trijntje kon vragen: "Geleuf ie

169 Kleding van een vrouw van 76 voor een kind van 11.
170 ???

dan niet, dà' 'k jou 't liefste heb van alle menschen, – joa van alle menschen?"[171]
Wat er tusschen het tweetal gesproken werd? Wij weten 't niet; doch dat Lukas daarna drie weken liep, zonder bijna een woord te uiten – "hoewel hie niet kwoad was" zooals de knecht later vertelde en dat Gerrit – daags na de opening van 't testament – er uitzag, als iemand, die een half jaar ziek was geweest, – dat bewijst genoeg, dat 't geen er tusschen beiden is voorgevallen, grooten indruk moet gemaakt hebben.
En toen Lukas, zes week na Trijntjes dood, bedankte als diaken en nog drie dagen voor den bepaalden tijd zorgde, dat er f 12000 voor Harm bij den Notaris was, toen wist niemand meer, wat men aan hem had en geloofde elk, dat er "wat veurvallen was, doar de weareld niet achter kwam."
En, zooals we zagen, geloofde men dat nog, toen de nieuwe woning van Harm – Harm had er zooveel land bij gekocht, dat hij een boerderij van acht koeien en twee paarden kreeg – reeds met den meiboom prijkte. Harm wist alleen van den Notaris, dat Lukas zoo geraasd en gescholden had, toen 't testament geopend werd en dat Gerrit vrij bleek was geweest; waarop Harm geantwoord heeft, dat Gerrit hem anders zoo flink heeft behandeld bij 't sterfbed van "meui Trientien" en dat hij wel kans zag met Gerrit beste vrienden te worden "as Luuks er moar niet was."

Bliksem en donder

En thans zullen we den draad van ons verhaal weer opvatten en dus beginnen met den dag, die volgde op dien, waarop Harm den Meiboom op zijn nieuwe woning had gekregen.
't Is ongeveer vier uur na den middag en in de eerste helft van Juni. Al een paar dagen is 't zeer warm geweest. Gisteren hebben sommigen al onweêr verwacht, want de zon heeft toen geweldig gestoken. Van morgen, voor zonsopgang

171 Dit krijgt iedereen wel eens te horen.

reeds, zaten er al dikke donderwolken aan den horizont en om acht uur heeft Wolter reeds gezegd, "dat van doag de dunder sekuur overkomp." Gedurende den geheelen voormiddag is 't drukkend heet geweest en ieder was vermoeid en loom door al zijn leden. Aan Harms woning is dan ook weinig gedaan van daag.

"Met zoo 'n wear kan 'n hond 't niet uuthollen en dan 'n mensch!" heeft Harm zelf gezegd en allen hebben dat toegestemd. Om twaalf uur kon men duidelijk zien, dat er in 't Zuidwesten een onweersbui kwam opzetten. Nu, om vier uur, is de zon er reeds door verduisterd. In de verte rollen reeds de donderslagen, alsof er zware molensteenen over elkander schuiven en ieder gelooft, dat er noodweer te wachten is. Langzaam komen de wolken in de hoogte en 't donderen wordt steeds luider. Zie, daar flikkert de bliksem reeds door de wolken. – Geen blaadje beweegt zich! – Alles zwijgt, behalve de stem der wolken en vreeselijke gevaarten bedekken meer en meer het gansche uitspansel.

Wolter is reeds met de schapen in 't dorp; want hij vreest, dat er hagel in de bui zit en de schapen zijn pas geschoren. Nog steeds wordt de donder luider en slangvormige bliksemstralen schieten naar den grond. Hillichien – Harm Holtens vrouw – is erg bang voor 't onweer en Lammechien niet minder en beiden zijn dan ook recht blij, dat alle huisgenooten bijeen zijn. Behalve Geertje, die voort blijft dienen tot Harm de nieuwe woning betrekt, hebben Harm en Hillichien hun vijf kinderen om zich heen. Nog weinig tijds en de bui is er. Daar steekt de wind op en een vreeselijke orkaan vervangt de verraderlijke stilte. De takken van Harms pereboom vliegen over den straatweg.

"Oom Luuks en Gerrit bint nog in 't veld", zegt Lammechien onrustig, "zie bint um zudden[172] hen!"

Een geweldige donderslag volgt onmiddelijk op deze woorden en groote hagelsteenen beginnen tegen de raampjes te kletteren. Op 't zelfde oogenblik komt er op den straatweg

172 zoden, heideplaggen.

een wagen aanrijden, die met zoden is geladen en zich zooveel mogelijk spoedt te D. te komen. Ongeveer vier honderd pas nog en hij heeft Harms woning bereikt. Lukas Holten en zijn zoon Gerrit gaan er naast.

"Jong Gerrit! 't wordt ontzettend wear!" zegt Lukas, die de paarden bestuurt.

"Joa voader! ik mus moar mennen en dan kun ie op de veurkist goan, de wind hè' w' van achteren!"

Pas is Lukas op de voorkist of de hagel doet de paarden ineenkrimpen.

"Toe jongs!" vuurt Gerrit de paarden aan; – "hol je goed vast voader! – Toe zwarte!" en met vaste hand stuurt hij de paarden in een draf verder.

"Joa, toe moar! 't mot met de zudden goan zoo 't goat!"[173] voegt Lukas er aan toe. – "Jong jong! wat 'n wear!"

Gerrit spoort de paarden nog meer aan, zoodat ze in gestrekten draf verder komen. Ieder oogenblik schijnt de wagen in vuur te staan en knetterende donderslagen volgen op elkander. Bijna zijn ze Harms woning genaderd.

"Och voader! loa' w' moar bij oom Harm...!"

Een oogverblindend licht zet de woning van Harm en den naasten omtrek als in vuur en een geweldige knal doet drie ruiten van zijn huisje in scherven vallen.

"O God! 't sloat in!" gilt Hillichien en valt bijna in zwijm.

"Voader! o God, voader! help! help!" roept Lammechien in doodsangst. "Oom Luuks en Gerrit!" en doodsbleek ijlt ze naar buiten.

"Och Heare! oeze Luuks! – O God, zie bint truffen!" en wanhopig vliegt Harm naar den wagen. De kleinere kinderen beginnen angstig te schreien en klemmen zich aan Hillichien vast, die als genageld blijft zitten.

Lammechien is den wagen reeds genaderd. Ze ijlt op Gerrit toe en poogt hem op te heffen. Welk een schouwspel! De paarden liggen roerloos voor den wagen! Ze zijn door den bliksem gedood. Lukas is voorover gevallen en ligt zonder beweging tusschen 't voorste wagenrad en een der paarden en

173 Als de plaggen van de wagen vallen, dan is dat maar zo.

Gerrit in denzelfden toestand tusschen de beide raderen aan den linkerkant.

"Gerrit! Gerrit!" gilt Lammechien uit; terwijl ze zijn hoofd opheft en tegen haar hijgende borst laat leunen.

"Hol hum zoo effen vast," zegt Harm met hokkende stem "oom Luuks leeft g'leuf ik nog en 't kàn met Gerrit ook nog wel 'n flauwte wezen: de pearde hef 't truffen." En in 't volgende oogenblik draagt hij zijn broeder in huis.

"O Gerrit! Gerrit!" gilt Lammechien nogmaals en zonder te weten, wat ze doet, drukt ze een kus op zijn bleeke lippen en knelt ze krampachtig zijn hand in de hare. Gerrit blijft roerloos. Geen ademtocht komt er uit zijn borst. Als een doode ligt hij tegen Lammechien aan.

"Dood! dood!" klinkt het herhaalde malen uit Lammechiens mond – en toch bedekt ze zijn gelaat voor de harde hagelsteenen, die er opvallen.

"Dood! dood!" – En toch drukt ze zijn hand zoo innig en teer, alsof hij 't moet kunnen voelen, hoe lief, hoe eindeloos lief ze hem heeft.

"Is 't nog krek zoo?" vraagt Harm, die Lukas reeds in huis heeft gebracht en weêr den wagen is genaderd.

"O voader! voader!" is alles, wat Lammechien antwoorden kan.

Maar hoe? Is dat geen zucht. Beweegt Gerrit het hoofd niet? – Ja, hoor! een tweede zucht ontsnapt aan zijn borst. Hemel, heb dank! – Daar opent hij de oogen en ziet verwilderd rond. "Gerrit! – O God! hie leeft!" en bevend drukt Lammechien zijn hoofd tegen zich aan.

"Gerrit! hoe is 't jong?" vraagt Harm op den hartelijksten toon.

"Lammechien!" klinkt het afgemat, "O Lammechien – an jou harte!" en met een blik, die alles te kennen geeft, drukt Gerrit zijn hoofd tegen Lammechiens borst.

Eenige oogenblikken later komt hij, door Harm en Lammechien geholpen, weêr in de beenen en gaat langzaam, terwijl hij op beiden leunt, in huis. Lukas ligt nog in zwijm. Hillichien giet aanhoudend koud water op zijn polsen en

wascht zijn hoofd met Eau de Cologne. Eindelijk komt ook hij weêr bij. 't Is of hij uit een droom ontwaakt, zoo verwilderd ziet hij rond. Zijn oog schijnt iets te zoeken, totdat het eerst op Gerrit en daarna op Harm blijft rusten.

"Goddank! wij hebt 't wunnen!"[174] zegt Hillichien in de grootste overspanning.

"Luuks! breur! – hoe is 't jong?" vraagt Harm en heldere tranen biggelen langs zijn wangen.

"Harm! O Harm!" zucht Lukas. "Ie zooveul zurg veur mij? Och! an 'k mien hand noa je uut mug steken! – Moar ik heb van zooveul de schuld" en terwijl zijn hoofd op zijn borst zinkt: "Moar, o Harm! ik heb in 'n halfjoar ook zoo veul leden."

Harm heeft de hand zijns broeders reeds gevat en trekt snikkende deze naar zich toe en de beide broeders houden een geruimen tijd sprakeloos, onder vreugdetranen, elkanders hand omklemd, terwijl allen om het tweetal weenen van blijdschap.

174 wunnen, gewonnen: overleefd.

Trouwerij

Vier maanden later werd het huwelijk ingezegend van Gerrit Holten en zijn nicht Lammechien en toen 's avonds de beide broeders, Harm en Lukas met hun naaste familie en een klein getal vrienden, – onder wie Wolter niet vergeten was – aan den bruiloftsdisch zaten en Wolter dronk op liefde en vriendschap en op de jonggehuwden, kon Lukas niet nalaten te zeggen – en ditmaal uit grond van zijn hart, zooals elk der aanwezigen wist:

"Joa liefde is alles op de weareld! Alles lust er zich in op[175] en as ik de godsdienst 'n noam mus geven, zu' 'k ze liefde numen! – Harm! wij drinkt nog ees op de liefde, die oeze kinder, oes beide en oes allen, verbindt."

En toen deze woorden geëindigd waren, klonk er een luid hoera door de nieuwe woning van Harm Holten, waarin de bruiloft gevierd werd.

175 Alles lost op in liefde: niets is meer belangrijk, behalve liefde.

Hannegien

Een dode vrouw

"'t Is 't dichts bij jou huus, Geart; ie bent verplicht heur under dak te nemen!"

"Joa, dat ben 'k zeker! – 'n Dronken wief in huus; 'n dronken schooier is elk moar verplicht in huus te nemen! – Nee, nee, Piet, zoo niet jonge! – Ie meugt z' um mien part wel op je eigen bed leggen, of aans: brengt heur noa Hendrik Lamers: die wet krek wat 'n schooier toekomp; moar bij mij an huus komp ze niet. As ze bij oes de loading nog kregen had ...

"G'leuf ie dan stellig dat ze dronken is?"

"G'leuven? – Nee jong! g'leuven niet. A' j' zekt, da' j' 'n ding g'leuft, ben j' nog niet sekuur van de woarheid en hier kun j' alles met dudelijke oogen zien; 't wief is zoo dronken, dat ze niet spreken, veul minder stoan kan en ik duur er duvel op zeggen, dat ze mear as 'n halve kan[176] deur 't keelgat speuld hef."

"En ik zeg, dat ze ziek is en slim ziek ook: kiek z' is beven en z' is joa zoo wit as 'n doek."

"Joa, ziek is ze! – Och Heare, zie wil 't kind nog dichter noa heur toehoalen. Wij moet heur under dak brengen en dan mot er een noa de burgemeester um te heuren wat die er van zeg."

"He' j' al goed bezien of ze niks zeggen kan?" En Geert weer:

"Ha, ha, ha! As ze 't kun zul ze nou heur toch wel stil hollen, nou ze heurt hoe 'n zurg ie veur 'n dronken schooierwief hebt; dat zal z' alle doagen zoo niet gewoon wezen."

"Wacht, doar komp Hendrik Lamers an!"

"Nou, d' ofschaffer[177] zal ook 'n neuze optrekken," zegt Geert spottend; "as hie bij de janeverlucht moar niet mislijk wordt! –

176 Volumemaat. Ca. 1 liter.
177 Drankbestrijder.

Moar in Ooster-Drente bent dronken wieve nog al in tel[178] en de schooiers hebt bij Hendrik an part 'n strepien veur."

Een oogenblik later is Hendrik Lamers de groep genaderd, die op den brink van het gehucht E., rondom een, naar 't schijnt, bezwijmde vrouw staat geschaard. Een aanvallig meisje van drie of vier jaar staat naast de arme vrouw en ziet schuchter naar de omstanders. Voor tien minuten is die vrouw daar neergezegen en Geert Slijter, die er een kleine tapperij op na houdt, heeft dit het eerst gezien en dadelijk met een kennersoog gemerkt, "dat 't wief wel veer een uur neudig hef um heur loading te lussen[179] – en 'n verduvelde beste klant zul west hebben as ze heur geld al niet verzeupen had."

Een dronken vrouw ziet men evenwel niet alle dagen te E. en daarom is hij eens gaan kijken "hoe schandoadig[180] 't liekt, dat 'n wief dronken is."

Al spoedig zijn er meer nieuwsgierigen komen toestroomen, zoodat er weldra bij de twintig rondom de bedelares zijn geschaard.

Hoewel sommigen, evenals Geert, van gevoelen zijn, dat de vrouw dronken is, gelooven ook toch velen, dat haar machteloosheid aan een andere oorzaak moet worden toegeschreven en dringen er op aan haar bij Slijter, als 't naastbijgelegen huis en ook "umdat Geart wel ees volk holt" onder dak te brengen. Dat deze hierop niet gesteld is, zagen we reeds en nu Hendrik Lamers door de omstanders heendringt en verontwaardigd vraagt: "Wo' j' die vrouw under de bloote hemel loaten sterven?" begint Geert smadelijk te lachen en zegt:

"Hendrik is zeker te verkolden um goed te ruken, aans mus hie wel merken, dat hie medelieden met een hef, die geen ofschaffer is, nou hie er zoo dicht bij stoat." Hendrik antwoordt hierop kalm, dat er gelukkig wel onder d' omstanders zullen zijn, "die

178 Erica, mijn geboortedorp in Zuidoost-Drenthe, dateert van 1863. De afgraving van het veen was aan de gang. Veel veenarbeiders zochten troost in drank. Ook door gedwongen winkelnering. Prostitutie en kindermisbruik kwamen veel voor in het veen. Hannegien dateert uit die ontginningsjaren.
179 Lading te lossen; voor een uur om weer nuchter te worden? Veer betekent ook vier. 4.
180 Een schandalige daad.

beter hart in 't lief hebt as Geart Slieter, – al kan hie ook proaties verkoopen as een, die verstand meent te hebben." Geert wordt door deze woorden nog prikkelbaarder en zegt honend:

"Pas op jongs! Hendrik wil oes nou eens loaten zien hoe z' in Ooster-Drente met de schooiers weet um te goan."

Zelfs zij, die het anders volstrekt met Geert niet eens waren begonnen spottend om deze woorden te lachen, 't Was immers een schimpschot op de Ooster-Drenten, met wie men te E. zoo gaarne den spot drijft.[181]

"Moar Hendrik is geen Ooster-Drentsche mear," zegt Piet Staal fluisterend tot Geert,"kiek moar, hie hef de witte zokken al uut."[182]

"Weet ie dan nog niet," zegt Harm Pronk een weinig luider, "dat ze de witte zokken met de langste dag uuttrekt[183] en wij hebt van doag de zesde Juli al."

En een derde: "Heur ees, ie moet geen kwoad van de zokken zeggen: Hendrik mot ze zeker hollen veur de middelbeestmoandag[184] te Coeveren! Dan is zien wief al hoast

---

181 Elk dorp leek de spot met andere dorpen te drijven. Ook in mijn jeugdjaren was dat heel gewoon (1950-1970).

182 Sok wordt ook geassocieerd met sukkel. Etymologiebank.nl
Hier waarschijnlijk een andere betekenis. Ik ken anekdotes over mannen die zich eenmaal per jaar verschoonden. Opa Mensen miste een hemd, na een jaar vond hij het terug; onder zijn buis.
Van Gerard op de Weegh kreeg ik de volgende verklaring. In Twenthe was er op nieuwjaarsdag vaak een dansavond, met een polonaise. Als 'grap' werden er variaties aangebracht. De jongemannen leverden hun stropdas in bij een buurman, enz. Die stropdas zagen ze niet terug. Sokkenpolonaise: Om boerenjongens te grazen te nemen werd gevraagd om een sok uit te trekken – veronderstelling dat de boerenjongens rechtstreeks van het land kwamen en de voeten niet hadden gewassen. Het was een manier om de (lagere) afkomst te benadrukken; boerenpummels. Die tegenstelling: stad - platteland bestaat nog steeds.

183 Eenmaal per jaar verschoning.

184 In september? Vier biestenmaondagen: veemarkt, warenmarkt, olle wievenmarkt, ganzenmarkt. Web.
't Jaar 1541 was overigens voor de burgers van Koevorden hoogstbelangrijk, omdat de Keizer op den 4 Augustus bij opene brieven hunne aloude privilegien bevestigde en hun daarenboven drie vrije jaarmarkten, elk van vier dagen, toestond. Uit Podagristen Deel I.
Want, weet, dat middelste beestemaandag te Koevorden ophanden is, – dat is de dag inzonderheid voor 't jonge volk een feest is, – dat tegen denzelven 't aardappelenveld moet gerooid zijn, (Dat is begin oktober.) Podagristen Deel III. Analoog Rodermarkt en Zuidlaarder markt (begin oktober). Pas vanaf de Zuidlaarder markt mag de kachel aan. De kachel werd eertijds uit

‘n joar dood west en dan goat hie op de witte zokken veur de vioele.”[185]

“Nou,” herneemt Geert Slijter, “as hie ‘t zoolang um ‘n nije dut, holt hie hum knap: hie hef um Hannegien treurd as ie um ‘t duurder worden van de botter.”[186] En zich op luiden toon tot Lamers wendende: “Kun j’ ook vulen hoe ‘t met de pols is, Hendrik?”

Een zachte trilling doet de oogleden der arme vrouw bewegen en een uiterst flauwe oogopslag volgt hierop. “Hoe is ‘t, vrouw?” vraagt Hendrik, die al eenige malen beproefd heeft haar tot spreken te bewegen; “wat scheelt je toch!”

Een diepe zucht is het antwoord op die vraag en daarna: “O, God! – Mijn kind, mijn arm.”[187]

Een roode straal uit neus en mond verft de kleederen der stervende vrouw. Allen deinzen verschrikt terug. Het meisje begint angstig te schreien en wil haar moeder om den hals vliegen, doch Hendrik houdt haar tegen. Een tweede bloedstraal volgt. – Hendrik tracht de stervende te ondersteunen. –

Nog een paar stuiptrekkingen, daarna een dof gerochel en een doode ligt tegen Hendrik aangeleund. Voorzichtig legt deze haar neder, neemt de kleine bij de hand en zegt met bewogen stem: “Mien klein stumpertien, zul ie wel wat eten lusten?” Nog dichter wil de kleine naar de doode heen, doch werpt tevens, op het hooren dat ze eten zal krijgen, een blik vol verlangen op Hendrik. Deze trekt haar zacht naar zich toe. “Wees moar niet bang, mien kind,” vervolgt hij tot het meisje en zich daarop tot de omstanders wendende, die als ‘t ware genageld stonden: “Wie zal noa de burgemeester um te vroagen, hoe ‘t met de dooie mot?”

“Ik wel!” roepen er eenigen te gelijk, alsof ze den schijn van ongevoeligheid daardoor trachten weg te nemen.

“Moakt dat dan moar under mekoar of en a’ j’ ‘t niet eens

---

de kamer gehaald tijdens de zomermaanden, De (meeste) consumptie- en pootaardappelen zijn dan gerooid. Fabriekers (voor zetmeel) volgen op afroep van de fabriek.

185 Voor de viool. Dansen op muziek. En op zoek naar een nieuwe vrouw.

186 Knap als hij zolang wacht om een andere vrouw te vinden. Immers: hij rouwde om zijn overleden vrouw net zo lang als om duurdere boter. Heel kort.

187 Mijn arm kind.

kunt worden moe j' Geart Slieter moar um road vroagen, die hef van 'n bult dingen verstand en 'n hart, dat op de rechte ploas zit – as 't op lasteren ankomp te minste!" zegt Hendrik, terwijl hij Geert vlak in 't gezicht ziet.

"Of hè' 'k jou belasterd, Hendrik?"

"Nee, mij niet Geart! In Ooster-Drente bent menschen met rooie neuzen niet in stoat um fasoenlijke menschen te lasteren. – De proaties van janeverkalver telt ze doar niet, al dansen z' er ook met witte zokken veur de vioel."[188]

"Hie hef alles heurd!" fluistert Harm Pronk.

"Die is roak!" meent een tweede en ziet met de overigen eenigszins verbluft toe, hoe Hendrik Lamers zich spoedt om met het arme meisje thuis te komen.

Geert is door de laatste woorden van Lamers geheel overbluft. Hij weet, dat die "roode neus" hem gold en dat ieder der omstanders overtuigd is, dat hij dikwijls meer drinkt dan eet en dat allen in een luid gelach zouden zijn uitgebarsten, als men niet in de onmiddellijke nabijheid eener doode stond. Met onbegrijpelijke vlugheid weet hij evenwel de algemeene gedachte af te leiden, niet alleen om den indruk van Hendriks woorden weg te nemen, maar ook, omdat hem iets anders is ingeschoten. De arme vrouw moet natuurlijk op kosten der gemeente[189] begraven worden; alle moeite, ten behoeve der doode, zal de gemeente vergoeden en zulke moeiten worden wel eens goed beloond. Als hij maakte dat het lijk bij hem in huis kwam!

---

188 Lees in de NPDAC van 1886 de criminele berichten. Veel geweld, drankmisbruik, doden. Een lijk op straat was niet heel uitzondelijk Achterin dit boek enkele artikelen uit die krant voor de context van Hannegien.

189 In Drenthe zijn diverse verhalen over deze kosten in omloop. Tusschen Koevorden en Dalen heeft ook, gedurende ruim 130 jaren, een geschil bestaan, aangaande de grensscheiding van beide gemeenten. 't Erfgerucht vermeldt, dat een in de velden tusschen Koevorden en Dalen gevonden lijk, een voorname grond geweest is, om ten voordeele der laatstgenoemde gemeente de grensscheiding te bepalen ter plaatse waar 't lijk was opgegraven. De stad Koevorden zoude toen geweigerd hebben 't naar zich te nemen en te doen begraven, omdat het, naar hare meening, op 't grondgebied van Dalen was gevonden. Podagristen Deel II.
Tussen kerspelen Norg en Vries speelde een vergelijkbaar conflict. Vrouw Lebbe werd dood gevonden (voor 1639). Aan het geschil herinnert de Lebbestaok, een paal met een plaquette ten zuiden van Peest. Vrouw Lebbe bij Peest. Deze dode vrouw zorgde voor een grenswijziging tussen de Marken.

"Op den burgemeester wachten goat niet, jongs! 't Mensch kan hier zoo lang niet liggen," zegt Geert, alsof er niets gebeurd is," wij mussen heur moar op mien deel brengen."

Tien minuten later heeft hij zijn doel bereikt en anderhalf uur daarna komt er van den burgemeester bericht, dat de doode op kosten der gemeente moet begraven worden.

Hannegien

Toen twee dagen later de begrafenis plaats had, stond Hendrik Lamers met het bedelkind aan de hand op 't kerkhof en keek somber naar een grafheuveltje, dat eenige schreden van 't graf der arme vrouw was en reeds een weinig begon te begroeien, doch overigens de duidelijkste sporen droeg, dat het eerst kort geleden moest opgezet zijn. Het meisje droeg reeds betere kleertjes, die kennelijk vroeger door een ander gedragen waren. Het zag Hendrik met haar helder blauwe oogjes vlak in 't gezicht en drukte haar hoofdje zwijgend tegen hem aan. Nog voor het graf der bedelares geheel gesloten was, kwamen twee mannen met een eenvoudigen grafsteen het kerkhof op en legden dien, in Hendriks tegenwoordigheid, op het zooeven genoemde grafheuveltje. Op den steen stond gebeiteld:[190]

Hier rusten Hannegien Slot,
echtgenoote, en
Hannegien Lamers,
dochtertje van Hendrik Lamers.

Een zelfde graf sluit beiden in,
De dood was beiden wis gewin;
Want deugd en onschuld hier beneen
Zijn zekere paân ten hemel heen.

190 Het graf van overleden vrouw en kind, beide met de naam Hannegien, van Hendrik Lamers.

Toen de steen gelegd was, wischte Hendrik een traan weg en ging zwijgend van 't kerkhof, terwijl hij het arme meisje zachtkens de hand drukte en weer met zich nam. Twee dagen later ging 't als een loopend vuurtje, dat Hendrik het kind wilde opvoeden en verzocht had haar Hannegien te mogen noemen.

Proaties

Allerlei gissingen werden er over die daad van Hendrik geuit en in de eerstvolgende dagen sprak men te E. over niemand dan over Hendrik Lamers en het "schooierskind". Dat iemand medelijden met zoo'n kind kon hebben liet zich wel verklaren.

"Moar um zoo'n wicht hoast krek as je eigen an te nemen is toch moar niet te begriepen," meent vrouw Steuter, die drie dagen na de begrafenis der arme vrouw bij een der E.-der boerinnen met nog eenige andere op kraamvisite is.

"En dat hie 't zul doan hebben as 'n gedachtenis an zien Hannegies[191] g'leuf 'k nooit!" merkt een tweede op, "men hef joa nooit zien, dat hie 'n troan um zien verlies sturt hef."

"Doar kun j' niet op an!" zegt Wolters Geertje,"hoe harder gekreten hoe gauwer vergeten, zegt 't spreekwoord. Er um schreien dut hie niet; moar dat 't hum antrekt is wel te zien; hie kik er joa krek uut of hie wel 'n joar ziek west is."

En weer een ander:

"'n Witbek[192] is 't altied west, zoolang hie hier is."

"Moar Hannegien sukkelde ook al, toe ze hier kwamen," herneemt Geertje.

"Ik wil er de zegster niet van wezen; moar noa 'k heurd heb mot Hannegien 't niks te best bij hum had hebben," brengt een vijfde in 't midden.

"En wat meen j' dat er gister bij Geart Slieter zegd is?" herneemt de eerste spreekster.

191 Vrouw en kind.
192 Een soort papegaai. Misschien ook: bleekscheet. Volgt zeer ruwe taal.

"Nou?" vragen eenigen tegelijk.

"Joa, men kan op alle proaties niet an en 't kan best wezen, dat Geartien g'liek hef, moar ik zeg moar, dat er geen koe bont neumd wordt of hie hef wel 'n vlekkien en as 't woar is, wat ze bij Geart zegd hebt, is de heele Hendrik Lamers mij geen goendag-zeggen waerd. As hie dat schooierswief lest 'n uur bij hum in de keuken had hef, dan hef die heur ook wel eer kend."[193]

"Wat schooierswief?"

"Doar hie 't kind van opneumen hef."

"Hebt ze dat zegd?"

"Joa! En 't mot niet d' eerste moal wezen, dat hie zuk volk bij 't vuur loat zitten, krek of ze gasten van hum bent."

"Moar dut hie dat dan alleen met de vrouwen?" vraagt Geertje Wolters op verwijtenden toon.

"Dat kun j' in Old- of Nij-Schoonbeek[194] denk ik beter gewoar worden as hier," voegt de voorlaatste spreekster Geertje toe.

"Geart Slieter mag Hendrik niet lieden,[195] umdat hie ofschaffer is," herneemt Geertje met vuur, "en allemoal, die bij Geart komt, evenmin."

"Zeg er tegen Geartien moar geen kwoad meer van," voegt vrouw Steuter er glimlachende aan toe: "zie wil Hendrik de hand boven 't heufd hollen," waarop allen beginnen te lachen, behalve Geertje, die stijf voor zich neer ziet, terwijl een lichte blos haar over de wangen vliegt.

Ze is een jonge weduwe van twee en dertigjaar en daar Hendrik Lamers ongeveer denzelfden ouderdom heeft, behoeft ze aan de toespeling op haar toestand niet te

---

193 Eerder gekend; heeft eerder met haar het bed gedeeld.

194 Bekend vanwege? De naam Schoonebeek kent een afstamming van een ongehuwde moeder; een Schoone van de Beek. Zie eerdere voetnoot.
Eigenlijk is Schoonebeek oorspronkelijk niets dan een volkplanting van Zuid-Barge, – 't lasterzieke gerucht zegt: van de vaderlooze kinderen, die aldaar geboren werden. Een ander sprookje zegt, dat Schoonebeek zijn naam heeft ontvangen van een zeker meisje, dat om hare uitstekende schoonheid in de wandeling de schoone bekke (rebekka) wierd geheeten. Zij zou al te vrijgevig met hare gunsten geweest zijn, en, daardoor in moeijelijkheid gebragt, uit Zuid-Barge, hare woonplaats, zich mettervlugt naar Schoonebeek hebben begeven. Podagristen Deel III

195 Heeft een hekel aan hem.

twijfelen. Een zacht meesmuilen onder den kring bewijst dat men gevoelt, dat vrouw Steuter wat te ver gegaan is; doch in het volgende oogenblik wordt het gesprek met dezelfde opgewektheid over andere onderwerpen voortgezet. Nu geldt het de wanverhouding[196] van twee, die tot ieders verbazing toch zullen trouwen, en van wie de een "veur altied de familie 'n kroon op 't heufd zet,"[197] dan een, die "met de klompen in 't gelag thuuskomp, moar doar ook niks aans van te wachten was, umdat 't altied 'n wildschuttel[198] west is," vervolgens een, "die 't moar breed loat hangen al hef ze nog geen cent betoald van 't geen z' um 't lief hef," en vele zaken meer, die altijd erg vergroot uit dergelijke kransjes haar intrede doen onder 't publiek en niet zelden haat en nijd doen geboren worden, die in jaren niet worden weggenomen.[199]

Of Hendrik Lamers er zich veel aan gestoord zou hebben, als hij die koffiepraatjes over hem gehoord had?" We gelooven 't niet; want Grietje, die eerst meid, doch sedert zijn vrouws dood huishoudster is geweest bij hem, zegt altijd, dat hij "proaties zoo veul telt as 'n bos stroo[200] en 't zijn gewoon gezegde is, dat 'n ander vrij is, as ze hum bij de kop hebt."[201]

"Menschen, die altied proaten en nooit denken, bent hem geen anheuren weard. 'n Tong hebt ze; moar toe ze geschoapen bent, is 't heufd bij heur vergeten en bij die proatiesmoakers moe j' voak ook allang zuken um 'n hart te ontdekken."

Witte sokken

En Hendrik meent het, als hij zoo spreekt; daarvan is Grietje volkomen overtuigd. Ook weet ze, dat hij meer achting verdient dan de beste te E. Ze kent hem al sedert jaren. Uit 't Oosten

196 Volgt roddel over standsverschil. Een 'koningin' met een arme sloeber.
197 Groninger uitdrukking: ook doornenkroon.
198 Wildschotel. In de bron is met potlood erbij geschreven. Gronings; ook Wild schut, vgl. Wildschütz.
199 Een constante in (regionale) romans.
200 Zoveel strospieren als een schoof stro kent; heel veel.
201 Wie over mij roddelt, praat – op dat moment – niet over een ander.

van Drente is ze met hem meegekomen en moet daarom ook gedurig het schimpen op de Ooster-Drenten aanhooren. 't Heeft haar vaak gepijnigd als de E.-ders haar vroegen, "of z' in Ooster-Drente niks as witte schoapen holt: umdat doar zoo'n bult witte zokken neudig bent," maar toen Geert Slijter haar laatst vroeg, "of Hendrik zien knepen[202] telde as hie zoo langs den weg sjokt," had ze hem wel willen aanvliegen. En toch, hoe zal ze hem verdedigen! Sedert Geert haar voor eenigen heeft toegevoegd, "dat hie 'n best middel wet um 'n gerimpelde huusholster wear glad te kriegen en dat Hendrik dan moar eenmoal heuren heuf hoe 'n bult zie van hum holt en z' is de ziende," sedert stokt het haar in de keel, als ze hem verdedigen wil.

"Krek of men van zoo'n man as Hendrik 't goeie niet zeggen kan zunder bijoogmerken. En toch, de schien kan tegen mij wezen, umdat geen een wet hoe 'k treurd heb, toe veur twee joar, 'n week veur 'k trouwen zul, al mien hoop vervleug deur dat Bearend sturf, – Bearend die 'k zoo lief had. Ak wear een lief hebben kun, zult 't zeker Hendrik wezen; moar mien hart zeg dudelijk, da 'k nooit wear lust tot trouwen zal kriegen – en Hendrik, g'leuf ik, evenmin. Hie wet wel, da 'k um geen bijoogmerken goed veur zien huusholling zurg. – Joa, Geart, zeg moar da 'k 'n gerimpelde huusholster ben. God bewoar je

---

202 Knopen telde, balans opmaakte. Het volgende uit etymologiebank.nl Daar zit 'em de kneep, d.w.z. daar zit de moeilijkheid; daar houdt het 'em (vgl. eng. there is the rub), dat is ten aap (Maastricht); bij Winschooten, 183: Daer leit de kneep, dat wil zeggen daar houdt het, knijpt het, zit het vast; Tuinman I, 232: daar ligt de kneep, dat wil zeggen de klem der zaak; vgl. hd. da sitzt der Haken; eng. thats just the kink of it. Eene andere hieruit voortvloeiende beteekenis heeft kneep in de uitdr. de kneep vatten (zie Tuinman I, nal. 13 en Van Effen, Spect. VII, 198) naast den kneep weg hebben, het geheim der zaak of handeling gevat hebben (Tuinman I, 233; Chomel II, 1257: Gelyk 'er Valken van een leerzamen aart, en min leerzame zyn, zo ziet men 'er somtyds, die de kneep de eerste, of twede sprong al weg hebben) en de knepen kennen (Harreb. I, 419. Teirl. II, 155). Hier heeft dit woord de bet. van listige kunstgreep, streek, in welken zin het ook door Halma en Sewel wordt vermeld en eveneens in het Nederduitsch bekend is; Afrik. daar lee die knoop. Vgl. Wander II, 1429; Eckart, 274: he wêt de rechten knêpe; he is vuller knêpe; Molema, 46 b; hy het de knepen yn 'e mouwe; der sit 'm de kneep; hd. den Kniff kennen; Kniffe hinter den Ohren haben (Wander II, 1431Voor de verklaring van kniff in dezen zin 'denkt man an das betrügerische Bezeichnen der Karten durch einen Kniff' (Paul, Wtb.291).).

veur zoo'n hartzear,[203] as doar ik de rimpels deur kregen heb!"

Zoo denkt Grietje menigmaal en als haar 't verledene dan weer helder voor den geest treedt, de woorden in haar oor weerklinken: "wees bedoard Grietien! Oeze lieve Hear hef er zeker wieze bedoelings met, da w' hier niet vereenigd wordt; tegen Zien wil meu w' niet morren en 't was in 't best geval toch moar 'n kurt poosien, da w' mekoar bezitten kunnen .... Nee Grietien, niet zoo verlegen wezen; an d' andere kant wo' w' joa vrog of loat wear vereenigd," – als die woorden van Berend weer in haar oor klinken, dan biggelen haar de tranen over de wangen en zucht ze menigmaal:

"O Bearend, wat bent die leste woorden van je 'n troost in mien lot."

Maar de E.-ders zijn met die omstandigheden niet bekend en daarom kunnen ze licht gelooven, dat het niet alleen uit achting is, als Grietje Hendrik Lamers verdedigt. Ze verkropt zich dan ook maar en vindt troost in de bewustheid, dat ze een levensdoel heeft, nu ze de huishouding van Hendrik Lamers kan besturen. En nu de kleine Hannegien – het arme bedelaarskind – er is? O Grietje zal als een moeder voor haar zorgen! Hannegien zal haar lief krijgen, daar twijfelt ze niet aan en als deze groot geworden is, goed heeft geleerd en de deugd bemint – en Grietje dan nog leeft, dan zal ze kunnen zeggen:

"Kiek, Hannegien! doar hè 'k veur leefd om jou te moaken da j' bent" en Geert Slijter en alle E.-ders zullen dan moeten erkennen, dat ze zonder bijoogmerken zoo goed voor Hendrik en diens huishouding is geweest. "En och, och! Wat zal Hannegien 'n mooi wicht worden met heur heldere oogies – en 't ding is al zoo wies of 't wel zes joar telt."

Hendrik Lamers

En of Grietje het met geheel haar hart meent, als ze zoo over haar plannen met Hannegien in zich zelf spreekt. Wie zou

203 Haar leed. Overleden man.

er aan twijfelen, maar anders lezer, volg mij naar de woning van Hendrik Lamers om u te overtuigen. Ge weet dan meteen waar Hendrik woont. Zie, nu we hier zoo midden op den brink staan, valt het ons gemakkelijk geheel E. te overzien. Een zandweg scheidt het gehucht van 't Oosten naar 't Westen in twee helften. Aan beide zijden van den weg liggen boogsgewijze 10 à 12 huizen om den brink heen, zóó, dat de brink wordt ingesloten en een ovalen vorm heeft. Van 't oosten naar 't westen, of omgekeerd, is de afmeting van den brink ongeveer honderd meter langer dan over dwars. De huizen zijn allergrilligst geplaatst, 't eene naar 't noorden, 't andere naar't oosten en weer andere naar 't zuiden of westen uitzicht hebbende en staan op 't verst ongeveer 150 M. van den weg. Als we midden op den brink staan, met 't gezicht naar 't noorden, ligt de woning van Hendrik Lamers recht voor ons, achter ons die van Geert Slijter, terwijl rechts van Lamers, een weinig achteruit, Hendrik Koning woont, de eenige te E. die 's winters meer dan twintig runderen op stal heeft. Het huis van Lamers staat met den voorgevel naar 't oosten, doch de voordeur is aan den brinkkant. Twee ramen, rechts van de voordeur, geven Hendrik een vrij gezicht over den brink en op den voorgevel van Slijter's huis.

Drie lindeboomen beletten de middagzon in Hendrik's woning te schijnen en daar die boomen binnen het hekje staan, dat den inspringenden zijmuur van't voorhuis van den brink scheidt, vindt men hier een lief plekje, om zich tegen de zon te beschutten. Aan den oostkant van Lamers' huis ligt zijn appelhof, die door een sloot gescheiden is van 't gebied van Hendrik Koning; door één raam kan Lamers in den hof zien. De groote hooischuur van Koning ligt nog een weinig te noordelijk om haar in Lamers huis goed te zien, doch hier, midden op den brink, hebben we er een vrij gezicht op. Zie, tusschen de hooischuur, links, en 't schapenhok, rechts, verleent een straat van dikke, onregelmatige keien ons toegang tot de banderdeur en door deze zouden we over een lange leemen deel in 't voorhuis komen.

Als we eindelijk nog zeggen, dat noordelijk van E.

graskampen gevonden worden, die men goorns[204] noemt, dan gelooven we den lezer vrij te mogen verzoeken met ons bij Lamers binnen te gaan.

Dat men oostelijk van E. een groot heideveld vindt, en westelijk twee of drie minuten buiten het gehucht hetzelfde ontwaart, is zeker van minder belang. Alleen willen we dan nog opmerken, dat tusschen 't westelijk heideveld en E. groenland wordt gevonden, 't welk zich noord- en zuidwaarts over een groote lengte uitstrekt en in gelijke richting door een stroompje wordt doorsneden. Tusschen E. en 't genoemde veld vindt men dan ook een dijk van twee of drie minuten lang.[205]

En nu naar de woning van Hendrik Lamers. In een oogenblik zijn we den brink over. Dat Hendrik de linden netjes onderhoudt, is Geert Slijter een bewijs, "dat hie 't niet lang met zoo'n Griete doen zal en de jonkheid wear in de kop hef;" maar Hendrik zelf meent, "dat 't zukke boomen toekomp um z' op tied te sneuien en dat hie er liever niks had, as dingen, doar men zik veur schoamen mot, umdat z' er zoo wild uutzien." Ook Grietje draagt het hare er toe bij om 't onder de linden recht liefelijk te maken: met wit zand is 't er bestrooid en de twee perkjes zonnebloemen, die aan weerszijden van den middelsten boom onze aandacht trekken – "hoewel de bloemen wat spierig stoan, umdat ze de zun missen" – geven waarlijk aan Grietje eenig recht dit plekje haar bloemtuintje te noemen, – ofschoon Geert Slijter zegt, "dat 't krek zooveul op 'n bloemtuun liekt as Hendrik zien gerimpelde huusholster op een van drie zessies.[206] Moar 't ding mot toch 'n noam hebben en d' Ooster-Drenten bent zeker bloemtunen veur 't huus gewoon." En als Grietje deze uitspraak hoorde, zou ze gewis antwoorden: "Nee, Geart; Bloemtunen heb z' in Ooster-Drente krek zoo min as hier; moar ik heb altied groag bloemen meugen lièn en nou hè 'k met mien zunnebloemperkies nog maer opkregen, umdat Hannegien er zoo groag bij stoan mag." Maar stil! is dat misschien het stemmetje van Hannegien, 't

204 Gardens, tuinen. Deens: Gård.
205 Wandelen. 160-240 m (5 km/uur.)
206 Vrouw van 3 x 6 = 18 jaar.

welk ons uit Lamer's woning zoo helder tegenklinkt? Ja, hoor! Grietje noemt haar naam.

"Hannegien is 'n klein proatmussien," zegt Grietje; "'t bekkien stoat joa geen oogenblik stil," En nu Hannegien weer: "Is dat dan geen drie? – En dat . . . ."

Doch 't overige verstaan we niet. Wat hebben ze 't druk met haar beiden! Ze merken niet eens, dat we binnen komen. – Daar zitten ze, bij 't raam, dat in den appelhof uitziet. Grietje met den rug naar ons toe en Hannegien op een stoof nevens haar, halverwege met het gezicht van ons afgekeerd, 't Is bijna elf uur in den voormiddag, waarom Grietje zich rept om de aardappels geschild te krijgen. Hannegien heeft een bruin mandje op de knieën, waarin ze de geschilde aardappels ontvangt om ze later bij hoopjes in den emmer te doen.

"Hoeveul hef Hannegien?" vraagt Grietje glimlachend.

"Al zes!"

"Kan Hannegien ze nog wel tellen?"

"Jawel tante!" en terwijl ze 't mandje doorwoelt: "Eén, twee, zeventien, acht, zes!"

"En as Hannegien wear tien hef, komt ze wear in d'ummer[207] niet woar?"

"Ja tante!" en het hoopje tot zes vermeerderende, werpt ze het schielijk in den emmer, onder de woorden: "weer tien!"

"Ja?" vraagt Grietje lachende, "moar Hannegien wol ook joa meui zeggen!" Hannegien ziet snel op en haar helder blauwe oogjes rusten vragend op Grietje. "Muui?" vraagt ze in den grootsten ernst.

"Joa, meui!" antwoordt Grietje zonder op de vreemde uitspraak van Hannegien te letten.

"Altijd meui tante?"

"Joa, altied meui?"[208]

"En moet Hannegien ook altied zeggen."

"Joa zeker!"

. "Mag Hannegien wel boterham zeggen, tante?"

---

207 Emmer.
208 Muui = moe, uitgeput. Meui = tante. Fonetisch vrijwel gelijk.

"Vandoag nog boterham, moar murgen brukkien!"[209]

Grietje ziet haar glimlachende aan. "Dat looze ding!"[210] zegt ze in zich zelf, "wat wet z'er noa toe te proaten," en Hannegien langs de wang strijkende: "Hannegien lust gien brukkien, niet woar?"

"Jawel!" antwoordt Hannegien schalksch en bij ieder woord knikkende: "Hannegien-lust-wel-een-brukkien."[211]

Zonder te spreken gaat Grietje naar de broodkast en reikt een oogenblik later het elfuurs-brukkien Hannegien over den schouder toe, zeggende: "En nou mot Hannegien oom effen[212] roepen um te komen koffiedrinken."

Vroolijk snelt het meisje met haar boterham in de hand over de deel naar buiten, waar Hendrik Lamers bezig is om het varkenshok te ledigen en een oogen blik later komt deze met zijn pleegkind op den arm binnen, om het elfuurtje te gebruiken. Hij zet zich aan tafel met Hannegien op de knie en terwijl hij haar krullekopje tusschen de beide handen neemt en haar goedig lachende aanziet:

"Is Hannegien ook ondeugend west, meui?"

"Nee!" antwoordt Grietje, "zie hef al drok helpen werken," en op den aardappelemmer wijzende: "Zie hef alle erappels in d'ummer teld."

Smok

"Dan moe 'k 'n smok[213] hebben!" hervat Hendrik en drukt een kus op de wangen van zijn pleegkind en daarna Grietje aanziende: "Zie is gerust[214] al dikker worden in d' acht doagen, dat ze hier is."

Hannegien verstaat dit blijkbaar niet. Ze eet druk van haar boterham en schommelt met de beentjes heen en weder, alsof ze daardoor bewijzen wil, dat ze recht op haar gemak is en reeds

209 Brukkie, bruggie = boterham.
210 Slim kind.
211 Brukkien, bruggien; West-Drents voor broodje. In Oost-Drenthe heet dat stoet. In Erica heet dat brood.
212 Haags, Hollands. Even.
213 Beetje banaal voor kus.
214 Zeker, inderdaad.

veel van Hendrik houdt. Deze hervat na een oogenblik zwijgen op ernstigen toon: "Met dat wicht van Geart Slieter mot ze moar niet veul in anroaking komen; want grooter serpent is er niet."

"J a, 'n serpent[215] is 't;" bevestigt Grietje, "zie dus[216] mij gister zuls 'n wieze bek geven, toe 'k teugen heur zee, dat ze niet op de zunnebloemen mus loopen – en dat 'n kind van nog geen zes joar. Geert en zien wief moaken er niet veul van. 't Kind hef niks geen goed veurgoan in huus."

"Goed veurgoan![217] Zie schunen heur tot 't kwoaie zuls op;[218] 'k heb van murgen nog heurd, dat Geart tegen Geesien zee, dat z' er op mus tummeren, as dat hoor kind heur te noa kwam. Moar loat hie 'n beetien oppassen; want hoe bang o' 'k ook veur ruzie en meuite ben, kan hie 'r op reken, dat zien wicht weten zal, dat ik er ben, as ze Hannegien zunder reden te noa komp."[219]

"Jong, jong, wat 'n toal!" zegt Grietje hoofdschuddend en alsof de herinnering aan 't geen ze zelf van Geert heeft moeten hooren over haar rimpels en over de witte zokken haar doet verlangen om niets meer van hem te hooren, voegt ze er snel aan toe: "Moar zie zal niet veul bij Geesien komen; want zie speult met geeneen liever as met Keuninks Albert en die dut heur geen kwoad."

Nadat Hendrik dit gevoelen heeft bevestigd en zijn derde kopje uitgedronken, zet hij Hannegien van de knie en spoedt zich weer naar 't werk, terwijl Grietje haar best doet om over een uur het eten klaar te hebben. Hannegien ijlt naar buiten om voor den middag nog eenige oogenblikken met Albert Koning te spelen, die voor 't raam is komen vragen of Hannegien "even met mag"[220] en even later zijn de kleinen druk bezig om van het roode zand onder de linden "stoeties"[221] te bakken.

---

215 *Slang*. Negatieve aanduiding.
216 Zij durfde mij gisteren zelfs een eigenwijze (brutale)... Een brutaal meisje van nog geen 6 jaar oud.
217 Ook Gronings.
218 Goed voorbeeld. Ze zetten haar aan tot het kwaad zelve.
219 ...dat ze erop moest timmeren (slaan), als dat hoerenkind haar halverwege zou komen. ... meuite: moeilijkheden, drukte...
220 Even mee mag.
221 Broodjes.

Vijftien jaar verder

Vijftien jaar is voorzeker een heele tijdruimte in 't leven van ieder mensch. Het knaapje wordt in dien tijd een jongeling, de jongeling een man en de meerbejaarde een grijsaard. Alleen hij, die pas den ernst des levens is ingetreden, doorleeft dikwijls zulk een tijdperk zonder veel te veranderen. Om die reden brengt dan ook niets meer verschillende gewaarwordingen te weeg, dan dat men een bekende plaats bezoekt na daar in jaren niet geweest te zijn. Leeft die nog? Is dat nu deze of die? Heb ik met hem of haar nog op school gegaan? en honderd vragen meer komen als om strijd over onze lippen. Hadt gij, lezer, met alle E.-ders kennis gemaakt, dan zoudt ge thans ten volle van die waarheid overtuigd zijn, nu ik u, vijftien jaar nadat Hannegien en Albert stoetjes bakten, weder in E. breng. Zelfs nu die algemeene kennismaking ontbreekt, branden u zeker nog een paar vragen op de lippen, betrekking hebbende op de personen, met wie we u voor vijftien jaar in kennis stelden. Om de eerste nieuwsgierigheid te bevredigen, zeg ik al dadelijk, dat allen nog in leven zijn, behalve Geert Slijter. Reeds tien jaar rust deze onder de aarde en volgens 't algemeen gevoelen is hij er niet ouder om geworden, "umdat hie de neuze zoo voak boven 't glassien en de lippen er veur had."

Voluit vijftien jaar is 't evenwel nog niet geleden, dat we afscheid namen van onze bekenden te E.; want toen was 't midden in Juli en thans hebben we Goede Vrijdag en 't jaartal is slechts met vijftien vermeerderd.

't Is ongeveer negen uur in den morgen nu we bij Hendrik Lamers binnen stappen. Hendrik zit bij de tafel en heeft juist een groote "krentestoet" die Grietje expres voor van daag gebakken heeft – en die zoo miseroabel best[222] uutvallen is – van eenige sneden ontdaan. Hendrik is nog bijna dezelfde als voor vijftien jaar wat bleek van gelaat met een eenigszins smal gezicht en een blik, waaruit goedaardigheid en een helder

222 Miserabel best = heel goed. Uit Gronings.

verstand ons tegenstralen. Voor den spiegel, die tusschen de zijramen hangt, staat een in 't zwart gekleede slanke jonge dochter,[223] die druk bezig is een muts met fraaie kant over 't gouden oorijzer te plooien en naast haar een bejaarde vrouw, met alle opmerkzaamheid toeziende, of de muts goed over 't oorijzer komt. Deze vrouw is insgelijks in 't zwart gekleed en de wel wat ouderwetsche, doch overigens nette hoed op haar hoofd toont aan, dat haar toilet voltooid is. Zie, een glimlach plooit haar lippen nu ze over den schouder der slanke maagd het beeld van deze in den spiegel opvangt. Het meisje heeft het evenwel veel te druk om zulks te merken, 't welk ons hoop geeft, dat het eveneens aan haar oog zal ontgaan, dat ook wij onbeleefd genoeg zijn haar beeld te bespieden. Zie, bevende van overspanning steekt ze juist de gouden spelden een weinig rechts en links voor haar blank voorhoofd. Ha, dat is klaar! Nu het "knupdoekien"[224] nog een weinig aangehaald, om dan met het fraaie hoedje, dat nevens haar op een stoel ligt, het toilet te voltooien. Ziezoo, dat is ook in orde. Wacht, het gouden slot zit een weinig scheef; dat nog recht geschoven en dan O wee, daar heeft ze ons in den spiegel opgemerkt. Een secunde blikte haar beeld ons vlak in 't gezicht. Welk een indruk van dien eenen oogopslag! Engelen-zachtheid straalde ons uit de heldere blauwe oogen tegen, die door regelmatig gebogen, ietwat donkere wenkbrauwen overschaduwd worden en het is, alsof nu eerst de zachte blos op haar wangen, door onze onbeschaamdheid een weinig verhoogd, aan haar ietwat ovaalvormig regelmatig gelaat, een schoonheid geeft, die zelden wordt geëvenaard. Aan haar rustig oog is evenwel duidelijk te zien, dat ze niet voor den spiegel staat om haar schoonheid te bewonderen, maar om te zien of de kleederen er waarlijk netjes om zitten.

"Hier is 't hoetien!" zegt de vrouw, die naast haar staat, met een uitdrukking van zelfvoldoening, terwijl ze 't kleine hoofddeksel op den top van den rechter voorvinger laat zweven, "wij moet wat voortmoaken: 't hef al negen sloagen."

223 Nu 21 jaar oud.
224 Hoofddoekje.

"Joa, 'k ben kloar, geef hier moar hen meui!"

"Hannegien, Hannegien! wat komp 't van murgen joa krek!" klinkt het op goedigen toon bij de tafel.

" k Wor ook moar eenmoal aanneumen[225] oom!" antwoordt Hannegien glimlachend, terwijl ze de linten van 't hoedje vastmaakt.

"'k Ben nog veur oom kloar; want oom zit nog in de boezeroen."

"A' je 't eten niet metrekent, g'leuf ik 't ook," zegt Hendrik Lamers, terwijl hij de laatste bete van zijn boterham in den mond steekt, "moar loa w' is kieken hoe 't is, a 'k 't peard veur de woagen heb – "Grietien, ie mussen heur moar 'n stukkien smearen, en je zuls ook: aans komp er van 't eten niks."

"'k Ben kloar oom! Zet 't paerd er moar veur."

"Eerst n stukkien eten," zegt Grietje, die reeds een snede krentestoet op de vlakke hand heeft liggen en 't mes naar de boter uitsteekt om die te smeren.

"Joa, vief minuten hè j' nog wel tied," hervat Hendrik en gaat naar de deel met de zwart lakensche jas over den arm, "umdat de jas te mooi is, um hum an te trekken veur 't paerd kloar veur de woagen stoat."

Acht minuten later zit het drietal reeds in den wagen, om naar W. te rijden, de hoofdplaats der gemeente, waartoe E. behoort. Vandaag zullen daar de nieuwe lidmaten der gereformeerde kerk worden bevestigd en Hannegien behoort onder hen, die voor twee dagen zijn aangenomen. In een half uur kunnen ze er komen; want W. ligt slechts drie kwartier van E. en zoo'n afstand kan Hendrik met zijn achtjarige merrie, die "'n goeie droaver is, moar in 't zand[226] 'n beetien ontzien mot worden," in een half uur gemakkelijk afleggen.

"As 't zand van murgen niet zoo steuf, kun 't nog wel 'n vief minuten gauwer, moar hie zal nou moar 'n beetien bedoard andoen, want zoo'n stuverij[227] in de woagen komp van murgen slecht uut, nou ze alle drie met Hannegies' annemen in 't zwarte pak zit."

---

225 Belijdenis.
226 In het losse zand op wegen.
227 Opwaaiend en opgeworpen stof.

"Zit ie?" vraagt Hendrik, terwijl hij op de voorste bank plaats neemt en over den schouder naar Grietje en Hannegien ziet, die op de tweede bank zitten.

"Joa!" antwoorden deze, te gelijk.

Hendrik zal juist het paard in beweging brengen, nu Hannegien zich voorover geeft en zegt:

"Heare oom, nou is de hond er nog buten! – Meui geef mij gauw de sleutel."

Als een hinde springt ze den wagen uit en ijlt met den sleutel in de hand naar de voordeur, om den hond binnen te laten, 't Schijnt dat Knecht – de hond – haar begrijpt; want zonder geroepen te zijn, loopt hij kwispelstaartend achter haar aan en nu ze den sleutel in 't slot steekt, staat hij haar op de hielen.

"Knechien mag nou niet met," zegt Hannegien en het verstandige dier de hand op den kop leggende: "Knechien mot van doag op 't huus passen, niet woar en dat wil Knechien ook joa wel doen?"

Even alsof hij die taal verstaat, strijkt Knecht zijn kop langs Hannegien's kleed, likt haar hand en loopt in 't volgende oogenblik weemoedig jankende het huis in. Niet alleen omdat Knecht[228] op 't huis moest passen, maar vooral, dewijl velen bang voor hem waren – hoewel hij nog niemand eenig leed had gedaan – was Hendrik er zeer opgesteld, dat de hond binnen kwam. Hij heeft dan ook geduldig op de terugkomst van Hannegien gewacht en nu deze weer naast haar tante heeft plaats genomen, haalt hij de teugels aan en rijdt in een draf voort.

Spoedig heeft hij 't bruggetje, dat over 't stroompje tusschen E. en 't westersche veld ligt, achter zich. Op 't einde van 't dijkje slaat hij rechts af. "'t Volk is meest nog achter,"[229] zegt Hendrik, terwijl hij 't paard tot stappen dwingt; omdat 't hier een dertig passen "kloar girrelzand" is.

"Joa, 'k g'leuf 't ook," antwoordt Grietje, "'k zie ginder nog moar twee op weg. Hè, wat 'n zand!"

"'n Zand?" herneemt Hendrik, "'t goat hoast an de tuten toe

228 De hond krijgt nog een belangrijke rol.
229 Plaatsaanduiding; achter op het (bouw)land, de akker, achter het huis.

er deur.[230] 't Peard kan 't er hoast niet deur hoalen. Toe zwarte, hol vast jong! 't Is moar 'n tree of wat."

De zwarte zet alle kracht bij. Zie, hoe stevig het dier in de touwen hangt en hoe de aderen op zijn achterpooten zwellen door de krachtsinspanning. In een oogenblik zijn ze 't mulle zand door.

"Is dat Slieters Geeze niet te goegelen?"[231] vraagt Grietje en wijst op het tweetal, dat nog ongeveer tweehonderd passen voor den wagen is.

"Joa!" zegt Hannegien eenigszins kleurende, "'k g'leuf 't al." Waarom ze kleurt en sedert ze den hoek bij 't dijkje zijn omgekomen het tweetal zoo aandachtig heeft in 't oog gehad – met zooveel aandacht zelfs, dat ze schrikte, toen Grietje haar die vraag deed? Ze gunt het Geesje toch wel, dat deze in gezelschap is van zulk een knap jongman? Ja, de andere van het tweetal is een jonge man van even boven de twintig jaar, wiens geheele houding verraadt, dat hij een gepast gevoel van eigenwaarde in zich omdraagt, zonder den minsten indruk van verwaandheid te weeg te brengen. Zijn kastanjebruin haar is van achteren netjes rondgeknipt en houdt de helft der ooren omsloten. Een zwart lakensche jas en dito broek en vest maken zijn kleeding uit en sluiten netjes om zijn forsch, welgevormd lichaam.

"Wat is dat wicht joa an 't goegelen!" hervat Grietje op een toon, die minachting uitdrukt, "heur nou toch zoo'n wicht ees an!"

"Albert Keunink is joa bij heur," zegt Hendrik."Nou as hie vandoag urgelspeulen mot, hef hie zien tied ook neudig."

"Doarom lop hie zeker zoo hard, dat Geeze hum hoast niet bijhollen kan," herneemt Grietje, en zich tot Hannegien wendende:

"Zul de meester nog ziek wezen?"

"Joa, gister nog al," antwoord Hannegien, "en ik g'leuf wel, dat Albert urgelspeulen mot."

---

230 Zoek ik nog op. Tute = kip.

231 Goochelen, gesticuleren, overdreven gebaren maken. Giechelen? Babbelegoegies: praatjes (verkopen). Bij delpher.nl diverse treffers in streektalen. Uit de context meen ik ook jengelen, prutsen te kunnen afleiden.

Inmiddels is de wagen het tweetal bijna genaderd en Hendrik, zich een weinig voorover buigende, vraagt: "Wô j' metrieden Albert?"

"A' j' niet te vol hebt, groag!" en zonder verder naar Geesje om te zien, stapt Albert naar den wagen, waarin hij na een "murgen soam"[232] naast Hendrik en vlak voor Hannegien plaats neemt. Dat Albert zoo'n hoogroode kleur had, toen hij den wagen instapte, kwam zeker alleen, doordien hij hard geloopen had en dat hij den disselboom[233] misstapte als iemand, die vrij wat van zijn stuk is, gewis doordien hij zoo druk was.

Geesje blikt loerend in den wagen en mompelt met samengeknepen lippen: "Loat ze verrekken! Zie bint zeker bang, dat ze van mij 't ruut[234] zult kriegen, die..." Verder verstaan we haar niet, doch haar geheele wezen drukt groote opgewondenheid uit. Krampachtig balt ze de vuisten, terwijl ze den wagen met fonkelende oogen naziet en mompelt een oogenblik later: "Joa, dat hie van heur holt[235] is zunder twiefel en zie hoalt hum an, zooveul ze kunt."

Onder een zucht drukt ze de rechterhand op 't hart, als iemand, die daarin pijn gevoelt en vervolgt langzaam haar weg. De wagen rolt intusschen vrij snel voort en is nu al vijf minuten verder dan toen Albert er in kwam. Hendrik wijst rechts af en zegt:

"Nou, de Poaschberg hef 'n goeie hoed op; wij hebt in joaren zoo'n groot poaschvuur niet had."

"'t Is er nog niet ees almoal bij," antwoordt Albert, "zie wilt nog twee doage slepen."

"Och, kiek ees meui!" zegt Hannegien, terwijl ze een weinig over Albert heenbuigt en zich rechts van dezen aan den wagenladder[236] vasthoudt, "heden, heden,[237] wat toch 'n bult!"

Grietje buigt zich over Hendrik heen, om insgelijks naar,

232 Goedenmorgen, samen.
233 Onderdeel van de boerenkar. De balk naar het voorwiel (dissel).
234 Drentsche benaming voor schurft.
235 Van haar houdt.
236 Zijschot.
237 Uitroep van verbazing, ook: Heere, Heere.

den Paaschheuvel te zien, die ongeveer vierhonderd passen van den weg staat en waarop jaarlijks het E.-der paaschvuur wordt gebrand.

"Nou, de schoapjongs hebt er ear van," zegt ze, "wat 'n dambearen, hulzen[238] en dennen, hebt ze bij mekoar sleept!"

Was het toeval of met opzet, dat Albert de rechterhand naar den wagenladder bewoog en daardoor in aanraking kwam met die van Hannegien? We weten't niet, maar dat die aanraking beider hart deed trillen, is zeker en eveneens, dat Albert de hand niet terugtrok. Zal Hannegien 't doen? Of zal ze den zachten druk beantwoorden, waarmede Albert twee harer vingers tusschen de zijne neemt? O, Albert moet het kloppen van haar hart wel hooren, nu hij zich een weinig achterover geeft, om haar geheel tegen zich aan te laten rusten. In 't zelfde oogenblik glijdt haar geheele hand in de zijne en een wederzijdsche, hartelijke druk volgt hierop. Noch Hendrik noch Grietje merken iets van deze liefdesverklaring en nu allen weer zijn gezeten, gaat het onder allerlei opmerkingen en losse gesprekken verder, tot ze even over halftien te W. aankomen.

Orgelspel

Hadden we onderweg alles afgeluisterd, dan zouden we hebben kunnen hooren, dat Albert uit liefhebberij het orgelspelen heeft geleerd.

Hij had er altijd veel zin voor gehad en dan ook dadelijk de gelegenheid aangegrepen, toen er te E. een onderwijzer was gekomen met een kabinetorgel. Later had de onderwijzer te W. hem nog wat les op 't kerkorgel gegeven en door dat alles was hij zoo ver gevorderd, dat hij best het kerkorgel kon bespelen, zooals dan ook, wegens een erge verkoudheid van den onderwijzer te W. vandaag zou plaats hebben.

Dit alles zou ons in den wagen duidelijk geworden zijn, niet, doordat Albert zijn bekwaamheden zat te luchten; maar

238 Jeneverbes, hulst en...

doordat Hendrik een en ander in 't gesprek had gebracht. Verder zouden we, door een en ander in verband te brengen, uit de gesprekken hebben kunnen besluiten, dat Albert de jongste is van drie kinderen en thans heer en meester van 't groote huis 't welk zijn vader voor vijftien jaar bewoonde; dat hij twee zusters heeft, die beide reeds getrouwd zijn en buiten E. wonen en dat zijn ouders, kort na elkander, voor drie jaar zijn overleden.[239] Eindelijk moesten we uit Hendrik's gezegden wel besloten hebben, dat deze goed heeft geboerkt, want de Gusmoat[240] van Dirk Sprenkel, "die uut de boel goat,"[241] lacht hem wel toe, heeft hij gezegd, er aan toevoegende:

"Moar jong! 'n duzend gulden is 'n heele som en doar zal de Gusmoat wel op loopen. 't Was aans nog zoo slim niet; moar veur 'n poar winters hef de buul er ook um leden,[242] toe 'k de groote goorn koft heb."

Dat Grietje een beste huishoudster is geweest, spreekt dus van zelf; anders kon de beurs niet zoo goed staan. Albert en Hannegien hebben beide met eenige afgetrokkenheid[243] aan die gesprekken deelgenomen, doch dit is aan de twee anderen ontgaan. Of ze liever van andere zaken hadden gehoord? Zou Hannegien misschien hartelijk mee gelachen hebben, als Hendrik aan Albert had gevraagd, of 't dezen nog wel heugde,[244] dat hij Slijters Geesje zoo vaak "oftroefd" had, omdat zij zoo dikwijls bij de school Hannegien voor schooiersjonk had uitgescholden?

Of zou de herinnering aan't duistere van haar afkomst haar gepijnigd hebben, nu ze dicht bij den rijken zoon van Hendrik Koning zat, die haar dan eindelijk getoond had, meer dan vriendschap voor haar te gevoelen, en dien zij al zoo lang als haar ideaal in 't hart omdroeg? En of Albert bij de herinnering aan zijn strijden voor Hannegien in een vroolijke stemming

239 Deze verwanten doen niet mee in het verhaal.
240 Maat, partner.
241 Die met de boerderij stopt. Boel; boedel.
242 De geldbuidel heeft erom geleden (heeft me geld gekost) toen ik de grote akker (tuin) heb gekocht.
243 Op de achtergrond meegepraat.
244 Nog wel wist..... afgetroefd.

zou gebracht zijn? Ja, 't zou gewis in zijn hart weerklonken hebben: wat ze Hannegien deden, deden ze mij; maar te gelijk zou hem de strijd voor den geest zijn getreden, dien hij al zoo lang te vergeefs heeft gevoerd – de strijd om over Hannegien's afkomst[245] heen te stappen.

Hij zou weer gevoeld hebben, hoeveel inspanning het hem steeds gekost heeft, om haar altoos te vermijden, wel voorziende, dat hij bij de eerste nauwere aanraking tusschen hem en haar in den strijd zou bezwijken. Misschien hebben beiden nu nog aan een ander gedacht en was dit de hoofdoorzaak van hun afgetrokkenheid.

Misschien vloekt Albert wel het oogenblik, waarin hij toegestemd heeft om met Hendrik mee te rijden en gaat hij daarom zoo in zich zelf gekeerd naar den orgelzolder. Hoor, daar klinken de toonen der groote torenklok door den omtrek. Het orgel dreunt er van. Bom, bom! – Zoo klonk het ook toen zijn vader werd begraven, – zijn vader, die er zoo trotsch op was, dat niemand een smet op zijn familie kon aanwijzen.

Bom, bom! – Ha, daar klinken hem nog de woorden in 't oor, die zijn vader kort voor zijn sterven sprak:[246] "Albert, mien jong! joa, ie zult altied wel oppassen, dat geen een van je kan zeggen, da' j' oeze familie tot schande bent! – Joa doar zu j' wel veur oppassen, dat wee 'k zeker!"

Bom, bom! – Daar treedt Hannegien in de kerk en werpt schuchter een blik naar 't orgel, of ze hem ongemerkt nog niet een oogenblik kan bespieden; maar hun oogen hebben elkander reeds ontmoet en hoogkleurend werpt ze den blik naar den grond. Albert treedt naar 't orgel. "Wind!" roept hij zacht, doch onstuimig tegen den orgeltrapper[247] en een oogenblik later ruischen de orgeltoonen door 't kerkgebouw, – forsch, onstuimig, alsof ze de woorden moeten vertolken, die hij reeds zoo dikwijls in zich zelf heeft herhaald: "Och a' 'k moar wus, dat Hannegien geen onecht kind is!"[248]

---

245 De strijd in de 19e eeuw, en later.
246 Vast element; op sterfbed laatste richtlijnen geven. Over het eigen graf heen regeren.
247 Bediener van de blaasbalg.
248 Familie-eer in het gedrang. Hoe vertrouwd.

Onder 't voorspelen is de kerk langzamerhand geheel gevuld. De nieuwe lidmaten zijn in een kring rondom den preekstoel gezeten. Hun getal beloopt omstreeks twintig. In ernstige stemming beklimt de leeraar den preekstoel en de plechtigheid neemt weldra een aanvang.

De nieuwelingen staan op, om ten aanhoore' der gansche gemeente hun plechtig "ja" uit te spreken. We willen er niet opletten, hoe sommigen der nieuwelingen meer om de kleederen van hun rechter of linker buurman schijnen te denken dan om de woorden van den predikant; ook niet, hoe Geesje Slijter nijd en afgunst uit de oogen stralen, nu ze, vijf of zes banken van de nieuwe lidmaten af, onafgebroken naar Hannegien ziet; doch om voortdurend den blik van Hannegien, Grietje en Hendrik Lamers te houden, is onmogelijk, terwijl Albert niet minder onze aandacht trekt, nu hij, daar over de balustrade leunende, zichtbaar in grooten tweestrijd, de plechtigheid aanhoort.

Hoe welluidend klinken de woorden van den leeraar door 't kerkgebouw! Hoor! met verheffing van stem spreekt hij over het plechtige van 't oogenblik. Het *ja* zijner geliefde leerlingen, die straks in den schoot der gemeente worden opgenomen, zal toch 't zegel zijn op alles wat hun ouders, verzorgers en hij ter hunner vorming hebben aangewend. Dat is zijn hope en o, als hij spreekt van de moeielijke taak, die de ouders hadden te vervullen en zich daarna met bewogen stem tot Grietje en Hendrik wendt, om van 't dubbele hunner taak te gewagen en schetst, hoe hun pleegkind hun trots en hun hope is geworden, dan kan Grietje haar tranen niet langer bedwingen en snikt Hannegien zoo aanhoudend en diep geroerd, terwijl Hendrik in stilte een traan wegvaagt en Albert doodsbleek voor zich heen staart.

"Joa, oeze trots en oeze hope," lispelt Grietje, "dat is ze en o, ik ben er zeker van, dat zal ze altied blieven." En als domine er op wijst, hoe deugd en liefde alles adelen en de grootste schat zijn op aarde, dan herhaalt Albert onhoorbaar:

"Joa, deugd en liefde! – En die schat hef ze – en die schat zuuk ik! – O Hannegien, 'k heb je liever as mien levent"

Hoort gij 't, Geesje? Deugd en liefde, daarmede is 't hart van 't vroegere bedelaarskind vervuld en 't uwe?! Maar gij hoort het niet en toch moet er ook liefde in uw borst wonen, want gij bespiedt den bleeken jongeling, die over de balustrade leunt, met een traan in 't oog, ofschoon uw lippen zijn samengeperst. Of is het een ander gevoel, dat u 't vocht naar de oogen drijft? Maar hoor dan toch hoe er gewezen wordt op de klippen, waarop zoo menig jeugdig leven schipbreuk lijdt en hoe edel de strijd is tegen elke zonde. Gij weet immers, dat er van u gezegd wordt: "dat zie niet deugt, hebt heur voader en moeder op 't geweten: er zit wel goeds in, as 't moar ontwikkeld was."

Doch gij hoort alleen naar de stem in uw hart, die u wraak influistert en nu de nieuwe lidmaten hun *ja* doen hooren, lispelen ook uw lippen *ja*, – niet, om in stilte de belofte te herhalen, die ge hier voor een jaar ook ten aanhoore van de geheele gemeente heb afgelegd, maar om lucht te geven aan het u geheel overheerschende gevoel van wraak, – wraak, omdat Hannegien zoo hoog wordt geroemd; wraak, omdat Albert haar zooveel opmerkzaamheid schenkt, ja, haar wel vurig moet beminnen. O, gij peinst er reeds over, niet waar, hoe ge haar in den weg zult treden, 't Zal niet gemakkelijk gaan, Geesje, want deugd en liefde zijn haar schutsengelen, maar toch, ja,! – 't is het gewezen bedelaarskind, misschien in ontucht verwekt en daarom zal er wel iets te vinden zijn, dat de wereld licht gelooft. Dan mogen deugd en liefde alles adelen – gij zult wel zorgen, dat haar deugd schijnbaar wordt, ja mogelijk men haar liefde vergeet. En die gedachten houden u nog bezig nu het amen reeds is uitgesproken en de menigte naar buiten stroomt. Daarom tracht ge aan de zijde van Hannegien te komen en werpt haar onder 't buitenwaarts gaan gedurig een spottenden blik toe en fluistert ge uw buurmeisje in 't oor:

"As ze er kroakende learsies bij had, zag ze heur zuls zeker veur 'n dochter van de keunink an."

Gelukkig dat Hannegien uw spotternij niet hoort, doordien iets anders haar geheele aandacht geboeid houdt. Albert bespeelt namelijk het orgel, tot de laatste kerkganger buiten is en de toonen ruischen zoo melodisch en liefelijk door het

ledigstroomende godshuis, dat elke snaar in Hannegien's hart trilt en ze alles rondom zich vergeet. Klinkt uit het orgel misschien de triomfzang op de overwinning, die Albert voormiddag op zijn vooroordeel tegen Hannegien's afkomst heeft behaald; want na de woorden, dat deugd en liefde alles adelen, moet toch wel elk beletsel zijn geweken, om zijn hart uit te storten voor haar, die hij al zoo lang bemint! Mogelijk worden we van een en ander overtuigd, als we twee dagen overstappen en ons Paasch-maandagavond naar den Paaschheuvel begeven.

Paaschvuur

‘t Is donkeravond en de jongens zijn wat blij, dat de maan niet voor tien uur opkomt. Zie, nu we een eindje den weg op zijn, die bij ‘t westersche veld afdraait naar W. is het Paaschvuur in de schemering nog zichtbaar, al is ‘t dan ook met flauwe omtrekken. De kop van den groenen meiboom, die midden in ‘t Paaschvuur staat, wiegelt hoog boven den hoop jeneverbessen, hulzen, dennen- en berkentakken uit en terwijl hij staat, zal de vlam hem waarschijnlijk niet bereiken. Nu we nader komen, wordt het zichtbaar, dat er een groote oude wan[249] in den top hangt. Rondom den hoop en er boven op zijn stroo, oude manden, afgebruikte bezems en andere licht ontvlambare stoffen aangebracht. Ja, ‘t is een drukke dag geweest.

De jongens, die dagelijks niet op de schapen behoeven te passen, hebben geheel E. afgeloopen, dapper zingende:

“Hè j’ ook olde wannen,
Die wij poaschen branden,
Hè j’ ook ‘n bossien riet, —
Anders heb wij poaschen-maandag niks, niks, niet!”

Toen ze bij Hendrik Lamers kwamen, werd aan Hannegien den last opgedragen, “um ees te zien of er wat bij mekoar te schommelen was” en ze heeft die opdracht met vreugde aanvaard, “umdat ze zoo groag de bliede gezichten van die jongs zien mag.” Het hoopje, dat ze van oude kippenesten, — “die verloaten waren,” van afgebruikte hooimanden en versleten bezems of aardappelmandjes, bijeenbracht, viel dan ook niet weinig mee en deed een der jongens uitroepen:

“Je meugt van oavund veuran stoan!” een oogenblik later

249 Gereedschap om kaf van koren te scheiden. Houten bak.

vervolgende: “Moar a ‘k Slieters Geeze kriege, moak ik heur zoo zwart as ‘n schursteenveger: die wol um oes niet ees noa de deele goan.[250]

“A’ j’ geeneen zwart moaken wilt, zu j’ er dit nog bij hebben!” heeft Hannegien glimlachend gezegd, terwijl ze de bijna bodemlooze wan in de hoogte hield. Een algemeen gejuich was er opgegaan en onder den uitroep: “Die mot er boven in!” hadden ze Hannegien letterlijk bestormd en de wan reeds in bezit, voor ze tijd hadden op Hannegien’s voorwaarde te antwoorden. Vele andere boeren hadden ook flink gegeven, zoodat de hoop, door hen aangevoerd, die geen “schoapjongs”[251] zijn, ruim aan de verwachting heeft beantwoord en het paaschvuur grooter is dan ooit. Met een getanden stok is het na veel moeite gelukt, de wan boven in den meiboom te plaatsen en nu ‘t donkeravond is geworden, wacht men ongeduldig den tijd af, waarop het vuur zal ontstoken worden. Om half acht zal zulks geschieden. Nu is t pas kwart voor zeven en toch hebben we reeds gezelschap bij den Paaschheuvel. Een tiental jongens was ons al vooruit.

Hoor! ginds zijn reeds meerderen in aantocht en achter hen nog weer anderen. Zoo zal ‘t spoedig aan – koppelen. Daar worden de voorsten reeds zichtbaar. Heel in de verte zijn duidelijk meisjesstemmen te onderscheiden.

In druk gesprek spoeden de troepjes nieuwsgierigen zich hierheen. Zie, ginds en daar, rechts en links in den omtrek, zijn de vuren reeds ontstoken. Dat van E, zal ongetwijfeld de kroon spannen. De hoop menschen wordt al grooter en grooter. Aan den zuidkant van ‘t paaschvuur verschuilen ze zich tegen den guren wind. Kwam de schaapherder maar!

“t Is ook half acht jongs!” zegt er een uit den hoop, “as de scheper niet gauw komp, mot ‘t er moar in!”[252]

“Nee, nee!” roepen eenigen te gelijk, “de scheper wet wel, wanneer ‘t tied is.”

---

250 Geesje wilde zelfs niet in de schuur kijken of er brandbare oude spullen lagen. Wie niets gaf werd zwart gemaakt.
251 Blijkbaar geboefte. Via delpher.nl: schapenmelkers.
252 Het vuur.

“Daar komp hie an! Ik heur hum met Keuninks Albert.”

“’t Mot er an de noordkant in!”

“Ik heb ‘n top hêe!”[253]

In ‘t zelfde oogenblik treedt de schaapherder onder de menigte en dringt spoedig naar voren. Te E. is ‘t een oud gebruik, dat de herder het paaschvuur ontsteekt. Omdat de wind noordelijk is, begeeft de gansche massa zich met den herder naar dien kant van den paaschheuvel. Dan komen de tondeldoos en toebehaoren tevoorschijn.

“Hè j’ ‘n goeie vuursteen, scheper.”

“A’ ‘k hum goed roak, dut hie ‘t in één slag!”

“Nou, roaken, dat zal, dunkt mij, wel goan: ie hebt joa wel poascheier had.”[254]

.,Joa, moar jong, de vurigste pearde sloat ‘t voakst in de lucht!”[255] geeft de scheper heel wijsgeerig ten antwoord, terwijl hij den steen tegen de tondeldoos drukt. – Kits! – Ha, ‘t is in één slag gelukt. Het tondel gloeit.

“Woar is de heè?”[256] vraagt de herder, na een paar malen in het gloeiende tondel geblazen te hebben “um ‘t er goed in te kriegen.”

“Hier!” roept iemand, die naast den herder staat.

“En hier is dreug stroo!”

“Stil! – ‘k Wil ‘t er zuls instoppen!” zegt de herder en neemt het stroo over van hem, die er reeds mee bezig was, om het in een opening tusschen de takken van een jeneverbes te duwen. Daar komt de tondeldoos voor een top heide. Door ‘t blazen van achteren in de doos heeft de heide spoedig vuur gevat. Zie, het deelt zich reeds aan ‘t stroo mede: daar begint het te vlammen en een luid hoera van de omstanders bewijst, dat “de scheper zien spul best in urder hef.”

Een dikke rookzuil is de voorbode van den laaien gloed, die een oogenblik later den omtrek zal verlichten. De vuurtongen klimmen reeds van tak tot tak. Daar komt de

253 Oudfries.
254 Dubbelzinnig. Eieren verhogen de potentie, en raken is gelijk aan neuken.
255 Hitsige mannen komen voortijdig klaar. Ejaculatio praecox.
256 heet, hee, hijde vlasafval, werk (Noordoost-Nederland) Ook Heede. etymologiebank.nl ook manen, hoofdhaar.

vlam boven den hoop uit en nu eerst zien we duidelijk, welk een drom menschen er om den heuvel staat. De meisjes staan achteraf. Sommigen kunnen we nauwelijks zien. Wacht! de vlam schijnt tegen den meiboom op te willen klimmen; doch de wind slaat hem telkens neer. Ha, die kwam reeds dicht bij de wan! "Hie krig de wan best!" hooren we iemand met geestdrift zeggen.

"Heare, heare, wat 'n vlam!"

En een ander: "Hie hef hum!"

"Nee, mis!" schreeuwt een derde; "moar de vonken zatten er al an!"

"Doar dan!" roepen wel twintig te gelijk en een luid gejuich verkondigt, dat de wan in vlam staat. Dat is de kroon op alles en het duidelijke bewijs, "dat 't vuur ontzettend, — joa ontzettend hoog brand hef."

De groene berken meiboom heeft het lang volgehouden. Reeds is hij zwart geroosterd en nog staat hij; doch de wiegelende beweging van zijn kop toont aan, dat dit ook den langsten tijd geduurd heeft. Daar slaat hij voor den wind af neer en, dewijl de vlam lager begint te worden, is het indrukwekkendste voorbij. Sommigen der toeschouwers maken zich dan ook reeds gereed, om huiswaarts te keeren. Zullen we ons bij hen aansluiten? Neen, wacht! daar stuift ons een viertal jongens voorbij, die stellig iets in hun schild voeren. Ieder hunner is met een houtskool gewapend en hun handen en aangezichten zijn pikzwart. Hoor! ze zoeken iemand; want een er van zegt duidelijk verstaanbaar:

"A 'k heur kriege zul z' er van hebben!"

"'k Heb heur niet verneumen," vervolgt een tweede.

"Butenan moe w' ees zien," meent een derde; "zie zal er wel wezen, want Geeze hef er geen noatuur noa um in huus te blieven."

"'k Heb heur toch heelemoal niet heurd," merkt de vierde op en verdwijnt met d' overigen uit ons oog. Nog geen drie minuten later gaat het viertal ons weer voorbij. Hun doel moet bereikt zijn.

“Z’ is zoo zwart as ‘n heiden!”[257] zegt een hunner, terwijl hij ‘t lijf vasthoudt van lachen.

En een tweede:

“Zie hef de moord al zien komen; doarum stund ze zoo alleen.”

“Hè j’ wel zien, wie zoo dicht bij heur stunden?”

“Joa! — Hendrik Buter en Luuks Marchien.”

“Dat meende ik eerst ook, moar ik heb t beter zien.

“Wie meen ie dan?”

“Keuninks Albert en Lamers Hannegien.”

“Dat g’leuf ik nooit!”

“Loa w’ moar kieken dan! — Ik stoa er je burg veur, dat Geeze heur stund of te lusteren!”

En werkelijk gaat ‘t viertal naar de plek, waar een hunner Albert en Hannegien meent gezien te hebben. Wij volgen hen. Uit hun verder gesprek blijkt duidelijk, dat ze Slijters Geesje zwart gemaakt hebben, om redenen, welke onzen lezers bekend zijn.[258] Ter plaatse, waar Albert en Hannegien moesten zijn, vinden we niemand, waarom onze wegwijzers[259] dadelijk omkeeren, nog steeds voor dezelfde meening strijdende als zooeven.

Een vonder en een diepe kolk

Maar stil! — Hoorden we daar linksaf geen gefluister. Zou er een paartje op ‘t binnenpad zijn, dat voorbij den Paaschheuvel door ‘t groenland naar E. loopt? Maar de duisternis maakt het waarlijk te gevaarlijk, om dit pad te kiezen. Men moet dan over ‘t stroompje en dit heeft, in ‘t derde land van ‘t dijkje af, wel een vonder met een leuning, doch de vonder is zoo smal en er naast vindt men een diepe kolk. En toch, hoor maar!

257 Zie ingezonden brief van een Israëlisch leraar uit Smilde. In eerdere versies stond blijkbaar ook: zwarte jeude. In deze tekst komen geen Joden voor.
258 Geen bijdrage aan de paasbult.
259 Gidsen, cicerone.

“Wees moar niks bang, Hannegien! As ‘t mus kan ik er wel over krupen. ‘k Ben er wel overkomen, dat ‘t nog veel duusterder was as nou en ie kunt ook joa wel vonderen.”[260]

Wacht, dat is de stem van Albert en die nu spreekt is Hannegien.

“As ‘t moar geen oavond was!” zegt ze, en plotseling staan blijvend: “Heur ees Albert, doar lop er een veur oes uut!”

“’k Heur niks!” antwoordt Albert na een oogenblik stil gestaan te hebben. Voelt hij nu eerst, dat Hannegien’s hand in de zijne beeft? Zou ze dan werkelijk bang zijn — bang, nu hij bij haar is, of zou ze .... Hoe het dan ook wezen moog, Albert kan zich niet langer bedwingen. Zwijgend trekt hij Hannegien naar zich toe en drukt een langen, vurigen kus op haar lippen en ‘t schijnt dat Hannegien daardoor alles rondom zich vergeet. Anders toch moest ze gemerkt hebben, dat dicht in hun nabijheid iemand te vergeefs poogt een zucht te onderdrukken, en den lang opgehouden adem met kracht uitstoot. Hoor, geen vijftien pas voor hen, moet iemand zijn! Hoe voorzichtig het ook geschiedt, kan men toch duidelijk hooren, dat daar iemand oprijst, nu Albert en Hannegien hun weg willen vervolgen.

Hand in hand, bijna zonder te spreken, hebben deze spoedig het groenland bereikt, zonder iets ontdekt te hebben. Tusschen de hen omringende boschwallen is het hier nog donkerder dan op ‘t heideveld; doch het schijnt, dat Hannegien alle vrees heeft laten varen. Albert zal voorop over den vonder gaan en haar goed vasthouden, terwijl zij hem volgt. Daar zijn ze t stroompje reeds genaderd. Hannegien zet den voet al op den vonder.

“Kun j’ zoo wel?” vraagt Albert en klemt haar nog steviger aan zich.

“Joawel! — As ie moar niet valt,” lispelt Hannegien en schuift langzaam achter haar geleider aan. Albert is reeds aan den overkant, Hannegien heeft het eene been nog op den vonder.

“‘k Zal ‘t an je voar[261] zeggen, Hannegien! — a”k hum

260 Over een plank over de sloot lopen.
261 Vader.

tegen kom — dat Albert je zoo stief vastholt, klinkt het met kennelijk nagebootste stem in hun nabijheid en meteen snelt er iemand het land uit. Hannegien geeft een gil en treedt den vonder voorbij;[262] doch de ijzeren vuist van Albert houdt haar vast en trekt haar snel op het droge. Ze beeft over haar geheele lichaam.

"'k Wol da 'k wus, wie dat was!" zegt Albert diep verontwaardigd; "ben j' oarig nat?"

"Nee, niet veul!" antwoordt Hannegien met hokkende[263] stem.

"Moar loa w' moaken da' w' thuus komt." Albert drukt hartstochtelijk haar hand. Hij gevoelt, welk een indruk de herinnering aan haar afkomst[264] op haar heeft gemaakt. Hij beseft, dat die herinnering haar nog meer doet beven dan de schrik door 't misstappen op den vonder. O, had hij den moed maar, om haar te zeggen, dat ze niet zoo beven moet, — omdat ze nimmer heeft geweten, wie haar ouders zijn! Hoe gaarne zou hij nu de woorden van Dominee herhalen, dat deugd en liefde alles adelen; maar 't is alsof hij vreest den toestand daardoor nog te zullen verergeren. En bovendien, wat zal Hannegien denken, als hij nu reeds zoo eigen met haar wil schijnen. Van avond heeft hij den eersten kus op haar lippen gedrukt en hoewel hij stellig gelooft, haar niet onverschillig te zijn, blijft het hem toch raadselachtig waarom ze aarzelde, toen hij haar vroeg, om met haar naar huis te mogen gaan.

Neen, haar afkomst ter sprake brengen durft hij niet. Eerst moet hij beter met haar gevoelens jegens hem bekend zijn en als die zoo bevonden worden, als hij zoo vurig hoopt, dan zal ze weten, dat hij over alles is heengestapt, wat er aan haar afkomst ontbreekt; — omdat deugd en liefde alles adelen. Onder die gedachten trekt hij haar met vuur naar zich toe en drukt een kus op haar bevende lippen, 't Is of ze machteloos aan zijn borst nederzijgt en zich toch aan

262 Ze stapt naast de plank.
263 Haperende.
264 Geadopteerd.

zijn omarming poogt te onttrekken. Nu kan hij niet langer zwijgen.[265]

"Hannegien!" fluistert hij, terwijl haar koude wang tegen de zijne rust, "an zoo'n toal moe j' je niet steuren; geen een kan joa zeggen, da j' ooit wat doan hebt, dat niet mug en zie weet ook joa volstrekt niet, dat 't met je voader en moeder niet was, zoo as 't heurt."[266] Hevige schokken doen Hannegien's lichaam schudden.

"Wees bedoard!" vervolgt Albert, "die zoo sprek is geen mensch! — 'k Wol da' 'k hum ees in de vingers had!" en met de vlakke hand over haar gelaat strijkende:

"Wee j' dan niet mear, wat Doomné bij 't annemen[267] zegd hef?"

"O joa!" fluistert Hannegien nauw hoorbaar.

Albert, die haar nog steeds omklemt, voelt, dat er tranen langs haar wangen rollen.

"Nou dan!" zegt hij op geruststellenden toon en kust haar nogmaals op de koude lippen.

"O joa!" herneemt Hannegien eenigszins kalmer, nu de tranen haar borst een weinig verruimen, "'k zal t annemen nooit vergeten, nooit Albert; moar wij moet noa huus," en zonder den handdruk van Albert te beantwoorden, poogt ze zacht uit zijn armen los te komen. Als een onoverkomelijke klove staat haar afkomst tusschen haar en haar geluk.

Neen, ze mag hem niet beminnen, aan wiens borst ze voor weinige oogenblikken de geheele schepping had vergeten, toen hij den eersten kus op haar lippen drukte. Zijn vertroostende woorden mogen haar niet doen vergeten van welke afkomst zij is, al waren die woorden nog zoo gemeend. O, was ze bij 't paaschvuur zoo aan haar ouders herinnerd als voor een oogenblik, ze zou niet aan haar gevoel hebben toegegeven; want hoewel ze thans weet, dat Albert haar liefheeft, is 't haar ook even duidelijk, dat hun vereeniging onmogelijk is. Daarom zal ze zich beheerschen — al breekt haar 't hart ook bijna.

265 Overwegingen in Nederlandse boekentaal.
266 Verzachtende uitdrukking. Hoe hoort het eigenlijk?
267 Bij de belijdenis.

Albert mag niet weten, dat zij hem onuitsprekelijk bemint. Hij moet haar vergeten — en dat zal ook gemakkelijk gaan. Ja, ze zal zich houden, alsof ze alleen is geschrikt, doordien er zoo onverwacht, met zoo'n holle stem, in hun nabijheid gesproken werd. Wat er gezegd werd, kon haar niet schelen. Dat zoo'n misstap op den vonder haar geheel van stuk kon brengen, sprak wel van zelf. Ja, zoo zal ze gelegenheid krijgen, zich in eenen van hem te scheiden — in eenen, om nooit weer met hem in aanraking te komen. Als een maalstroom zijn deze gedachten haar door 't hoofd gegaan. Kon ze 't bonzen van haar hart maar een weinig beteugelen en o, dat Albert haar niet zoo vast omklemde! Deze heeft nog steeds zijn arm om haar geslagen en drukt haar hoofd tegen zijn borst, zacht fluisterende:

"Wees moar bedoard, Hannegien!"

Dat Hannegien zijn liefdeblijken niet beantwoordt, schrijft hij toe aan den schrik, die haar bevangen heeft.

"Goat 't wat over?" vraagt hij op den innigsten toon.

"Joa!" antwoordt Hannegien door de grootste inspanning vrij kalm, "och, 't was gek zoo te schrikken, moar 't klunk ook zoo hol of 't uut 'n graf kwam. — Doch nou is 't wear beter. — 'k Weet zuls niet, hoe 'k zoo roar kun wezen." Langzaam schuift ze Albert's arm weg. Daarna trekt ze de schoen uit, om 't water een weinig uit de kous te wringen en vervolgt:

"'t Spiet mij, da' w' zoo dwoas waren, hier langs te goan: wat ha' w' 'n meuite kunnen spoaren, — ook veur jou." Albert weet niet wat hij aan haar heeft. Zou hij haar beleedigd hebben, door over haar afkomst te spreken? Of heeft hij zich in haar gevoel jegens hem bedrogen!

Wil ze hem nu wellicht duidelijk laten merken, waarom ze bij 't paaschvuur aarzelde mee te gaan. Stellig! Ze bemint hem niet! Hem afwijzen heeft ze niet durven doen; omdat hij van te goede familie is. Maar waarom beantwoordde ze dan den handdruk, toen ze Goede Vrijdag naar W. reden? En ook van avond en overal, waar hij haar ontmoette, meent hij toch gemerkt te hebben, dat hij haar niet onverschillig is. Maar mogelijk heeft hij in haar blik meer gelezen dan er in te lezen

was; omdat haar beeld dag en nacht voor hem staat. Anders toch kon ze nu onmogelijk zoo koel zijn.

Onder die gedachten is Albert reeds eenige schreden aan de zijde van Hannegien voortgewandeld. Toen de laatste zich aan zijn omhelzing poogde te onttrekken, heeft hij haar losgelaten en nu loopen ze gescheiden verder. Reeds zijn ze 't groenland uit. Bijna geen woord wordt er gesproken. Hannegien gevoelt, dat die zwijgende toestand onhoudbaar is en haar hoe langer hoe meer benauwt. Nog een minuut of drie door de goorns en ze zijn te huis. Om eenige afleiding te vinden, begint ze te spreken over 't paaschvuur en over de menigte menschen, die daarbij zijn geweest en ze doet dit met zooveel zelfbeheersching, dat Albert haar hoe langer hoe minder begrijpt en daardoor al meer en meer aan haar liefde begint te twijfelen, "Joa" en "nee" zijn bijna de eenige woorden, die Hannegien op haar vragen hoort. Nu ze eindelijk bij huis zijn, kan hij zich niet langer inhouden.

"Hè j' berouw, Hannegien, da j' met mij deur 't land goan bent?" vraagt hij op zonderlingen toon. Had Albert op dit oogenblik kunnen zien, hoe de tweestrijd al het rood van Hannegien's koonen[268] had gevaagd; hoe haar lippen en wimpers beefden en de diepste roerselen harer ziel op haar wezen stonden uitgedrukt, hij zou in 't zelfde oogenblik gejuicht en geweeklaagd hebben: gejuicht, omdat hij nu niet meer aan haar liefde kon twijfelen en geweeklaagd, omdat hij 't leven uit haar zou wanen weg te zien vlieden.

Maar Albert merkt niets van dat alles. In groote spanning wacht hij Hannegien's antwoord af en nu deze eindelijk zegt:

"Joa, wij mussen 't niet doan hebben," keert hij zich oogenblikkelijk om en gaat naar huis — wel met loome schreden, maar toch met het vaste voornemen, om Hannegien, als 't mogelijk is, te vergeten; dewijl 't hem nu volkomen duidelijk is geworden, dat ze hem niet bemint.

268 Wangen.

Knecht deelt de smart

‘t Was gelukkig dat Albert wegging; want Hannegien’s kracht was uitgeput. Strak starende ziet ze hem na, zoover de duisternis zulks toelaat en nu hij uit haar oog verdwenen is? Als een marmeren beeld leunt ze tegen den muur aan in den appelhof. Een ster, die juist door de wolken breekt, blikt vriendelijk op haar neer; doch zij, die anders zoo gaarne die vriendelijke boden van den hemel aanstaart, zij merkt thans niet eens, dat er licht vlak in haar oog valt. Meerdere sterren treden te voorschijn, alsof ze haar uit de verdooving willen wekken, maar Hannegien ziet ze niet, hoe vriendelijk ze haar ook toelonken. De wind speelt om haar voorhoofd, en ruischt zachtkens door de appelboomen; doch ze voelt noch hoort er iets van. Zacht jankend komt Knecht naar haar toe en legt zijn kop vertrouwelijk tegen haar aan;[269] — doch geen woord klinkt het getrouwe dier in d’ ooren en met geen enkel blijk worden zijn liefkozingen beantwoord.

‘t Is of de hond haar smart gevoelt en met haar deelt. Steeds steviger drukt hij den kop tegen haar aan en likt al jankende haar klamme hand. In ‘t oosten verkondigt een lichte gloed de komst der maan. Het wolkenfloers is daar geheel verdwenen. Zie, het zilveren maanlicht weerkaatst reeds tegen den muur, die Hannegien steunt en doet ons haar trekken flauw onderscheiden. Een groote traan parelt er in haar oog. Daar rolt hij over haar bleeke wangen. Een tweede volgt en maakt weer plaats voor een derde. Haar lippen beven weer, als toen ze de laatste woorden tot Albert sprak. Haar borst zwoegt. Een korte snik verkondigt, dat d’ overspanning het toppunt heeft bereikt. Daar biggelen haar de tranen bij stroomen langs de wangen en een lange zucht baant zich een weg door haar benepen borst. Nog steeds liefkoost haar de hond. Onder hevig snikken drukt Hannegien het trouwe dier tegen zich aan en Knecht schijnt gelukkig onder deze blijken van

269 De hond als mens, sterker nog: de hond als Herder.

hartelijkheid: hij jankt niet meer en strijkt zijn kop nog stijver langs Hannegien's kleederen.

"Mien Knechien!" lispelt Hannegien snikkend: "heb ie medelieden met mij? — Joa, 'k weet wel, da' 'k er bij jou niet minder um ben, umdat geen een wet, woar 'k weg ben.[270] — Je hebt er mij even lief um en jou mag ik er ook even lief um hebben, — jou wel, moar hum niet! — Nee hum niet: dat wil de waereld niet lièn.— Moar Knechien mag hum nooit kwoad doen; nee, nooit; want.. .."

Hier zwijgt ze, alsof ze vreest, dat de hond de bekentenis zal verraden, die er op haar lippen zweeft; na een oogenblik vervolgt ze:

"Joa, nou wordt 't al beter, — nou 'k moar krieten[271] kan — 'k Mus ook nooit um hum dacht hebben, want 'k wus joa wel, dat 't niet mag!"

Door die woorden is ze al kalmer en kalmer geworden. Eindelijk haar tranen wegvagende, zegt ze op kalmen toon:

"Kom, Knechien! nou goa w' in huus."

Hoewel Hannegien er niet aan twijfelt, of oom en tante zijn reeds te bed, luistert ze toch een oogenblik aan 't venster voor ze den sleutel te voorschijn haalt, om binnen te gaan. Bij avonden als deze kreeg ze den sleutel wel eens mee, om zonder wekken in huis te komen.

"Jonge wichter hebt de roare kwoal, dat ze met heur liefste gezelschap 't minst veur 't licht duurt,"[272] had Hendrik bij 't weggaan van Hannegien glimlachend tot Grietje gezegd; "en doarum mot ze de sleutel moar met hebben, want met Poaschmoandagoavund wil er wel ees oponthold under weg wezen — en aans komp z' er toch even gauw um wear." Hannegien heeft hierop blozend geantwoord, dat er voor haar geen oponthoud was; "moar 't kun toch wel wat loater worden as oom zien gewone beddegoanstied." Grietje heeft geen enkele bedenking tegen 't meegeven van den sleutel gemaakt, omdat ze overtuigd is, dat hun pleegkind in geen gezelschap

270 Waar ik vandaan kom. Mijn afkomst.
271 Krijten, huilen.
272 Hun vrijer laten zien.

zal blijven, 't welk gevaarlijk voor haar kan zijn. Om half tien was 't bij Lamers dan ook reeds donker, en nu Hannegien binnenkomt ligt Hendrik al in diepen slaap. Grietje is nog wakker.

"Ben j' er wear?" vraagt ze zacht, nu Hannegien zich voor haar bed uitkleedt.[273]

"Joa!" antwoordt deze op fluisterenden toon. "Oom[274] sloapt al!"

Grietje weet, dat dit met andere woorden wil zeggen:

"loa w' oom niet steuren in de sloap!" en daar ze volkomen met Hannegien instemt, laat ze deze zich verder ontkleeden, zonder meer een woord met haar te spreken. Grietje schrikt, nu Hannegien bij haar in 't bed stapt.[275]

"Heare kind, wat ben j' joa kold!" zegt ze op zacht verwijtenden toon, waarop Hannegien antwoordt:

"'k Ben 'n beetien nat worden, moar 'k zal nou wel gauw warm wezen. — Loa w' moar gauw sloapen, meui!" en zich goed toedekkende, wachten beiden zwijgend den tijd af, waarop de slaap haar in d' armen zal nemen, die Hannegien nieuwe kracht zal schenken in den strijd, welke haar van avond bijna had overmand.

Duivelsche gedachte

Wij verlaten thans haar sponde[276] en begeven ons naar buiten. De hemel is geheel opgeklaard. Vol pracht en luister staat de maan reeds eenige graden boven den horizont, 't Schijnt of de nacht in een dag is herschapen. Hoor, alles is stil! Alles? — Neen, in de dikke eiken van Albert Koning laat een nachtuil zijn klagend oek hooren. Ginds, bij het oostelijkste huis, blaft een hond, en daar schuin over ons, schijnen eenige katten een verwoed gevecht te beginnen. Hoe hol en akelig klinkt dat alles

273 Blijkbaar in dezelfde ruimte. Bedstee?
274 Bijzonder dat vader/man zo wordt aangesproken.
275 Een vrouw van 21 slaapt naast haar moeder/meui.
276 Bed(stee)

in den stillen nacht! 't Is om er huiverig van te worden. Maar wacht! Flikkert er nog licht door het kleine raampje dat in den linker zijwand van Slijter's woning is? Ja, zie, het maanlicht kan dien wand niet beschijnen, omdat het de westzijde der woning is. Zouden er nog bezoekers zijn in de tapperij van de weduwe Slijter? Maar 't is reeds bij twaalven en om elf uur moeten de tappers in de gemeente W. sluiten.

Mogelijk een paar goede klanten, met wie vrouw Slijter zoo nauw niet op den tijd ziet en die bij onverhoopte komst der politie, wel een uitweg weten over de deel door 't schapenhok. Of zou Geesje wellicht een vrijer hebben en een loffelijk voorbeeld willen geven door het licht op te houden in plaats van in 't donker te zitten? Doch dan kan 't ook geen waarheid zijn, wat Willem Duker — een meier-boerenzoon[277] te E., die volgens Hendrik Lamers "geen enkel goed hoar hef"[278] — wat Willem Duker laatst heeft gezegd, namelijk: "dat hie altied 'n poar dubbelties mear vertearen wil, as hie 'n uurtien alleen met Geeze in 't donker mag zitten."[279]

Mogelijk kunnen we ons van een en ander overtuigen, als we de moeite nemen dwars over den brink te gaan. Door 't kleine raampje zal wel een en ander te bespieden zijn: anders kon er niet zooveel licht doorschijnen, dat het bij Hendrik's huis zichtbaar is. Wij zullen ons dus maar getroosten even dwarsover te steken. Hoor, de uil zet zijn eentonig, doodsch geroep geregeld voort; doch de hond is stil geworden.

Bezoekers zijn er zeker bij de weduwe Slijter niet; want 't is er doodstil in huis. Ha, er hangt wel een gordijntje voor 't kleine raampje; maar het wijkt aan deze zijde zoover af, dat we naar binnen kunnen zien.

---

277 meier znw. m., mnl. meyer 'hoofd van het personeel van een boerderij, rentmeester, vertegenwoordiger van de heer in het hofgerecht, pachter', os. meier 'bestuurder van een landgoed', ohd. meiur, meior, meier 'vertegenwoordiger van de heer, bestuurder van een goed, pachter' (nhd. meier) < lat. maior (em), waaruit ook fra. maire, ne. mayor 'burgemeester'. Het woord is een verkorting van maior domus = huismeier. Vgl. ook de Meierij van den Bosch. Ook: 100 gulden. etymologiebank.nl Willem Duker heeft geld.
278 Deugt van geen kant.
279 Vrijen tegen betaling.

Dit zal zeker binnen niet gemerkt kunnen worden. Wacht, het lamplicht werpt daar een schaduw tegen den muur. Nu voorzichtig naar binnen gegluurd, 't Is maar een klein vertrek, waar we inzien: ongeveer twee meter lang en anderhalve meter breed. Twee stoelen en een kleine vierkante tafel vormen het geheele ameublement. Aan de zuidkant zien we de deuren eener bedstede en voor ons een deur naar 't woonvertrek. Aan het midden der tafel zit Geesje stil en afgetrokken[280] met de lamp dicht bij zich. Van hier kunnen we vlak in haar gezicht zien. Haar linker elleboog rust op de tafel, opdat ze 't hoofd op de linkerhand kan laten rusten. De rechterarm schijnt machteloos bij de zijde neer te hangen. Toch straalt er een onheilspellend vuur uit haar oog. 't Is of er een duivelsche gedachte om haar lippen speelt. Haar geheele wezen drukt wanhoop en haat uit en is nog te afzichtelijker, doordien houtskoolvlekken het ontsieren. Voor haar op tafel staat een glazen inktkoker en daarnaast liggen eenige velletjes postpapier met een pen er halverwege boven op, wier punt nog een droppel inkt vasthoudt.

Geesje is stellig aan 't schrijven geweest en heeft zich zeker daartegen zoo druk gemaakt, dat ze vergeten heeft in den spiegel te zien, of de houtskool behoorlijk van haar gezicht was, toen ze onder de pomp[281] wegkwam; want smerig is ze; niet. Wat haar zoo doet nederzitten? Wacht, ze heft langzaam de rechterhand in de hoogte en drukt haar tegen 't hart aan.

Hoor! een zware zucht ontsnapt haar borst. O, straalde er niet tegelijk zulk een onheilspellend vuur uit haar oog we zouden met haar lijden. Maar zie, haar oog fonkelt. Eenigszins gejaagd neemt ze de pen weg en zet haar rechtop in den inktkoker. Het bovenste velletje papier wordt ter zijde gelegd. Aan den bovenrand schijnt er iets op geschreven te zijn. Ha, het tweede velletje schijnt een brief te wezen. Zie, de eerste bladzijde geheel beschreven. Met bevende vingers neemt ze het papier op; gejaagd doorloopt ze den inhoud. Hoewel haar lippen

280 Moe.
281 Pomp in plaats van stromend water uit de kraan.

zijn samengeperst, plooien deze zich tusschenbeide toch tot een honenden glimlach. Daar slaat ze 't blad om en we zien duidelijk, dat minstens drie zijden van 't velletje beschreven zijn. Wacht! de onderste volzin van de tweede bladzijde schijnt bijzonder belangrijk te zijn. Ze leest dien reeds voor de tweede maal. Jammer, dat ze 't niet hoorbaar doet. Ha, ze kan zich niet langer stilhouden!

""Hoe zoo'n klitse[282] 't is, zul Willem Duker wel kunnen zeggen, als hij wou; want hij is in donker met haar van W. gekomen en weet er alles van!"" Dat leest ze zacht hoorbaar onder van de tweede bladzijde.

Nu is ze weer stil en spoedig aan 't einde van den brief. Wat staat er onder? Stil, ze grimlacht weder en wil iets zeggen.

""Jos, 'n vriend schrif 't hum[283] en mien hand van schrieven zal hie er nooit in zien", en terwijl ze op 't onderste regeltje staart:

""Een oprechte vriend, die zijn naam liever verzwijgen wil, totdat gij van alles overtuigd zijt.""

Nu begint ze den brief toe te vouwen!– Maar welke gedachte doet daar nogmaals een honenden lach om haar lippen zweven? We zullen 't weten. Hoor!

"Underzuken!" zegt ze tot zich zelf, "joa, dat zal hie ook doen – en as hie bij Willem komp, is hie an 't rechte kantoor." Nu nog een ouwel[284] tusschen den brief en dan 't adres er op. Als we goed opletten, kunnen we aanstonds mogelijk aan de beweging der pen zien, wie de geadresseerde is. Maar hoe! bergt ze den brief weg zonder 't adres er op te schrijven? Ja, zie: haar zilveren knip[285] haalt ze uit den zak en bergt er den brief in. Morgen zal stellig 't adres er op komen. Zou ze vreezen, dat haar moeder in haar zak kon snuffelen of is ze te vermoeid om de pen weer op te vatten? Geesje zegt het ons niet en daar ze

282 klits, klis znw. v., 'teef, wijfje van de hond; ontuchtige vrouw', Kiliaen noemt het Fries, vgl. oostfri. klits, klitse 'teef; vuile of ontuchtige vrouw', fri. klitse 'slordige vrouw'. — Een zeer lokaal woord en dus wel een vrij late schepping. — Het gedrag van de honden in de paartijd kan de gedachte aan woorden als klis en klit opgewekt hebben. etymologiebank.nl
283 Brief aan Albert Koning, de minnaar van Hannegien.
284 Rond stukje hostiebrood. Vanwaar?
285 Tasje met knipsluiting. Beugel met knipsluiting.

zich gereed maakt om naar bed te gaan, willen we voor drie dagen afscheid van haar nemen en van alle personen, die in dit verhaal op den voorgrond treden.

Kroegpraat

Vrijdag na Paschen hadden ze bij de weduwe Slijter een zeer drukken dag. Van 's morgens tien tot 's middags drie uur werden er de vaste goederen verkocht van Dirk Sprenkel. Het woonvertrek kon de kooplustigen en nieuwsgierigen niet eens herbergen, zoo groot was hun getal. Vrouw Slijter had voor dien dag expres eenige flesschen wijn uit W. laten halen.

"Met wien, brandewien en janever is men op zoo'n dag met elk kloar. Andere snipsnoarderijen[286] wordt er niet koft!"[287] heeft vrouw Slijter twee dagen voor den verkoop tot Geesje gezegd, er aan toevoegende: "en doarum moe j' moar even wat wien uut W. hoalen en à j' dan wearum komt, mag ik liên, dat je de kop wat aans stoat, as nou al 'n poar doagen: ie loopt krek ò j' 'n bosschup veur de duvel doan hebt."

Dat Geesje bij deze woorden niet kwaad werd, kwam gewis, doordat ze dien dag reeds driemaal gevraagd had of er geen boodschap was naar W. – en dus zeer verheugd moest wezen met de opdracht om wijn te halen. Acht flesschen zou ze meebrengen, doch nu er gelegenheid was om met een wagen terug te komen, deed men haar vijftien flesschen in een mand.

Vrouw Slijter was eerst kwaad, dat er zooveel kwam: ''t Was moar bergen en wearum brengen; want zoo'n voart zul 't met de wien niet loopen![288] 'n Boerenmensch holt mear van 'n borrel janever of brandewien en de notoaris van W. en zien schriever hebt an één flesch genog – as de notoaris 't zuls te minste betoalen mot; – want die blif wel

286 Spullen, prullaria.
287 Gekocht.
288 Wijn was voor de elite.

vief minuten met de hand in 't vessieszakkien, veur hie er toe komp um er één stuver uut te kriegen." Zoo heeft vrouw Slijter gesproken toen Geesje met den wijn thuis kwam; doch nu 't Vrijdagavond is, denkt ze heel anders over de ruime toezending.

"'k Had nooit dacht, dat er twaalf flesch wien zul gebruukt worden!" hooren we haar in opgewekten toon tot Geesje zeggen, terwijl ze in donker avond met een viertal uit E. de gebeurtenissen van den dag herdenken.

"Twaalf flesch? vraagt een der bezoekers, "duvel Jante[289] dan zu'j tracteeren!"

"Trateeren nog wel! – 'k Wol je nog liever!"

"Wat wò 'j nog liever?"

"Nou joa!"

En een ander: "Of hè 'j ook nog olde knepen in de mouw?"[290]

"Joa jong! – Van 't olde blif altied 'n angeltien over, niet woar Jante?"

En vrouw Slijter weer: "Wat meen j', dà 'k nou de vearen al loat hangen.[291] As er moar 'n goeie kearel wearkwam, trouwde ik wear."

"Hà moêr,[292] wat kun j' 't mal doen!"

"Geeze is bang, dà j' nog noa 't deupen moet[293] en heur portie de helft kleiner wordt."

"Nou Geeze hef g'liek; moar schenk ie moar ees in Jantien! Dan kun j' ook ees loaten zien hoe vlug de beenen er nog under stoat."

"Toe. Geeze, road 't je moêr ees wat an: zie duurt niet, umdat ie er van oavend met zoo'n proelsch[294] gezicht bij zat. Hè 'j 't niet goed had van doag?"

"Ik zal 't je wel zeggen jongs: oeze Geeze wol de Gusmoat[295]

---

289 (*noot De lezer gelieve op te merken, dat vrouw Slijter, naar Drentsch gebruik, bij haar voornaam Jantje genoemd werd.)
290 Verrassingen.
291 De handdoek in de ring gooi. De moed laat varen.
292 Moeder.
293 Dat er nog een volgend kind gedoopt wordt; dat ze zwanger raakt. Geesje is enig kind. Met een volgend kind zou haar erfenis gehalveerd worden.
294 Pruilen. Beteuterd. Heb je het niet goed gehad vandaag?
295 Veldnaam.

had hebben en nou is Hendrik Lamers heur under de koop loopen."[296]

"Joa, Hendrik dut 't er moar van! Veur f 800 duurt elk maar zoo niet ansloan!"[297] antwoordt een der jongens, die tot nu toe geen deel aan 't gesprek heeft genomen.

"'t Is hum maar best goan zoolang hie hier is!"

"Zeker, umdat hie ofschaffer is!"[298] snauwt Geesje den laatsten spreker toe.

"Nou, as hie altied zoo dut as van doag, zal 't ofschaffen hum geen veurdeel doen!" herneemt de voorlaatste spreker: "mien voader hef zegd, dat hie vief flesch wien geven hef!"

"Nou, die Hannegien krig, is goed weg!"[299] voegt een der jonges hieraan toe; "Hendrik begunt er goed bij te zitten!"

En Geesje op bitsen toon: "Misschien wordt hie nog zoo riek, dat hie heur 'n voär en 'n moêr[300] koopen kan!"

"Dat hef Hannegien niet neudig om goed te wezen!" laat hij er ernstig op volgen, die vond, dat het Hendrik best gegaan was te E., er aan toevoegende: "As alle wichter zoo woaren as Hannegien, kun 't mij niks schelen, al wus men van geen een, wie heur voader of moeder bent!"

"En ik wol heur volstrekt niet hebben!" zegt een ander.

"En zie wil jou ook nog niet ees ankieken!" herneemt Hannegien's verdediger.

"Nee, zie hef mear met Willem Duker op!" voert de ander aan.

"Hoe weet ie dat?" vraagt Geesje en kleurt tot achter de ooren.

"Willem Duker!" laat de verdediger van Hannegien hier verachtelijk op volgen, "die mot mear as twee treê[301] van heur ofblieven!"

"Zoo! – krek of Hannegien lest in donkeroavend niet alleen met hum uut W. komen is!"

---

296 Hendrik Lamers heeft gewonnen.
297 Niet iedereen heeft zoveel geld.
298 Omdat hij (Hendrik) drankbestrijder is.
299 Wie met Hannegien trouwt krijgt er veel extra bij (geld).
300 ... dat hij haar een vader en moeder kan kopen.
301 Treden, stappen.

"Wie zeg dat?" vraagt Geesje nog nieuwsgieriger.

"'k Heb 't van daag zuls van hum heurd!"

"En zee hie 't dan um kwoad van Hannegien te zeggen?" herneemt Geesje op zonderlingen toon.

"Dat wee 'k niet! – Moar hie kun hum niet begriepen, wat Keuninks Albert doar met te moaken kun hebben; die had er al um toe vroagd, of Willem Hannegien lest noar huus bracht had."

"Goddorie! dan zal Albert heur poaschmoandagoavond wel noa huus bracht hebben!"[302] roept hij uit, die Hannegien volstrekt niet hebben wilde.

"Geef mij 'n borrel Jante!" zegt Hannegien's verdediger, "'k wil noa huus."

"Hendrik kan 't niet velen[303] dat er over Hannegien spreuken wordt," meent een ander.

"Joa, dat wel, moar niet da j' slechte dingen van heur denkt; – umdat ze dat van zoo'n wicht as Hannegien altied lichter leuft as van 'n ander."[304]

"Wordt er dan slechtigheid dacht, as er zegd wordt, dat z' alleen met Willem Duker noa huus goan is?" vraagt Geesje op spottenden toon, "of mag de waarheid niet zegd worden?"

"Joa, woarheid!" hervat Hendrik, terwijl hij van vrouw Slijter een glaasje jenever met suiker aanneemt, "ie weet wel, hoe de meeste menschen met de woarheid umspringt," en na het glaasje uitgedronken te hebben: "Mien voader het gister nog verteld, wat proaties er eerst van Hendrik Lamers gaan hebt. Langer as 'n joar, weur hie hier joa veur 'n zwien hollen, hoewel ze nooit wat van hum zien hadden en toe 't al goed uutkwam, was 't de beste kearel die er lop. – Doar hè j' vief cent!"[305]

En na deze op tafel geworpen te hebben, gaat Hendrik de deur uit.

De laatste woorden hadden vrouw Slijter en Geesje beide

302 Naar huis brengen is het begin van verkering.
303 Niet verdragen.
304 Van een 'vondeling'.
305 Nu stap ik op (na al dit gezeur).

‘t bloed naar ‘t hoofd gedreven. Ze wisten, welk deel men bij haar in huis aan de lasterpraatjes had, die er in den eersten tijd, dat Lamers te E. woonde, van dezen waren uitgestrooid!

‘t Kwam de eerste weer voor den geest, hoe haar overleden man de Ooster-Drenthen bij elke gelegenheid voor in den mond had; hoe hij van ‘t oogenblik af, dat Hendrik: als afschaffer bij hem bekend werd, ‘n zijn spotlust aan dezen had gekoeld, wel wetende, dat. de E.-ders, bij den afkeer, dien ze van de Ooster-Drenthen hadden, gemakkelijk alle praatjes van Hendrik zouden gelooven. Toen men later de vele deugden van den afschaffer en schooiersvriend – zooals Geert hem spottend noemde, omdat Hendrik zelden een bedelaar voorbij stuurde zonder dezen iets te geven – toen men zijn vele deugden leerde kennen en hem begon te hoogachten, werd de wrok van Geert en de zijnen nog grooter en nu men op Lamers minder vat kreeg, moest Hannegien het dikwijls ontgelden. Op school had ze herhaalde malen onaangenaamheden met Geesje, die zich niet ontzag nu en dan op haar afkomst te smalen. Een paar hevige tooneelen tusschen Geert en Hendrik Lamers waren hier van het gevolg geweest en de vijandschap daardoor nog toegenomen. Geesje kreeg de boodschap mee, dat ze niet moest onderdoen voor zoo’n schooierswicht, al behandelde men haar bij Lamers in huis ook als een echte dochter.

“Dat Hendrik bijzetten kan, kun wij ook wel!” had vrouw Slijter eenmaal gezegd, hiermede doelende op ‘t geen ze bezaten, “en as ‘t mot, kan Geesien ook nog krek zoo voak ‘n poar schoenen kriegen as Hannegien een poar klompen.”

Hoewel dit gezegde overdreven was, kon Slijter er toch ook goed wezen:[306] hij bewoonde een eigen huis en hield drie koeien; terwijl hij bovendien nog een boerderijtje te B. had, – waarop vier koeien konden gehouden worden en de tapperij gaf ook nog “’n mooie stuver veurdeel.” Bij Slijter’s leven was er wel wat schuld gemaakt; – volgens Hendrik Lamers “umdat Geart de stuverties in het vat burg, doar geen bodem in is” – maar na zijn dood waren ze weer vooruit gekomen, zoodat de zaken nu goed staan en Geesje dus, als eenigst kind, een mooi

306 Hij had een ruim bestaan.

kapitaaltje wacht. Jammer dat ze zulk een bedorven kind is.

De jongens vinden haar wel knap "as ze moar niet zoo'n serpent was met zoo'n kwoaie vernienige bek."[307] Zonder deze zou niemand haar eischen te hoog hebben gevonden, als ze zelfs flinke boerenzoons een oogje had durven toewerpen. Nu even wel moet ze zich met lager soort[308] behelpen en de omstandigheid dat men haar ook nog voor zedeloos houdt, volgens Lamers, "umdat heur moêr zuls heur 't pik an de kleeren strik"[309] – is oorzaak, dat zelfs vele knechten niet naar haar om willen zien.

Dat het haar de oogen uitsteekt, hoe menig knap jongeling te vergeefs poogt, om met Hannegien in nauwere betrekking te komen, spreekt wel van zelf en toen ze ontwaarde, dat Albert Koning meer dan vriendschap voor Hannegien gevoelde, was ze – ook nog om een andere reden – buiten zich zelven van spijt. Misschien zal die tweede reden later duidelijker blijken, dan wij ze hier kunnen vertellen. Om niet te ver af te dwalen, keeren we thans naar ons gezelschap terug, zooals we dit straks zagen, toen Hendrik de deur uitging. Alsof de drie achterblijvende bezoekers het afgesproken hadden, riepen ze bijna uit één mond:

"Geef mij ook 'n borrel, Jante!" Dit was een gewenschte afleiding voor vrouw Slijter en daarom stonden er dan ook spoedig drie glaasjes jenever op tafel. "Hendrik hef je lus maakt zoo 't schient!" voegt Geesje den bezoekers toe en aanstonds daarop:

"Nou moêr,[310] as zie een geven, geef wij van oavend ook een!"[311] Aan Geesjes oogen is te zien, dat ze zich ergens over verheugt.

"Akkoord!" antwoordt een van 't drietal bezoekers, "maar dan zu j' ook met drinken."[312]

---

307 De taal grossiert in banaliteiten.
308 Banale aanduidingen.
309 Het pek (zwart teer) aan de kleding strijkt. Zwart maakt. Of: soort kleverige stof om mannen te lokken? Pikken ken ik als plakken, kleven van zoetigheid.
310 Moeder.
311 Wij zijn gul als de ander (eerst ook) gul is.
312 Als je erbij wilt horen, moet je met ons meedoen.

“Nou, van oavend kan ‘t een lièn!”[313] zegt vrouw Slijter op Geesjes toezegging en schenkt nog twee glaasjes vol brandewijn: één voor haar en één voor Geesje. “Nou,” vervolgt hij, die de vrouwen tot drinken aanzocht, “Hendrik hef ‘t g’leuf ik groot[314] op d’ ofschaffers: hie is op één been[315] er uutknepen.” “Nee, jong! Ik stoa er je burg veur, dat hie ‘n oogien op Hannegien hef,” vervolgt een ander der jongens. “Nou, as ‘t woar is, dat Keunink’s Albert er op loert, komp er geen ander an te pas!” merkt de derde op, ‘t geen den eersten aanleiding geeft tot de woorden: “dat Albert zien zusters wel veur zoo’n schandoal in de familie zult zurgen — as er wat van an was.”[316]

“Juust, as er wat van an was!” herneemt de derde, moar men hef er joa nooit van heurd, dat Albert noa heur umkeek.”

En de tweede: “Moar Albert hef nog noa geen een umkeken en doarum kan Hannegien d’ eerste wel wezen.”

“Juust!” bevestigt Geesje, “as er niks van an was, woarum kun Albert dan zoo nijsgierig wezen[317] tegen Willem Duker.

“Doar kun ik niet goed wies uut worden!” zegt hij, die Willem gesproken heeft. “Willem wus ook niet, wat hie er van denken mus, moar er zit altied wat achter. — Hie had er schik van, dat Albert zoo betuterd[318] west had, toe hie zegd had, dat hie nooit uut de schoel klapte; moar hum anreud zuls is te underzuken, of Hannegien soms ‘n uutzundering op de regel moakt, dat de stilste woaters de diepste gronden hebt en dat in ‘t donker alle katties grauw bent.[319] Albert had hum eerst vroagd of hie Hannegien wel veur knap hult.”

“Moar wie zul ‘t dan eigelijk zien hebben, dat hie poaschmoandag bij heur west is?” vraagt hij, die ‘t kennelijk

313 Kan het een lijden; vanavond is het mogelijk.
314 Trots, sterk mee eens met de drankbestrijders.
315 Na één borrel. Gezegde: Op één been kun je niet lopen, dat betekent: schenkt nog eens in. Neem nog een borrel.
316 De zussen van Albert – hij heeft twee zussen – zouden de familie-eer bewaken.
317 Ondervragend.
318 Beteuterd. Teleurgesteld.
319 Met het licht uit, in het donker zijn alle vrouwen gelijk. In het donker maakt het niet uit met wie je vrijt.

wantrouwde, dat Albert iets van Hannegien zou willen weten.

"'n Stuk of veer van de grootste schoapjongs.[320] Dezulfden, die jou zoo zwart moakt hebt, Geeze! — En zie moet er nog bij zegd hebben, dat ie er dicht an stoan hadden."[321]

"Zie hebt mij niet zwart moakt krek zoo min as jou en 'k weet van Albert en Hanne niks of," antwoordt Geesje met hoog roode kleur.

"En woarum krie je dan 'n kop as 'n kalkoensche hoane?"[322]

"Umdat z' altied wat van mij weet. Loat ze moar op heur zuls passen."

"Nou, wordt er moar niet kwoad um: zoo'n beetien zwartsel is er makkelijk genog wear of te kriegen en zie g'leuft toch allemoal, da j' zwart west bent; want geen een hef je wear zien 's oavends."

Geesje kleurt zoo mogelijk nog sterker en zegt op spijtigen toon: "A j' aans niks weet, meu' je um mien part wel stil hollen,"[323] waarop haar moeder laat volgen:

"Nou jongs! oeze Geeze was goed schoon toe ze thuus kwam. Toe, steek de gloasies ees uut, dan krie j' er een van mij wear in."

Dat vrouw Slijter dit geen tweemaal behoefde te zeggen, spreekt wel van zelf en dat haar roialiteit op prijs werd gesteld, bewees de wending, die 't gesprek nam — en die zeer ten gunste van Geesje was. Bovendien kon men duidelijk merken, dat de bezoekers er op rekenden, na dezen borrel het akkoord nog eens te hernieuwen, om tegen een glaasje van hen, ook een voor niet[324] te zullen ontvangen en daar dit van avond gemakkelijk scheen te gaan, vertrokken ze tegen ongeveer elf uur met een lading,[325] die, zooals Geert Slijter placht te zeggen, "in tweemoal nog te zwoar was, om hum zunder rusten over te brengen."

---

320 Schapenhoeders. Schapenmelkers.
321 Hij stond dicht tegen haar aan.
322 Kalkoenen – mannetjes – hebben een rode kop.
323 Standaarduitdrukking voor wie zich niet langer kan verdedigen. Ook in mijn jeugd nog gangbaar.
324 Vooor niet: gratis.
325 Drank.

Na het vertrek der jongens verklaarde vrouw Slijter dan ook, "dat 't heur deur de kop goesde,[326] krek of ze dronken was en de lamp heur danste voor d' oogen." Geesje was vrij bekwaam en bestrafte haar moeder zelfs, dat deze niet zonder "zwiemelen"[327] in 't bed kon stappen.

Dat vrouw Slijter zich niet ontzien had tusschenbeide zeer dubbelzinnige uitdrukkingen tegen de jongens te bezigen, scheen door Geesje niet opgemerkt te zijn: deze maakte er haar tenminste geen verwijt van.

Grietje naar Ooster-Drente

Den dag hierop had de huishoudster van Hendrik Lamers met verlangen tegemoet gezien en toch kon ze er niet aan denken, zonder een weemoedig gevoel in haar hart te bespeuren. Grietje zou namelijk 's Zaterdags na Paschen op reis gaan, om een dag of vier in Ooster-Drente te vertoeven. In twee jaar was ze er niet geweest en dat ze dus verlangende naar de plaats, waar de herinneringen aan haar kindsheid zoo menigvuldig waren, waar haar ouders lagen begraven en het gebeente rustte van haar dierbaren Berend, spreekt wel van zelf, zonder nog te gewagen van haar eenigen broeder, die te Schoonebeek woonde en bij wien ze haar verloftijd zou doorbrengen.

En toch zag ze er tegen op, om zoolang van huis te zijn. Hannegien was haar dierbaar geworden, alsof deze haar kind was en de huishouding van Lamers hing haar aan 't hart, alsof die haar zelf aanging. Aan trouwen had ze nimmer weer gedacht, hoewel ze daartoe nog wel tweemaal aanzoek had gehad. De praatjes, dat ze Lamers trachtte te verdienen,[328] waren van zelf gesmoord, doordien ze even getrouw bleef en er van een huwelijk toch niets kwam. Haar smart over Berend was door Hannegien's komst langzamerhand gewijzigd tot

326 Raasde.
327 Slap op de benen, onvast lopen. Mijn moeder gebruikte dat woord regelmatig.
328 Te verleiden.

dat gevoel, waaraan eigenlijk geen naam is te geven, — het gevoel, dat heimwee is, zonder te pijnigen, — dat doet treuren, zonder de opgeruimdheid te verdrijven. — Dat Hendrik groote achting voor haar had, spreekt van zelf en dat hij die achting door daden poogde te bewijzen, kan niemand van hem verwonderen.

Toen hij van Grietje's plan hoorde, om een dag of vier naar haar broeder te gaan, was hij de eerste, die dat plan ondersteunde, zeggende, dat hij haar een goed eind met den wagen op weg zou brengen. En zoo was er besloten, 's Zaterdags om half één reden ze weg en Hannegien moest oom "moar niet veul veur d' oavend wearom verwachten." Op half twaalf was 't weggaan bepaald; maar 't scheen, dat Grietje niet uit huis kon komen. Om Hannegien op 't hart te drukken, dat ze goed voor "de dieren" moest zorgen, was, bij de zorg die deze zelf voor 't vee had, niet noodig geweest en toch werden kalveren, varkens enz. elk afzonderlijk genoemd.

"Goa moar gerust uut, meui, had Hannegien gezegd, "'t goed[329] za 'k best oppassen," waarna Grietje te kennen had gegeven: "dat ze doar niet tegen opzag; moar dat 't krek was of heur dit of dat zoo zwoar op 't harte lag," een oogenblik later vragende: "Hannegien! scheelt je zeker niks? 't Is krek ò j' de heele week al niet goed bent, zoo wit kiek ie er uut." Met een glimlach heeft Hannegien deze vraag, die Grietje al eenige malen tot haar had gericht, beantwoord, zeggende: "dat 'n mensch d'eene tied er wel ees beter of minder uutkik as d'ander tied; moar dat ze zeker niet ziek is — en 't gek zul wezen als meui doarover zurg had."[330]

Of die verklaring Grietjes hart verlichtte? We gelooven 't niet; want nu ze in den wagen zit en reeds voor de derde maal zegt: "Nou goa'k hen Hannegien!" klinkt haar stem als van iemand, die alle moeite doet om angst en zorg te verbergen. Na Grietjes vertrek had Hannegien dus 't huis alleen. Om opgeruimd te schijnen, had ze zich den ganschen voormiddag erg moeten

329 Het vee, de hoeve.
330 Erlebte rede; Fries

inspannen, en nu ze alleen was, bleef de terugwerking[331] niet lang uit. 't Was of haar een steen op 't hart drukte.

Met loome schreden gaf ze om een uur of één aan de kalveren hun middagmaal. Voor den stal bleef ze eenigen tijd in droevig gepeins staan. Sedert Donderdag was haar gemoedsstemming geheel veranderd. Waarom wist ze niet, maar dat Albert sedert dien dag heel anders was dan Dinsdag en Woensdag, was zonder twijfel. Op deze beide dagen toch had hij haar als gewoonlijk gegroet en Donderdag was hij haar zonder spreken voorbijgegaan. Eerst dacht ze door haar gehoor bedrogen te zijn, doch Vrijdagmorgen was hij haar onmiddellijk gepasseerd, zonder den mond te openen en van morgen! — o ze twijfelt er niet aan hij heeft zelfs niet kunnen laten haar spottend aan te zien, toen hij over den brink reed, terwijl zij bezig was, van buiten de ramen af te doen[332] — en toen hij een eindje van haar af Willem Duker ontmoette, heeft ze hem duidelijk hooren zeggen:

"Nou, Hannegien verwacht zeker van oavund ook een!"[333]

"Ik een verwachten! — O Albert, wat hebt die woorden mij deur 't harte sneèn! — Moar ie hebt geen schuld. — Ik had ook moeten zeggen, woarum 't mij speet, da 'k poaschmoandag, 's oavends met je noa huus goan ben. Moar ik kun 't niet zeggen. Nee, ik kun 't niet zeggen. — Moar a 'k dat zegd had, wa j' niet kwoad west en ha j' mij van doag niet zoo deur 't hart kunnen sniên.[334] — Nee, dan ha j' 't niet doan: doar ben j' veul te medeliedig veur, al was 't ook, da j' meugelijk denkt, je in je eigen oog verloagd te hebben, deur mij noa huus te brengen. — Misschien hè j' heurd, wie oes belusterd hef en bent stellig tot andere inzichten komen. Joa, da 's goed; moar och, moak mien lieden niet ondroaglijker. Alles kan 'k bestrieden, behalve spot van jou, — van jou, die, 'k... . Och stil, kalvien! en terwijl ze de emmers voor de kalvers wegneemt:

"O Albert! ie weet niet, wa 'k in twee doagen leèn[335] en dacht heb." —

331 Terugslag.
332 Ramen lappen.
333 Een vrijer.
334 Snijden.
335 Geleden (lijden).

Had Hannegien op datzelfde oogenblik Albert kunnen bespieden, terwijl deze achter in de goorns bezig was, om een voer mest[336] op 't land te brengen, ze zou, al was 't dan niet volkomen, toch eenige ophelderingen hebben gekregen van zijn zonderling gedrag. Zie, ginds staat hij, bij den wagen! 't Leidsel der paarden is om 't wagenrad gewonden.[337] Drie hoopen mest liggen er achter den wagen en ongeveer even zooveel er nog op. Waarom Albert een poosje rust neemt? Door luiheid niet, want ieder weet, dat hij die verfoeit. Hoe peinzend staat hij daar! Wacht! hij heft het hoofd op. Vluchtig ziet hij rond. Misschien wil hij niet gaarne gezien worden. Hij heeft zeker niemand ontdekt; want nu haalt hij eenigszins gejaagd een brief te voorschijn.

De brief

Van 't begin tot het einde leest hij dien in spanning zich zelven voor. Wacht, wij kunnen in dien tijd wel wat nader bij hem komen. Hier, achter dit hulzenboschje,[338] tusschen Albert's goorn en die van Lamers zijn we geen twintig pas van hem af. Twee bladzijden heeft hij reeds gelezen en een derde wacht hem nog. 't Is dus een lange brief. — Wat ziet Albert bleek. Zie, met samengeknepen lippen vliegt zijn oog beurtelings van de tweede op de derde bladzijde, "'n Klitse!" hooren we hem opgewonden zeggen: "'n Klitse[339] en Willem Duker kan je wel inlichten!" en daarna beurtelings somber en opgewonden:

"Joa, al lees ik hum ook duzend moal over, het stoat er, Hannegien, da j' 'n klitse bent. — En laster kan 't niet wezen; want dan weur er geen man en peard neumd, doar men er zich van overtugen kan. Nee, laster is 't niet; dat kun 'k ook genog an Willem heuren en oeze meiden[340] wussen 't ook, dat

336 Voer mest; zoveel mest als op een boerenkar past. Voorraad.
337 Teugels vastgemaakt, zodat de paarden niet weglopen.
338 Hulst.
339 Teef, hoer.
340 Mijn zussen.

Hannegien met Willem uut W. komen is. Willem is 'n smeerlap, — dat wet Hannegien krek zoo goed as ander wichter en een, die fatsoenlijk is, wil in 't donker met hum alleen niet loopen," en terwijl hij in den brief ziet:

> "Mijn naam wordt verzwegen; want het doet er toch ook niets aan af, of gij weet, wie u dat geschreven heeft; want het komt er maar op aan, dat gij gewaarschouwd[341] wordt en dat doe ik, omdat ik heb altijd veel van uw vader gehouden en ook van u houd ik veel — en noem mij een oprecht vriend van u, die u dit schrijft; omdat gij u zelf en uwe familie oneer en schande zoudt aandoen, als gij u verders inliet met Hannegien, zooals gij Paaschmaandagavond hebt gedaan."

"Joa, onear en schande!" herhaalt Albert op zeer opgewonden toon, "dat zul 't wezen; niet, umdat Hannegien heur afkomst niet wet; moar, umdat ze zoo mot wezen, as er in de brief stoat. Ik was heur zeker te earlijk! — Um mij an te hoalen, — doarum was ze an ginsche kant van 't vonder schienbaar zoo vol liefde! — Nou wordt mij alles dudelijk. Toe ik heur zin niet volgde, deugde ik niet en weur ze koel. — Moar dan die woorden over 't annemen,[342] dat ze die nooit zal vergeten...! — En toe biggelden heur toch ook de troanen over de wangen. – Joa, duuster blif t, heur heele gedrag en a 'k Willem zuls niet uutheurd had, zü 'k 't nooit leufd hebben; moar nou sprek alles te dudelijk, um er an te twiefelen! — 't Komp joa krek uut, zooas de brief zeg, met dat uut W. komen ook! O, da 'k heur vergeten kun en 't niet zoo zwoar, zoo ontzettend zwoar op mien harte lag. Moar ik kan heur niet vergeten! — Verachten, — joa, verachten wel; moar mien liefde blif bestoan, dat vuul ik dudelijk; — mien liefde veur heur blif, zoolang a 'k leve! — Moar, zie zal toch weten, da 'k heur nooit wear met achting kan behandelen; nee nooit! — Joa, 't mot van 't hart, zooveul as 't kan, — van doag nog. — Nou is ze alleen in huus! — Heur spreken — Nee, nooit wear, — nooit! — moar heur schrieven, dat za 'k doen en dan za 'k heur zulf de brief geven."

---

341 Drentse verbastering in een Nederlandse brief.
342 De belijdenis in de kerk.

Albert schrijft een brief

Onder deze laatste gedachten is Albert weer begonnen met het afhalen der mest en weinige minuten later bevindt hij zich op zijn kelderkamertje, om den brief aan Hannegien te schrijven. Het klamme zweet slaat hem uit. Wel tien minuten zit hij reeds met de pen in de hand en nog staat er niets op het papier. Hoe zal hij haar aanspreken? — Vriendin?

"Nee, vriendin niet! — Dan zü 'k moeten liegen; want ik wil nooit wear met heur in anroaking komen! Nee, nooit wear!" — Juffrouw? "Joa, 't was 'n goeie schimpscheut! — Moar op heur schimpen.... dat wi 'k niet wear! — Van murgen kun 'k 't niet loaten, toe Willem Duker mij veur Lamer's gloazen[343] tegenkwam; — moar toch was 't krek of mien eigen stem mij bang moakte. — Nee, Juffrouw niet!" —

Albert kan tot geen besluit komen, wat er boven moet. Wacht, eindelijk heeft hij het gevonden. Hij zal er niets boven zetten. Dat is het beste. — Nu begint hij te schrijven, 't Kost hem veel inspanning, want het duurt langer dan een kwartier voor de brief klaar is en deze schijnt toch maar uit een paar volzinnen te bestaan. Ja, hoor! Albert leest hem zacht hoorbaar over.

> "'t Speet u, Hannegien! dat ge paaschmaandagavond met mij naar huis gingt; maar 't spijt mij nog veel meer, dat zulks gebeurd is; — omdat ik er mij en mijne familie te fatsoenlijk voor acht, om met iemand, als gij zijt, in betrekking te staan. Ik schrijf u dit, omdat gij zult weten, dat ik u van nu af voor iemand beschouw, die ik niet nader wil noemen; omdat gij zelf wel het best zult weten, wat ik er mee bedoel en omdat ik u liefst zoo min mogelijk weer wil ontmoeten.
> Albert Koning."

Ha, hij is aan 't einde! Met zijn mouw veegt hij 't zweet van 't voorhoofd. Nu wordt de brief in een couvert gedaan. Een

343 Venster.

adres behoeft er niet op; want hij zal hem immers zelf aan Hannegien geven. Namiddag zal daartoe wel gelegenheid komen. Onder 't "voeren" zal hij Hannegien wel eens buiten zien — en hij zelf blijft den geheelen namiddag bij huis. Uit de hooischuur kan hij wel bespieden of Hannegien ook buiten komt. Zoo overlegt Albert bij zich zelf en bergt den brief in den binnenzak van zijn jas. Om half drie gaat hij naar de schuur om hooi te plukken.[344] Gedurig ziet hij door de reten der planken naar Lamer's woning en na weinig tijds bespeurt hij Hannegien bij 't varkenshok — aan den noordkant der woning. In een oogenblik is Albert door een achterdeur aan de westzijde der schuur.

"Hannegien!" roept hij met onvaste stem en gaat eenige schreden naar de sloot, die zijn gebied en dat van Lamers scheidt.

"Wat is 't, Albert?" krijgt hij tot wederwoord.

"'k Heb 'n bosschup an je!" en zonder verder een woord te spreken, gaat Albert naar den vonder, die achter Lamer's appelhof[345] over de sloot ligt. Met onvaste schreden gaat hij den vonder over en geeft Hannegien den brief, terwijl deze hem aan de overzijde doodsbleek staat af te wachten.

"Doar is 'n brief, die 'k groag hebben wol, da j' lezen!" zegt Albert en keert zich om, zonder Hannegien met één blik te verwaardigen. Nu hij in de schuur is teruggekeerd en door een reet ziet, of Hannegien ook buiten staat te lezen, is deze reeds in huis en heeft den brief al geopend. En de indruk van dien brief? Lezer! we willen niet pogen haar toestand te schetsen, overtuigd, dat we hier te veel zouden falen. Wat toch vermag de taal, waar het geldt een toestand weer te geven, die alleen kan gevoeld worden. Noemen kan men dien toestand slechts, — beschrijven onmogelijk![346] Wanhoop is zijn naam. Hartverscheurend is zijn beschrijving, vreeselijk zijn uitwerking.

---

344 Voor het vee op stal.
345 De Hof van Eden, Aardsch Paradijs.
346 Bijna letterlijk ook in *Harm en zien bruur Luuks.*

Knecht als Herder

Een uur nadat Hannegien den brief had ontvangen, zag Geesje Slijter haar door de goorns[347] gaan. "Wat lop Hannegien joa hard! — Zie wil zeker nog noa W. um 'n bosschup," zei Geesje in zich zelf, terwijl ze achter Koning's goorn was, om aan den arbeider van vrouw Slijter het stukje grasland te wijzen, dat voor de vlasteelt moest worden omgespit. Ze zou juist terugkeeren en heeft dus Hannegien, die langs 't binnenpad naar 't groenland gaat, vlak in 't oog:

"Heare, heare, wat vlug z' er joa langs! Zie wil zeker nog ear wear thuus wezen as Hendrik waerum komp. Zie heur nou toch ees noa 't land inloopen! Nou, doar schient hoast bij te wezen! 't Is krek of ze de griezel[348] op 't lief hef!" En na een oogenblik:

"Jong! nou hè 'k 'n mooie gelegenheid um heur die kool met de brief te steuven. 'A 'k hum in W. op de post dee, kunnen ze er doar ook wel erg in kriegen, da 'k zoo kurt noa mekoar bij de bus kom. Nou 't huus leeg stoat, za 'k er hum wel in zien te kriegen."

Met versnelden tred nadert Geesje de woning van Hendrik Lamers. 't Pad uit Slijter's goorn loopt er bij langs.[349] Dat de deuren gegrendeld zijn, vermoedt ze, maar Willem Duker heeft laatst gezegd, dat de haak van Hendrik's kalverstal opgewipt kan worden en een mes heeft ze wel bij zich.[350] Gelukkig, dat 't varkenshok haar bijna geheel aan elks oog onttrekt, — ook al had men haar naar huis zien gaan. Vlug maar het mes onder den haak en dan naar binnen. Ha, de deur is al open! — Nu haar eerst van binnen gesloten, opdat de kalveren er niet uitloopen. — Bromt daar iets in de turfschuur?

Ja, hoor! 't Schijnt zachtjes te naderen, maar door de

347 Tuinen, garden.
348 Duivel.
349 Iedereen woont naast elkaar.
350 Mes door een kier tussen de planken van de deur door en de grendel opwippen.

overspanning merkt Geesje er niets van. Met een brief in de hand opent ze de deeldeur van den kalverstal. Wacht, die moet ook nog eerst gesloten worden! Nu zal ze zich omkeeren en vlug naar't woonvertrek loopen. Hau! zegt Knecht, die met rechtopstaande haren uit de turfschuur is genaderd en de beide voorpooten over Geesje's schouders legt, terwijl hij met den bek tegen haar achterhoofd stoot, zonder te bijten.

"Knecht! — o God! — Foei hond! Knecht! — o God toch! — Knecht! — Help! — o Heare help! — Hond toch! — Kom Knechien! — Kom mien jong! — o Heare de hond! — Help! — Help!" —

Een aanhoudend, onheilspellend gegrom van Knecht is het eenige antwoord op dit jammeren en gillen van Geesje. Geen voet durft ze verzetten; — geen hand verroeren! Aanhoudend voelt ze den adem van den hond langs haar hals strijken en de vrees, dat Knecht zal toehappen, verstijft haar 't bloed in de aderen. Haar gillen is zeker ver te hooren; maar wie zal haar bevrijden? Ha, bonst daar niet iemand op de voordeur? Ja, wacht! — Nu loopt hij om 't huis heen. Daar is hij bij de zijdeur, 't Zelfde gebons om deze te openen, doch ook dezelfde vergeefsche moeite, terwijl Geesje steeds door gilt.

"Hannegien! wat is er?" roept men in doodsangst buiten, "doe toch lus![351] Waar kan 'k in?"

"Help! Help!" klinkt het van binnen! "Och Heare! Hond toch!"

"Hannegien! woar moe 'k in?" klinkt het nogmaals op vreeselijk angstigen toon. "Och God, spreekt toch!" Bom, bom! dreunt het op de zijdeur, maar deze blijft gesloten. Nog eens hetzelfde gedreun, — steeds met meerder kracht, nog eens — daar tuimelt de deur naar binnen en in 't volgende oogenblik stuift Albert Koning de deel op.

"Och God, wat is er?" roept hij halverwege op de deel, nog steeds wanende, dat Hannegien zoo om hulp smeekte, doch hoe verstomd blijft hij staan, nu hij Geesje ontwaart. "Knecht! kom hier!" roept hij op forschen toon en laat er in één adem op volgen:

351 Doe de deur open (los).

“Mien God! Geeze, hoe kom ie hier?”

Na Albert’s bevel laat de hond oogenblikkelijk los, gaat eerst kwispelstaartend naar Albert en legt zich dan, loerende naar Geesje, op eenige passen afstands van deze neer. Geesje kan geen woord uitbrengen. Daar valt Albert’s oog op den brief, die op de deel is gevallen en in ‘t volgende oogenblik raapt hij dien op. Geesje geeft een gil en zegt:

“Och God! Albert!”

“Geeze, wat doe ie hier?” herhaalt Albert met donderende

stem, na het adres van den brief gelezen te hebben, “en van wie is die brief?”

“Albert!” stamelt Geesje, terwijl ze de hand uitstrekt, “och Heare! — geef mij — die brief wear! — Hie is . . . . ik z u l . . . . ik w o l . . . . “

“Ha!” herneemt Albert, na nogmaals op ‘t adres gezien te hebben, “die brief dut mij de goeie vriend kennen, die mij ook schreven hef! Nou wordt mij alles dudelijk!” en door verontwaardiging zijn stem steeds meer en meer verheffende: “Moar ik zal gien Albert wezen, a j’ doar goed of komt.”

Geesje valt op de knieën voor Albert en verbergt haar gelaat achter den boezelaar.[352]

“O Albert!” is alles wat ze uitbrengen kan. Albert is door deze ontdekking in een onbeschrijfelijke verwarring geraakt. Als ‘t alles eens logen was, wat ze van Hannegien hebben geschreven en als Willem Duker .. .. O! Hij moet er meer van weten. Op ietwat zachteren toon vraagt hij:

“Wee ‘j kwoad van Hannegien?”

“Nee, niks! Moar.... nee, kwoad niks!”

“Geeze! roept Albert in de grootste overspanning, “en Willem Duker dan?”

“O Heare! — och Albert! — Nee! Willem Duker ook niet! Moar ....”

“Wat zeg ie?” roept Albert bijna waanzinnig, “Geeze! Willem Duker ook niet?” — Hij weet zelf niet wat hij doet. “Geeze! stoa op!” vervolgt hij, “stoa op! Je zult mij alles vertellen! Alles!

352 Boezelaar [schort] {1786} van boezelen [redderen (poetsen, schoonmaken)], dat een nevenvorm is van beuzelen. etymologiebank.nl

Dan kun j'zulf zien, wat 'n duvel er in je zit en hoeveul ie op je geweten hebt."

"Och, Heare. Albert! schei uut!" nokt Geesje, "ie — breekt — mij — 't hart!" Zij hijgt naar den adem als iemand die sterven zal en poogt in de eerste minuut te vergeefs weer te spreken. De laatste woorden hebben Albert een rilling door de leden gejaagd. Zou Geesje liefde voor hem gevoelen. Zij, voor wie hij steeds zooveel afkeer heeft gevoeld? Ja, hoor!....

"Uit liefde — en...." lispelt ze bijna onverstaanbaar. En zie! Ze poogt zijn[353] knieën te omvatten; maar Albert wijkt een stap achterwaarts.

"Geeze, spreek!"[354] zegt hij nogmaals met nadruk en daar wordt hij gewaar, dat Geesje van alles de schuld draagt.

Zij was Albert en Hannegien Paaschmaandagavond door 't groenland vooruitgegaan en had die beleedigende woorden voor den vonder gesproken. Denzelfden avond had ze den afschuwelijken brief geschreven, dien Albert bij den mestwagen al voor de zooveelste maal las en Willem Duker[355] daarin genoemd, omdat ze wist, dat deze voor een week of drie op een avond Hannegien onderweg had ingehaald, terwijl beiden van W. kwamen. Ook was 't haar bekend, dat Willem reeds twee blauwtjes op Hannegien had geloopen en dus geen goeds van haar zou zeggen.

"En deze brief dan?" vraagt Albert, Geesje den brief voorhoudende. "Doar zal ook wel wat moois in stoan."

Geesje krimpt ineen, nu Albert het couvert verbreekt en daarna zegt, in Geesjes tegenwoordigheid den brief te willen lezen. Op verachtelijken toon leest Albert:

"Vriendin Hannegien!
Ik kan niet lijden, dat men u beleedigt en daarom zeg ik u,
dat Albert Koning gisteren op alle wijzen u bespot heeft.
Men vertelt, dat hij u Paaschmaandag 's avonds naar huis
heeft gebracht en nu heeft hij gisteren zooveel gespot met u

353 Van de herder.
354 Albert in de rol van de Verlosser.
355 Judas.

als hij kon en op uwe afkomst geschimpt, dat het schande was en gezegd, dat hij het niet helpen kon, als gij u door hem den gek liet aansteken en ik raad u dus sterk aan hem niet te gelooven, als hij zegt, dat hij wel verkeering met u zou willen hebben; want hij meent er toch niets van, zooals ik zelf gehoord heb.
Die u dit schrijft meent het goed met u en zal u later wel eens vertellen, waarom hij nu zijn naam niet noemt.""

Albert zwijgt. Afschuw, medelijden en drift kampen om strijd in zijn binnenste. Geesje ligt nog steeds op de knieën en slaat geen oog op. Eindelijk heft ze 't hoofd een weinig in de hoogte en zegt in afgebroken zinnen : "Je kunt — met mij — handelen, Albert, zoo —aj' wilt; want ik ben — mear as slecht west! — Moak mij — te schande — bij alle man, — niks is te veul — veur mij! — Moar och! loat — mij nou — noa huus goan! Ik ..."

"Joa!" valt Albert haar in de rede, "wij zult er n' end an moaken! Hoe eer ó j' weggoat, hoe liever."

Met langzame schreden verwijdert Geesje zich door de zijdeur. Nog steeds bleek als een doode, poogt Albert de zijdeur er weer voor te plaatsen en dan met den grendel te sluiten, niet eens merkende, dat hij daardoor zich zelf opsluit.

De ontdekkingen door Geesje hebben hem geheel in de war gebracht. Hannegien is dus onschuldig en hij heeft haar zulk een brief geschreven; — hij, die zelfs het recht niet had tot een vertrouwelijken brief; want ze wil immers niets van hem weten! — Waarom heeft heeft hij zich zoo laten opwinden? — Waarom moest de uitdrukking in den brief van Geesje: "dat het van Hannegien niet te verwonderen is, als men bedacht dat ze heel licht[356] een onecht kind was – en dat zoo iets licht onaardt," waarom moet die uitdrukking dadelijk zijn geloof aan Hannegien's zedelijkheid schokken! — Was het onrecht maar te herstellen! — Maar dat gaat onmogelijk! — Hannegien zal hem met verachting van zich wijzen.

"'k Stoa op mien ear, Albert Keunink!" zal ze hem fier

356 Zeer waarschijnlijk.

toevoegen, "nou nog, zoo a 'k altied doan heb. Loat mij stil met vreè, want ie bent te knap[357] um met mij te proaten."

"Nee, zie kan mij niet anheuren willen, a 'k heur verzucht, alles te meugen vertellen!" — 'k ben te veul in heur ear west en toch: — ik moet heur spreken, — heur um vergeving vroagen en zeggen.... Moar wat is dat? Wie bent doar buten? Wordt Hannegien.... o God! wat is er toch!"

Verdrinking?

Als een waanzinnige stuift Albert naar buiten, hoorende, dat iemand een ander toeroept, dat Hannegien dood schijnt te zijn. God, welk een schouwspel voor Albert's oog! Twee mannen hebben Hannegien over de armen liggen en dragen haar naar huis. Haar hoofd rust machteloos tegen de borst[358] van een der mannen, haar oogen zijn gesloten, het haar hangt wild om 't hoofd, de pijnlijkste trekken misvormen haar schoon gelaat. Albert vliegt sprakeloos op haar toe; doch Knecht[359] is hem reeds voor. Het stomme dier springt tegen Hannegien op en zonder zich aan het verbod der twee mannen te storen, strijkt hij met de tong zacht over haar gelaat. Een lange zucht is het antwoord op die liefkoozing.

"Goddank! er is nog leven!" roepen de beide mannen te gelijk, "zie zucht!"

"Och Roelf! wat is er toch?" vraagt Albert in de grootste overspanning.

"Loa w' heur eerst in huus brengen!" antwoordt Roelof, de arbeider van vrouw Slijter, die Hannegien mee draagt en zich tot de inmiddels genaderde dienstmeiden van Albert Koning wendende:

"Jantien en Willemtien! ie moet heur op bed helpen!"

"Moar bij Hendrik is geen een in huus!" geeft Jantje op

357 Intelligent. Mijn vader zei tegen me: "Tegen je praten kan ik niet, maar je doet wat ik zeg."
358 Pièta.
359 De Herder.

verlegen toon ten antwoord. Een tweede zucht van Hannegien bewijst, dat het leven terugkeert.

"'t Schient, dat ze bijkomen zal."

"Wij mussen heur moar bij oes op bed leggen, Albert!" zegt Willempje, de eerste meid van Albert; "want van nacht zit z' in ieder geval bij Hendrik zunder vrouwleuvolk in huus — en 't kan ook nog wel 'n poos anhollen, veur Hendrik wearkomp." Weinig oogenblikken later lag Hannegien in Albert's huis reeds te bed. Nog steeds zijn haar oogen gesloten; doch aan het onregelmatig op- en neergaan van haar borst is te zien, dat ze leeft.

Albert roept Roelof alleen en vraagt dezen: "kun j' goed rieden, Roelf?"

"Joawel!" geeft deze ten antwoord, "wó j' hebben, da 'k um 'n dokter goa?"

"'k Wol 't groag hebben!" antwoordt Albert met hokkende stem: "Ie kunt kriegen, wa j' hebben wilt, a j' zurgt, dat de W.-der dokter hier gauw is!"

"Hoe 'k 't peard niet te schreumen?"[360]

"Nee!" antwoordt Albert hoofdschuddende, terwijl de tranen uit zijn oogen springen, "'t peard woag ik er an. A' j' moar oppast, da j' er niet ofvalt."

Dat heel E. in opschudding kwam, toen men Roelof in vliegende vaart over den brink en over 't dijkje zag rijden, spreekt wel van zelf en spoedig waren er dan ook velen om en in de woning van Albert, om te weten, wat er gaande was. Niemand kon echter meer gewaar worden, dan dat Jan Stadman Hannegien bewusteloos had gevonden bij de kolk in 't groenland, dat hij haar alleen tot buiten 't groenland had gedragen en toen Roelof, den arbeider van vrouw Slijter had geroepen om hem te helpen. Naar 't algemeen gevoelen zal Hannegiens ziekte "wel 'n ploage of 'n bereurte wezen; moar veur de dokter er niet west hef, kan geen een er wat van zeggen."

Toen de geneesheer bij Hannegien kwam, scheen ze te slapen; doch hoe dikwijls haar naam ook genoemd werd, zij sloeg de

360 Te ontzien.

oogen niet op. Aan het ernstige, langdurige onderzoek van den dokter merkte Albert wel, dat het gevaarlijk stond, hoewel de dokter verklaarde, er weinig van te kunnen zeggen. Op 't oogenblik was er niets aan te doen, dan zoo vaak mogelijk haar hoofd met versch putwater te verkoelen. Tegen den avond moesten ze berichten of er ook verandering was en hij zou iets meegeven, dat ze maar beproeven moesten Hannegien in te geven.

Gelijktijdig met het vertrek van den dokter, ging er iemand op weg, om Hendrik Lamers op de gebeurtenis voor te bereiden, en toen deze om half zeven thuis kwam, scheen Hannegien's toestand nog dezelfde, zoodat men den geneesheer met geen verblijdend bericht kon verrassen. Albert, Hendrik en Willempje bleven dien nacht op om telkens opnieuw het hoofd der zieke te verkoelen, 's Morgens tegen een uur of vier scheen 't iets te veranderen. Een zacht gesteun klonk opeens geheimzinnig door de bedstede. Daarop bewoog ze de lippen als iemand, die iets fluistert, doch de oogen bleven gesloten.

"Hoe is 't, Hannegien?" vragen Hendrik en Albert op 'tzelfde oogenblik. Geen antwoord.

"Hannegien! ben j' wakker?" herhaalt Albert, terwijl hem de woorden bijna stikken in de keel. Een herhaalde beweging der lippen is 't antwoord van Hannegien; doch ja, daar begint ze werkelijk te fluisteren. Hoor!

"Joa, doar is 't," klinkt het geheimzinnig door de bedstede. "Doar! — kiek moar! — Nee! — Doar is ze! — Joa, Albert bij heur! — Knechien! Hum geen kwoad doen! — A' 'k mien ofkomst moar wus! — Dan . . . . kiek! kiek! — doar is hie! — O, 'k heb hum liever as mien leven! — 't Stoat in de brief!"

"Ben j' wakker Hannegien?" vraagt Lamers nogmaals.

"Zie ielt!" zegt Albert.

"Joa, zie hoalt alles deur mekoar!" voegt Willemtje er aan toe.

En Hannegien weer: "Joa 't spiet hum! — O, wat zal de kolk...." en een oogenblik later: "Lief hè 'k hum[361] altied had!"

361 De hond.

Knecht

Was dit ijlen voor de anderen raadselachtig, Albert begreep er den zin wel van. Uit een en ander was voor hem gemakkelijk af te leiden, dat wanhoop Hannegien in dezen toestand moest gebracht hebben. Misschien had ze zich willen verdrinken. Toen de dokter 's morgens om acht uur reeds kwam en het ijlen voor een teeken van beterschap hield — hoewel de toestand niet zonder gevaar was — werd Albert zoo aangedaan van blijdschap, dat hij naar de hooischuur vluchtte, om daar uit te weenen. De hoop op haar behoud bestond dan nog? Ja, die bestond nog, — en al kwam er 's Zondags en 's Maandags geen noemenswaardige verandering, niettegenstaande men haar met geweld om 't uur medicijnen ingaf — of liever ingoot — de dokter had verklaard, dat het goed kon gaan en God was zoo goed! en op zijn herhaald en vurig smeeken om Hannegien's behoud, had het immers in zijn hart weerklonken, dat ze behouden zou blijven, — behouden, om hem gelukkig te maken.[362]

Dat de dokter Dinsdags tweemaal kwam, gebeurde stellig om Grietje gerust te stellen, die sedert Zondag — toen men haar terug had gehaald — nog niets had gegeten en bijna geen woord sprak, terwijl ze maar voortdurend voor Hannegien's bed zat te weenen. Dat de dokter Dinsdag, toen hij tegen den avond de zieke bezocht, weinig hoop meer had, was Hendrik Lamers niet ontgaan; doch Albert en Grietje verklaarden het stiller worden van Hannegien voor beterschap. Om de verlegenheid niet grooter te maken, hield Lamers zijn gevoelen voor ieder verborgen en wachtte in gelatenheid den nacht af, waarin 't, naar zijn oordeel, wel een kant aan zou gaan.

Bij 't weggaan had de geneesheer de diepste stilte aanbevolen, als de zieke soms het geluk mocht hebben, werkelijk in slaap te vallen — en uitdrukkelijk tot Grietje gezegd, dat ook deze rust moest nemen, indien ze niet ziek wilde worden. Doordien

362 ... om hem gelukkig te maken.

Hannegien al stiller en stiller werd en Grietje dit voor een stellig bewijs van veel beterschap hield, slaagde men er in haar 's avonds tegen ongeveer tien uur naar bed te krijgen en door de uitputting viel ze weldra in diepen slaap. Om Grietje in haar geloof te houden, was ook Hendrik — op haar begeeren — naar bed gegaan; doch dat deze niet slapen kon, spreekt wel van zelf. Albert en Jantje bleven op. Om twaalf uur riep Hendrik fluisterend van 't bed:

"Hoe liekt het, Albert?"

"Sst!" en nadat Albert op de teenen voor Hendrik's bed is gegaan:

"Zie komp in de rust en de oademhoaling is zoo geregeld nog niet west!"

Een uur later sliep Hannegien nog en de ademhaling werd steeds regelmatiger en voller. Albert, merkende dat Hendrik nog wakker was, fluistert dezen in 't oor:

"O, zie sloapt zoo gerust!"

"Dan hè w' 't wunnen!"[363] zegt Hendrik en weent van vreugde.

Hannegien sliep dien nacht geregeld door en deze verandering, gevoegd bij de algemeene uitputting der huisgenooten van Albert, was oorzaak, dat 's morgens om zes uur allen sliepen, behalve Albert. Op zijn kousen ging hij toen voor Hannegien's bed. Hij moest haar eens even zien. De tranen biggelen hem langs de wangen, nu hij op haar bleek, doch niettemin zoo schoon gelaat staart.

"Och, wat sloapt ze nog gerust!" Maar stil, ze wendt het hoofd een weinig om. — Albert wil zich verwijderen; maar 't is te laat; voor de eerste maal slaat Hannegien de oogen weer op. Ze heeft zijn tranen reeds gezien.

"Woar ben 'k toch?" vraagt ze, als iemand, die uit een droom ontwaakt.

"Sst!" antwoordt Albert, terwijl hij over haar heenbuigt. "Niet proaten, Hannegien! — St! — kiek, ie bint in mien huus!" — En al dichter over haar heenbuigende:

"St! — Niet proaten heur! — 'k Zal jou van doag alles

363 Wederopstanding op de derde dag.

vertellen! — Nou mag 't nog niet! — Joa, legt 't heufd moar tegen mij an!" — En daarna door snikken heen:

"Niks kan oes nou mear scheiden! — St! — Niks zeggen! — Zoo! nou lig ie maklijk, niet woar?"

"O joa!" lispelt Hannegien, terwijl Albert zijn lippen op de hare drukt, "o zoo maklijk!" —

Een uur later wist ieder in Albert's huis, dat het gevaar geweken was en deze uitspraak werd bevestigd, doordat Hannegien drie weken later volkomen hersteld was. -—

Eind goed al goed

Twee jaar later zaten er in het huis van Albert Koning een man en een vrouw, — de laatste met een dochtertje van ongeveer een jaar op de schoot, 't Was Zondag, en beiden konden dus wel wachten, onder 't elfuurtje, dat juist zou gebruikt worden, met de kleine te spelen.

"Nee, voader! 't is mien Hannegien!" zegt de jonge moeder en drukt het kind tegen de borst.

"Nee, moeder hef er niks an!" antwoordt de jonge man en meteen kust hij het meisje op de wangen.

"Moeders Hannegien!" — herneemt de jonge vrouw. "Weg voader! — Blief van mien Hannegien of!"

"Dan wi 'k eerst 'n smok van mien beide Hannegies hebben!"

"Och Albert, wat bin j' 'n olde gek!"

"Joa, dat ben 'k!" zegt Albert Koning en drukt eerst zijn vrouw en daarna zijn dochtertje een hartelijken kus op de lippen; "moar doar is ook geen een, die twee zukke Hannegies hef, as ik."

De Huusholling van Frens Bokkelman

I.

Frens Bokkelman

"Wat[364] wol 't sniedertien[365] hier?"

"Otties kwam heuren, wanneer hie komen mot um je nije broek te moaken."

"'k Heb met Jan over 'n broek niet spreuken."

"Ik heb hum lest zegd, dà j' murgen een met uut Assen wilt brengen."

"Zoo, heb ie dat zegd! – 'k Heb mij bedacht: ik kan er nog wel 'n halfjoar um en as de broek er is, za 'k zulf 't sniedertien wel woarschouwen."

"Heare Frens, hoe kun j' dat zeggen! Lest, toe Hendrik[366] begroaven weur, he j' alle menschen ofloopen, ò j' 'n broek[367] leenen kunnen en nou wò j' 't er nog wear um doen?[368] Ie moet er een hebben!"

"Dan moet ie hum moar betoalen. – Doar zal zoo gauw geen wear sterven in de familie en veur de kerk is mien zwarte piloosche[369] nog goed genog. – Hè j' alweer koffie veur 't sniedertien zet?"

"Of ma 'k geen mensch mear wat presenteren Frens?"

"Joa, 'n ander wel, moar 't sniedertien kan hier alle doage wel in komen drillen.[370] – 't Lop hier in de leste tied, of 't hier wat verleuren hef; dat op schabbelbon[371] loopen holt op."

"Op schabbelbon loopen zeg ie?" – Op schabbelbon loopen? Otties lop niet op schabbelbon! Um eten of drinken kom hie hier niet."

---

364 NPDAC 13 maart 1886. Bokkelman, ook Bokkema, Boeckelman.
365 Kleermakertje. Verkleinwoord om minachting aan te geven.
366 Hendrik Buiting.
367 Of je een broek.
368 Wil je het opnieuw.
369 Glad katoenen weefsel, peluw, pillow, pilo.
370 Drentelen.
371 Snabbelen, schooien?

“Zoo! – Loat dan de koffie moar achterwege, as hie hier komp. Ie komt met de koffieboonen voak genog te kurt en gister bent ze op ‘t pond wear ‘n halve stuver opsloagen.”

“Met anderhalf ons in de week kan ‘k niet langer toekomen. Knelis hef er van murgen al op schimpt, da w’ zulke minne koffie drinkt.”

“Doar heb ie niks met uuttestoan.” En terwijl de spreker door ‘t raam ziet:

“Wacht, doar lop Mozes hen! ‘k Wil hum vroagen, wat hie veur ‘t dooie loampien gef. – Ie moet moaken, dat ‘t eten kloar wordt Derkien!”

Dirkje mompelt iets, dat we niet verstaan en haar broeder Frens[372] spoedt zich naar buiten om Mozes Malok[373] te roepen, die reeds een vijftig schreden voorbij de woning van Frens Bokkelman is. En Frens op luiden toon;

“Mozes!”

Mozes gaat door.

“Heur ees hier, Mozes!”

Maar Mozes houdt zich, alsof hij niemand hoort. En Frens met verdubbeld stemgeluid:

“Mooozes!!”

“Nah, wat wo’ je?”

“Wat geef ie veur ‘n loampien?”[374]

“Moe j’ n nije jas hebben Frens?”

“Nee! – Wa j’ veur ‘n loampien geeft, vreug ik.”

“Veur ‘n levendige gheld.”[375]

“Nee, veur ‘n dooie meen ik.”

“Veur ‘n dooie? – Ook gheld, Frens!”

Mozes is blijven staan en laat zijn pak manufacturen op zijn stok rusten. En Frens, die den jongen Malok inmiddels genaderd is:

---

372 Broer en zus wonen samen.

373 Joodse handelaar. Malok: beginnend visser? Verwijzingen naar 1 Koningen 15 1-10. Malok is wellicht een plaatsnaam in het Oude Testament. Ook vond ik Joud-ha malok (Judea? malok). Met een aantekening Vader van de zee. Zoek via delpher.nl In het Maleis betekent malok: zuiplap.

374 Lammetje.

375 Voor een levend lam geef ik geld. De Jood wordt met verbasterde taal gekarakteriseerd.

"Moar hoeveul dan? – 't Is 'n groote en 'n zwarte."

"Zoo Frens; – Noa, 'k zal je 'n kwartien geven en veur 'n dubbeltien touw; moar dan zu' j' 't loampien aan de schoapjong[376] geven en je zulf in de hoek van de heard vastleggen. – Dag Frens!"

En zonder verder naar Frens om te zien, vervolgt Mozes zijn weg. Frens heeft moeite zich in te houden en zegt met gebalde vuisten bijna hoorbaar: "Die vernienige jeude! – Die toal hef d' olde hum inpeperd."[377]

Terwijl hij terugkeert, wordt zijn gemoedsstemming nog niet beter, doordien hij zijn knecht Pieter, gewoonlijk *Peter uut 't armhuus* genoemd, vergeefs moeite ziet doen om 't lachen te bedwingen; doch Frens houdt zich, alsof hij dit niet merkt. Pas is hij bij 't schapenhok, waarin Pieter bezig is om een voer[378] mest te laden, of Kornelis, de eerste knecht van Frens, komt met den ledigen wagen van 't land terug. Kornelis is hier eerst sedert acht dagen in dienst.

Nu het drietal zich om den wagen vereenigt, ten einde de paarden op stal te brengen, hebben we goede gelegenheid onze personen een weinig nader voor te stellen.

Frens Bokkelman is ruim veertig jaar oud en nimmer getrouwd geweest. Volgens de meening zijner dorpsgenooten heeft hij geen vrouw kunnen krijgen, omdat hie van jongs of te gierig was een te trakteeren, as er markdoage of andere gelegenheden waren.

As 't betoalen in 't zulvergeld leup, zette Frens altied 'n gezicht, alsof hie 'n lepelvol mosterd en peper mus deurslikken, en jong,[379] bij 'n wicht kun hie teminste niet veur minder kommandeeren as veur 'n dubbeltien. Wat zijn uiterlijk betreft wordt er van hem beweerd dat hie in zien uutkiek 'n bult hef[380] van 'n stiekelvarken,[381] tot welke vergelijking zijn borstelig,

376 Schapenmelkers.
377 De venijnige Jood, die taal heeft Frens van zijn (oude) vader geleerd.
378 Zoveel als op de boerenkar past (wellicht van voertuig?).
379 Milde ondersteunende krachtterm; ja jongen. Stopwoord.
380 Veel heeft van.
381 Egel.

ros haar en dito wenkbrauwen waarschijnlijk veel hebben bijgedragen. Maar hij is rijk, ten minste naar Drenthsche opvatting.

De duizend gulden, welke hij op twintigjarigen leeftijd als erfdeel van 't ouderlijke goed ontving, is thans tot meer dan dertigduizend aangegroeid. – Hie hef altied schroapt en is er 'n sprekend bewies veur, dat 'n mensch 't geld bij bulten[382] in de kast krig, as hie al moar noa zuk toehoalt en te gierig is um te nemen wat elk noa 't lichoam[383] toekomp.

Doch het geld, die afgod, – ook in Drenthe – maakt, dat hij in zijn omgeving een man van gewicht is. Voor vier jaar is hij zelfs lid van den gemeenteraad geworden.

Jong, as mensch zu j' hem op de Bennersche barg[384] wenschen; moar as lid van de Road is 't 'n heele beste; want hie stemt altied tegen as de burgemeester de posten veur 't unnerwies en andere nijlichterijen verhoogen wil.

Zoo is de opinie van de meesten over Frens Bokkelman.

Tafelgesprek

Van Pieter kunnen we weinig meer zeggen dan dat hij tot zijn zestiende jaar in 't armhuis is opgevoed en sedert twee jaar bij Frens dient, die hem maar een klein loon geeft, – umdat dit met jongs uut 't armhuus d' eerste twee, drie joar zoo gebrukelijk is. Pieter heeft er zeer tegen opgezien om met Kornelis Tap in denzelfden dienst te zijn: Knelis smoalt altied zoo op 't armhuus en overal op, waarop hie smoalen[385] kan. Bovendien gaat Kornelis door voor een gluiperd en niemand begrijpt, waarom hij zich bij Bokkelman heeft verhuurd,[386] die ook aan den eersten knecht maar een klein loon geeft.

382 Hopen. Bergen.
383 Naar behoefte.
384 Bennerberg ligt in de Harz. Wellicht hoort een verhaal bij het kasteel. Kan ook: Loop naar de maan. Er zijn meerdere uitdrukkingen met die strekking, diverse plaatsnamen
385 Minachting laten blijken. Smalen.
386 Dat gaat de lezer ontdekken.

Doch het drietal heeft de paarden op stal gebracht en zich naar de middagtafel begeven, waaraan ook Dirkje, de zuster, en Marchien Buiting, een nicht van Frens,[387] hebben plaats genomen. De middagtafel bestaat hier steeds uit twee gerechten, die in veur- en noaeten onderscheiden worden. 't Eerste is dag in dag uit aardappels met een sterk uitgebraden stukje spek, 't welk soms door een paar dobbelsteentjes vervangen wordt, – as Derkien noamelijk wat heel krap met 't stukkien umkomp, dat 's Moandags veur de heele week van de ziege sneên wordt.[388] Het nagerecht is bij afwisseling uiterst dunne gortepap of karnemelk met een weinig anijszaad en broodkorsten er in gekookt en dat den naam draagt van zeunemelk.[389] De aardappels worden bij Bokkelman gewoonlijk zwijgend genuttigd, volgens Kornelis, – umdat elk hum schrap zetten mot, as de leste erappel de schoal al uutkik, as er veur 't noaeten nog dubbel ruumte in de moage is.[390] Van middag spreekt dan ook niemand een woord voor de gortepap op tafel staat;[391] doch nu Kornelis een paar lepel vol uit de gemeenschappelijke schaal heeft genomen, vraagt hij zonder op te zien;

"Wee j' wat ik doe Peter, a 'k boer ben?"

"Nee!"

"Niet? – En 'k weet vast, da j' 't zulf ook doet, a j' d' erfenis hebt, die je voar[392] an 't armhuus vermoakt hef."

Pieter zwijgt, ofschoon een zonderling vuur in zijn helder oog flikkert. En Kornelis weer:

"Wij loat 't wief alle doage roggenbrij koken. En wee j' wel woarum?"

"'t Goat mij niks an, Knelis!"

"Meen j' dat?- Nou dan is 't ook goed. Moar probeert dan

387 Ook hier geen kerngezin. Zie inleiding.
388 Ziege = geit. Gesneden.
389 Zeunemelk, zuenemelk brij van gort en brood en karnemelk, anijsmelk met meel (Drente). Het eerste deel is vdw. van *zieden* 'koken'.
Oeze Volk II 182-183. Etymologiebank.nl
390 De maag niet gevuld. Onverzadigd. Te weinig eten op tafel.
391 Zwijgend tafelen was/is niet ongewoon.
392 Vader.

toch ees, hoeveul korrels pegast[393] ò j'[394] in een lepel bij vangen kunt." En nadat hij de heele schaal over den bodem heeft rondgejaagd:

"Doar hè 'k er jandorie vieve in eenmoal! Vief pegastekurrels, of zooas d' olde jeude zeg: ghuttekurrels.[395] – Heare boas, wat danst dat goed[396] veur je uut: zie bent je te vlugge af; ie hebt moar twee kurrelties in die lepelvol. – Toe Peter, goat nou ook ees an 't joagen."

En Pieter, terwijl hij sterk kleurt:

"'t Noaeten heuf bij mij zoo dik niet wezen."

En Dirkje op bitsen toon:

"Bij 'n ander hebt ze' er voak: niks noa,[397] Knelis!"

"Da's woar, Derkien. – En doar niks noa is, is ook niks veur, zee 't sniedertien lest, toe het van de menoazie[398] an 't opdreunen was, die de saldoaten van Garribaldi[399] moet had hebben. Maar ik zeg ook niet, dat 't noaeten mij niks weard is: met de erappels wordt 't en beste buukvulling."

Dirkje werpt haar lepel op tafel, terwijl ze bits antwoordt:

"Jan Otties[400] zal met jou over 't eten niet proat hebben: doar is hie te verstandig veur."

"Nee, Derkien! Met mij hef hie 't liever over die vrumde kearels, die in Spanje en Frankriek de boêl zoo an 't gesten[401] brengt: don Sjaarlos[402] en Kambord neumde hie lest, leuf ik, en dan had hie 't ook over de Paasja[403] van Turkije, die, noa Jan zee, hier alle pearde wil loaten opkoopen, umdat de groote leu

---

393 (Diever Dwingeloo), pegast (Halen, Beilen, Westerbork) - gerst van den bolster ontdaan, gort. Delpher.nl
394 Of je.
395 Gortekorrels.
396 Dat spul: hier de korrels.
397 Armoede.
398 Menage; huishouden. Persoonlijke bezittingen, kleding.
399 Giuseppe Garibaldi (Nice, 4 juli 1807 - Caprera, 2 juni 1882) was een Italiaanse generaal, politicus en nationalist die een grote rol speelde in de geschiedenis van Italië.Samen met Camillo Cavour, Victor Emanuel II van Italië en Giuseppe Mazzini wordt hij beschouwd als een van de Italiaanse 'vaders des vaderlands'.. Garibaldi speelde een centrale rol tijdens de Italiaanse eenwording. In de tijd van dit feuilleton vier jaar overleden.
400 De kleermaker, die vaak - rond etenstijd - komt.
401 De boel aan het gisten brengen; onrust zaaien.
402 Don Carlos, Spaanse vorst. Kambord; verbastering van?
403 Pasha; bestuurder.

doar gebrek an peardestaarten moet hebben, die z' in de nek droagt. – Moar ik wol van 't sniedertien ook alleen moar te kennen geven, dat het[404] 'n ding[405] zoo snedig zeggen kan. 'n Ander zul nooit op 't addee[406] – zooas Otties zegt – komen, dat er geen veureten is, as er gien noaeten op toafel komp."

"En woarum wol ie dan roggenbrij hebben, Knelis?" vraagt Frens schijnbaar kalm. "Dan kan het niet teld worden, wat er op toafel komp, boas."

En Frens zalvend:

"Wij eet um te leven, moar leeft niet um te eten," stund er in de etenschuttel van mien voader en ik zeg, dat dit woarheid is."

"En dat 't jonkvolk tegenwoordig 'n bult in de mond hef,[407] zeg ik: zie duurt alles zeggen en doen!" voegt Dirkje er aan toe, terwijl ze 't hoofd in den nek werpt. Maar Kornelis herneemt:

"Dat g'leuf ik doadelijk, Derkien en daarum mot 't geen moede[408] worden, dat de menschen op heur veertigste joar nog under 't jongevolk moet rekend worden. – Moar jong, met d' olden goat 't ook niet best: zoo 'n streek, as de jeude[409] uutvoerd hef, duurt de jongen[410] nog niet ees an."

David is een Jood

Marchien heft bij deze woorden 't hoofd op en zegt met tranen in de oogen: "Doavid[411] hef voader niet besteulen Knelis, g'leuft dat moar sekuuur. – Voader mot 't geld verleuren hebben, toe hie met oom Frens d' erfenis[412] hoalde: underweg is hie joa al ziek worden, zooas oom zulf getugen kan."

En Frens: "Nou, zoo goed as Marchien denkt elk niet over

404 Hij, de kleermaker.
405 Een voorval.
406 Idee.
407 Jeugd van tegenwoordig heeft veel praatjes.
408 Mode.
409 Stereotypering: Jodenstreek.
410 Mozes, de zoon van David.
411 Jood.
412 Eeuwigdurend conflict in bijna alle regionale romans. Geld in de hoofdrol. Hier een centrale gebeurtenis.

Doavid, moar daa's woar: Hendrik kun 't geld verleuren hebben, – altied, as Doavid hum zult niet verproat had over 't wegbrengen van 't geld deur Hendrik."

"Joa oom, ik denk geen kwoad van Doavid, zoolang 't niet sekuur bewezen is, dat hie 't doan hef; want toe hie gister nog tegen mij zee: "in mien hart is 't rustig Marchien en doar zal 't rustig blieven, zoolang ik Doavid ben", was 't an hum te heuren en te zien, dat hie 't niet kan doan hebben."

"Sekuur zal 't zeker nooit bewezen worden, Marchien, moar dat hie er schuld an hef, mag men veur woarheid annemen, want woarvan zul hie aans zien zoak zoo hebben kunnen uutbreiden? Dat dit deur zien zunigheid zal komen wezen, g'leuft niet een, en jong, al was hie vroeger zoo slecht niet: 'n mensch kan zoo licht in de verleiding komen en men mot wel in 't ooge hollen, dat Doavid 'n jeude is."

"Och oom... Een, die zoo – angedoan is – as Doavid – mot west hebben – , toe mien voader – begroaven weur – kan onmeugelijk....." Marchiens snikken belet haar den zin te voleindigen, waarop Frens de pet afneemt onder de woorden:

"Loa w' stilwezen",[413] – en waarna allen, daar de gortepap inmiddels tot den laatsten droppel is opgegeten, onder zeer verschillende gedachten den tijd laten voorb1jgaan, die voor danken, of, zooals het in den volksmond heet, voor stilwezen bestemd is.

Frens gluurt achter de pet, Kornelis bespiedt ongemerkt het zachte snikken van Marchien, Pieter toont door zijn geheele houding, dat bij hem stilwezen niet in letterlijken zin mag opgevat worden, terwijl Dirkje voortdurend iets mompelt, waarvan we niets verstaan dan deze woorden: "doadelijk e lip trekken en dat um die jeude."[414]

413 Discussie gesloten. Laten we bidden; danken.
414 Pruilen omdat iets lelijks over een Jood wordt gezegd. Kom nou!

Tyfus en de slimme Jood

Daar[415] Frens nogal lang bidt en dankt, umdat 'n mensch altied mear stof tot danken hef, as hie uutbrengen kan en hij hiervan dezen middag bijzonder overtuigd schijnt te zijn, willen we onderwijl met een paar woorden ophelderen, wat in 't gevoerde gesprek minder duidelijk is.

De slechte daad, waar van Kornelis David Malok beschuldigde, betreft het verdwijnen eener geërfde som van f 1200. Bokkelman en Dirkje konden voor eenige maanden bij den notaris te B. elk zulk een som ontvangen, als aandeel in de nalatenschap van een erfoom, en dus ook de vader van Marchien, Hendrik Buiting, die met een zuster van Frens en Dirkje is gehuwd geweest.

't Was een sombere tijd voor Hendrik Buiting, toen hij op een morgen met zijn zwager Bokkelman naar B. reed om de f 1200 in ontvangst te nemen: voor drie dagen was zijn vrouw begraven en hij maakte zich ook niet weinig ongerust over zijn eenig kind Marchien, die ziek te bed lag. Toen hij 's avonds tegen ongeveer elf uur terug kwam, lag Marchien in ijlende koortsen en werd het hem op eens duidelijk aan welke ziekte zijn vrouw was bezweken en waarom en waarom hij zich zelf zoo akelig gevoelde, alsof de dood hem door de leden voer: in zijn huis heerschte de typhus en de buren hadden reeds begrepen, dat de koortsen van de slimste groat waren, umdat Marchiens moeder 't al met de viefde dag oflegd had.[416]

Allen vermeden ook nu Hendriks woning en lieten Marchien geheel aan de hoede over van Buitings dienstmeid, die den dag van Hendriks afwezigheid in groote verlegenheid doorbracht, totdat er met donkeravond iemand kwam om, zoo noodig, te helpen. Het was David Malok, de vader van Mozes en wiens gezin het eenigste te M. was, dat den Israëlietischen

415 16 maart 1886.
416 Gestorven op de vijfde dag.

godsdienst beleed. Bij de thuiskomst van Buiting was David er nog en omdat de eerste zich zoo ziek gevoelde, is hij den geheelen nacht gebleven, – en toe de meid in sloap vallen is, mot hie gauw de f 1200 van d' erfenis inpalmd hebben. Van Buiting heeft men geen woord meer gehoord, 't welk blijk gaf, dat hij weer bij kennis was en drie dagen later stierf hij.

Men kan Malok wel niet bewijzen, dat hij de dief is, doch elk houdt hem er voor en Frens zegt het zich nooit te zullen vergeven, dat hij 's avonds niet den sleutel van Hendriks kabinet heeft meegenomen: Marchien is veur altied van 't geld of; want de jeude is slimmer as de slimste. Hie zeg moar altied, dat hie Hendrik zoo groag mug liên:[417] dat hie wel veur hum deur 't vuur had willen vliegen, umdat Hendrik hum, veur joaren in stilte an 'n pak zul hulpen hebben, toe hie nog zoo arm was en dat hie doardeur zoo 'n goeie zoak kregen hef. As men an Doavids schuld twiefelen kun – heeft Frens ook nog gezegd – mus men 't er veur hollen, dat Hendrik 't geld under weg van B. kwietworden was en dan mus 't dicht bij 't M.- er zand gebeurd wezen; want, wat ze doar zien hebt, begrip hie nog niet. Frens is niet bijgeloovig, maar anders ...

't Was krek of er 'n glunige kearel[418] over de weg steuf en loater, toe Hendrik tegen 't achterhek an lag te sloapen, hef hie dudelijk veuld, dat de planken opwupt weuren, die hie met uut B. neumen had en 'n entien achter uut de woage steuken.[419] Moar nou Doavid bij zien zwoager an huus west is, heuf 't verdwienen niet op zoo 'n wonderboarlijke wieze verkloard worden, veural nou hie zulf hum hef loaten ontvallen, dat Hendrik nog wat in de kast legd had, dat net rammelde as geld.

Na Buitings dood heeft men voor Marchien de roerende goederen zoo spoedig moogelijk verkocht, terwijl de achttienjarige wees dadelijk haar intrek heeft genomen bij haar oom Frens, die daardoor, volgens 't algemeen gevoelen, bijna een meidenloon uitwint.

417 Mag lijden; graag mag.
418 Gloeiende kerel; duivel.
419 De planken op de kar wipten een eindje omhoog.

II.

Geld tellen

Vier[420] maanden gaan we met stilzwijgen voorbij. Van al dien tijd toch is, met 't oog op ons verhaal, weinig meer te zeggen, dan dat een zeer groeizame zomer een prachtig voorjaar heeft vervangen en dus de boeren alle reden hebben tot tevredenheid. Ook Frens beleeft een besten tijd. Hij kan in rijksdaalders omwoelen, alsof ze voor 't opscheppen bij den weg hebben gelegen. Mochten er van onze lezers hieraan twijfelen, dan noodigen we hen uit met ons een kijkje te nemen op het kelderkamertje van Frens, waar deze zich op 't oogenblik geheel alleen bevindt met een groote lade uit de ouderwetsche linnenkast voor zich. Daar hier geen tafel is, heeft Frens de lade op den eenigen hier aanwezigen stoel staan, die bijna zonder mat[421] is; Frens ligt op de knieën naast de lade.[422]

't Is Zondagmiddag en alle overige huisgenooten zijn afwezig. Dirkje heeft wel twee uur noodig om eerst te zien of 't vlas al bloeit en daarna te hooren, of Jan Otties in den loop der week ook een dag kan komen naaien, umdat Frens er toch ten loatste toe komen is 'n nije bevertiensche broek[423] te koopen; Marchien is uit de kerk te W. gebleven, Kornelis ligt in 't hooi te slapen en Pieter is voor een kwartier de deur uitgegaan om een kameraad te bezoeken. Om niet overvallen te kunnen worden heeft Frens de buiten- en middeldeur eerst gegrendeld. En thans? – Ha, daar liggen ze voor hem: heele hoopen blinkende

420 NPDAC 17 maart 1886.
421 Kapotte biezen zitting. Zuinigheid.
422 Geld als god.
423 Bea'verteen [Eng.]. Zwart- of wit-katoenen stof, die veel van *satin-de-laine* heeft en door de boerenstand vooral, schippers, bakkers, enzovoort. wordt gedragen, Bevertien. Delpher.nl

rijksdaalders, die uit de naast hem liggende vuile geldzakken, oude kousen en dichtgenaaide borstroksmouwen[424] zijn te voorschijn gekomen. Ziet, hoe zijn oog flikkert, nu hij met de knokkelige vingers een stapel opneemt om ze te tellen.

"Zu 'k doar honderd gulden in de vuust hebben? – Hè, wat bent het toch mooie dingen. – Doar stoat Willem twee[425] op, hier Willem dree. Dat is nog hoast 'n nije![426] – Hè, wat 'n mooie! Vieftig, zestig! – stil, heur ik doar wat?"

Frens luistert met ingehouden adem. En na een paar minuten:

"Nee, er is niks! – zeuventig, tachtig!"

En na nogmaals eenigszins gejaagd geluisterd te hebben: "Nee, de kat krup stellig achter 't stroo op de zolder. – Negentig! Dat is honderd gulden an dat stoapeltien. Zestig zukke stoapelties moet er wezen – en dan hè 'k die buulvol[427] ook nog! -" Frens zet de rijksdaalders aan stapels van honderd gulden, totdat al het geld door zijn vingers is gegleden, behalve de inhoud van een zwaren buidel, welke in een hoek der lade staat en onaangeroerd blijft.

"Loa 'k nou ees tellen." En na de stapeltjes een voor een geteld te hebben:

"Wat zie 'k? – Honderd gulden mear a 'k wus! – Wacht, nog eenmoal!"-

De stoapeltjes worden nogmaals onder de grootste opgewondenheid geteld. "Nee, 't is mis! – Moar zesduzend gulden. – Duvels, dat dat nou mis is – zesduzend en . . .. "

"Waor is 't geld van Hendrik?" klinkt het op eens met een holle, diepe stem boven hem.

Frens blijft als genageld liggen, bevende als een riet, terwijl zijn taankleurig gelaat door een loodkleurig vaal wordt overtogen. Langer dan twee minuten blijft hij in die houding. Doch hij hoort verder niets. "Zul 't – verbeelding west hebben? – Moar 't was toch dudelijk – 'n stem." En toch, alles blijft stil. –

424 Borstrok. (Onder)hemd met lange mouwen.
425 Koning Willem II en III.
426 Koning Willem III, zoon van Willem II en Koning der Nederlanden van 1849 tot zijn dood in 1890. Vader van koningin Wilhelmina.
427 Buul, buil, buidel, zak.

Het moet verbeelding zijn geweest. – "Joa, het kun verbeelding wezen, umdat . . .. . . Moar ik heurde 't toch, meen ik, sekuur: 't was krek of 't uut 'n graf kwam."

Frens blijft nog angstig luisteren, doch nu het doodstil op zolder blijft, komt hij ten laatste tot de overtuiging, dat hij toch door zijn gehoor misleid is geworden en herkrijgt eindelijk den moed om op te staan en de lade in de kast te brengen. Het geld wordt er eerst los in geworpen, terwijl de kousen en geldbuidels er overeen zijn gelegd. "Joa 't is verbeelding west. – He, wat ben 'k schrikt! 't Zit mij in de beenen, ò' 'k er lood in heb. – Moar 't was kinderachtig zoo te schrikken: doar wet joa geen mensch … "

Het dichtspringen van 't dubbele slot der kast, waarin 't geld geborgen is, verhindert ons den zin verder te verstaan. Na den sleutel der kast geborgen te hebben in een expres daarvoor vervaardigd binnenzakje van zijn borstrok, – waaruut hie in der eeuwigheid niet verleuren kan worden, umdat hie ook nog an 'n sterk touw in 't knoopsgat vast zit, – gaat Frens naar de schuur, onder den schijn, alsof hij er iets zoekt, maar werkelijk met het voornemen om te zien, of Kornelis wel op 't hooi ligt: Knelis kun ees lusterd en hum verschrikt hebben willen moaken; want die gluperd duurt alles woagen.

Maar neen, Kornelis slaapt vast; want nu Frens hem vraagt, of 't hooi ook sterk broeit, krijgt hij niet eens antwoord!. Of zou hij niet op 't hooi zijn?

"Knelis!"

Geen antwoord. – En Frens met verdubbelde stem:

"Knelis!"

"En – ja – a! – Wat is 't boas?"

"Ik vreug, of 't heui ook slim breuit? – Sloap ie al?"

"Wat vreug ie, boas?"

"Of 't heui ook hard breuit? – 't Is krek, of 't branderig ruukt!"

"Nee, 't is niks heet. – Hè, wat wa 'k vast in de sloap."

"Nou, sloap dan moar deur!"

Frens is nu volkomen gerust gesteld. Hij gaat weer binnen, ontsluit nogmaals de kast en bergt het geld in de kousen en

geldbuidels, waarin het geweest is. Pas is hij hiermee klaar, nu Kornelis door de deeldeur[428] binnenkomt. Kornelis zegt, dat hij den slaap niet weer vatten kan, umdat de wurmpies in 't heui te veul ploagt. De beide mannen nemen elk voor een venster plaats. En nadat Kornelis eenige oogenblikken van ter zijde Bokkelman bespied heeft:

"Ben j' schrikt boas, umda j' meenden, dat 't heui zoo branderig reuk?"

"'n Beetien al. – Hoe meen j' dat zoo?"

"Ie kiekt er zoo ontzettend verbauwereerd uut; a' j' languut lagen, zu 'k je veur dood kunnen hollen, zoo miseroabel wit kiek ie toe."

"'t Zul ook wat wezen, as 't heui in de brand breuide! – Joa, Knelis! 'k ben hard schrikt."

"Woar is Peter boas?"

"Die is veur 'n halfuur uutgoan."

"En veur 'n oogenblikkien kwam hie nog van de balken of."

Frens schrikt weer hevig en antwoordt gejaagd:

"'k Heb hum zulf t westende[429] zien uutgoan."

"Dan hè j' miskeken; want zooeven ging hie de baander uut."

"En kwam hie van de balken of, zeg ie?"

"Joa! – Hie hef stellig hoendereier zucht.[430] Boven 't opkoamertien mot 'n nij nust wezen."

Frens ziet Kornelis met een doordringenden blik aan; doch poogt te vergeefs zijn zenuwachtigheid te verbergen. En terwijl hij een onverklaarbaren lach uitstoot:

"Peter is op de balken niet west, da 's onmeuglijk. – Ie bent het zulf wes,[431] hea?"

"Ik sleup joa! – Moar wee j' wel, dat Peter nog ees oom tegen je zeggen wil?"[432]

"Nee! – Moar wat wo j' op de balken doen?"

"'k Ben er niet west. – Hè j' nog niet merkt, dat Peter en Marchien 'n oogien op mekoar hebt?"

---

428 Deur naar de deel, werkruimte in de boerderij.
429 Richting het westen.
430 Gezocht.
431 Jij bent het zelf geweest.
432 Dat Peter met nicht Marchien wil trouwen.

"'k Weet niet wa 'j op de balken wollen, Knelis!"

"Zul 't je anstoan, as Peter Marchien kreeg?"

"Ie zult mij zeggen, wat bedoeling ò' j' hadden um op de balken te goan?"

"'k Mag umvallen, a 'k wieder as 't heui west ben. Peter is er west; moar stellig veur ie hum hebt zien uutgoan; want ik had nog niet sloapen."

"Zoooo! – En ie zeen joa[433] van zooeven."

"'k Heb ook joa woar[434] even sloapen."

Op zolder

Met[435] het onschuldigste gezicht van de wereld vervolgt Kornelis:

"Ik begriep niet, boas, woarum o' j' zoo groag weten wollen ò' 'k op de zolder west ben."

"De planken boven 't opkoamertien wordt heel min,[436] he 'k lest zien en nou wo' 'k je woarschouwen, da j' doar ligt deurvallen kunt; moar nou za 'k 't an Peter zeggen."

"Ma j' Peter groag liên,[437] boas?

Frens heeft zijn kalmte grootendeels terug gekregen en antwoordt eenigszins bits:

"Men zul hoast zeggen, da j' rekenschap van mij vroagt."

"Nee, dat niet; moar 'k wol 't groag weten."

"Peter is 'n beste knecht, Knelis!"

"Umdat alles hum goed[438] is, hea?"

"En jou ma 'k ook goed liên, Knelis!"

"Dat zal wel. – Moar een van oes beide mot hier weg."

"Wat bedoel ie doar met, jong?"'

"Wij hebt beide 't vezier op Marchien."

---

433 En je zei immers.
434 Echt waar, waarlijk.
435 NPDAC18 maart 1886. Afl. 5
436 Heel slecht.
437 Kun je goed met Peter opschieten?
438 Onverschillig.

Frens lacht om deze gulle bekentenis.

"Woar lach ie um, boas?"

"'k Dacht, dat 't zoo roar zul wezen, as Marchien nou jou beide ook ees te geliek in 't vezier had."

"Ie moet mij de gek niet ansteken, boas, en um de duvel niet zoo smelig[439] lachen!"

Frens grinnikt het uit van lachen, terwijl hij er op volgen laat:

Jonje, jonge, jonge! Ben ie bang veur Peter uut 't armhuus? – A 'k mij met de vrijerij van de boden inloaten wol, zu 'k mij er nog kepot um lachen."

"Lacht dan nou moar niet mear, boas; je vel is butendien al zoo strak spannen: doar kun ees 'n barst in komen, jong! – Moar ò' j' schik of geen schik hebt, Peter mot weg!"

"Da j' 't niet groot op mekoar hebt, hè 'k al 'n poos weten en dat het van jou kant um Marchien zul wezen, dacht ik al lang; moar er een um wegsturen, doe 'k niet – en teminste Peter niet!"

"En mij du j' niet wegsturen,[440] boas, al ma j' mij ook veur je oogen niet zien!"

"'k Wol je beide wel hollen, moar zul toch wat beter over je te vree wezen, Knelis, a j' wat minder in de mond hadden. – Moar wat veur ie eigenlijk in je schild jong? – Kan 'k je misschien niet wegsturen, je wegjoagen kan mij geen mensch beletten."

"'k Heb je al zegd, da 'k met Marchien wil trouwen; moar weet heel goed, dat ie je dubbel kepot zullen 1achen, a j' zien muggen, dat ik gieseld[441] weur – en doar he 'k al 'n poosien schik in had."

"Dan moe j' er schik in hollen, jong! – Ik zal er niet verkollen van worden."[442]

"Verkollen niet, moar ziek wel!"

"Wat meen j' toch met dat geroatel?"[443]

"Ik meen niks, boas! moar weet vast, da j' zooeven stief

439 Smalend.
440 Durf je niet weg te sturen. Knelis kent een geheim van Frens.
441 Gegijzeld.
442 Verkouden van worden. Doet me niks.
443 Geklets.

van schrik weuren, toe j' op 't koamertien in de rieksdoalders reurden en ik je achter 't stroodeur 'n glieve in de beun[444] vreug, woar 't geld van Marchiens voader bleven is."[445]

Frens wordt weer lijkkleurig. Hij wil zich niettemin verantwoorden, doch de komst van Dirkje verhindert dit.

Mijnheer de Redacteur!

De Drenthsche Novellen,
Ik hoor dit zoo vaak,
Die soms in dit blad staan,
Vallen wel in den smaak.

De huusholling van Bokkelman,
Van de hand des heeren Pol,
Valt sympathie ten deel,
Althans ik leest 't met lol.

Ik schrijf dit, opdat het
Een spoorslag mag wezen
Voor hen, die ons zulke
Verhalen doen lezen.

ANNEN, den 20 Maart. Ra.

444 Losse plankenvloer. Een kier tussen zolder en kamer.
445 Knelis weet dat Frens de erfenis achterover heeft gedrukt.

Aflevering 6

III.

NPDAC van vrijdag 19 maart ontbreekt in het Drents Archief.

Knecht Knelis (Kornelis) maakt een afspraak met zijn baas Frens. Knelis wil zwijggeld. Voor f 1000 of f 2000 zal hij niet vertelllen dat Frens Bokkelman de erfenis van Marchien heeft ingepikt.

Gemeen plan van Frens

Doch[446] we verlaten vooreerst Otties[447] en Dirkje en volgen Frens, die op den wagen stapt om nogmaals een voer hooi te halen. Hard rijden kan hij niet; want zijn paarden zijn zeer mager, volgens Pieter – umdat de boas het zoad veur 't eene peard wegkrig[448] um er 't ander met te voren. Hij heeft dan ook twintig minuten noodig om den afstand van een kwartier af te leggen.

Ouderweg is hij in diepe gedachten verzonken. Zijn oog is gefronst en flikkert tusschen beide, als toen we hem in de rijksdaalders zagen woelen. Zijn lippen zijn samengeknepen, behalve wanneer zenuwachtige trekkingen ze in beweging brengen of hij onsamenhangende woorden prevelt. Ha! nu begint hij meer geregeld hardop te denken. Wat hij daar zegt, is verstaanbaar. "Duzend gulden, as hie Marchien krig – twee duzend, as hie heur niet krig. – Dan zal hie zwiegen, – zwiegen, tot hie in 't graf is. – Dat zee hie met zien valsche tronie, toe hie 't mij dudelijk moakte, woarum hie as knecht hier kwam. – Moar hie krig ze nooit, – tweeduzend teminste niet, al zu 'k ook ...! – Moar, as Marchien hum hebben wol... – Joa, Peter zal weg, murgen an de dag en as 't woar is, dat Marchien ook 'n oogien op Knelis hef..." En na de paarden een nijdigen klap met het leidsel gegeven te hebben: "Moar hie kan mij niet bewiezen à 'k zeg, dat hie alles opdacht hef um achter Marchien te komen.[449] – Moar wacht! à 'k[450] Peter ees onearlijk moakte! – Van hum wordt licht 'n slechte streek leufd en as hie

446 NPDAC maandag 20 maart 1886. Afl. 7.
447 Kleermaker.
448 Wegneemt.
449 Heeft verzonnen om met Marchien te kunnen trouwen.
450 Als ik.

steulen hef, wil Marchien hum nooit hebben, al mag ze hum nog zoo groag liên. Of aans .... . Moar nee, zoo is 't beste."

Hier zwijgt Frens. Aan zijn oog is te zien, dat hij over zijn plannen zeer tevreden is. Hij spoort nogmaals de paarden met kracht aan en rijdt in een zoogenoemd sukkeldrafje het hooiland in. Onze lezers begrijpen natuurlijk wat hem zoo bezighoudt. Om hen volkomen op de hoogte te brengen, meenen we hier de volgende opheldering te moeten bijvoegen.

Op den avond, toen Frens en Buiting de erfenis hadden opgehaald, was Kornelis naar den veearts geweest en kwam juist bij bet zand van M. langs een binnenpad op den weg, toen het rijtuig van Bokkelman in aantocht was. Kornelis zegt, dat hij toen onopgemerkt achter op de planken is meegereden en werpt Frens voor de voeten, dat Buiting hem het geld in bewaring heeft gegeven, – umdat het Hendrik, – naar Kornelis duidelijk verstaan zou hebben – op 't harte leê,[451] krek of er dit of dat gebeuren mus. Welke eischen Kornelis gesteld heeft, konden we Frens zooeven afluisteren en daar er in 't hooiland geen bijzonders voorvalt, zullen we den tijd tot donkeravond vooruit loopen.

Vrijerij

Jan Otties is voor een groot kwartier weggegaan en Frens en Kornelis hebben z1ch reeds te bed begeven. Pieter komt van buiten en vraagt onder een glimlach aan Dirkje en Marchien, wat 't sniedertien nog um 't huus dut te drillen.[452] Dirkje stoot daarop Marchien aan den arm en zegt half fluisterend:

"Klee je moar gauw uut Marchien! Otties wacht op mij."[453]

En Marchien glimlachend:

"Goed, meui. 'k Ben doadelijk op bed."[454]

---

451 Bezwoer, op het hart gelegd.
452 Rond het huis drentelt.
453 Ga maar snel naar bed Marchien. – De kleermaker wil met mij (Dirkje) vrijen.
454 In de bedstee.

Weinige minuten later zijn Pieter en Marchien van de vloer en staat Dirkje in de deur, na eerst volgens Drenthsch gebruikt ten plattenlande de lamp te hebben uitgedaan en beduidt Jan door allerlei teekens, dat ze hem binnen verwacht.

Otties meent natuurlijk, dat hij Marchien voor heeft en is overgelukkig, dat hie nou dudelijk bliek hef, dat ze groag wil. 't Heeft D1rkje wel een weinig verwunderd, dat Jan bij 't binnenkomen "g noavund[455] Marchien" gezegd heeft; – moar in zoo 'n tied kan elk hum licht verspreken, en jong, misschien is Jan nog wel bang west, dat hie blauw kreeg.[456] Nu het tweetal in de pikdonkere woonkamer, bij de boeren "keuken" genoemd, heeft plaats genomen, blijkt al dadelijk, dat beiden het zeer naar den zin hebben. Otties praat verbazend druk over de werkzaamheden van den dag en Dirkje beantwoordt alles met een giegelend hi hi hi!

Jan weet niet, wat hij er van denken moet.

Zoo heeft hij Marchien nog nimmer hooren lachen, – moar zie is stellig van bliedschup zoo roar. Hij zal haar ook nog maar eens toonen, dat hij haar – o zoo ontzettend groag mag liên – en na haar innig gekust te hebben:

"Moe j' niet voak um je meuigien[457] lachen?"

"Hi, hi, hi, hi!"

"Nou, ze heet Derkien; moar 't is ook 'n Derkien![458] – Ze vreug van doag, of de Pruus ook 'n boer is."[459]

"Wie mee j' Jan?"[460]

"Je meui Derkien, Marchien!"

Thans komt Dirkje tot de ontdekking dat Otties bij Marchien waant te zijn en springt haastig van den stoel op, onder de woorden:

"Jou prugel[461] Jan! – Wat verbeel ie jou!"

Jan merkt nu eveneens hoe schromelijk hij zich vergist heeft

455 Goeden avond.
456 Blauwtje zou lopen. Afwijzing.
457 Je tante Dirkje.
458 Dierkien? Domme geit?
459 Pruus is Pruis, Duitser.
460 Wie meen je Jan? Wie bedoel je?
461 Opdondertje.

en vliegt naar de deur. Hij kan in den donker den grendel er niet voor weg krijgen en gelast Dirkje de deur te openen; doch in 't volgende oogenblik heeft hij de deur geopend en vliegt naar buiten, zijn elstok[462] en persplank achterlatende.

IV.

Pieter van diefstal beschuldigd

Den[463] volgenden morgen schijnt Pieter kalm te zijn en toch woelt het hem vreeselijk door hoofd en hart. 't Is tien uur in den morgen. Zooeven zijn de rijks- en gemeenteveldwachters de woning van Bokkelman binnen getreden, teneinde te onderzoeken of de f 100, die Frens in den verloopen nacht uit zijn kist moest gestolen zijn, werkelijk, – zooals hij hedenmorgen bij de aangifte als zijn meening heeft te kennen gegeven – bij een zijner dienstboden te vinden zal zijn.

Alle huisgenooten zijn bijeen. Pieter is niet angstig. Hij weet, dat hij zelfs de begeerte nooit heeft gevoeld om zich iets van een ander toe te eigenen. Maar daardoor pijnigt het hem dan ook te meer, dat hij het eerst genoemd wordt om zijn kist voor de mannen der wet te openen. Hij blijft evenwel zoo bedaard mogelijk. Van kind af was hij immers maar Peter uut 't armhuus. Als kind reeds werd hij er duizenden malen aan herinnerd, dat zijn afkomst, naar 't oordeel der wereld, een smet op zijn voorhoofd had gestempeld, die er nooit kon verdwijnen, – als kind reeds, zelfs onder de vroolijkste spelen, zoodra hij maar een oogenblik vergat, dat ook hij neigingen en hartstochten, of kinderlijk gevoel van rechtvaardigheid bezat. En och! was hij maar altijd kind gebleven! De geslagen wonden in de kinderjaren waren wel menigvuldig en pijnlijk,

462 De ellestok van de kleermaker. En de strijkpank.
463 NPDAC 23 maart 1886. Afl. 8.

maar ze genazen spoedig, soms bijna. even snel als ze werden toegebracht, – Vooral wanneer een enkele der speelgenooten voor hem in 't strijdperk trad, als een woord van diepe verachting hem een traan in 't oog had geperst. Ja, dan drongen er zonnestralen in zijn hart door, die er de ijzigste koude konden verdrijven. Maar die stralen! – sedert hij jongeling is geworden, breken ze zoo zelden door en als hij ze nog een enkele maal voelt, missen ze toch de vroegere uitwerking.

Spoedig zullen ze gewis nimmer meer verwarmen. Immers het vuur der liefde is in hem met kracht ontstoken en het voorwerp zijner liefde? – Och, was het maar even weinig geteld als hij, maar even arm in aanspraak op een eervolle afkomst en maar even sober gerechtigd tot de uitspraak: Ik bemin. Maar zijn genegenheid geldt Marchien Buiting. – Marchien, die bij de jeugd van M. zoo hoog staat aangeschreven; – umdat het zoo 'n mooi wicht is, met zoo 'n zachte inburst en zoo 'n medeliedig hart.[464] Doch volgen we de gerechtsdienaren, nu deze met Pieter en Frens het knechtenkamertje binnen gaan, waarin Pieters kist staat.

"Hoal moar uut!" zegt Pieter met eenigszins onvaste stem, nadat hij de kist heeft geopend. De kleederen worden nu door de veldwachters één voor één op een stoel gelegd.

"Lus in de kist ligt 't niet, Bokkelman," zegt de gemeenteveldwachter met een glimlach, waarop Frens lijzig laat volgen:

"As 't hier niet is, moe w' bij Knelis kieken, moar eerst goed toezien: 't is moar 'n pampiertien en dat kan ook wel in de kleeren zitten."

Daarop worden ook de kleederen nauwkeurig onderzocht, doch ook daaruit komt niets te voorschijn. Behalve een borstrok zijn alle kledingstukken in handen geweest.

"Doar zit geen buus in," zegt Pieter, nu een der gerechtsdienaren hem opneemt.

"'t Kun achter de voring[465] zitten," wordt er schertsend geantwoord, terwijl de spreker op een opening in de voring wijst. In 't volgende oogenblik steekt hij de hand in de opening

464 Typering van ideale vrouw.
465 Voering.

en – haalt er een bankbiljet van honderd gulden uit. Pieter is bijna wezenloos en kan geen woord uitbrengen. Frens staat hoofdschuddend het tooneel aan te zien.

"Jonge, jonge, jonge! Wie zul dit dacht hebben," zegt hij op een toon, alsof hij die getroffen is. En de rijksveldwachter op norschen toon: "Pieter, je bent onze arrestant! – In naam der wet nemen wij je gevangen."

"Jonge, jonge, jonge! – Dat kun 'k: dan toch nooit dacht hebben! – Zoo 'n dief an."

Pieter schijnt door deze woorden van Frens zijn spraak te herkrijgen en zegt hortend en stootend:

"Gleuf – ie dan-boas – da 'k steulen heb?

"Jonge, jonge, jonge!"

"Vooruit Pieter! – Dadelijk meê naar den burgemeester!"

"'k Wil eerst – weten wie 't mij – lapt dà 'k ....

"Vooruit! – je verlegenheid bewijst genoeg."

"Jonge, jonge, jonge! – "De zunde van voader en moeder zult de noakomelingen nog in 't tweede en derde geslacht bezuken," zeg de schrift."[466]

En Pieter met zwoegende borst: "Ik zal gewillig met goan; mien onschuld zal wel an 't licht komen."

Het viertal gaat naar 't woonvertrek, waar men van de ontdekking blijkbaar reeds op de hoogte is. Pieters oog dwaalt langzaam rond. Op aller gezicht leest hij, dat men hem voor schuldig houdt. Hij wordt nog meer verbijsterd, nu Marchien hem zoo strak aanziet. Ook zij gelooft dus, dat hij een dief is geworden? – Joa, zie gleuft het en zie mot het wel g'leuven, umda 'k moar Peter uut 't armhuus ben. – Na deze onuitgesproken gedachte volgt Pieter de gerechtsdienaren, zonder te bemerken, dat Marchien hem doodsbleek naziet en er uit de oogen van Kornelis een onverklaarbaren angst spreekt.

---

466 "U zult zich daarvoor niet neerbuigen, en die niet dienen, want Ik, de HEERE, uw God, ben een na-ijverig God, Die de misdaad van de vaderen vergeldt aan de kinderen, aan het derde en vierde geslacht van hen die Mij haten, maar Die barmhartigheid doet aan duizenden van hen die Mij liefhebben en Mijn geboden in acht nemen" (Exod. 20:5-6). Ook in: Job 21: 21 en wellicht nog vaker.

V.

Een ongeval

Bijna[467] acht maanden zijn er sedert verloopen. 't Doet Frens zear in zien harte, dat Peter uut 't armhuus tot anderhalf jaar[468] gevangenisstraf veroordeeld is geworden: 'n half joar was genog west, moar jong,[469] zien halsstarrig ontkennen moakte de rechter mear as kwoad, nou het dudelijker as dudelijk was, dat Peter de diefstal met leep overleg bemantelen wol.

In dien geest redeneert Frens en vele M.ers zeggen hetzelfde, als er nog eens over Pieter wordt gesproken. Niemand had zooveel slechtheid van hem verwacht; – moar jong, hie was uut 't armhuus en zien voader zal ook wel gien beste west hebben, want aans was hie niet in 't armhuus komen. – Doch er wordt maar zelden meer over Pieter gesproken en evenmin over het bijna ongelooflijke feit, dat Frens den sleutel in een kist kon vergeten, waarin hij geld geborgen had.

Meer nog hoort men over Marchien Buiting. Denzelfden dag, dat Pieter door de veldwachters werd opgehaald, is zij uit den dienst van haar oom gegaan en heeft ze zich naar een tante van haar vader begeven, die in de gemeente R. woont en bij wie ze thans nog is. Volgens sommigen is ze weg gegaan, – umdat Knelis umgang met heur hebben wol; terwijl anderen

467 NPDAC 24 maart 1886 Afl. 9.
468 Voor diefstal van f 100 is dat een hoge straf. De doodstraf was in 1870 afgeschaft in Nederland (Op oorlogsrecht na). De afschaffing van de doodstraf in Nederland. Op 31 oktober 1860 werd in Maastricht Johannes Nathan terechtgesteld door ophanging. Hij was de laatste in Nederland die onder het gewone strafrecht de doodstraf had gekregen. Nathan was een 27-jarige handelaar en steenbakker die schuldig was bevonden aan moord op zijn schoonmoeder.
469 Stopwoord.

vast gelooven, dat ze een oogje op Pieter heeft gehad en zich daarover te veel schaamt om in de gemeente W. te blijven wonen. Doch het rechte wordt men er niet van gewaar, dewijl Frens en Kornelis nimmer een woord over haar loslaten en zij zelve nog geen voet weer in de gemeente W. heeft gehad.

Met Kornelis meent men, dat het er niet te best uitziet. Al sedert geruimen tijd lijkt hij ziekelijk. Men gelooft dat hij teringachtig[470] is – en 't kun wel ees wezen, dat hie de koekoek niet wear in 't land ziet.[471]

David Malok ligt nog steeds onder verdenking van Buitings erfenis verdonkermaand te hebben en lijdt daaronder niet weinig, zoowel stoffelijk als in zijn hart. Door die beschuldiging zijn hem vele der beste klanten in de gemeente W. ontvallen en tengevolge daarvan moet hij nu wel eenmaal 's weeks in de naburige gemeente R. gaan venten. Met een zwaar pak op den rug zien we hem ginds onderweg tusschen W. en zijn woonplaats, terwijl hij van zulk een tocht tegen den avond huiswaarts keert. Het zweet parelt hem op 't voorhoofd, hoewel het nog midden in Maart is. Snel vordert hij dan ook niet.

Met komende Mei bereikt hij reeds zijn zes en zeventigste levensjaar en hij heeft den ganschen dag het zware pak manufacturen moeten dragen. Hij moet het zich daarom wel laten welgevallen dat Frens Bokkelman, die ook juist van W. komt, hem inhaalt. Frens is met paard en wagen en heeft W. eenige minuten na Malok verlaten. Hij rijdt hem voorbij zonder te spreken, 't geen niet te verwonderen is, als men weet, dat David hem onder vier oogen rondweg heeft toegevoegd, dat hij hem houdt voor den dief van Buitings geld.

Bokkelman heeft een vrachtje steenen gehaald om daarmee de opening dicht te laten metselen, die boven de voordeur in den ouden muur is gevallen. Kornelis zou naar W. geweest zijn, maar met den middag is hij naar bed gegaan; umdat zien beenen hum hoast niet langer droagen wilt. Voor eenigszins moeielijk werk is hij sedert lang al niet meer geschikt. Frens gelooft stellig, dat hij over Marchien mijmert; want sedert deze

470 Tbc. Tuberculose.
471 In de loop van april komt de koekoek uit Afrika.

weggegaan is, schijnt alle levenslust bij hem langzamerhand verdwenen te zijn. En wat het zonderlingste is: hij heeft nog nimmer weer geëischt tweeduizend gulden te willen hebben, als Marchien zijn vrouw niet wordt.[472] Frens geraakt over dit alles in diepe gedachten verzonken en merkt daardoor niet, dat hij op de plaats gekomen is waar het spoor, wegens een gat in den weg, uitwijkt. De paarden volgen den teugel en eer hij 't bemerkt, zakt een der voorraderen over den kant. De paarden blijven plotseling staan. Frens zet den rug onder den wagen om dezen op te heffen, maar besterft het bijna van schrik, nu hij ontdekt, dat de oude as van 't voorrad is gebroken en onder 't werken ook het achterrad neervalt.

"Hou pearde!" roept hij in doodsangst, nu het gewicht van den wagen hem bijna ineen doet krimpen. – "Hou pearde! – O, heare, help! – Doavid, help! – O God, ik roak er under! – Help, help!" –

David, die een honderd schreden achter hem is, nadert zoo snel mogelijk.

"O, Doavid! de woagen valt op mij!" kermt Frens, nu Malok hem genaderd is; "Help, help! – Ik goa dood!"

David spreekt geen woord, maar laat zijn pak bij zich neêrglijden, zonder zelfs te merken, dat het in de sloot terecht komt, die langs den weg loopt.

"Doavid, o help! – Ik kan 't niet langer dragen!"

"Nah, hoe krie 'k je erunder weg, kearel?"

"Zet even de rugge er under!"

"Nah, dan poets jij de plaat! – 'k Zal 't met de stok pezien, ò'k[473] de wagen optillen kan."

David gebruikt zijn dikken stok als hefboom en na de grootste inspanning gelukt het hem den wagen een paar duim op te heffen.

"Loop er dan toch under weg, schurftachtige rakker! – Ik kan niet hooger."

Frens doet een ruk en geraakt onder den wagen weg, die in

472 Dat was de afspraak. Kornelis zou zwijggeld krijgen. Nu wordt hij ziek van die belofte.
473 Bezien, bekijken of ik... De Jood praat kromtaal.

‘t volgende oogenblik den stok van Malok door midden breekt en tegen den grond slaat. En David, die inmiddels gezien heeft, dat zijn pak in de sloot is gevallen:

“Zie zoo! – Zeg nou an de menschen, dat de dief van Buitings gheld je ‘t leven red hef – en dat hie veur zoo ‘n druppien[474] zien pak in de sloot mus loaten vallen!”

“Doar he j’ ‘n halve gulden veur je meuite, Doavid! ‘t Is joa meest moar piloo,[475] dat op ‘t pak zit.” David houdt zich, alsof hij de aanbieding niet merkt en haalt het pak, dat onder zeer nat is geworden, weer op den wal.

“‘k Beud je ‘n halve gulden an, Doavid!”

“Nah, wie zeg dan, dat dat niet mag?”[476]

“‘k Ben zoo bliede, Doavid, da j’ mij hulpen hebt.”

“En ik pen pliede, da j’ mij ‘n halve gulden anpiedt, Frens!”

“Doar hè j’ hum dan!”

“Nee jong! zoo meen ik: het niet! – vermaakt hum an mij in je testament: dan zal ik er ‘n zalvien veur koopen, dat z’ over je kunt strieken, a j’ dood pent, Frens; want anders plief ie as perkement in de kist liggen. – Thag Frens!” En zonder meer te spreken werkt Malok het pak op den rug en vervolgt zijn weg, terwijl Frens, inwendig verheugd dat de halve gulden in zijn bezit blijft, spoedig met de losse paarden achterna komt.

Kornelis met een steen op het hart

Bij[477] zijn thuiskomst deelt Dirkje hem meê dat Kornelis zich veel slechter gevoelt en het voornemen heeft morgen naar zijn zuster te verhuizen, die te D. woont. Kornelis kan in ‘t knechtenkamertje, waar hij te bed ligt, bijna elk woord verstaan, nu Frens zijn ongeval aan Dirkje vertelt en er aan toevoegt, dat d’ olde jeude toch niet gemeen genog was um

474 Druppeltje, kleinigheid.
475 Pillow; soort stoffenkleding.
476 Aanbieden staat je vrij. Ik hoef het niet te nemen.
477 NPDAC donderdag 25 maart. Afl. 10.

hum te loaten umkomen."

Kornelis is zeer onrustig. Wel honderdmaal heeft hij heden namiddag het hoofd van d' eene zijde van 't kussen naar d' andere verlegd alsof hem een voortdurende angst foltert. Met zachte stem roept bij, of Frens even bij hem komt en even later zit deze voor zijn bed.

"Meen j', dat 't minder wordt, Knelis?"

"Joa, boas! – O, 'k heb de heele middag zoo 'n hartklopping."

"Jong, ie meugt geen moed geven! De Meart is gauw uut en dan knapt het mooie wear je wel op."

"As de Meart uut is, lig ik op 't kerkhof, boas."

"Gekheid, jong! – En ie moet volstrekt niet anpassen da j' murgen weggoat zoo a j' tegen Derkien zegt hebt, da j' plan hebt. Al kun j' in 'n halfjaar nog niks doen, dan wi 'k je nog bij geen ander hebben: doar ma 'k je te best veur liên."

Kornelis schijnt deze woorden naar hun waarde te schatten, want hij antwoordt:

"Morgen moe 'k weg, – a j' mij teminste met de woagen wegbrengen wilt, want loopen kan 'k zoo wied niet mear."

"Ik begriep niet, hoe j' in eenen zoo 'n bult minder meent te wezen. – Ie moakt je veul te bang."

"Nee, 't is geen bangmoaken, boas!"

"'k Heb al 'n poosien veuld, dat 't mislop met mij; moar noamiddag is 't er meuglijk wel wat minder deur, umdat ..."

Kornelis zwijgt eenige oogenblikken, waarna Frens, die iets onaangenaams schijnt te verwachten, het verleuren gesprek poogt af te breken door te zeggen, dat hij noodig de paarden moet voeren.

En Kornelis weer:

"Och, boas! ie mussen de deur van 't koamertien is goed dicht doen: 'k wol je groag even spreken, moar dan mag geen een oes heuren kunnen."

"'t Koamertien is goed dicht; moar jong, de pearde moet volstrekt wat hebben: zie hebt 'n minne reize had!"

"Geef dan eerst de pearde wat; moar dan moe j' doadelijk wearkomen: 'k moet je spreken."

"Wat he j' dan toch?"

"Goat eerst even noa de pearde: dan hè 'w 't beter an tied."

"De pearde moet dan moar zoo lang stoan. – Wat wo j' zeggen?"

"'k Heb 'n benauwde noamiddag had, boas!"

"'k Zee je strakkies al, da j' je te bang moakt."

"Nee, dat meen ik niet, boas! – Moar, komt eerst nog wat dichter hier noa toe."

Frens voldoet hieraan, waarna Kornelis nauwelijks hoorbaar vervolgt:

"Doar is mij noamiddag zoo 'n bult wear veur de geest komen, dat mij al moanden as 'n steen op 't harte drukt en dat in urde mot, veur ik d' oogen sluut."

Beiden zwijgen even, waarna Kornelis verder spreekt:

"Wee j' wel woarum ik nooit wear over de erfenis van Hendrik Buiting spreuken heb?"

"Ie bent zeker tot de overtuging komen, da j' oes in de woagen verkeerd verstoan hebt."

"Och, boas, proat zoo nou niet! – 'k Wol zoo ontzettend groag wear terecht hebben, wat deur mien slechtheid die verkeerde loop neumen hef – en 'k heb er nog nooit toe kunnen komen um jou te verroaden."

Frens verhangt zich

Frens[478] schijnt door den smeekenden toon van Kornelis in een andere stemming gebracht te worden en zit zwijgend op een stoel met 't hoofd binnen 't bed, terwijl Kornelis hervat:

"'k Mug Marchien al groag lieden veur heur olders dood waren en dacht heur beter te kunnen kriegen, as d' erfenis weg was. Doarum zweeg ik toe Doavid beschuldigd weur en bedacht loater, da 'k er zulf wel 'n poar duzend gulden ofstrieken kun, as 't met Marchien vlak sleug[479] – en à 'k

478 NPDAC vrijdag 26 maart 1886. Afl. 11.
479 Doorging; als ik haar trouwde.

Marchien kregen had, wo ‘k jou dwungen hebben um oes ‘t geld wearum te geven. ‘k Was te veul met ‘t kwoaie inneumen um te begriepen, dat die broave Marchien nooit van mij hollen kun en toe ‘k ‘t plan opvatte um ees hoogte te nemen, hoe ze over mij dacht, merkte ik uut alles, dat er tusschen heur en Peter wat in ’t harte bestund. Wa ‘k toe van je eischte, we j’;[480] moar hoe de gevolgen van die eisch mij in ‘t harte grepen hebt, is alleen oeze lieve Hear bekend. Het medeliedige gezicht van Peter, toe hie deur de veldwachters wegbracht weur, stund mij in ‘t eerste oogenblik as ‘n dreigement veur de geest, mien jaloerschheid en mien zundig harte moakten, da ‘k mij stil hul van ‘t geen er tusschen jou en mij veurvallen was. ‘t Was krek ò ‘k ‘t verstand verliezen zul, toe ‘k an Marchien’s krieten[481] zag, hoeveul ze met Peter ophad. Ik kun er mij niet over stilhollen, toe ‘k ‘n oogenblik, noa Peter wegbracht was, met heur in de schuur stund en toe ze bij die gelegenheid zee, da ‘k ‘t nooit woagen mus ‘n hand noa heur uut te steken, wo ‘k heur van jaloerschheid wel vermoord hebben. Um mij te ontloopen is ze toe weggoan noa R.-der kerspel[482] en as ze dit niet doan had, wee’k niet, wat er gebeurd zul wezen.”

Kornelis zwijgt en bergt het klamme, afgematte hoofd snikkende in ‘t kussen, terwijl Frens den moed mist deze groote smart door één woord te onderbreken. Na een paar minuten vervolgt Kornelis:

“d’ Eene zunde volgt zoo licht uut d’ andere[483] en zoo is ‘t bij oes ook goan; moar nog kan er, goddank! ‘n bult wear goed moakt worden.

“Wat wò j’ dan?” vraagt Frens op vreeselijk somberen toon, terwijl zijn hoofd op zijn handen steunt.

“Peter mot uut de gevangenis boas! en Doavid wear in zien eare komen. – ‘k Heb er ‘n goed middel veur uutdacht, zunder dat ‘e er deur in meuilijkheden kunt komen. Al in poosien ligt er twee brieven in mien kist kloar die ‘k an de burgemeester

480 Dat weet je, namelijk f 2000.
481 Huilen.
482 Gemeente Rolde.
483 In de herhaling.

wil sturen, tegen de tied, dat het met mij noa 't ende loopt. Een brief is veur David, en doar stoat in, dat ik 't geld uut Hendrik 's buus kregen[484] heb, toe hie ziek in de woagen zat en achter tegen de planken an lag te sloapen, underwiel ik in stilte achter op de planken met reed. Dat hè 'k er almoal umstandig inschreven. d' Andere is veur Peter en doarin hè 'k bekend, dat ik uut jaloerschheid over Marchien de honderd gulden in Peter 's hemdrok stopt heb, noada 'k ze eerst uut jou kist neumen had. Die brieven wi 'k noa de burgemeester sturen met twaalfhonderd gulden er in veur Marchien. Het geld komp dan van mij, moar ie moet mij er an helpen, boas. Wi' j'[485] dat doen?" Frens zwijgt en is blijkbaar in grooten tweestrijd, waarop Kornelis herneemt:

"Och, boas! ik bid en smeek je, doet het. 't Zul mij zooveul verlichten en 't mot veur jou 'n middel worden um oeze lieve Hear vergeving te vroagen, zooas ik wel duzendmoal doan heb in mien ellende." En met steeds zachtere stem: "Joa wel duzendmoal en o, ik veul nou dat de goeie God op zu'k smeeken de grootste zundoar vergeving schenkt!"

"Ma 'k tied hebben tot murgenvrog um je uutsluutsel te geven?"

"Nee, van oavund moe 'k 't weten. – Geeft eerst de pearde wat en zegt dan da j' toestemt. – Ie hebt joa de honderd gulden in Peter 's kleeren steuken?"

't Was donker in 't kamertje en daardoor zag Kornelis niet, welk zonderling vuur er gloeide in de oogen van Frens, toen hij opstond onder de woorden:

"Joa, Knelis! ik heb 't doan. Ik en aans geen een!" En zonder meer te spreken verlaat hij Kornelis en begeeft zich naar de schuur.

De snel op elkander volgende schokken hadden hem als waanzinnig gemaakt en geen uitweg ziende, sloeg hij de hand aan zich zelven en maakte door ophanging een einde aan zijn leven.[486]

---

484 Genomen, gepakt.
485 Wil je dat doen?
486 Heftig slot. Deze uitweg was niet ongewoon.

VI.

Eind goed, al goed

Vijf[487] dagen later bevindt zich op weg tusschen W. en D. een jonge man, die blijkbaar zeer vermoeid is. Trekken van somberheid en afmatting liggen op zijn gelaat. Geen wonder dus, dat hij even uitrust op den groenen kant, die langs den weg loopt. Peizend zit hij daar neder. Zijn hoofd rust op beide handen, terwijl de ellebogen een steunpunt op de knieën vinden. Zóó is hij in gedachten verzonken, dat hij niet eens het meisje opmerkt, 't welk insgelijks van W. komt en hem spoedig genaderd zal zijn.

Nu zij hem nog nader komt, blijft ze plotseling even staan; doch in 't volgende oogenblik gaat ze doodsbleek met onvaste schreden en toch sneller op den jongeling af, zonder een seconde haar blik van hem af te trekken. De laatste heft het hoofd onder een zwaren zucht op.

"Marchien!" klinkt het op een toon, waaruit onuitsprekelijke blijdschap en tegelijk diepe neerslachtigheid spreekt.

"Peter! – Och. heare, ben j' ziek?" In 't volgende oogenblik treedt Marchien Buiting op Peter uut 't armhuus toe en geeft hem de hand, die Pieter trillende van aandoening omklemt, terwijl hij opstaande antwoordt:

"Nee, Marchien! – Ziek niet... moar… ik was... 'n beetien meu.[488] Marchien, ik..."

Marchien kan haar gevoel niet langer beheerschen. De tranen stroomen haar langs de wangen en zonder dat ze 't zelf weet, drukt ze Pieter krampachtig de hand. Een nooit gekend gevoel stroomt den laatste door de borst en in 't volgende oogenblik zinken de twee gelieven in elkanders armen en geven tranen, snikken en kussen de zichtbare blijken, hoe innig de band der liefde reeds deze twee jeugdige harten omsnoert.

487 NPDAC 27 maart 1886. Afl. 12.
488 Moe.

Hoog boven hun hoofd stijgt een leeuwerik naar 't zwerk, die jubelend tot den troon des Allerhoogsten schijnt te willen klimmen, als moest hij daar verkondigen, hoe de reine liefde hier het ijs doet smelten, 't welk het hart van een door de wereld vertredene reeds ombolsterd[489] had.[490]

Heel in de verte hooren we de sombere tonen der kerkklok van W. die het doodenlied uitgalmt over het open graf van Frens Bokkelman, aan wien juist de laatste plicht volbracht wordt.

Nadat beiden eenigszins kalm zijn geworden, vervolgen ze gemeenschappelijk den weg naar D. en herdenken te gezamenlijk de gebeurtenissen der laatste dagen: dat Kornelis namelijk alles aan 't licht heeft gebracht, Malok weer in zijn eer is hersteld en Pieter toen dadelijk uit de gevangenis kwam, terwijl tevens de omstandigheid, die hen hier samenbracht, stof leverde voor een druk gesprek.

Kornelis had beiden namelijk verzocht, zonder dat de een het van den ander wist, om op denzelfden middag bij hem te D. te komen, waar hij zich thans bevindt. Waarom Kornelis beiden gelijktijdig bij zich wenschte, had hij tegen zijn zuster uitgedrukt door de woorden, dat "hie zoo groag de hand van Marchien in die van Peter wol leggen, um te hereenigen, wat deur hum zoo wreed van mekoar rukt was."

Het laatste heeft hij dan ook mogen doen; want een half uur later kwamen de twee gelieven te D. waar ze, behalve die verrassing, ook tot hun blijdschap vernamen, dat Kornelis, volgens 't oordeel van den dokter, wel spoedig herstellen zou: het pak op zien hart had hum zoo mizeroabel moakt, dat hie zulf meende in de tearing te wezen, woar gelukkig niks van an was. Maar toch is hij blijde met de vereeniging van Marchien en Peter, welke laatste volgens hem – wel arm van ofkomst moar riek an braafheid en verstand mot neumd worden.

***

489 Bolster: omkapseling van een vrucht, bijv. van een kastanje.
490 Himmelhoch jauchzend, bis zum...

Jans Pol langs de literaire lat

De Drentstalige regio-literatuur is te klein om vergaande conclusies te trekken over veranderingen in relatievormen, en over de rol van (groot)ouders, opvoeding van kinderen, invloeden van migratie en religieuze conflicten in Drenthe en omstreken. Wie met enige achtergrondkennis de streekromans leest kan veel ontdekken in de op het eerste gezicht wellicht platte verhoalties. In de novelles van Jans Pol – in dit boek – komen de volgende elementen terug.

In Harm en zien bruur Luuks
Familierelaties met veel onmin. Broers die elkaar 20 jaar niet zien en spreken, terwijl ze bijna naast elkaar wonen.
Gebrekkige communicatie over verschillen van meningen.
Veroordeling van standpunten die afwijken van de eigen opvattingen. De schaapherder in de rol van de Verlosser.
Kroegbezoek met roddel en achterklap. Pestgedrag en leedvermaak. IJspret. Op het sterfbed de levenslange wrok alsnog oplossen. Ruzies om erfenis.

In Hannegien
Afwijkingen van het kerngezin. Armoede. Gebrekkige vervoersmogelijkheden. Drankgebruik. Pesterijen en roddel. Eergevoel en gevolgen van eergevoel. Romantische liefde in botsing met zakelijke arrangementen. Jaloezie.
Volksgerichten (bij het paasvuur). De (herders)hond in de rol van de Verlosser. Kleine rol van de kerk.

De huusholling van Frens Bokkelman
Het is een verhaal met bijna alle ingrediënten van de regionale – Drentse – roman. Geen standaardgezinnen, veel sterfgevallen, armoede, ziekte, erfenis, de Heere God, geld, aangevuld met stereotyperingen van kinderen uit een armenhuis en van Joden. De slechtheid van de mens ten voeten uit, doch in de laatste hoofdstukjes komt de bekentenis, het berouw, de straf –

verhanging – en de trouwerij. Eind goed, al goed. De karakters zijn eendimensionaal zonder ontwikkeling en zonder reflectie. De wereld is helder. Er is goed en er is kwaad. Nuances ontbreken. Wellicht een herkenbare afspiegeling van plaats en tijd; en van leven. Lees de NPDAC uit 1886.
Bovenstaande zaken herken ik in (lichte) varianten uit mijn kinder- en jeugdjaren (1950-1970) in Erica.

Familierelaties

In alle werken van Jans Pol komt de diversiteit aan familierelaties naar voren. In naburig Twente is de *spejeumke*[491] bekend. Een oude oom die in de haard/op de haarplaat spuugde.

> „Ne stè an 'n heerd hebben" was het recht der ongehuwde eumkes en meuien, het hield in, dat zij levenslang hun verzorging hadden onder het dak, waaronder zij het levenslicht hadden aanschouwd, ook als het bestuur der hoeve aan een tweede of derde generatie van hun geslacht was overgegaan. Op een Twentsch boerenerve huizen doorgaans drie, soms wel vier generaties der zelfde familie. Het zelfde oude recht legde, aan wie het genoten de verplichting op „vuur hoesbest met te aarbeiden". Dit was iets, dat van zelf sprak en doorgaans niet zwaar viel, omdat de Twentenaar sterk gehecht is aan het huis, „woar zien volk van oalder tot oalder hef ewoand".

Naast de haard was ook een plek voor mensen met beperkingen.

> Tot schèpers nam men doo leu woor luk schèlling an was. Meinschen luk ko t op 'n oam of dee ne kromme rugg' of nen stieven aarm hadden, meer ook van dee eumkes wal, dee zik nig hoofden te ploagen, umdat ze ne stè an den heerd en de kost vuur et ètten hadden.[492]
> Spejeumken- oude afgeleefde oom of knecht die het grootste deel van de dag doorbracht bij de haard en en vaak in de haard (was vaak een open vuur) spuwde. Tegenwoordig bezitten die spejeumkes ook geld, denk an de AOW.

491 *Twents woordenboek* van G.J.H. Dijkhuis.
492 *Twènter laand en leu en lèven*, C. Elderink pag 274 en 24. delpher.nl

De toekomst van het Drents

Het Nedersaksisch verdwijnt langzaam uit de openbare ruimte. Waar is nog plek voor deze minderheidstaal?[493]
Mijn betoog kent in vogelvlucht drie onderdelen:

*De oorsprong van het Drents. Ik bied een context, een achtergrond.
*De huidige stand van zaken met een exposé over folklore en universaliteit.
*Concrete handelingen om het erfgoed te laten voortleven.

De oorsprong

Hoewel Marketing van Drenthe graag speelt met het oerverhaal van Drenthe om betalende gasten naar de Landschap te lokken, bestaat dat oerverhaal niet. Eeuwen was de provincie (de naam Provincie Drenthe dateert vanaf 1815) woest en ledig. Er woonde vrijwel niemand. (Rond 1800 ca 40.000 bewoners) Tijdens de Tachtigjarige oorlog (1568 – 1648) werden de bewoners gesommeerd de Landschap te verlaten, zodat langstrekkende legers geen dorpen en akkers konden plunderen. Uit die barre tijd zijn er vrijwel geen schriftelijke overleveringen over de taal. Predikanten uit Gasselte en Coevorden werkten niet mee aan de Statenvertaling (1618-1619) van de bijbel. Hun argumentatie: de leden van de kerk verstaan de taal, het "Hollands", niet.

Eerste Drentse teksten dateren uit het begin van de 19e eeuw. Vooral de drie podagristen, Lesturgeon, Boom en Van der Scheer gebruikten, zij het met mate, Drents in hun boeken

493 In varianten zijn mijn gedachten na te lezen in mijn literair tijdschrift *Poze* (op het web), in mijn romans en te beluisteren op YouTube. Ook deze voordracht staat op YouTube. www.nedersaksisch.org

en krantenkolommen. Ik heb dat erfgoed uit 1843 opnieuw uitgegeven.[494] Naast Drentse taal zijn de reisbeschrijvingen vooral een waardevolle weergave van cultureel erfgoed. Zeden en gewoonten, als u wilt. Tradities rond geboorte, verkering, trouwen, overlijden, over geloof en bijgeloof prettig beschreven. En over de omgang met buitenstaander, met bezoekers van elders. Hartelijk, afwachtend en zonder enige verbeelding, zonder initiatief; lethargisch. In al die boeken komt nauwelijks enige literaire of kunstzinnige uiting voor. Nergens is sprake van literaire schepping. Misschien heb ik niet lang genoeg gezocht. Tot het begin van de 20e eeuw is er geen culturele erfenis van enige betekenis door bewoners van Drenthe vervaardigd.

> Jans Pol, leraar bij de Maatschappij van Weldadigheid schreef enkele toneelstukjes voor de leerlingen van de lagere school, en Drentse en Nederlandse novelles. Misschien dat zijn werk onderdeel gaat uitmaken van het Unesco smaldeel rond Frederiksoord en Veenhuizen. Uiterst minimaal is de oogst tot 1900.

In het begin van de 20e eeuw komt er beweging in de schrieverij met werk van Harm Tiesing (eind 19e eeuw), Albert Dening, Jo Bergmans-Beins, het eerste vrouwelijke statenlid in Drenthe. *Het bloed kruipt waar het niet gaan kan* kent Drentse dialogen, net als later *Bartje* van Anne de Vries.

De onderwerpen zijn het dorpsleven en familierelaties, met conflicten rond standsverschil, religie, geld. Een late – vergeleken met Holland, Engeland, Rusland zo'n 100 jaar later – afspiegeling van het spanningsveld tussen romantische liefde en gearrangeerde huwelijken om familiebezit binnen eigen kring te behouden.

In WOII vinden de platsprekers en platschrijvers een bondgenoot bij de bezetter. Eigen volk, eigen taal. Deze verbintenis, ook in Friesland, levert enkele troebele zaken op na de bevrijding. Jan Naarding en Henk Prakke krijgen een

494 Alles als pdf op www.nedersaksisch.org/boeken

bruin randje, en daarmee ook voorvechters en gebruikers van Drents. De naam Naarding Instituut voor wat nu Huus van de Taol heet, ging niet door. De koppeling taal-identiteit was gelegd en bevestigd. Sibbe-kunde.

In de jaren '50-'60 publiceert maandblad *Oeze volk* Drentse gedichten, rijmelarijen en anekdotes. Naarbinnen gericht; ONDER ONS. Eind jaren '70 verschijnt literair tijdschrift *Roet*, dwarsbongels nemen het roer over. Moderniteit bereikt in Drenthe en later in Groningen (*Krödde*) en in Emsland (*Diesel*) de streektaalliteratuur.

Roet bestaat nog, *Krödde* en *Diesel* zijn verdwenen. Een biografie van deze tijdschriften wacht op een schrijver.

Het Drentse Boek werd onderdeel van het Huus van de Taol. Van mijn hand verschenen bij HDB zes boeken in het Drents. Mijn enige bestseller was *In paradisum*, de versterving van mijn moeder. De verkoop beliep – op een bevolking van een half miljoen – rond de 100 boeken, vermoed ik. Tot zover de context. Weinig perspectief voor Drentse literatuur.

Folklore versus universalisme

De afgelopen tien – vijftien jaar heb ik via gesprekken, inleidingen en opiniebijdragen geprobeerd discussies op gang te brengen over de plaats van de streektaal in Drenthe. Die pogingen zijn tot nu toe op niets uitgelopen. Van inhoudelijke gedachtenwisseling was en is geen sprake. Elke vraag over de status van streektaal lijkt als een aanval te worden ervaren.
"Jij maakt het Drents kapot."

Ik maak een overstap naar een analyse met als basis enkele artikelen van minderheidstalenhoogleraar Bernadette O' Rourke van de universiteit van Edinburgh.[495]

Een korte schets in mijn vertaling.

495 Hierna de Engelse uittreksels van haar artikel.

Ze onderscheidt twee polen: **Folklore** en **Universalisme**.

Folklore: koppeling van streektaal aan identiteit, landschap, cultureel erfgoed. Daaronder schaar ik ook het gecultiveerde: *wij bint bescheiden, wij bint eerlijk, wij bint gastvrij*. Als ik het wellicht ongenuanceerd mag zeggen: het gecultiveerde minderwaardigheidsgevoel (de slachtofferrol: wij mogen wel wat trotser zijn) vanuit een superioriteitsgevoel (*Ie kunt in de stront zakken*.).

Elke bevraging van streektaal wordt gevoeld als een aanval op de eigenheid, op de volksaard. Angstige mensen gaan in de aanval, of vluchten in overspronggedrag.[496]

In Drenthe is dit zichtbaar aan bijv. de wekelijkse rubriek Hier kom ik weg in het *Dagblad van het Noorden*. De streektaal is gekoppeld aan de 'autochtone' bewoners. De meeste bewoners van Drenthe komen vanwege hun herkomst nooit in die rubriek.

Folklore: Vasthouden aan de strikte – zuivere – spelling van de zeven varianten in Drenthe en geforceerd vermijden van Nederlandse/Engelse woorden in proza en poëzie. Een invalshoek eerder af te lezen aan *Oeze volk*, en: *Jan Naarding is ien van oes*.

Folklore: Wij mogen wel wat trotser zijn op onze taal.

De andere kant van de medaille: **Universalisme**. Geen koppeling van taal aan geboortegrond en identiteit. Taal als universeel communicatiemiddel. Dus niet: typisch Drents.

Dit past me beter. De Drent bestaat niet. Iedereen is import. Er is geen typische volksaard. Dit komt deels tot uiting in 'modernere' literatuur in Drenthe. De onderwerpen zijn steeds universeler, met hier en daar lokale kleuring.

De overgang tussen Folklore en Universalisme is een glijdende schaal. In mijn beleving ligt de nadruk nog te veel op folklore.

496 Term uit de gedragsbiologie. Iets geheel anders doen dan participeren op de (onverwachte) situatie. Een konijn ziet een vos en gaat zich wassen in plaats van te vluchten.

Verschuiving naar Universalisme is gewenst.

O'Rourke beweert dat nadruk op Folklore de dood in de pot is. Streektaalfanaten met nadruk op eigenheid en oergronden – Wij Drenten, Het Oerverhaal van Drenthe – zorgen voor versneld afwijzen van streektaal door wereldburgers; inmiddels voor de helft HBO- of universitair geschoold. Folklore mikt op uitstervende oudere generaties platpraters.

Toekomst van streektaal en cultureel erfgoed

Streektaal is geen voertuig voor doorgifte van cultureel erfgoed. Op talig gebied kent het Drents/Nedersaksisch nauwelijks erfgoed. Er is geen talig: *Verhaal van Drenthe*. Voor het literair erfgoed hoeft het gesproken Drents niet te blijven bestaan. Archivering en toegankelijk maken is een goed alternatief. Al het Drents werk op het web. Alle films van/over het Drents op het web. Alle voorgelezen gedichten op Spotify.

Woorden uit de Drentse vocabulaire gebruiken in Nederlands / Engels / Duits proza en poëzie, als dat past. Eernsachtig, tweedonker, gramnietig, maar niet de archaïsche termen: *naoberplicht, wasschup, vreding*. En niet: *Ik kan mien gevuul zo goed kwiet in het Drents*, in elk geval niet zonder te vermelden om welke – vooral positieve – gevoelens het gaat. Aan u de uitdaging om tien positieve gevoelens in het Drents te benoemen. Graag buiten klinkervarianten als bliede/blij, hold van joe/hou van jou.

Meten

Kortom: Dat het Drents verdwijnt is geen ramp. Het hoort tot de natuurlijke loop der dingen. Drents is geen cultuurtaal, bij gebrek aan historisch cultureel erfgoed. Hunebedden, raatakkers (Celtic fields) en langgraven kunnen zonder Drentse taal. De toekomst van het Drents is een aandachtige, betrokken en zorgvuldige museale archivering en openbaar toegankelijk maken van wat aan proza, poëzie en beschouwingen is geschreven; bestemd voor de intrinsieke waarde, en voor bestudering door een enkele belangstellende. Voor communicatie is Drents enkel nog voor oudere bewoners

van de provincie, niet voor de nieuwe generaties.
De toekomst van taal ligt in de kracht van universalisme, communicatie in welke mengtaal dan ook.

New speakers of minority languages: the challenging opportunity – Foreword

Bernadette O'Rourke*, Joan Pujolar and Fernando Ramallo

We[497] would argue that the consequential fuzziness of the "native speaker" concept reveals the multiple ways in which linguistics as a discipline has drawn, albeit implicitly, on the ideals of 19th century linguistic ethnonationalism. The history of the native speaker can be traced to anthropologically romantic notions which link nativeness to a particular community, within a particular territory, associated with an historic and an authentic past. The idea of authenticity therefore gains its force from essentialism, which is based on the assumption that someone can only be considered a "real" speaker by virtue of biology and/or culture (Bucholtz 2003). The concept and ideal of the native speaker is therefore one which the field has inherited and is deeply engrained in the way we have come to think about language more generally (Bonfiglio 2010). Modern discourses about language, culture and nation draw on Herder and later Humboldt's ideas about the origin of language (Herder 1772; Humboldt 1836). While there was the basic notion that a specific worldview was constructed through a particular language, the work of Herder and Humboldt provided a more succinct response to Lockean skepticism. The Herderian/Humboldtian system produced a synthesis of modernity and antiquarianism that legitimized

497 Citation for published version: O'Rourke, B, Pujolar, J & Ramallo, F (eds) 2015, 'Special Issue: New Speakers of Minority Languages: The Challenging Opportunity', International Journal of the Sociology of Language, vol. 2015, no. 231, pp. 1-20. https://doi.org/10.1515/ijsl-2014-0029 Pdf op researchgate.net

newly emerging nation-states and nationalist movements. It also provided the basis for linguistics as a discipline, something which was epitomized by the works of Jakob Grimm (Bauman and Briggs 2003). Language came to define national collectivities, implying the trans-historical unity of such collectivities. As such, language provided the means through which their cultural potential could be reproduced. This process of cultural reproduction was allegedly performed through the intergenerational transmission of the language from parents to children, thus through the unbroken lineage of family ties, ensuring a continuity with a "primordial" past through the biological transmission of the language. Therefore language came to contain and to epitomize the essence of the nation through its "native" speakers. Dialectology provides a clear example of how linguistic authenticity was connected to a specific conception of the native speaker as territorially based, as rural and traditional (old), male and (again) through family transmission. Thus, "the native speaker" was as much an abstraction as "the nation", "the people" or "the language", concepts that were mobilized to produce national imaginaries rather than to describe social realities. Pag 7-8[498]

498 Wij zijn van mening dat de vaagheid van het begrip "moedertaalspreker" de vele manieren onthult waarop de taalkunde als discipline, zij het impliciet, heeft geput uit de idealen van het 19e-eeuwse taalkundige etnonationalisme. De geschiedenis van de moedertaalspreker kan worden teruggevoerd op antropologisch-romantische noties die inheemsheid koppelen aan een bepaalde gemeenschap, binnen een bepaald gebied, geassocieerd met een historisch en authentiek verleden. Het idee van authenticiteit ontleent zijn kracht dus aan het essentialisme, dat gebaseerd is op de veronderstelling dat iemand alleen op grond van zijn biologie en/of cultuur als een "echte" spreker kan worden beschouwd (Bucholtz 2003). Het concept en het ideaal van de moedertaalspreker is dus een erfenis van het vakgebied en zit diep verankerd in de manier waarop we over taal in het algemeen zijn gaan denken (Bonfiglio 2010). Moderne vertogen over taal, cultuur en natie zijn gebaseerd op de ideeën van Herder en later van Humboldt over de oorsprong van taal (Herder 1772; Humboldt 1836). Hoewel de basisgedachte dat een specifiek wereldbeeld werd geconstrueerd door middel van een bepaalde taal bestond, bood het werk van Herder en Humboldt een beknopter antwoord op het scepticisme van Locke. Het Herderiaanse/Humboldtiaanse systeem produceerde een synthese van moderniteit en ouderwetsheid die nieuw opkomende natiestaten en nationalistische bewegingen legitimeerden. Het vormde ook de basis voor de linguïstiek als discipline, iets wat belichaamd werd door het werk van Jakob Grimm (Bauman en Briggs 2003). Taal ging nationale collectiviteiten definiëren en impliceerde de trans-historische

However, Davies' (2003) systematic assessment of the concept suggests that native speakers can only be defined through largely extralinguistic means, that is (again) as socially constructed categories (see also Coulmas 1981). "Nativeness" has also come under scrutiny in debates surrounding "new Englishes" (Kachru 1990; Bolton and Kachru 2006; Jenkins 2006), debates which have highlighted the historical underpinnings of the hegemonic model of "proper English", a model which essentially reproduced a race-based conception of linguistic legitimacy.
Phillipson (1992) highlights the political and economic connections between this ideology and the language teaching industry in his critique of the "tenet" of the native speaker as a linguistic model and as the model for the ideal teacher. Pag 8.

In all of these contexts, the division between old and new speakers are not just characterized by their language learning trajectories, but by their social profiles, the "old" being generally peasants located in declining rural areas and the "new" being middleclass urban dwellers whose families recently adopted the dominant language. P.12

Her discussion points to the complex issues around identity construction amongst such learners as new speakers of Corsican. She examines emerging issues around legitimacy, authority and authenticity in a sociolinguistic context in which both formal/institutional and informal/social use

---

eenheid van zulke collectiviteiten. Als zodanig verschafte taal de middelen waarmee hun culturele potentieel kon worden gereproduceerd. Dit proces van culturele reproductie werd naar verluidt uitgevoerd via de intergenerationele overdracht van de taal van ouders op kinderen, dus via de ononderbroken lijn van familiebanden, waardoor een continuïteit met een "oerverleden" werd verzekerd via de biologische overdracht van de taal. Daarom bevatte en belichaamde de taal de essentie van de natie via haar "moedertaalsprekers". Dialectologie biedt een duidelijk voorbeeld van hoe taalauthenticiteit werd verbonden met een specifieke opvatting van de moedertaalspreker als territoriaal gebaseerd, als landelijk en traditioneel (oud), mannelijk en (opnieuw) via familieoverdracht. Zo was "de moedertaalspreker" evenzeer een abstractie als "de natie", "het volk" of "de taal", concepten die eerder werden gebruikt om nationale denkbeelden te produceren dan om sociale werkelijkheden te beschrijven.

of Corsican is restricted. New speakers of Corsican, as Jaffe shows, are of themselves a very diverse group. This diversity is apparent in their motivations for learning the language, their social backgrounds and political alignments, and their commitment to the process of revitalization more generally. Therefore, learners can only become "new speakers" by producing their own set of new contexts of language use and their own standards of performance. However, as Jaffe also shows, Corsican language teachers become important agents in the creation of these new contexts and the production of a new type of Corsicanness which steers clearly away from the ideals of localism, tradition, nationalism and linguistic purity.[499] p.13

499 De systematische beoordeling van het concept door Davies (2003) suggereert echter dat moedertaalsprekers alleen kunnen worden gedefinieerd met grotendeels extralinguïstische middelen, dat wil zeggen (opnieuw) als sociaal geconstrueerde categorieën (zie ook Coulmas 1981). "Nativeness" is ook onder de loep genomen in debatten rond "new Englishes" (Kachru 1990; Bolton en Kachru 2006; Jenkins 2006), debatten die de historische onderbouwing van het hegemoniale model van "proper English" hebben belicht, een model dat in wezen een op ras gebaseerde opvatting van linguïstische legitimiteit reproduceerde.
Phillipson (1992) benadrukt de politieke en economische banden tussen deze ideologie en de taalonderwijsindustrie in zijn kritiek op de " grondslag " van de moedertaalspreker als linguïstisch model en als model voor de ideale leraar. Pag. 8.

In al deze contexten wordt de scheiding tussen oude en nieuwe sprekers niet alleen gekenmerkt door hun taalverwervingstraject, maar ook door hun sociale profiel, waarbij de "oude" over het algemeen boeren zijn die zich in kwijnende plattelandsgebieden bevinden en de "nieuwe" stedelingen uit de middenklasse wier families onlangs de dominante taal hebben overgenomen. P.12

Haar discussie wijst op de complexe kwesties rond identiteitsconstructie bij dergelijke leerlingen als nieuwe sprekers van het Corsicaans. Ze onderzoekt opkomende kwesties rond legitimiteit, autoriteit en authenticiteit in een sociolinguïstische context waarin zowel formeel/institutioneel als informeel/sociaal gebruik van het Corsicaans beperkt is. Nieuwe sprekers van het Corsicaans vormen, zoals Jaffe laat zien, van zichzelf een zeer diverse groep. Deze diversiteit blijkt uit hun beweegredenen om de taal te leren, hun sociale achtergronden en hun politieke oriëntatie, en hun betrokkenheid bij het proces van revitalisering meer in het algemeen. Daarom kunnen leerlingen alleen "nieuwe sprekers" worden door hun eigen reeks van nieuwe contexten van taalgebruik en hun eigen prestatienormen te produceren. Maar, zoals Jaffe ook aantoont, Corsicaanse taalleraren worden belangrijke actoren in de creatie van deze nieuwe contexten en de productie van een nieuw soort

Concluding remarks

In this issue, our aim has been to raise awareness about the contradictions brought about by the emergence of new profiles of minority language speakers. We would argue that these contradictions are markedly different from the traditional division which tended to be formed along ethnolinguistic lines, particularly between majority and minority language speakers. New speakers thus create a division within the minority language group itself, a division which unsettles established ideologies around language and identity. Philology, dialectology and sociolinguistics have been intimately involved in the production of a legitimate minority linguistic space and, as such are also caught up in such contradictions. On the one hand, these disciplines have enhanced the prestige of minority languages through support for standardization and normalization, processes from which new speakers are in many ways the outcome. On the other hand, through a predominant focus on native speaker communities, analyses of issues around new speakerness have been at best patchy and at worst absent altogether. Sociolinguists for language revival have sought to preserve indigenous cultures and languages. However, in trying to reconstruct these languages on the past they positioned native speakers as the legitimate representatives of a given speech community. In doing so, new speakers have been largely ignored (intentionally or otherwise) as a linguistic group, despite the fact that such speakers are a necessary part of reversing language shift.

Our linguistic economies are undergoing a process of profound transformation, in which the sources of linguistic authority are being displaced as we move towards a new post-national sociolinguistic order (Pujolar 2007). In this new sociolinguistic order, new speaker profiles and their corresponding practices can no longer be ignored. It is likely that across different linguistic communities where new speaker practices are emerging, space will need to be explicitly

---

Corsicaansheid die zich duidelijk verwijdert van de idealen van lokalisme, traditie, nationalisme en taalkundige zuiverheid. p.13

demarcated for them within linguistic revitalization projects. Linguistics and its related strands have played an important role in shaping the processes of language intervention. Our focus on the "new speaker" phenomenon is therefore a way of acknowledging this interventionist role and in our analytical endeavors, to explicitly engage in an exercise of reflexivity.[500]

500 Afsluitende opmerkingen
In dit nummer hebben wij getracht de aandacht te vestigen op de tegenstrijdigheden die het ontstaan van nieuwe profielen van sprekers van minderheidstalen met zich meebrengt. Wij menen dat deze tegenstrijdigheden duidelijk verschillen van de traditionele verdeling die doorgaans langs etnolinguïstische lijnen tot stand komt, met name tussen sprekers van meerderheids- en minderheidstalen. Nieuwe sprekers creëren dus een tweedeling binnen de minderheidstaalgroep zelf, een tweedeling die gevestigde ideologieën rond taal en identiteit op losse schroeven zet. Filologie, dialectologie en sociolinguïstiek zijn nauw betrokken geweest bij de totstandkoming van een legitieme taalruimte voor minderheden en zijn als zodanig ook verstrikt geraakt in dergelijke tegenstrijdigheden. Enerzijds hebben deze disciplines het prestige van minderheidstalen verhoogd door steun aan standaardisatie en normalisatie, processen waarvan nieuwe sprekers in veel opzichten het resultaat zijn. Aan de andere kant zijn analyses van kwesties rond nieuwe sprekers in het beste geval fragmentarisch en in het slechtste geval geheel afwezig, doordat ze zich voornamelijk richten op gemeenschappen van moedertaalsprekers. Sociolinguïsten voor taalheropleving hebben getracht inheemse culturen en talen te behouden. Bij hun pogingen om deze talen uit het verleden te reconstrueren hebben zij echter moedertaalsprekers gepositioneerd als de legitieme vertegenwoordigers van een bepaalde taalgemeenschap. Daarbij zijn nieuwe sprekers (al dan niet opzettelijk) grotendeels genegeerd als taalgroep, ondanks het feit dat dergelijke sprekers een noodzakelijk deel uitmaken van het omkeren van de taalverschuiving.
Onze taaleconomieën ondergaan een proces van diepgaande transformatie, waarbij de bronnen van taalkundige autoriteit worden verdrongen naarmate we ons bewegen in de richting van een nieuwe postnationale sociolinguïstische orde (Pujolar 2007). In deze nieuwe sociolinguïstische orde kunnen nieuwe sprekersprofielen en de bijbehorende praktijken niet langer worden genegeerd. Het is waarschijnlijk dat in verschillende taalgemeenschappen waar nieuwe sprekerspraktijken ontstaan, er binnen taalkundige revitaliseringsprojecten expliciet ruimte voor zal moeten worden afgebakend. Linguïstiek en verwante stromingen hebben een belangrijke rol gespeeld bij het vormgeven van taalinterventieprocessen. Onze aandacht voor het fenomeen van de "nieuwe spreker" is dan ook een manier om deze interventionistische rol te erkennen en om in onze analytische inspanningen expliciet een oefening in reflexiviteit te maken.

Bronnen en verantwoording

Veel werk is te vinden via delpher.nl
Jans Pol is (nog) niet te vinden op dbnl.org
Al mijn werk is als pdf te vinden op www.nedersaksisch.org/boeken

Harm en zien bruur Luuks, P. de Roo Exloo 1874. pdf via delpher.nl

Hannegien heb ik overgenomen uit *Van eigen bodem* Keurverzameling bewerkt door Nederlandsche schrijvers Amsterdam – Batavia Gebr. Graauw. Ca. 1900 als pdf via delpher.nl

De huusholling van Frens Bokkelman. In 12 bijna dagelijkse afleveringen in de NPDAC vanaf zaterdag 13 maart 1886

Wetenschappelijke artikelen over taal, cultuur, enz. via researchgate.net. Veel gratis pdf.

De kranten bereikte ik via delpher.nl. Wie gaat zoeken krijgt snel te veel treffers. Kies een dialectwoord en de oogst wordt overzichtelijker.

De NPDAC kreeg ik digitaal van het Drents Archief. (Deels)

Genealogie: https://www.genealogieonline.nl/stamboom_klavers/I69600.php

De vertalingen maakte ik met hulp van deepl.com Het zijn geen hoogstandjes. U hoeft onbekende woorden niet op te zoeken. Lees het origineel.

In de NPDAC van van juni 1886 vond ik 18 afleveringen van een Nederlandse novellle van Jans Pol met de titel *Na 20 jaar*.
De kranten vanaf 1 juli 1886 heb ik nog niet gevonden.
De incomplete novelle volgt verderop.
De schrijfstijl en inhoud verschilt hemelsbreed van zijn Drents werk.
Ik schreef een vervolg bij *Na 20 jaar*.

Dit werk doe ik uit liefhebberij. Het betere is de vijand van het goede.

Selectie uit de NPDAC voorjaar 1886

Hannegien en *De huusholling van Frens Bokkelman* staan als feuilleton in de NPDAC van 1885 en 1886. Niet alle kranten zijn bewaard gebleven. Van het Drents Archief ontving ik digitaal de jaargangen 1886 en 1887 (incompleet). De krant telt veelal 4 pagina's. Soms is er een bijvoegsel van 2 pagina's

De krant bevat Internationaal nieuws, verslagen van de zittingen van de Tweede Kamer, nieuws uit Nederlandsch-Indië, veel rechtbankverslagen, een feuilleton, een grote variatie gemengde berichten met veel armoede, diefstal, verdrinking (door ijs gezakt), moord en doodslag – met veel details – , drankmisbruik. Vrolijke noten in de rubriek Allerlei met gangbare – inmiddels verboden – grappen. Ik kwam met enige regelmaat artikelen tegen over Joden en zigeuners, zelden in positieve zin. Ook las ik zeer foute 'grappen' over Joden, negers, mensen die anders zijn. En iedereen is anders.

Adverenties voor spiegelglas, breukbanden, koffie, kleding.

Te koop aangeboden onder meer paarden, boerderijen (bij palmslag).

Ook erudiete artikelen, onder meer over economische theorie van Adam Smith. Verbouw van mais, varkenshouderij, kippen, geiten, de hele boerderij. Impressies van landverhuizers uit Amerika, van een dominee in West-Indië (Suriname).

Regelmatig verslagen van toneelvoorstellingen en lezingen met 'nevelplaatjes'. Onder Geachte redacteur staan ingezonden brieven.

Wie van enige afstand naar de inhoud van de NPDAC kijkt vindt treffende overeenkomsten met hedenaagse kranten. Internationale politiek, debat, lijfstijl, overname van artikelen uit de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* – zoals het *Dagblad van*

het Noorden artikelen van NRC opneemt.

In de NPDAC staan enkele bijdragen in de streektaal, net als in het *Dagblad*. In 1886 discussies over de 'Echte Drenth' bij de verkiezingen van de Tweede Kamer; Van Diggelen of Smeenge?

De advertenties geven een mooie inkijk in het dagelijkse leven.

Op deze en volgende pagina's mijn selectie uit het voorjaar van 1886.

Ik vind dit speurwerk in het verleden bijzonder aangenaam tijdverdrijf. De vorm van het leven is anders in de huidige tijd. De grote lijnen verschillen nauwelijks met die van de 19e eeuw.

ALLERLEI.

Ook een uitvlucht. Een veelbelovende kleine jongen in New-York kwam van school naar het huis met een schrijfboek vol inktvlekken.

»Vuile jongen«, zei zijn moeder, »je vader zal je daar eens een ferm pak slaag voor geven.«

»Maar mama, het is heusch mijn schuld niet. Naast mij zit een negerjongen en toen deze in mijn schrijfboek keek, begon zijn neus te bloeden.

— *Uit Amerika.* — Wat doet Smith tegenwoordig?

— Hij is sedert kort bij een reizend circus.

— Nu dan zal hij ook zijn handen uit den mouw moeten steken!

— Integendeel, hij heeft een leventje uit duizend. Tweemaal per dag moet hij alleen zijn hoofd in den muil van den grooten leeuw steken, en voor de rest kan hij er zijn gemak van nemen.

— Eene courant te Boston had gemeld, dat zekere A. door ophangen een einde aan zijn leven had gemaakt. Den volgenden dag kwam A. zelf op het bureau om te reclameeren en om te vragen of de redactie het bericht wilde terugnemen. »Wij spreken onze berichten nooit tegen,« luidde het antwoord; »het eenige wat wij voor u doen kunnen, is te melden, dat het touw is gebroken en de zaak dus niet is doorgegaan.«

— Een Spaansch gierigaard viel in het water. Een boer, die zag, dat de stroom hem medesleepte, kwam aan den kant en riep: »Geef me een hand, dan help ik je!« Geven, dat woord stond niet in 's mans woordenboek en hij dreef voort naar den tegenovergestelden oever. Daar stond ook een boer en riep: »Gauw pak dien stok!« Pakken! dat kon hij! Hij greep het hem toegestoken reddingsmiddel en kwam behouden weder op het droge.

13de Jaargang. DONDERDAG

NIEUWE PROVINCI

EN

ASSER CO

onder Hoofdredactie van Dr. H. HAR

Advertentiën voor deze Courant bestemd, en al wat de administratie aangaat, te bezorgen bij den Uitgever H. BORN, en stukken die de Redactie betreffen, bij Dr. HARTOGH HEIJS VAN ZOUTEVEEN, beiden te Assen

DEZE COURANT VERSC
UITKOMENDEN ZON- EN

UITGEVER:

OVERZICHT
DER
BELANGRIJKSTE GEBEURTENISSEN.

De socialistische bladen in België zeggen thans openlijk, dat de volgende maanden zullen worden gekenmerkt door eene reeks van opzoorige toomeelen, bestemd, zooals zij zeggen, om de »weerspannige burgerij« voor de laatste maal te waarschuwen. Zoo op den bepaalden tijd het algemeen stemrecht niet is ingevoerd om niet toegegeven aan de socialistische eischen, dreigt men met de revolutie. Om dit doel te bereiken, organiseeren de socialisten of anarchisten (de woorden worden van gelijke beteekenis) de eene manifestatie na de andere, ruien de bevolking op in de Borinage, moedigen de mijnwerkers te Jemeppe en Seraing aan, om in opstand te komen en trachten een algemeenen arbeidersopstand uit te lokken.

Het bepaalde tijdstip is naar alle waarschijnlijkheid 13 Juni, Pinksteren. De socialistische partij bereidt tegen dien dag eene groote manifestatie voor ter eere van 't algemeen stemrecht, waaraan, zegt men, 50000 à 60000 socialisten zullen deelnemen. Die menigte zal te Brussel komen en eene monstermeeting houden, waarom wanordelijkheden te vreezen zijn.

Men begrijpt, dat de bevolking van Brussel niet zonder zorg dit leger van revolutionairen op zich af ziet komen. Toch zal de meeting waarschijnlijk doorgaan, omdat de autoriteiten haar niet kunnen verbieden zonder de grondwet te schenden. De positie van den burgemeester van Brussel is niet benijdenswaardig. Als hij de meeting verbiedt, zal men hem wetsschennis verwijten en als hij haar laat doorgaan, zal de Brusselsche politie, bij 't uitbreken van ongeregeldheden, niet voldoende zijn, zoodat hij de militaire macht zal moeten requireeren.

Uit Luik wordt gemeld, dat eene gedeeltelijke werkstaking in de kolenmijnen van Bloes is uitgebarsten. De werkliedenuitgesproken. Bij de verschillende botsingen, die hebben plaats gehad, zijn vijf personen gewond, die allen naar Luik zijn vervoerd. In de stad heerscht volmaakte rust.

In den Fransschen Senaat is de beraadslaging over de onderwijswet, bij de tweede lezing, voortgezet. Er is gedurende de geheele zitting enkel gehandeld over art. 18, daar een hierop voorgedragen amendement van de heeren Barbey, Labiche en anderen tot eene uitvoerige beraadslaging leidde. Het luidt aldus: »De minister van onderwijs kan, bij wijze van uitzondering en als voorloopigen maatregel, op het met redenen omkleed verzoek van den gemeenteraad, en na een beamend advies van den gewestelijken raad, vergunning geven tot behoud van ordebroeders in de openbare school.« Dit amendement, met kracht bestreden en verdedigd, is verworpen met de geringe meerderheid van 3 stemmen (135 tegen 132).

Hierna kwam een amendement in behandeling van den heer Teisalle-Saligny, om den termijn, binnen welken het onderwijs in de openbare school uitsluitend zal zijn opgedragen aan leeken, te bepalen op tien jaren, in plaats van op vijf, zooals het ontwerp voorstelt. Dit amendement is afgewezen met 143 stemmen tegen 121.

De Kamer heeft een wetsontwerp aangenomen, waarbij wordt bepaald, dat de zittingen van den Parijschen gemeenteraad en van den gewestelijken raad der Seine openbaar zullen zijn.

De beraadslaging over de interpellatie omtrent de spoorwegtarieven is hervat, doch niet ten einde gebracht. De heer Brisson beschuldigde in hevige termen de maatschappijen van vervalsching der cijfers van ontvangsten. Deze woorden lokten een hevig protest van de rechterzijde uit.

De »Westfälische Merkur« geeft aan het slot van haar wekelijksch overzicht het volgende scherpe oordeel over von Bismarck: »Wanneer zal zijn dood — God geve, dat het tijdstip nog ver is verwijderd!

De te Petersburg ve
Zeitung« beweert to
sische regeering is be
de conversie dier leeni
baarheid boven allen t
en dat het van get s
zal afhangen of men
zal overgaan, om ook
converteeren, bij wel
aflosbaarheid niet uit
behouden. Men zou n
rentetype zal worden
3 pl.ts., maar waarsch
laatste de voorkeur w
heeft zich nog geen fi
uitiet geconstateerd, e
de huizen Rothschild
bestaan over de deelne

Den 17den Maart
op verzoek van koni
in stilte — zijn zilver
rijk. Den 17 Maart
Kamer, op voorstel va
Victor Emanuel macht
van koning van Italië
de ministers, die do
teekenden, is alleen M
politiek tooneel; de
teruggetrokken of zijn

De Italiaansche K
digden heeft de geb
trent zaken van financ
tegen 42 stemmen go

Van af 1 Jan. 188
heeft Egypte aan de
9,415,968 £ (pl. m.
gekost. Bovendien b
bij het landleger: a
den en 103 invaliden
1496 dooden en 5
marine verloor aan
schappen 288 dooden

Volgens bericht uit
mes« is er in Marokk
uitgebroken; de Sulta
lijke strijdkrachten n
rakt.

Uit New-York

25 Maart 1886. Nummer 71.

ALE DRENTHSCHE DURANT,

TOGH HEYS VAN ZOUTEVEEN.

CHIJNT DAGELIJKS,
FEESTDAGEN.
H. BORN.

Abonnementsprijs per 3 maanden *f* 1,25. Franco per post *f* 1,60. Advertentiën 10 cent per regel; voor den handel 7 cent, bij abonnement lager. Rubriek: „Vraag en Aanbod" van 1—5 regels 25 cent, iedere regel meer 5 cent. Groote letters naar plaatsruimte.

...kijnende »Hörsen ...weten, dat de Rus... ...ansel is besloten tot ...gen, welker afloo... ...wijfel is verbeven, ...oces dezer operatie ...er al dan niet toe ... de loeningen te ...e eene vroegere ...drukkelijk is voor... ...g niet weten, welke ...gekozen, de 4 of de ...ijnlijk zou aan de ...erden gegeven. Er ...ancieële groep defi... ...zelfs zou er onder ...verschil van opinie ...ning aan de operatie.

...ierde Italië — maar ...g Humbert gebeel ...n feest als koninklijk ...1861 verleende de ...n graaf Cavour, aan ...igtaat, om den titel ...aan te nemen. Van ...tijds de wet onder... ...inghotti nog op het ...nderen hebben zich ... overleden.

...amer van Afgevaar... ...eime stemming om... ...ciëelen aard met 196 ...edgekeurd.

...2 tot 31 Maart 1885 ... Engelsche schatkist ...113 mil lioen gulden) ...edragen de verliezen ...n officieren 79 doo... ..., aan manschappen ...584 invaliden. De ... officieren en man... ...en 1176 invaliden.

... Madrid aan de »Ti... ...een ernstige opstand ...a is zelf met aanzien... ...ar het zuiden opge...

...ordt gemeld, dat de

doen staken, indien de directiën in hare weigering volharden.

De scheepvaart-commissie in de Amerikaansche Kamer van Afgevaardigden heeft met 7 tegen 6 stemmen het rapport goedgekeurd, waarbij wordt geadviseerd tot aanneming van een wetsontwerp, dat den vrijen aankoop van in het buitenland gebouwde schepen door Amerikanen toelaat.

BINNENLAND.

STATEN-GENERAAL.
TWEEDE KAMER.

's-GRAVENHAGE, 23 Maart. In de Tweede Kamer verklaarde bij de voortzetting van het debat over het amendement tot herstel der differentiëele rechten de heer van Bijlandt, deze alleen terug te wenschen met toestemming van de regeering. Hij bestreed alle amendementen en het geheele ontwerp als nadeelig voor de Indische verbruikers. De heeren Brouwers en Clercx ondersteunden het amendement-Bahlmann, beweerende, dat de invoerrechten werden verhoogd, om de uitvoerrechten te verlagen. De heer de Bruijn Kops stelde voor het invoerrecht voor aardewerk op 6 pct. te houden.

Het amendement tot herstel der differentiëele rechten is verworpen met 53 tegen 22 stemmen. Het voorstel tot vermindering van rechten voor aardewerk tot 6 pct. is aangenomen met 42 tegen 34 stemmen; dat voor eetwaren, in het belang van den vischinvoer uit Siam, voorgesteld door den heer Bahlmann, is verworpen met 45 tegen 31 stemmen. Art. 1 (verhoogt tarief) is aangenomen met 45 tegen 32 stemmen.

De beraadslaging is aangevangen over het amendement van de heeren van Gennep c. s., tot afschaffing der uitvoerrechten op landbouwartikelen, ter tegemoetkoming aan de kwijnende industrie, en over het voorstel-Bahlmann en 8 andere leden, tot invoering van differentiëele uitvoerrechten in het belang der ontwikkeling van de

naam te vernemen, dat, behalve de gewone verzorging door Liefdadigheid naar Vermogen, de Vereeniging tot Heil des Volks, het Weldadigheidsfonds, de Vereeniging van den H. Vincentius à Paulo en tal van andere liefdadige instellingen, om van gemeentelijke en kerkelijke bedeelingen niet te gewagen, een aantal kloeke mannen, door werkgevers en werkliedenvereenigingen onderricht en voorgelicht, dezen langen winter ruim 4000 huisgezinnen hebben ondersteund. Dat die ondersteuning, waarmede nog wordt voortgegaan, voor zoover de bevoorrechten nog zonder werk zijn, schatten gelds vereischt, behoeft ter nauwernood vermeld. Doch dat die groote sommen zoo in alle stilte werden bijeengebracht, pleit zoowel voor de talrijke milde gevers als voor de wijze, waarop de steun werd verleend.

Aan de commissarissen van politie zijn daarenboven nog ongeveer voor f 10,000 aan bons voor de noodigste levensbehoeften uitgereikt, mede door enkele milddadige stadgenooten verstrekt, wier namen echter niet onbekend zijn gebleven, doch welker vermelding door hen zelven niet wordt gewenscht.

De heer Domela Nieuwenhuis, die in zijn toespraak tot de socialisten en nieuwgierigen op j.l. Donderdagavond sprak over het bijeenbrengen van een som van 1140,000, had dus gelijk, toen hij zeide, dat er werd geholpen, maar door hem is op verre na niet hoog genoeg geraamd het bedrag, dat dezen winter weder voor de werkeloozen arbeiders is en nog wordt bijeengebracht. Lang voor de uitdeeling der brooden door de socialisten, aan ieder, die maar wilde begrijpen, is door bezadigde lieden aan brave behoeftigen met overleg onderstand verstrekt.

— De volgende grap gebeurde dezer dagen te Montfoort:

De kinderen van den heer B. waren verkouden en de vader sprak daarom een boer aan om wat karnemelk, wijl men hem die als een uitmuntend middel had aanbevolen. De boer beloofde zog diezelfden dag zijn knecht met het gevraagde te zul-

streek. Het is zeer te hopen dat dit bericht zich bevestigt. Men zou daarin een keerpunt in het beloop der zaken mogen zien.

ALLERLEI.

HUWELIJKSOVERPEINZINGEN.

Nu is het uit, het schoone lied,
Het lied van mijne jeugd,
En mijn beminde is nu mijn vrouw,
Vol goedheid en vol deugd.

Een vrouw, vol goedheid en vol deugd,
Is voor een man veel waard;
Zij is voor haren echtgenoot
Een groote schat op aard!

Och! mocht de hemel zulk een schat
Op aard aan ieder geven!
Maar denk ik eens tien jaar terug,
Toen had 'k een beter leven!

(*Naar Richard Wagner.*)

TELEGRAMMEN.

GORREDIJK, 4 Mei. De centrale liberale vergadering in het district Heerenveen heeft tot candidaten gesteld voor de Provinciale Staten de heeren J. Koopmans te Gorredijk en dr. A. L. van der Sluis te Oosterwolde.

ATHENE, 4 Mei. Na het antwoord der Regeering, dat de waardigheid van Griekenland verbood iets meer toe te voegen aan de vroegere verklaringen, besloten

leenen om den opengevallen zetel in de Tweede Kamer te doen innemen.

Die prioriteit kan alleen worden ontleend aan beslisto meerderheid in ontwikkeling, aan degelijkheid van karakter of aan een soort van huldeblijk voor roemrijk verleden.

Ik kan het mij denken, dat Drenthe een THORBECKE, een VAN HOUTEN, een HEEMSKERK boven een SMEENGE kon kiezen, maar niet dat bijv. een VAN DIGGELEN die eer zoude moeten ten deel vallen, om de eenvoudige reden, dat het onbewezen is, dat VAN DIGGELEN beter volksafgevaardigde zoude zijn dan SMEENGE.

Als de capaciteiten van genoemde heeren tegen elkander opwegen, dan wordt het algemeen belang het best gediend door een Drenthenaar te kiezen.

Waarom?

Zoo de lezer zich eens voorstelt, dat wij heel onze Tweede Kamer, al de 86 zetels daarvan, door Amsterdammer heeren deden innemen, zoude dat niet eene zeer eenzijdige volksvertegenwoordiging worden?

Ik geloof niet, dat een Nederlander met gezonde hersens hiertegen iets kan inbrengen.

Als wij dus niet al onze afgevaardigden uit eene plaats wenschelijk achten, dan is dit een motief om niet zonder overwegende redenen een afgevaardigde buiten het kiesdistrict te zoeken. Zoo ver doenlijk zoeke ieder kiesdistrict een afgevaardigde op eigen terrein, opdat er eenigermate althans een volksvertegenwoordiging over de Nederlandsche, de algemeene belangen, oordeele bij het vaststellen van wetten.

Als de krachten tegen elkander opwegen, dan is een jong man verkieslijk boven een meer bejaard mensch.

Heeft iemand eenmaal zitting in de Tweede Kamer, dan moet er iets abnormaats plaats vinden als hem de voet wordt gelicht. Nu heeft een man van 30 tot 50 jaren meer werkkracht dan iemand van 50 tot 70 jaren; vermeenende dat SMEENGE jonger is dan VAN DIGGELEN, zou ik den eerste kiezen, tenzij werd bewezen, dat geest, die in niets ten achteren staat bij de hartstochtelijkste mannen van andere richting.

Met blijmoedigen weemoed dank ik nog mijnen braven vader voor zijn eenvoudige tegenstelling, waarin hij den *Christen* boven den vrijmetselaar, den *mensch* boven den partijman stelde. Op grond dat VAN DIGGELEN vrijmetselaar is en SMEENGE dat misschien niet is, of zeker geringeren graad in die orde bekleedt, mag eerstgenoemde niet domineeren, want de Christen staat zeker niet beneden den maçon.

Met achting WelEd. heer!

Uw dw. dn.

JAN NEDERLANDER.

De meisjesschool zal gebouwd worden met het front naar den Singel.

Laat men toch vooral niet meer boomen vellen, dan *bepaald noodig is.*

De eigenaardige fraaiheid van Assen gaat, door het omhouwen van boomen, allengs verloren.

X.

RECHTSZAKEN.

In de civiele zitting van het Gerechtshof te Leeuwarden, gepresideerd door den heer mr. W. B. S. Boeles, zijn de pleidooien gevoerd in het geding van dr. E. Masoin, hoogleeraar te Leuven, appellant, procureur mr. J. v. Leeuwen, tegen dr. G. W. Bruinsma, te Steenbergen, c. s., redacteurs en uitgever van het „Maandblad tegen de Kwakzalverij," geïntimeerden, procureur mr. J. C. Meijer, betreffende het bekende stuk, in dat „Maandblad" opgenomen omtrent handelingen van genoemden hoogleerlaar, welke dezen aanleiding gat, om in rechten te eischen, dat, nu geïntimeerden zouden worden veroordeeld, aan eischer tegen suffisante kwijting te voldoen de sommen van *f* 5000 en *f* 10.000; dat de gepleegde daad zou worden verklaard te zijn lasterlijk, honend en beleedigend, en dat het te wijzen vonnis, ten koste der gedaagden en in zooveel exemplaren en ter plaatse als de reehter zal bevelen, zal worden aangeplakt — welke eisch door de Rechtbank te Leeuwarden aan eischer werd ontzegd.

Voor appellant trad als advocaat op de

WEENEN, 28 Jan. Volgens een hier ontvangen bericht besloot de Grieksche ministerraad gisteren, voor den wil van Europa te bukken. Te Athene zou dientengevolge eene omwenteling dreigen.

ALLERLEI.

— Het zekerste middel, om elken hond voor dolheid te bewaren, moet volgens een Amerikaansch blad daarin bestaan, dat men hem den staart »vlak achter de oorcn« afsnijdt.

NPDAC 29 januari 1886

een operavoorstelling, hem in zijn gondel Elsa op het meer te vergezellen. De dame nam dit met veel genoegen aan; en toen, gewiegd op de kalme wateren, bedwelmd door den nacht, het maanlicht, de poëzie van het oogenblik, de herinneringen aan de opera (Tristan en IJseult was toen voor de eerste naal opgevoerd en zij had de zeer hartstochtelijke rol van IJseult vervuld) verzoekt de koning mevrouw Schnorr eenige aria's uit de opera te zingen, waaraan zij te midden der nachtelijke stilte gevolg geeft.

Eensklaps ziet zij, dat 's konings oogen nat van tranen zijn, zij gevoelt zich zelf meer opgewonden dan wel behoorde, knielt, slaat haar armen om 's konings hals, en de koning . . . rukt zich los en werpt mevrouw Schnorr midden in den vijver, roeit snel naar den oever en gaat het paleis binnen.

»Ga eens kijken«, zegt hij toen, »naar den kant van den vijver, ik geloof dat daar een vrouw bezig is te verdrinken, visch haar weêr op, zoo gij er lust in hebt.«

Mevrouw Schnorr kon zwemmen, zij werd gered.

JACHTAVONTUUR.

Onlangs schoten twee Zwitsersche jagers de een een vos, de ander een haasje. Zij legden tevreden hun buit op een stil plekje neer, en gingen samen verder. Maar Reintje bleek niet doodelijk te zijn gewond. Hij kwam langzamerhand weder bij, en peuzelde, ter versterking, het doode haasje op, dat naast hem lag. Toen de jagers, die verder niet gelukkig waren geweest, terugkwamen om hun buit te halen, vonden zij nog slechts een paar afgekloven botjes van den haas en zagen nog juist den vos, na zijn maaltijd wel eenigszins moeilijk, maar toch nog tamelijk vlug, in het bosch wegdraven.

SCHOONZOON OF SCHOONMOEDER.

Een rijk Parijsch fabrikant, — zoo luidt een romantische geschiedenis, door Fransche bladen verhaald, — had sedert twee jaren een jong bediende, Ernest Lamotte, met wien hij zeer ingenomen was, en dien hij ook in zijn huiselijken kring bracht. In het begin dezer maand nu, liet hij den jonkman bij zich komen, en bood hem de hand zijner 17-jarige dochter Mimi aan, die een bruidschat van 100,000 francs (haar moederlijk erfdeel) mee zou brengen. Ernest verbleekte bij dat aanbod, en bekende, na eenig aarzelen, zijn patroon in vertrouwen, dat hij niet Ernest, maar Ernestine heette, en een meisje was. Zij had zich als man vermomd, omdat zij zoo veel beter den kost kon verdienen. De fabrikant was zeer verrast door deze mededeeling. Maar zoodra hij van zijne verbazing was bekomen, stak hij zijn bediende de hand toe, en vroeg . . . . of zij Mimi's tweede moeder wilde worden, nu zij haar man niet kon zijn.

of van *f* 2 voor 6 Nos. met 6 gekleurde modeplaten en met 3 geknipte patronen.

BOEK-, & MUZIEKH., ASSEN.

MAGAZIJN

VAN

LAKENS EN STOFFEN,

CONFECTIONS SUR MESURE.

SPECIALITEIT IN

MANTELS, BEDDEN, MATRASSEN ENZ.

MANUFACTURES EN TOUS GENRES.

W. E. P. BERTRAM.

Steeds voorhanden een prachtige collectie REISDEKENS.

ASSEN, 28 Jan.

— Ook aan de kinderen der openbare school te Vledder wordt, voor zooverre noodig, tegenwoordig voedsel verstrekt.

Door de vereeniging »Varietas Delectat« te Heerenveen is thans besloten, een tooneelwedstrijd uit te schrijven voor het volgend winterseizoen.

Daarvoor zijn uitgeloofd: als 1ste prijs eene G. M. en *f* 300; 2de prijs eene Z. M. en *f* 150, en 3de prijs eene B. M. en *f* 75.

Aan dien wedstrijd mogen hoogstens 8 en minstens 6 tooneelgezelschappen en kamers van rederijkers, enz., uit geheel Nederland (Heerenveen uitgezonderd), deelnemen, mits zonder medewerking van vroegere of tegenwoordige tooneelspelers en tooneelspeelsters van beroep.

Elke mededingende vereeniging zal een tooneelspel in de Nederlandsche taal met minstens 2 damesrollen moeten spelen, minstens 3 bedrijven bevattende, en 1 blijspel in één bedrijf. Dit laatste, dat ook in de Friesche taal mag worden gespeeld, blijft buiten mededinging.

Vóór 1 Augustus moet de aanmelding tot mededinging geschieden, met opgaaf van de stukken, en vóór 10 Augustus worden de mededingers aangewezen.

— Van 1—3 Februari a.s. staat de inschrijving open op eene geldleening van *f* 1,500, ten laste der gemeente Emmen. Aandeelen *f* 250.

— Gisteren is te Heerenveen de 23ste algemeene vergadering der vereeniging

is toegenomen. Opgericht in 1861 met 20 deelhebbers, die een kapitaal van *f* 77000 aanbrachten, telt deze maatschappij thans 128 deelhebbers, met een verwaarborgd kapitaal van *f* 491,700.

ROSWINKEL, 28 Jan. Een zekere L. B. alhier, die dezer dagen naar een boeldag te Valthermond was geweest, is bij zijn terugkeer aldaar van de brug geloopen en in het kanaal terecht gekomen. Door spoedige toegesnelde hulp is hij gelukkig weder op het droge gebracht, zoodat hij er met een nat pak afkwam. Sterke drank schijnt hier de oorzaak te zijn geweest.

NPDAC 30 januari 1886

Arrond.-Rechtbank te Heerenveen

28 Jan. Veroordeeld: B. K. K. te Oldeberkoop, ter zake van eenvoudigen diefstal, tot ééne maand cell.; P. S. te Langweer, ter zake beleediging, tot 15 dagen cell. en f 8 boete of één dag cell.; H. C., gedetineerd te Zwolle, ter zake het zonder daartoe bevoegd te zijn uitoefenen der geneeskunst, tot zeven maanden gev.; L. v. d. H. te Ureterp, ter zake moedwillige mishandeling, tot vijftien dagen cell. en f 8 boete of één dag cell.; L. B. de V., huisvrouw van R. J. M. te Drachtster-Compagnie, ter zake het verkoopen van sterken drank in 't klein zonder de vereischte vergunning, tot f 15 boete of drie dagen gev.; J. J. B. te Nijeholtpade, ter zake diefstal, tot ééne maand cell.; T. J. D. te Tjalleberd, ter zake moedw. mish., tot zeven dagen cell.; K. D. te Luinjeberd, ter zake moedw. mish., tot vijf dagen cell.; S. R. R. te Nijehaske, ter zake beleediging, tot f 55 boete ot veertien dagen gev.; A. J. B. te Noordwolde, ter zake moedw. mish., tot drie maanden cell. en f 8 boete of een dag cell.; J. H. D. en J. W. E., beiden gedetineerd, ter zake bedelarij, ieder tot veertien dagen gevangenisstraf en met opzending.

Moord te Zuidwolde.

Het Hof te Leeuwarden heeft gisteren Gerrit Oosterveen schuldig verklaard aan doodslag op den onbezoldigden rijksveldwachter de Weerd te Zuidwolde en hem veroordeeld tot 25 jaren tuchthuisstraf.

KERK- EN SCHOOLNIEUWS.

Ned. Herv. Kerk. Beroepen: te Sluis van Hemert te Rekken; te Jutrijp Schot te Tho-

j., Alingawier.

RECHTSZAKEN.

Rechtbank te Haarlem.

De bewaarschoolhouderesse te Zaandam, die de vorige week te Haarlem terecht stond wegens het niet in haar school voorhanden hebben van vaccinebewijzen voor haar zelve, hare helpsters en de bij haar ter school gaande kinderen, is eergisteren veroordeeld tot f 10 boete of 1 dag gevangenisstraf.

Voor de Rechtbank te Heerenveen zijn 28 Jan. o. a. behandeld de volgende zaken:

In den nacht van Donderdag 10 op

NPDAC 31 januari 1886

huiswaarts, doch viel onderweg bewusteloos in het veld neer. Hij werd gevonden, doch in plaats van hem op te nemen en te verzorgen, liet men hem liggen, door het dwaze volksgeloof, dat men aan geen »lijk« mag raken voor de politie er is. Toen Dr. Peel kwam, bleken al diens pogingen niets meer te baten, en de ongelukkige blijkbaar t slachtoffer geworden van eene, zoo het schijnt niet uit te roeien, dwaze meening.

DE LEEK, 29 Jan. De tyhpus kan hier als geweken beschouwd worden. De laatste lijders uit het ongelukkige gezin van T. v. d. Heide zijn bijna hersteld. Wel mag dit een wonder heeten, als men bedenkt, dat de zieken, door de ongesteldheid van den gemeente-geneesheer, een tijdlang zonder eenige hulp waren. Toen de plaatsvervangende dokter kwam, vond hij den huisvader dood op den leemen vloer, en twee zieke kinderen te bed naast hunne dasgestorven grootmoeder.

In tijden van besmettelijke ziekten heeft onze gemeenteveldwachter eene zware taak. Hij loopt in en uit de besmette huizen, brengt boodschappen over en komt naar den toestand der lijders vernemen; hij legt de gestorvenen in hunne laatste woning en brengt ze mede in alle stilte naar den akker des doods. En dat op een geftijd van bij de zeventig jaren!

OUDE-PEKELA, 29 Jan. Hedenmorgen tusschen 4 en 5 uur wilde de wed. Druins haar zoon behulpzaam wezen bij het aanspannen van de paarden voor den groowagen van de papierfabriek de Union. Onmiddellijk bij deze fabriek geraakte de vrouw in het hoofddiep en hoewel zij zeer spoedig door de fabrieksarbeiders op het droge was gebracht, mocht het niet gelukken door doelmatig aangebrachte middelen, de drenkeling in het leven terug te roepen.

OOSTSTELLINGWERF, 29 Jan. Te Lochtelo en Oosterwolde circuleert thans een adres ter onderteekening, waarin aan den raad dezer gemeente wordt verzocht een zandweg met voetpad aan te leggen van eerstgenoemd dorp over de gehuchten Lethuizen en Klazinga naar Oosterwolde. Zal bestaat er een binnenpad tusschen

*** Bevallen van een *MEISJE* ANNA VAN DER VEGT, echtgenoot van J. K. DE JONG, *Hoofdonderwijzer*.

Appelscha, 27 Jan. 1886.

VERGADERING

van de Commissie voor

WERKVERSCHAFFING

ten Gemeentehuize te Assen

op MAANDAG den 1 FEBRUARI 1886,

's namiddags te 5¾ **ure.**

G. MAYNARD TETRODE,
Voorzitter.

R. SOMER, Secretaris.

WERKVERSCHAFFING.

Zal de Commissie van Werkverschaffing blijven voldoen aan de talrijke aanvragen om werk, dan zullen de geringe fondsen, waarover zij beschikken kan, belangrijk moeten worden versterkt.

Binnen weinig tijds toch zullen die geheel zijn uitgeput en ziet de Commissie zich nu reeds verplicht een beroep te doen op de milddadigheid van Assens ingezetenen.

Tot dat einde zal hun in den loop van deze of de volgende week eene Inteekeningslijst worden aangeboden.

Assen, 26 Januari 1886.

De Commissie voorn.:

G. MAIJNARD TETRODE, Voorz.
A. TEN OEVER, Penningmeester.
R. SOMER, Secretaris.

POLITIE.

Gedeponeerde voorwerpen.

Twee witte ZAKDOEKEN.
Een KINDERHANDSCHOEN.
Een MES.
Een gedeelte van een GOUDEN OORBELLETJE.
Een wollen OMSLAGDOEKJE.
Een TABAKSDOOS, is blijven liggen in een herberg.
Een DOEKSPELD met rood steentje.

NIET-OFFICIEEL GEDEELTE.

HET ONTSTAAN VAN HET KAPITAAL VOLGENS ADAM SMITH.

III.

Het vaste kapitaal der maatschappij

FEUILLETON.

aanhangig is.

BUITENLAND.

EEN BLOEDIG DRAMA.

De wijk van het Odéon te Parijs werd Vrijdag door een bloedig drama in opschudding gebracht. In no. 19 van de straat Monsieur-le-Prince bevindt zich een klein hotel garni, waar men langs een sombere en nauwe steeg komt. Op de derde verdieping woonde, in kamer no. 61, eene waschvrouw van zesentwintig jaar, genaamd Eugénie Saccapé, die zich in het register van het hotel had doen inschrijven onder den naam van Andrée Clavaud. Deze vrouw kwam nu en dan in aanraking met den tweeëntwintigjarigen kappersbediende Roblot, die te St.-Germain woonde. Donderdagavond kwam Roblot in het hotel en vroeg den concierge, hem een kamer te geven, grenzende aan die, welke bij vrouw Saccapé in gebruik was. Men voldeed aan zijn verlangen.

Vrijdagochtend te negen uur hoorde men eensklaps de kreten: »Help! moord!« uit de kamer van vrouw Saccapé komen. De bewoners kwamen bijna dadelijk toeloopen en zij zagen, dat een persoon, wiens kleederen met bloed waren bevlekt, in den grootsten haast de trappen van het hotel afging. Door den schrik dacht niemand er aan, hem te vervolgen. Toen zij in de kamer van vrouw Saccapé doordrongen, vertoonde zich een verschrikkelijk schouwspel. De ongelukkige vrouw lag in haar hemd bij het bed uitgestrekt, het lichaam overdekt met door middel van een scheermes toegebrachte sneden.

De moordenaar heeft eerst getracht de keel van zijn slachtoffer af te snijden. Hij heeft haar inderdaad een diepe snede in den hals toegebracht, doch daardoor werd de halsslagader niet getroffen. Daarna heeft hij, zich met een ongehoorde wreedheid op het lichaam van vrouw Saccapé werpende, gelaat, borst en beenen met het scheermes verminkt. De vloer was met bloedvlekken bedekt, wat ook met de meubelen en het beddegoed het geval was. Door den concierge gewaarschuwd, kwam de heer Schnerb, commissaris van politie in de wijk van het Odéon, op het tooneel van de misdaad, met dr. Pinet, die de eerste hulp aan het slachtoffer verleende.

Het grootste gedeelte van de wonden is buitengewoon ernstig. Men heeft te vergeefs getracht haar te ondervragen, daar de ongelukkige herhaaldelijk haar bewustzijn verloor.

Men heeft haar op een brancard naar het hospitaal de la Charité overgebracht.

De geneesheeren wanhopen aan haar behoud.

LAATSTE BERICHTEN.

LONDEN, 31 Jan. De heer Gladstone

MADRID, 31 Jan. Een aardbeving heeft te Loja, provincie Grenada, plaats gehad. Er werd geen schade door veroorzaakt.

LONDEN, 31 Jan. Vijf huizen in Holloway-road, welke men was begonnen af te breken, zijn gisterenavond ingestort. Vijf personen (drie vrouwen en twee jongelieden) werden onder de puinhoopen bedolven. Hunne lijken werden eenige uren later te voorschijn gehaald.

TELEGRAMMEN.

LONDEN, 1 Febr. Gladstone heeft hedenochtend te 9½ uur een bezoek gebracht aan de Koningin.

MAASTRICHT, 1 Febr. De rivier de Maas wast onrustbarend; de waterstand is circa 4 meter boven gewoon peil.

Heden brak alhier brand uit in een winkelhuis, waarbij een vrouw en twee kinderen in de vlammen omkwamen.

LEIPZIG, 1 Febr. Het proces wegens hoogverraad tegen den Deenschen kapitein is begonnen. Het gerechtshof besliste, dat de zaak met gesloten deuren moet worden behandeld.

ALLERLEI.

Voorzichtig. »Gij wilt dus niet trouwen' dokter?«

»Ja, wanneer het nadeel er niet aan verbonden was, dat men een vrouw heeft.«

— *Voldoende.* Een knaap, die op den hoek van een straat suikergoed verkoopt, biedt een voorbijgaand heer zijn waren aan. Deze koopt wat en vraagt: »Gij eet zeker het grootste gedeelte van je waren zelf op?« — »O, neen,« antwoordde de knaap, »dat zou mooi uitkomen, ik eet niets, maar — lik er van tijd tot tijd eens aan.«

— *De gelukkige moeder.* Boerenvrouw (zeer verheugd): »O, buurvrouw, wat een geluk! Mijn zoon heeft maar zes jaar tuchthuisstraf gekregen, en ik had minstens op tien gerekend.«

— *De gewelddadige ontvoering.* Rechter: »Wat hebt gij tot uw verontschuldiging aan te voeren, beklaagde?«

Beklaagde: »Mijnheer de rechter, kijk als 't u belieft de »gewelddadig ontvoerde« eens goed aan. Zij is kreupel, scheel en heeft een bochel.«

Rechter: »Nu, wat zou dat?«

Beklaagde: »Ik meende er haar een groot genoegen meê te doen.«

— *Teeken des tijds.* Moeder: »Maar, Mina, schaam je je niet over dat gescheurde hemd?«

Dochter: »Waarom mama, er komt toch een nieuwe japon over.«

INGEZONDEN.

Het aandeelenkapitaal der Nederlandsche Bank is naar verhouding van de zaken, die zij doet, niet groot, namelijk *f* 14.000.000.*) Het bedrag, dat de Bank uitzet door het

NPDAC 2 februari 1886

schap voornoemd:

H. J. CARSTEN, *Pres.*
OLDENHUIS GRATAMA, *Secr.*

L. VAN EMDEN,
Gezichtkundige, Assen.
Leverancier van 't Rijk.

GEBR. BORN,
BOEKH., ASSEN.
Onmisbaar in iedere Huishouding.

Diners van af f 1 en hooger.
Vischdiners op alle Vastendagen.

HET VARKEN.

Omtrent het mesten van varkens kan men de volgende regels met succes in praktijk brengen: 1o. Men moet de dieren in den winter een warm, in den zomer een eenigszins koel verblijf verschaffen. 2o. Het hok moet op eene rustige plaats gelegen zijn, omdat niets het vetworden meer bevordert dan rust. 3o. Men moet het mestvoeder behoorlijk indeelen, met het minder goede beginnen en langzamerhand tot gedurig krachtiger en prikkelender voeder overgaan. 4o. Het eten moet behoorlijk toebereid worden; het mag niet te veel met water verdund en alleen in lauw warmen toestand gegeven worden. 5o. Men kan dagelijks 4 tot 6 maal voederen, maar aan de eenmaal ingevoerde gewoonte moet men streng vasthouden. 6o. Aardappelen geeft men gekookt of gestoomd; alle korenvoeder gemalen, gekookt of ten minste geweekt. 7o. Men neemt de grootste zindelijkheid in acht. 8o. Zout bevordert den eetlust en de spijsvertering. Dikwijls moet men een weinig zout onder het voeder mengen, en nu en dan een handvol haver geven, die men vooraf met zout bestrooid en met water bevochtigd heeft. 9o. Hoofdzaak bij het mesten blijft het graan. Het meest geschikt is een mengsel van haver en gerst. Erwten en wikken maken spoedig vet, maar het spek wordt dan licht ranzig en ook het vleesch is niet zoo goed en smakelijk als dat van koren. De mais overtreft als mestvoeder alle overige korensoorten. De eikels mesten zoo goed als de granen; zij worden op eene luchtige plaats gedroogd, daarna in een bakoven of op een eest geroost, gemalen en vervoederd. Men heeft beweerd, dat zij aan het spek een onaangenamen smaak geven. Dit is onwaar. Het vleesch is integendeel nog smakelijker dan dat van koren, en het spek wordt ook voortreffelijk. Wie echter eikels voedert, geve daarbij den varkens dikwijls en veel te drinken, want zij zijn verhittend en veroorzaken veel dorst.

BOERENKOOL.

Van de boerenkool worden eene menigte verscheidenheden aangetroffen, zoowel wat de kleur en vorm der bladeren, als de grootte der geheele plant aangaat. Er zijn er n.l.: 1. met gladde, gaafrandige bladeren, waartoe de gewone en groote groene en de boomkool behooren; 2. met groene, ingesneden en gekroesde bladeren, waarvan vier onderverscheidenheden voorkomen; 3. met donkerroode, violette of blauwachtige bladeren en stengels, waarvan 5 onderverscheidenheden geteeld worden, met gladde, gekroesde en bonte bladeren. Van al deze verscheidenheden zijn de groote gladbladige der onder 1, de groote en kleine gekroesde der onder 2 en dezelfde der onder 3 opgegevene, voor de gewone teelt de beste. De bonte schijnt vooral wegens meerdere malschheid en fijnheid van smaak boven alle andere aanbeveling te verdienen. In het algemeen verdienen de kleinere soorten de voorkeur, omdat zij deels fijner en smakelijker zijn, deels minder aan bevriezen bloot staan, daar zij gemakkelijker en volkomener door de sneeuw bedekt worden. De grond behoeft voor de boerenkool niet zeer vruchtbaar te zijn, mits men haar eene versche bemesting geve en het land goed, diep bewerkt en los zij. In het algemeen verdraagt zich de boerenkool, beter dan eenige andere koolsoort, met een zandigen grond. Men zaait het zaad op verschillende tijden uit naarmate men vroeger af later gebruik er van wenscht te maken. Daar zij echter hoofzakelijk als wintergroente in aanmerking komt, is de geschiktste tijd van zaaien in het begin van Juni, waarna men de planten op ledig gekomen erwten- of wortelbedden enz. uitpoot en waarvan zij van November af voor het gebruik geschikt zullen zijn. De planten, waarvan de kronen gedurende den winter zijn gebruikt, maken vroeg in het voorjaar eene menigte uitspruitsels uit den stengel, die indien zij er aan blijven, zaadstengels vormen, maar, vroegtijdig geoogst, eene uitmuntende voorjaarsgroente opleveren, op een tijd, als er nog niet veel anders voorhanden is.

(Lw. Crt.)

proces-verbaal tegen den spreker zou worden opgemaakt.

— Men meldt uit Tilburg aan de »N. R. Crt.«:

Gisteren deden zich hier bij de begrafenis van een algemeen geacht Israeliet ergerlijke tooneelen voor. Het fanatieke gepeupel onzer stad heeft namelijk deze gelegenheid te baat genomen om zijnen godsdienstaat en spotlust bot te vieren.

Reeds voor het sterfhuis was een groote menigte bijeengeschaard, meestal uit jongens bestaande. Te vergeefs trachtte de politie het volk uiteen te drijven. Toen zich de stoet in beweging stelde, werd hij begeleid door den woesten troep, waarvan er eenigen spotliederen op de Israëlieten aanhieven, blijkbaar tot groot vermaak der overigen.

Aan de begraafplaats gekomen, die ongeveer ¾ uur van de stad ligt, werd het gejoel nog sterker. De rustverstoorders, wier aantal honderden bedroeg, omsingelden het kerkhof. Bij het verschijnen der lijkkist begroette de menigte die met scheldwoorden. De omheining der begraafplaats, die inmiddels afgesloten was, werd omvergehaald; takken en kluiten aarde werden naar de lijkkist geslingerd (zonder deze evenwel te bereiken). Tegen dit alles was de politie machteloos. Nogmaals trachtte zij de bende, die allen eerbied voor eenen doode uit het oog verloor, uiteen te drijven, doch te vergeefs.

ASSEN, 2 Febr.

— Hedenmorgen werden wij door den Burgemeester in de gelegenheid gesteld

NPDAC 3 en 4 februari 1886

Roders voor *f* 26,192 vertimmerd.

— Een onzer ingezetenen, brievenbesteller, ook voor Drouwenerveen, slachtte — zoo schrijft men uit Gasselternijveen — onlangs een vet varken. De slager verscheen wat laat en zoo kwam het, dat nog vrij laat in den avond het doode varken aan de ladder buiten bleef. Toevallig passeeren nu een paar grappenmakers, die in stilte een pootje van 't varken afsnijden en dit, netjes in een sigarenkistje gepakt, als postpakket aan iemand te Drouwenerveen verzenden. De bode, alias oorspronkelijke eigenaar, heeft de eer het daar te mogen bezorgen. In zijn bijzijn wordt het pakket geopend en wie op zijn neus keek, onze bode natuurlijk niet het minst. Men had niet enkel het doode varken, maar hem dubbel »bij 't pootje« gehad.

— De scheepvaart in de provincie Friesland is eergisteren morgen weder geopend.

— De spoorbeambte J. de Vries, van Leeuwarden, wiens beide beenen onlangs moesten worden geamputeerd, daar zij door een trein waren verbrijzeld, is hersteld. Hij is tot halte-chef te Roordahuizen benoemd.

— Bij den raad der gemeente Winschoten is een door verscheiden ingezetenen geteekend adres ingekomen, waarin zij verzoeken, het gymnastiek-onderwijs aan de H. B. S. ook verplichtend te stellen voor meisjes.

— Een toehoorder, die de zitting der rechtbank te Heerenveen had bijgewoond, moest op kousen terug: in Themis' tempel waren zijn klompen gestolen.

DE WIJK, 2 Febr. Tot schatter voor het recht van vergunning tot verkoop van sterken drank in het klein is alhier benoemd de heer R. van Kleef.

— Men schrijft uit Drenthe aan de »N. R. Crt.«:

De pogingen, in de laatste jaren herhaaldelijk in het werk gesteld, om het liberale gedeelte dezer provincie in de sporen der orthodoxie terug te brengen, mogen als totaal mislukt worden beschouwd. Te Borger heeft voor drie en vier jaren een zendeling der confessioneelen zich beijverd om er opgang te maken, doch zonder het minste resultaat van zijn werk te zien, vertrok later de man. Te Gieten is voor eenigen tijd de heer Hondius, die er zich met gelijke bedoelingen had gevestigd, en eenigen tijd vooral het gehucht Drouwen, gem. Borger, bezocht, waar hij op een ezelwagen (iets vreemds in deze streken) heen reed, eveneens vertrokken. Ook de heer Beversluis, orthodox predikant te Sleen, ziet zich in zijne verwachtingen teleurgesteld en laat weinig of niets meer van zich hooren.

Te Sleen gaat de aldaar in het vorige jaar opgerichte afdeeling van den Protestantenbond steeds voort, in tegenovergestelden geest werkzaam te zijn, en laat men sprekers van elders komen van vrijzinnige richtiug. Van »de redding van Drenthe« hoort men thans niets meer.

— Ook te Annen heeft de handel in keisteenen opgehouden te bestaan, en zijn daardoor de arbeidende standen van winterwerk beroofd. Voor twee à drie jaren

iderpand.

Het succes van den Dag

is een doos met 5 flacons beste

SCHRIJFINKT

in 5 kleuren, uit de Fabriek van
P. L. FOLMER te Groningen.

Een doos met 5 kleine flacons: 50 Cents.
Een doos met 5 groote flacons: één gulden.
Te Assen verkrijgbaar bij den Boekhandelaar H. BORN.

Zie Etalage!!

STOOMTABAKSFABRIEK.

dito, Ind.
DUITSCHL.
OOSTENR. H
AMERIKA M
dito Inco
Holl. IJz. s
Maats. Exp
dito dito
Ned. Centr.
dito gest
Ned. Rijns
Ned.-Ind. s
Hongarije T
Italië Victo
dito Zuid
Polen War
RUSLAND G
dito Hyp
dito Bal
dito Bre
dito Cha
dito Jele
dito Jele
dito Kur
dito Los
dito Mor

NPDAC 5 februari 1886

— Door de politie te Tilburg is procesverbaal opgemaakt tegen een aantal personen, die zich Zondag j.l. op de Israëlietische begraafplaats aan de baldadigheden hebben schuldig gemaakt, waarvan wij in een vorig nommer melding maakten.

— Gistereenmiddag ontstond voor 't Stadhuis te Amsterdam een volksoploop en men amuseerde zich blijkbaar kostelijk.

Een pas door den »rozenband« omstrengeld paar zou zich als man en vrouw, naar huis laten rijden. Bij 't instappen van de vigilante, werd daarin tevens een ongenoode gast geplaatst, in den vorm van een klein kind. Dit geschiedde door de moeder van het schaapje, onder het uiten van de woorden: «Hier, neem je kind ook mee!« natuurlijk gevolgd door eenige scheldwoorden. Ook een andere vrouw, die onder het volk stond, beweerde nog twee dergelijke cadeautjes voor den pas getrouwden man te hebben. De verontwaardiging, zoo licht bij de volksklasse op te wekken, werd nu algemeen. De jonggehuwden waren bang voor handtastelijkheden en verlieten het Stadhuis, in de plaats van langs den gewonen weg, door een achterdeurtje. Toen men dit te weten kwam, begaf de kinderenschenkster zich, gevolgd door een aantal niet op hunne mondjes gevallen vrouwen, naar de woning van het jonge paar in de Leliestraat. (»Amst. Crt.«)

ASSEN, 4 Febr.

niets hebben in te brengen.

NIEUWE-PEKELA, 2 Febr. De tram van vier uur van Winschoten had hedenmiddag met eenige ongelukken te worstelen. Om vrachtgoederen, bestaande uit vaten, te kunnen vervoeren, was men verplicht een der groote goederenwagens mee te nemen.

Bij ongeluk kwam onder 't rijden een der vaten los, geraakte door de omheining heen van den wagen af en belandde in het hoofddiep, waar het dadelijk door eenige jongens als een boot werd gebruikt. Ook de andere vaten geraakten los en vlogen achter elkaar den wagen af, zoodat onderweg de geheele wagen, benevens een lantaarnpaal van de rijp langs den weg werden verbrijzeld.

GRONINGEN, 4 Febr. Hedenmiddag 1 uur begon de reclame-optocht, gehouden door verschillende studenten. In rijtuigen zoowel als vrachtwagens gezeten reden ze door de stad. De koddigste waren zeker

geval van nood gebruik te maken.

INGEZONDEN.

M. de R.!

In no. 29 van uw veelgelezen blad komt een stukje voor uit Annen, dat daar door sommige arbeiders kippen worden gekocht tegen 40 a 50 cent. Thans kan ik u berichten, dat door den kippenkoopman J. de Roo jl. Maandag een haan en 5 hennen van den heer Kieneker te Zuidlaren zijn gekocht voor de som van *f* 7, zegge 7 gulden. Dit noem ik nog al een goeden prijs.

Annen, 9 Febr., '86.

Uw dw. dn.
K . . s.

RECHTSZAKEN.

Voor het kantongerecht te Winschoten verschenen Maandag een aantal ingezetenen van Nieuwe-Pekela, tegen wie procesverbaal was opgemaakt wegens het niet binnen den gestelden termijn wegruimen van boomen, op stam staande voorlangs de reven of gronden der overtreders aan den klinkerweg in die gemeente gelegen, tot welke opruiming het hoofd des bestuurs last had gegeven krachtens eene, door den gemeenteraad vastgestelde verordening. Het motief dat de boomen voor den dienst der tramexploitatie hinderlijk zijn en daarom behooren te worden geveld, is volgens belanghebbende eigenaren bezijden de waarheid.

Het openbaar ministerie eischte eene geldboete van f 3 voor ieder.

De verdediger mr. M. van der Tuuk bestreed de rechtsgeldigheid der verordening, zich o. a. beroepende op het eerste lid van art. 147 der grondwet, volgens hetwelk niemand van zijn eigendom kan worden ontzet dan ten algemeenen nutte en na voorafgaanden toeigening.

Uitspraak Maandag a.s.

KERK- EN SCHOOLNIEUWS.

Ned. Herv. Kerk. Zestal te Dordrecht: Bartstra te Wassenaar, Dijkstra te Hoogeveen, Herfkens te Middelburg, Keers te Hazers-

Ontslagen: op verzoek eervol, de hoofdcommies bij het departement van binnenlandsch bestuur F. C. Holle.

Benoemd: tot 1sten klerk bij het departement van financiën A. P. van Eekhout.

MILITAIR DEPARTEMENT. Verleend: een tweej. verlof naar Europa aan den 2den luitenant der genie G. B. H. F. Alphrets.

Ontslagen: eervol, de majoor der infanterie G. J. H. van der Geugten; de 1ste luitenant der infanterie J. W. C. Meijeringh.

MARINE DEPARTEMENT. Benoemd: tot baaszeilmaker bij het marine-etablissement op Onrust J. H. J. de Groot.

Bij kon. besluit van 6 Februari zijn verleend de volgende pensioenen, aan: P. T., I. M., J. W. T. en M. C. H. Wilms, minderjarige kinderen van wijlen J. M. Wilms of Willems en van M. G. Vleeshouwers, thans echtgenoote van P. Stieltjens, in leven kommies 2de kl. bij 's rijks belastingen, f 53, wegens verkregen rechten; J. J. Fezzenaar, wed. van H. L. Staal, in leven landmeter 1ste kl. bij het kadaster, f 330, wegens idem; jhr. E. J. van Holte, ontvanger der dir. bel. en acc., f 2167, wegens ouderdom; C. C. Exalto d' Almaras, idem, f 1407, wegens idem; G. Jacobs, kommies 1ste kl. bij 's rijks bel., f 398, wegens lichaamsgebreken; E. Smits, id. 2de kl., f 289, wegens idem; W. J. den Boer, idem, f 322, wegens idem; J. den Boer, id. 3de kl., f 327, wegens idem.

Bij kon. besluit van 9 Febr. is bij het personeel van den geneesk. dienst der landmacht benoemd tot off. van gez. der 2de kl., de student in de geneeskunde (arts) A. C. P. Paré.

Bij kon. besluit van 7 Febr. is de heer mr. B. H. van Delden, gewezen voorzitter van den landraad te Toeban (Rembang), laatstelijk met verlof hier te lande, op zijn verzoek, eervol uit 's lands dienst ontslagen, met toekenning van pensioen.

BURGERLIJKE STANDEN

ROLDE, 1—31 Jan. Geboren: Jan, z. v. H. Durans en Z. Koerts; Henderika, d. v. B. Haange en H. Barkhof; Antje, d. v. B. Jagt en J. de Vroom; Wubbigje, d. v. J. Beijering en G. Smeenge; Hendrik, z. v. J. Drenth en A. Heuving; Jantje, d. v. H. Lubbers en R. Nijboer; Geesje, d. v. A. Hingstman en J. Smeenge; Jan, z. v. R. Dolting en G. Jacobs

goedkeuring te schenken.

— Gisterennamiddag omstreeks 12 uur 50 is, even voorbij het station Dieren, eene jeugdige dame overreden door den trein uit Zutten. De ongelukkige was terstond een lijk.

— Den 21 Januari jl. werd door den bekenden J. A. van L. te Arnhem, reeds meermalen gesignaleerd wegens het doen van allerlei bestellingen zonder ooit te betalen, aan een snipperfabriek te Gouda eene bestelling van *f* 21 gedaan, welke terstond werd uitgevoerd. Een paar dagen later ontving de gelukkige fabrikan- opnieuw eene bestelling, ditmaal van *f* 42, doch deze kreeg argwaan en vond dien na bekomen informatie maar al te zeer bewaarheid. De leuke snipperhandelaar zond nu in plaats van snippers onder rembours van 't eerst gezondene een kist met steenen. Na over en weer schrijven accepteerde daarop van L. de kist onder voldoening der *f* 21.

De snipperfabrikant lacht nu in zijn vuistje, doch zwoer nimmer meer dan tegen contante betaling aan dien persoon te leveren, die veilig onder de 133 individuen kan worden gerangschikt, waartegen dezer dagen werd gewaarschuwd.

— Als een bewijs hoezeer de bezuinigingsmanie onze regeerders heeft aangegrepen, deelt men aan de »Amst« mede, dat den sluiswachters te Willemsoord is verboden des daags in de wachten een kachel te stoken, ofschoon het toch waarlijk geen overdaad mag heeten, indien men zich in de maand Februari bij een weinig kapitaal verslindend kolenvuurtje zoekt te verwarmen.

— Met 1 April e.k. zal te Maastricht een nieuw dagblad verschijnen: »le Courrier du Limbourg«. Het voor de oprichting benoodigd kapitaal is volteekend.

ASSEN, 11 Febr.

F. van Kregten, welke echter geen gevaarlijk aanzien had en spoedig werd geblusch t.

— In de Dinsdagavond gehouden vergadering van »Patrimonium« werd door de commissie voor het nazien der boeken rapport uitgebracht. De boeken werden accoord bevonden. De aftredende leden van advies uit de buitengewone leden werden herkozen. Hierna werd door een der leden eene voordracht in proza gehouden. De commissie voor werkverschaffing uit de vereeniging zal worden uitgenoodigd in een volgende vergadering mededeelingen te doen omtrent den stand der zaken. Vier personen hebben zich nog voor het lidmaatschap der vereeniging aangemeld.

— Naar men verneemt, zal de gymnastiek- en schermvereeniging »Eendracht« alhier den 25 Maart 5 jaar hebben bestaan. In een op Zondag 11 April a.s. met de kunstlievende leden en genoodigden te houden vergadering zal dat jubilé worden gevierd.

— In de veenkoloniën van Drenthe wordt dit jaar, naar hetgeen van daar wordt geschreven, veel minder dan andere jaren aan het gebruik van raap- en lijnkoeken voor veevoedsel gedaan. Het koren is er te goedkoop, zoodat velen met meel enz. voederen. Ook de opbrengst van de paarde- en duivenboonen, die, wat qualiteit betreft, vrij goed was, is algemeen zeer slecht binnengekomen, zoodat de boonen, die bij vriezend weder des winters worden gedorschen, niet overal verkoopbaar zijn. Men gaat deze thans koken, en daarna met eene kleine hoeveelheid kaf of haksel aanvullen, om dezen inhoud een dag te laten broeien. Het vat, waarin deze broeiing geschiedt, wordt den volgenden dag geopend, en de inhoud in kleine porties rondgedeeld.

Van koliek, dat licht door het voederen dezer boonen ontstaat, verneemt men thans niets.

»N. R. Cr.«

B. en J. V. d. W. [illegible]
en A. H. te Roderveld, ieder tot eene boete van f 0.70, subs. 1 dag gev.

Kantongerecht te Emmen.

11 Febr. Veroordeeld: H. R., arbeider te Zuid-Barge, wegens jagen zonder acte, 2 malen gepleegd, bejagen van eens anders grond zonder schriftelijk bewijs van den eigenaar of rechthebbende, 2 malen gepleegd en jagen op Zondag tot 4 boeten ieder van f 12, subs. gevangisstraf van 4 dag. voor elke boete met verbeurdverklaring van het in beslag genomen geweer en last tot uitlevering van het geweer, waarmede de 1ste overtreding is begaan of betaling der geschatte waarde ad f 8, subs. 3 dag. gev.

E. K., arbeider en H. de J., beiden boerenknechts te Noord-Barge, wegens jagen zonder acte, bejagen van eens anders grond zonder schriftelijk bewijs van vergunning van den eigenaar of rechthebbende en jagen op Zondag, ieder tot 2 boeten elk van f 12, subs. 4 dag. gev. voor iedere boete met verbeurdverklaring van de in beslag genomen geweren.

J. H. B., arbeider te Emmer Compascum, wegens jagen zonder akte en bejagen van eens anders grond zonder schriftelijk bewijs van vergunning van den eigenaar of rechthebbende, tot 2 boeten elk van f 12, subs. 4 dag. gev. voor elke boete met verbeurdverklaring van het in beslag genomen geweer.

C. W., arbeider te Wilhelmsoord, wegens jagen zonder acte, tot f 15 boete, subs. 5 dag. gev. met verbeurdverklaring en last tot uitlevering van zijn geweer of betaling der geschatte waarde ad f 4 subs. 4 dag. gev.

A. B., schaapherder te Nieuw-Schoonebeek, wegens het doen van pogingen om wild op te sporen en te bemachtigen door geen zorg te dragen om te beletten dat de hond, dien hij bij zich had, wild opspoorde en dreef, zonder te zijn voorzien van een daartoe betrekkelijke acte, gepleegd door iemand beneden de 16 jaar oud met oordeel des onderscheids, tot f 8 boete, subs. 2 dag. gev.

H. B., arbeider te Zwartemeer, wegens jagen op Zondag, tot f 20 boete, subs. 7 dag. gev.

J. S. te Assen, wegens het vangen van konijnen door middel van fretten op eens anders grond zonder schriftelijk bewijs van toestemming van den eigenaar of rechthebbende, tot f 10 boete, subs. 2 dag. gev., met verbeurdverklaring en last tot uitlevering van het onwettig gevangen konijn of betaling der geschatte waarde ad f 40, subs. 1 dag gev.

W. H., arbeider te Schoonoord, wegens tot dezelfde straf.

W. C., zonder beroep te Emmen, wegens het in de gemeente Emmen gooien met sneeuwballen op den openbaren weg tot f 1 boete, subs. 1 dag gev.

J. B., arberder te Nieuw-Amsterdam, wegens het zich in kennelijken staat van dronkenschap op den openbaren weg bevinden, tweemalen gepleegd bij eeste herhaling binnen het jaar na wegens hetzelfde feit onherroepelijk te zijn veroordeeld, tot 2 gevangenisstraffen ieder van 3 dagen.

J. M., schoenmakersknecht te Oud Schoonebeek, wegens openbare dronkenschap, tot f 2 boete subs. 2 dag. gev. en wegens het maken van nachtelijk burengerucht tot f 5.50 boete, subs. 2 dag gev.

Wegens openbare dronkenschap: M. A., arbeider te Erica, R. P., arbeider te Dalen en J. V., arbeider te Odoorn, no. 1 tot f 11 ijoete, subs. 5 dag. gev., nos. 2 en 3 iede tot f 1 boete, subs. 1 dag. gev.

J. B. Sr., te Nieuw-Amsterdam, wegens het niet in achtnemen der voorwaarden, waaronder het vergunningsrecht om sterken drank in het klein te verkoopen in een localiteit, welke binnenshuis gemeenschap heeft met een andere localiteit, waarin tevens eene andere winkelnering wordt uitgeoefend, na tijdige betaling van dat recht is verlengd, tot f 11 boete, subs. 4 dag. gev.

Arrond.-Rechtbank te Heerenveen.

11 Febr. Veroordeeld: J. E. te Steenwijk ter zake opzettelijke verbreking van afsluiting tot drie dagen cell.; H. B. te Onna, ter zake moedwillige mishandeling, tot vijftien dagen cell. en f 8 boete of één dag cell. IJ. O. d. V. te Balk, ter zake moedwillige mishandeling, tot drie dagen cell.; J. W. d J. te Oosterwolde, ter zake moedwillige mishandeling, tot tien dagen cell.; J. M. en zijne echtgenoote H. de J. te Heerenveen ter zake het te zamen en in vereeniging houden van een leenhuis op pand of zekerheid, zonder wettige vergunning ieder tot 14 dagen cell. en ieder f 50 boete of drie dagen cell. voor elke boete; H. v. E. en C. L., beiden gedetineerd, ter zake bedelarij, ieder tot 14 dagen gevangenisstraf, met opzending.

KERK- EN SCHOOLNIEUWS.

Ned. Herv. Kerk. Beroepen: te Ridderkerk Ringnalda te Loon op Zand; te Prinsenhage van Maasdijk te Katwijk aan Zee; te Gameren Ynsonides te Waspik

De „Kerkelijke Crt." deelt de samenstelling

van PHILIPS, LIPOLIT, SCHOTT, KOADSMA, de Catalogussen gratis en franco.

Behandeling van stalmest om het verlies van stikstof te voorkomen.

Een Fransch scheikundige, Ladureau, verslag gevende in het »Journal de l'Agriculture« van een bezoek, dat hij onlangs bracht bij den heer Masclef, een der meest verlichte landbouwers in Frankrijk (Pas-de-Calais), deelt daarin de wijze mede, waarop in zijne groote boerderij, die dikwijls als een model wordt aangehaald, de stalmest wordt behandeld.

Masclef heeft de mestvaalt, waarop door broeiing van den mest dikwijls veel ammoniak verloren gaat, geheel afgeschaft. Hij plaatst zijn vee in hokken, die zoodanig zijn ingericht, dat de voederbakken kunnen worden verplaatst, dat is verhoogd, naarmate de onder het vee liggende mest een dikkere laag vormt.

De stallen zijn 1 meter diep beneden den beganen grond. Van strooisel maakt hij een ruim gebruik. Deze zuigt de urine en de vaste uitwerpselen op, die hier evenals op de mestvaalt beginnen te gisten. Maar om het vervluchtigen van ammoniak, die daarbij ontstaat, tegen te gaan, overstrooit hij den mest, op raad van Corenwinder, elke week met zeer zuur superphosphaat, dat hij zelf bereidt, door 100 K.G. oud beenzwart (dat niet meer bruikbaar is in suikerfabrieken) met een gelijk gewicht zwavelzuur van 52 gr. Baumé te vermengen. Op elk stuk groot vee strooit hij wekelijks 100 gram van dit superphosphaat in zijne stallen, direct daarop geeft hij nieuw strooisel om te voorkomen dat de huid der dieren met het zure phosphaat in aanraking komt. Het ammoniak wordt hierdoor volkomen opgenomen, zoodat men, in den stal komende, dit volstrekt niet ruikt. De stallucht wordt daardoor veel gezonder.

Is de mest 1 meter hoog boven den grond, 't geen na ongeveer 3 maanden het geval is, zoo maakt men den stal leeg en brengt den mest op het land, waar men hem wil gebruiken.

HET „WANT"

De laatste sporen zijn thans nog aanwezig van een product, dat eens in de provincie Drenthe in hooge eere was en in nauw verband stond met de leefwijze en volksgewoonten op het platteland. Wij bedoelen hier het »want«, een grove soort laken of wollen stof, die bijna geheel eene eigen productie was. Het garen werd door de boerin zelve gesponnen van de wol, waarvan men hier ruim is voorzien. Daarna werd het bij den dorpswever geweven, die uitsluitend in Januari of Februari »want« weefde, en tot belooning voor zijn werk werd door den boer voor hem met spandienst in zijne boerderij gewerkt, zoodat het weven alweder geen geld kostte. Eene goede hoeveelheid spekpannekoeken maakten den hoofdschotel uit bij het onthaal, dat den wever wachtte, wanneer hij het geweven »want« terugbracht. Daarna werd deze stof te Zweelo of Aalden nauwer in elkander geperst, hetwelk men »vullen« noemt. Dit geschiedde aan daartoe ingerichte molens, die tevens als korenmolens dienden. Kwam het want na verloop van soms een jaar tijds van daar terug, dan werd het òf door de boerin, die deze kunst ook verstond, òf door een blauwverver geverfd. De zwarte of zwartblauwe kleur was de meest gewone. Vroeger placht men ook grijs want te gebruiken, dat niet werd geverfd, maar van zwarte wol was vervaardigd.

Het brengen en terughalen van het want naar de molens was eens eene geliefkoosde reis voor de jonge boeren, waardoor de betrekking der Drenthenaren, die aan weerszijden van het groote Ellertsveld woonden, werd onderhouden. Het wantgebruik raakt thans »uit de mode«, zooals men zegt, dat ten deele ligt aan de vulmolens, die ophouden deze werkzaamheden te verrichten, omdat zij te hoog zijn belast, daar hun arbeid als fabriekswerkzaamheid wordt belast. Thans ziet men nog menigen Drenthschen boer in zijn »wanten buis«, en vooral de »schepers« (schaapherders) zijn nog van deze kleeding voorzien, die eenige jaren kan verduren, daar zij zeer warm, dik en sterk is. Vroeger plachten de schepers een geheel wanten pak, als: jas, vest, broek en pet, te dragen, en het was wellicht hieraan toe te schrijven, dat menigeen dezer Drenthsche heidevorsten zich door zulk een loggen, langzamen en eigenaardigen tred onderscheidde, want zulk een pak was hem zeer hinderlijk in zijne bewegingen. Het wantgebruik behoort bijna tot de geschiedenis en is bij de boeren als Zondagspak, waarvoor men het ook placht te gebruiken, sinds lang door een smaakvoller en meer nieuwmodisch, en wat het dagelijksch wintergebruik betreft, door een »ouden duffel« vervangen.

(»N. R. Crt.«)

Wijnhandelaar, Groningen

KRISTAL en GLAS,
PORSELEIN en AARDEWERK,
tegen concurreerende prijzen.
Groningen. J. F. OTTÉ.

gebracht, waar hij ruim drie maanden bleef, totdat ten slotte zijn krachtig gestel de ziekte te boven kwam. Zijn lichaam was genezen, maar helaas ook enkel zijn lichaam!

»Het is niet recht pluis met hem,« zeggen de mindere luidjes, die tegenwoordig sigaren bij hem koopen, »maar hij is een goede vent en zijn sigaren zijn hun geld waard en goed.«

Als zijne vroegere vrienden en bekenden langs het armzalige winkeltje gaan, schudden zij treurig het hoofd en mompelen: »arme kerel, wie zou dat hebben gedacht!« Niemand spreekt hem echter aan, want men weet, dat hij niemand kent en niemand wil kennen, zelfs zijne vrouw niet, die nog altijd in schitterende positie op haar villa in het westen van België woont.

Slechte sigaren!

AMERIKAANSCH.

Een Amerikaansche dame, die voor weinige dagen nog rijk, gevierd en benijd was, lag op sterven.

Met inspanning van haar laatste krachten wenkte zij haar man bij haar te komen

Lijzerhandelaar, Assen.

Wed. F. A. BEGEMANN,
te Borger, neemt bestellingen aan voor het verven van
WOLLEN en KATOENEN
STOFFEN.
Heeft geene loopers.

en fluisterde hem toe: »ik ga sterven, maar vóór dat oogenblik moet je me vergiffenis schenken. Je zult wel zeer verbaasd zijn om het te hooren, maar . . . . ik heb je bedrogen«.

»Je zult nog verbaasder zijn, lieve,« antwoordde de man koeltjes, »als je hoort, dat ik het wist en dat ik je daarom heb vergiftigd.«

HET VOEDEREN VAN HOENDERS.

Als men graan, tarwe, rogge of mais, (laatstgenoemd gewas verdient de voorkeur) zoodanig roostert, dat de korrels wel verkoolen, maar hun vorm behouden, eten de hoenders het met graagte. Zij zien er beter uit, de kleur der kammen wordt levendiger, zij leggen vroeger en meer eieren. In de »Gefl. Zeit.« heeft een fokker meegedeeld, dat hij zulks op grond van ondervinding kon bevestigen. Ook het voederen van gekookte in vet geroosterde haver moet, naar een Amerikaansche farmer heeft meegedeeld, er in hooge mate toe bijdragen, dat hoenders een groot aantal eieren leggen.

Ldb. Crt.

overeen kwam met die der andere getuigen J. W. en L. D.

Getuige Trientje Oost heeft gezien dat E. B. een slag aan Jan Warte gaf en hem daarna op den grond heeft geworpen en weder geslagen.

De beschuldigde erkent de feiten.

Het openbaar ministerie requireert een celstraf van 3 maanden, 2 geldboeten van f 25 en een boete van f 8 subs. te vervangen door voor de beide eerste boeten ieder 3 dagen, voor de laatste 1 dag celstraf.

De substituut-officier lichtte bij dezen betrekkelijk hoogen eisch toe, dat de houding van den beschuldigde gedurende het verhoor en zijn ongunstig verleden ook hier een merkbaren invloed op uitoefende.

Vervolgens kwam aan de orde:

C. de V. te Erica, oud 34 jaar, ter zake van diefstal van turf.

Getuige J. V. verklaart op den 4 Jan. C. de V. gezien te hebben terwijl deze bezig was turf te laden. Op de vraag, voor wien deze turf was, kon beschuldigde niet antwoorden.

Het openb. ministerie acht de schuld bewezen en requireert voor C. de V. onder aanneming van verzachtende omstandigheden 14 dagen celstraf.

Een zelfde geval werd behandeld betreffende diefstal van turf, gepleegd door Albert K.

Ook hier requireert het O. M., onder aanneming van verzachtende omstandigheden, 14 dagen celstraf.

Matthijs Kroezen te Coevorden, oud 22 jaar, staat terecht, wegens het verkoopen van sterken drank zonder de vereichte vergunning. De eisch is een boete van f 25, subsidiair 7 dagen gevangenisstraf en in de kosten van het geding.

R. V. te Nijensleek, beschuldigd van mishandeling met verwonding.

H. P., beschuldigd van mishandeling en verwonding, gepleegd op Roelof Veen.

Jan Keuzing, veldwachter te Vledder, heeft van zijn vrouw vernomen dat getuige Tissing aanwezig was bij den twist tusschen R. V. en H. P. en heeft naar aanleiding daarvan van Tissing vernomen, dat H. P. aan R. V. een klap gegeven heeft. Voor de rechtbank ontkent hij dat evenwel en thans, nu bij hernieuwing aan genoemden maanden celstraf en f 8 boete, subs. 1 dag cel.

Verder stond terecht Jente S. te Wachtum, wegens verkoop van sterken drank zonder de vereischte vergunning. De eisch is een geldboete van f 10, subs. 3 dagen gevangenisstraf en in de kosten van het geding.

H. W., arbeider te Erica, beschuldigd van diefstal van turf, bevestigd door de Vries, Onder aanneming van verzachtende omstandigheden wordt geëischt 14 dagen celstraf en in de kosten van het geding.

Jan Luik, 22 jaar, te Buinerveen, Hilb. Kamps, arbeider te Buinerveen, beschuldigd van mishandeling en verwonding met mes en stok.

De getuige K. B. ve klaart dat den 17 Januari J. L. in de herberg met zijn broeder twist zocht en hem met een mes naar 't hoofd sloeg. Deze week evenwel met 't hoofd achteruit, zoodat hij slechts in de lip gesneden werd, waardoor een bloedende wonde ontstond. Buiten gekomen heeft J. L. genoemden K. B. met een stok op 't hoofd geslagen.

H. Kamps, sloeg hem op andere deelen van zijn lichaam, waardoor verwondingen ontstonden.

De inmiddels toegeschoten Jan M., die K. B. wilde scheiden, werd door H. K. met een mes in den arm gewond en ook geslagen met een stok en daarna in de sloot geschopt.

Het O. M. acht de mishandeling gezamenlijk gepleegd bewezen, de eerste 3 maal en de tweede 2 maal en requireert voor den 1ste nbeschuldigde 10 maanden celstraf en 3 boeten van *f* 8, den tweede 8 maanden celstraf en 2 boeten van *f* 8. De boeten bij wanbetaling te vervangen door 1 dag celstraf voor ieder.

H. V. te Odoornerveen, beschuldigd van den 20 Jan. den veldwachter Boxma een stoot op de borst gegeven te hebben en daaraan allerlei beleedigende woorden te hebben toegevoegd.

Het O. M. acht genoemden H. V. schuldig aan mishandeling en beleediging van een openbaar beambte in functie en requireert 1 maand celstraf en eene geldboete van f 8 subs. 1 dag celstraf.

W. V., oud 28 jaar, te Noord, heeft den 22 Jan. overtreding der drankwet gepleegd,

al te broeien. 't Is al zonderling in de vogelenwereld. 't Is zooals we lezen: De ooievaar en zwaluw weten hare gezette tijden, etc.

— Men meldt uit Drenthe aan de »N. Rott. Crt.«:

Dat men hier en elders in deze provincie, vooral aan de Oostelijke grenzen, werkt, alsof er geheel geen drankwet bestaat, toonde eene vermelding van den sluikhandel in dit blad. Doch ook onze gemengde inrichtingen, waarvan bijna allen zich tot het van ouds gebruikelijke »winkelier en tapper« bepalen, toonen eene even zoo ruime opvatting der meening betreffende de wetsverordeningen dienaangaande. Ziet men in het eene huis twee deuren naast elkander, waarvan de eene toegang tot den winkel, de andere tot de tapperij verleent, en de gemeenschap voor goed is afgesloten, in het andere huis (niet in hetzelfde dorp, doch wel in dezelfde gemeente) levert eene deur van buiten eerst toegang tot den winkel, en eene andere deur — niet van buiten — toegang tot de tapperij. Ook het verkoopen in het klein zonder vergunning is zeer algemeen. De beste uitwerking, die wij hier van de toepassing der drankwet zagen, was, dat sommige dronkaards door de straffen, die zij daarvoor ontvingen, zich van het zich te buiten gaan op den openbaren weg hebben teruggehouden.

— De commissaris van politie te Sneek heeft Maandag beslag gelegd op het lijk van een bejaard man, die zou zijn gestorven aan de gevolgen van den val van een hooizolder, vermoedelijk veroorzaakt door toedoen van den schoonzoon des overledenen. Er heeft reeds een gerechtelijk onderzoek plaats.

— De kiesvereeniging »Groningen« te Groningen heeft den heer J. van Houten aldaar tot candidaat voor het lidmaatschap van den gemeenteraad gekozen.

— Te Leeuwarden liep gisteren het gerucht, dat Axel Paulsen zich te St.-Peters-

paardendiefstal wordt *f* 20, van dien van een koe *f* 15 enz. enz. uitgeloofd.

De kosten worden bestreden door een hoofdelijken omslag over de leden. Zelfs op 't betrappen van »nadollers« en »koemelkers« zijn belangrijke premies gesteld.

WIJNJETERP, 17 Febr. Daar men de vrachtrijders verdacht hield van vervoer van wild in den verboden tijd, hebben 3 onbezoldigde rijksveldwachters alle hier passeerende vrachtkarren onderzocht, met het gevolg, dat zij alle drie een — langen neus kregen.

De ijver bij deze heeren ging zelfs zoo ver, dat zij de bossen stroo in de karren losmaakten en onderzochten, want een doode haas maakt geen onderscheid tusschen stroo en groene rogge.

Of de vrachtrijders ook in hun vuisje lachten!

MEPPEL, 18 Febr. 't Was een gelukkige gedachte van Meppel's mannenkoor, ook eens een volksuitvoering te geven. Waar toch zoo veel is te genieten, daar is het altijd jammer, dat niet de groote massa kan komen. Dit nu was gisteren-avond het geval. Tegen een entrée van 15 cts. was er nu voor ieder in de zaal der groote sociëteit gelegenheid te profiteeren van den werkelijk schoonen zang, welke door het mannenkoor werd ten gehoore gebracht en gelukkig hadden velen die gelegenheid niet laten voorbijgaan. Het programma, uit een 18tal nummers bestaande, werd meesterlijk uitgevoerd, doch wat in dezen nog het meest waard was tot groot genoegen van de aanwezigen, allen waren geheel en al gehoor. Zonder in details te treden, meenen wij gerust te mogen zeggen, dat »een stem aan 't strand« woorden van Elliot Boswel, compositie, zooals nu uit de woorden van den voorzitter, den heer Bakker, bleek, van den heer Mulder, den directeur, het meest in den smaak viel. Dat de aanwezigen heengingen met den wensch: »mocht Meppel's

monie geeft eene buitengewone muziekuitvoering.

BUITENLAND.

— Ten gevolge van het aanhoudend warme weder en zware regens der laatste dagen, zoo meldt men uit New-York, is het ijs op de rivieren plotseling losgeraakt en komen er van alle zijden berichten van zware overstroomingen. In het district Roxbury wordt de schade op twee millioen dollars geschat en niet minder dan 500 gezinnen zijn zonder dak. In Massachusetts moesten de lieden met schepen van de daken worden gehaald; met zes reddingsbooten werden 300 personen in veiligheid gebracht. Spoorwegdammen werden weggespoeld, bruggen vernield en huizen omgeslagen. Dergelijke berichten komen uit Weymouth, Brockton, Franklin, Watertown, Malden, Lowell, Taunton en Attleborough. In Albany zijn de Mohawk en de Hudson buiten hun oevers getreden, zoodat het water tot de tweede verdiepingen der huizen steeg.

— Zaterdagmiddag vond eene ontploffing plaats in het laboratorium der slaghoedjesfabriek van de firma Braun en Bloem, op een half uur afstands van Dusseldorf gelegen.

De knallen werden in de stad gehoord, en toen verscheidene personen kwamen toesnellen, vonden zij een deel van het laboratorium uiteengeslagen, terwijl twee arbeiders op verren afstand waren weggeslingerd en zoodanig verminkt, dat men hen niet kon herkennen.

Een der omgekomenen was gehuwd en laat een groot huisgezin na.

— Bij de laatste opvoering van »Robert le Diable« in de groote opéra te Parijs vond een tragi-comisch tooneeltje plaats.

In de kerkhof-scène, waarin de geesten der nonnen, in de gedaante van verleidelijke danseuses, rondom den hertog van Normandië dartelen, om dan plotseling te verdwijnen, bleef een der danseuses, mejuffrouw Rosa Mercier, die bij de laatste groep op een

onzeker, en het is niet onmogelijk, dat het ministerie-Gladstone weldra valt, of dat het van zelf uiteen valt.

LONDEN, 18 Febr. Lord Salisbury voorspelde heden in het Hoogerhuis de mogelijkheid van een overeenstemming met de liberalen, die zich aansluiten bij Lord Hartington en den heer Goschen, en drong er bij de leden op aan al het mogelijke te doen, om hiertoe mede te werken.

Sommige leden spraken afkeurend over Lord Churchill 's aanval op de Katholieken en over zijn verhouding tot de Parnellisten. »Amst«.

LONDEN, 18 Febr. Uit het feit, dat de heer Gladstone den tot nu toe opengelaten post van Lord Geheimzegelbewaarder heeft aanvaard, kan men opmaken, dat aan Sir Charles Dilke geenerlei betrekking in het Kabinet zal worden aangeboden.

LONDEN, 18 Febr. Lord Rosebery heeft in een brief, waarin hij zich op grond van zijne omvangrijke officiëele taak, ver ontschuldigt van het bijwonen van een politiek banket, verklaard, dat de regeering onvermoeid arbeidt aan het behoud van den vrede, en dat zij het Europeesch concert handhaaft, van hetwelk voor den vrede zooveel afhangt.

LONDEN, 18 Febr. In het Lagerhuis zeide de heer Gladstone, dat de Oost-Roemelische kwestie in geenen deele als opgelost kan worden beschouwd, doch dat zij eene bedenkelijke wending heeft gekregen ten gevolge van de gebeurtenissen in Griekenland. »Wij zullen — zoo verklaarde de Premier — ons houden aan de politieke verbintenissen, die door onze voorgangers zijn aangegaan. Wij zullen verzoeken, dat het ontwerp tot wijziging van het reglement van orde der Kamer in handen van eene commissie worde gesteld. Wij zullen het adres van antwoord op de troonrede aannemen, behoudens wijziging van enkele woorden. Daarna zullen de suppletoire credieten in de be-

ADVERTENTIEN.

*** Heden overleed zacht en kalm mijn dierbare Echtgenoot SALOMON GODSCHALK, in den ouderdom van bijna 54 jaren, diep betreurd door mij en nog drie jeugdige kinderen.

WED. GODSCHALK — VAN BUUREN.

Eenige en algemeene kennisgeving.

ASSEN, 18 Febr. 1886.

N.B. De **ZAAK** wordt op denzelfden voet voortgezet.

*** De Heer en Mevrouw BAKKER—HESSELINK betuigen hun **DANK** voor de bewijzen van belangstelling bij de geboorte hunner Dochter.

ASSEN, 19 Febr. 1886.

VISITES worden bij voorkeur afgewacht MAANDAG en DINSDAG aanstaande.

OPROEPING.

Allen, die iets VERSCHULDIGD zijn aan of te VORDEREN hebben van de onder het voorrecht van boedelbeschrijving aanvaarde nalatenschap van ALBERT EBELS, in leven *bakker* te *Glimmen*, worden verzocht daarvan betaling of opgave te doen binnen acht dagen na heden, ten kantore van ondergeteekende.

HAREN, 18 Februari 1886.

S. LOHMAN, *Notaris.*

GROOTE UITVOERING

DER

Kon. Eng. KLOKKENSPELERS

IN HET

Concerthuis te Assen,

Maandag 22 Februari. Aanvang des avonds 8 uur.

PLAATSKAARTEN ad **99** ct. en SCHOOLKAARTEN ad **50** ct. zijn te bekomen bij de Heeren SCHUURMAN en

---

Waaier, Aardappelzeven, Haksellade, Schoppen, Vorken, Planken, Turf- en Scheepskarren, 2 SCHAPEN, 1 GEIT en 't geen meer zal worden te voorschijn gebracht.

Posten van en beneden f 3.— contant, de overigen op crediet onder soliede borgstelling.

De Notaris VAN ROIJEN te *Borger* zal op

Zaterdag 27 Februari a.s.,

des morgens 11 uur precies, ten huize en ten verzoeke van JAN PEEKS te *Schoonlo*, publiek verkoopen:

4 KOEIEN,

aanstaande te kalven, 1 GEIT, 40 Drentsche OOISCHAPEN met en zonder Lammeren, 1 best drachtig VARKEN, 10 H.L. BOEKWEIT, 20 H.L. AARDAPPELS, voorts

HUISMEUBELEN,

als: TAFELS, STOELEN, MARKTTAFELS en BANKEN, TAPKAST en 't geen meer zal worden aangeboden.

Posten van *f* 3 en daar beneden *contant*, de overigen op *crediet* onder soliede en bekende borgstelling.

Voorts zal alsdan ten verzoeke van de Wed. JAN EVERTS, voor 3 of 6 jaar, publiek worden verhuurd:

een stuk Groenland,

onder *Rolde*, genaamd „Papenvoort"

ONTVANGEN:

de nieuwste modellen

HEEREN ZIJDEN

PETTEN,

waaronder ook met twee KLEPPEN.

VERZOEKE GUNST.

B. MULDER,

Assen, Alteveerstraat.

HET KANTOOR

wissel à *f* 1.85.

GEBR. BORN,
BOEK-, & MUZIEKH., ASSEN.

MUIZEN.

Om de muizenplaag zooveel mogelijk te voorkomen, doode men in het voorjaar zooveel mogelijk de door den winter gekomen muizen. Verder spare men de vijanden der muizen, nl. de wezel, het hermelijn, de egel, de buizerd, de kerkuil, de roek en de kobmeeuw. Zijn op akker of weide veel muizen, dan kan men er velen dooden, door gebruik te maken van de rol- of kluitenbreker; door het plaatsen van cylindrieke potten of het graven van cylindrieke gaten, wier wanden glad en vast moeten zijn. Het aanwenden van vergif is niet aan te raden, omdat daardoor vele muizenverdelgers ook om het leven komen.

VOOR VISCHLIEFHEBBERS

is zeer geruststellend eene voordracht, welke onlangs te Londen werd gehouden door prof. Huxly, over den vischrijkdom der zee. Hij schetste den overvloed van kabeljauw aan de kust van Noorwegen in Januari en Februari als een kabeljauwberg van 120 tot 160 voet hoogte, en bestaande uit 120 millioen visschen op een vierk. mijl. Het aantal haringen, dat deze kabeljauwen per week eten, schatte hij, als elke visch een haring per dag buit maakt, op 840 millioen, terwijl de Noorweegsche visscherij nog nooit het cijfer van 400 millioen heeft bereikt.

Deze visscherij is, zijns inziens, onuitputtelijk. Al de volken der wereld vangen te zamen nog geen vijf procent van de visch, waarop de groote visscherij jacht maakt: kabeljauw, haring, sardijnen, makreelen enz. enz.

bij **J. T. OTTE.**
Groningen.

UIT DE HOOGSTE KLAS.

Een onderwijzer aan een plattelandsche school gaf aan de hoogste klasse als opstel: de geschiedenis der ontdekking van Amerika. Een der jongens leverde, volgens de »Arnh. Ct.,« 't volgende grappige stuk:

»Er was eens een man, die eieren kon laten staan. Tot dezen man, die Klumbumbus heette, zeide de Koning van Spanje op een dag:

»Klumbumbus, kunt ge Amerika voor mij ontdekken? Hier hebt ge een schip en alles wat er voor noodig is, en vaar nu maar weg.«

»Ja,« antwoordde Klumbumbus, »dat is juist iets van mijn gading,« en hij begaf zich op weg.

Na verloop van drie dagen zeide de stuurman van het schip tegen Klumbumbus:

»Klumbumbus, ik zie nog geen land.«

»Het ei staat ook nog niet,» zeide Klumbumbus, »vaar maar flink door.«

Na veertien dagen kwam de stuurman weer bij Klumbumbus en sprak:

»Klumbumbus, ik zie nog geen land.«

»Het ei staat ook nog niet,« antwoordde Klumbumbus, »vaar maar door, zoolang als ge kunt.«

Zoo vaarden ze nog eenige tijd Op een goeden dag kwam de stuurman bij Klumbumbus en riep:

»Klumbumbus, Klumbumbus! ik zie land!«

»Dat heb ik je immers wel gezegd! Het ei staat nu ook,« antwoordde Klumbumbus.

casseert en disconteert Wissels en Handelspapier, houdt Rekening-Courant met interest-vergoeding, wisselt Coupons enz.

En ze stapten aan wal, maar zagen niets anders dan pikzwarte menschen.

»Goeden dag samen,« zeide Klumbumbus,» »heet het hier Amerika?«

»Ja, zeiden de zwarten.

»Zijn jelui dan de negers?«

»Ja, dat zijn wij. Maar dan zijt gij zeker Klumbumbus?«

»Geraden!« antwoordde Klumbumbus.

»Ach, goede hemel! dan helpt er niets meer aan, dan zijn wij ontdekt!«

MEER GELUK DAN WIJSHEID.

In de drukkerij van Bradford te Philadelphia had eens eene ongelukkige vergissing plaats. Bij het zetten van een kalender kwam de weersvoorspelling voor 12 December op 12 Augustus terecht en het abuis werd niet opgemerkt. Men bespeurde de vergissing eerst, toen een kwart millioen exemplaren waren verzonden.

De ongelukkige zetter, die voor 12 Augustus sneeuw had voorspeld, werd weggejaagd en de meesterknecht kreeg een uitbrander.

Iets zeer zonderlings gebeurde echter; het hagelde den 12den Augustus geweldig en op de hagelbui volgde een weinig sneeuw. De zonderlinge voorspelling werd algemeen bekend en iedereen moest Bradford's kalender hebben, die zeer beroemd werd. Het salaris van den meesterknecht werd verdubbeld en de arme zetter kreeg zijn betrekking terug.

GEVOLG VAN DE STRENGE KOUDE.

De elfjarige zoon van de meduwe L.,

met TUIN, in de Gymnasiumstraat, thans bewoond door Mej. de Wed. A. J. A. SCHOLTEN, te bevragen bij
L. SOMER, *aan de Markt.*

zoo vertelt een der New-Yorksche couranten, kwam verleden week, Woensdag, op school en moest dadelijk zijn les van den vorigen dag uit het hoofd opzeggen. De knaap deed alle mogelijke moeite, maar kon geen woord uitbrengen. De onderwijzer, die te meer daarover verwonderd was, omdat de knaap altijd een uitmuntend geheugen had gehad, liet, verschrikt door het plotseling verstommen van den knaap, een dokter halen, die ook dadelijk verscheen. Nadat hem het zonderlinge geval was medegedeeld, begon hij den knaap te onderzoeken, en plotseling als bij ingeving, geleidde hij hem naar de kachel. De knaap had nauwelijks twee minuten lang de weldadige warmte ondervonden of hij deed den mond open en zeide zonder haperen zijn les op. De dokter loste nu het raadsel op. De knaap had nl. een waterhoofd, en onderweg naar school waren zijn hersens ingevroren.

IN DE SCHOOL.

Leeraar: »Kunt gij mij zeggen, welk geslacht in oude Rome het meest in aanzien was?«

Leerling, na zich een oogenblik bedacht te hebben: »Het schoone geslacht.«

TEGENSTELLING.

Eerste balletdanseres: »Elise, is die oude nette heer daar in de loge niet uw papa?«

Tweede balletdanseres: »Neen, mijn vader staat om den hoek en verkoopt lucifers!«

verscheidene leden der diplomatie aan zijn tafel.

— Te Sittard kwam Zaterdag j.l. een talrijke troep Zigeuners aan, die er allerellendigst uitzagen, en van over de Pruisische grenzen kwamen. De drie wagens, waarin zich in lompen gehulde kinderen en eenige grijsaards bevonden, werden door mannen, vrouwen, knapen en meisjes te voet gevolgd, welke, zoodra zij in de stad waren, proeven hunner routine in de bedelkunst en bedrevenheid in het wegkapen van brood, spek en andere victualiën begonnen af te leggen. De bedelende vrouwen wierpen zich voor de voeten van hen, die zij om eene aalmoes vroegen, en kusten ze. De jongens en meisjes, die de bakkers- en slagerswinkels binnentraden, legden eenige centen op de toonbank neder, en namen daarvoor mede, al wat het eerst onder hun bereik viel. In de meeste winkels, die zij natuurlijk snel weder verlieten, volgde hen een ander van den troep onmiddellijk op, streek voor de oogen van den nog niet van zijne verbazing bekomen winkelier de nog op de toonbank liggende centen op, en volgde dan als een haas zoo snel zijne voorbijgangers, die reeds elders weer hun geluk beproefden.

De maréchaussée maakte echter aan deze schadelijke aardigheden spoedig een einde, dreef de bende in korten tijd bijeen, en bracht haar over de Pruisische grenzen weder het land uit, echter langs een anderen weg dan zij waren gekomen.

— Er is veel over den wedstrijd op schaatsen te Hamburg geschreven. Verschillende meeningen over de wijze van rijden zijn reeds medegedeeld, en tot dusver werd de houding onzer Friesche rijders in alle opzichten zeer geprezen. Ter wille van de volledigheid worden nu ook eenige aanmerkingen medegedeeld, welke in een Deensch blad op onze rijders worden gemaakt. Een Deen, die den wedstrijd bijwoonde, geeft daarvan in »Nationaltidende« van den 15den dezer een verslag, waaraan het volgende is ontleend:

De Hollanders, die uitsluitend boeren en visschers waren, bedienden zich, op uitdrukkelijk bevel van den Hollandschen Schaatsenrijdersbond van een goed be-

289316 prijzen ter waarde van 10,000 fr. elk, en op nos. 884739, 995676, 198266, 151696, 270516, 648213, 976909, 511908, 973393 en 76707 prijzen ter waarde van 5000 fr. elk.

— In de »Amst. Ct.« wordt door »Pollux« van een feit melding gemaakt, dat ergelijk moet worden genoemd voor de Israelieten. In de schoolzaal van de infanterie-kazerne te Leiden heeft de luitenant-adjudant P. W. Weber, die van »Moed, beleid en trouw« sprak, eenige der aanwezigen (Israelieten) geërgerd door te spreken van de lafheid van een jood en door het accent van onbeschaafde Israelieten na te bauwen.

— Uit 's Gravenhage meldt men, dat reeds zou zijn besloten tot het ontslag van een hooggeplaatst ambtenaar, die, hoe Gedeputeerden van Noord-Holland ook mogen besluiten, in zake de loting voor de nationale militie te Amsterdam, toch in allen gevalle had moeten opmerken, dat het papier der loten verschillende tinten had.

Uit een mededeeling in de »Amst. Crt.« moet worden opgemaakt, dat ook de jongens uit een Protestantsch gesticht — het Diaconie-Weeshuis te Amsterdam — bekend zouden zijn geweest met het verschil in kleur tusschen de hooge en lage nommers. In het adres aan Ged. Staten werd alleen gewag gemaakt van Israelietische lotelingen, aan wie het verschil bekend zou zijn geweest.

— Bij de Normaal-schietschool te 's Gravenhage is in bewerking een nieuw voorschrift op de wapen- en schietoefeningen der inf., waarbij eene geheel andere methode dan vroeger zal worden gevolgd.

— De arrondissements-rechtbank te 's Gravenhage heeft v. d. W. schuldig verklaard aan enkelen diefstal van gas, ten nadeele der gasfabriek, en hem veroordeeld tot een half jaar eenzame opsluiting.

— Nader wordt uit Haarlem gemeld: De vorige week is alhier eene brutale oplichterij gepleegd. Lt. Vrijdag is door den collecteur der Staatsloterij Frank, in de Smedestraat alhier, *f* 4250 uitbetaald op een twintigste kooplot der 320ste Staats-

tuigen. Tweehonderd man soldaten zijn dientengevolge uit Parthenay naar Thouars vertrokken.

NED.- O. INDIE.

BATAVIA, 19 Jan. Uit Atjeh wordt aan het »Alg. Dagbl.« 't volgende geschreven:

Den 11den kwam ter reede Oleh-leh het Oostenrijksch oorlogschip de »Nautilus.« Wederzijdsche bezoeken, een soireetje in de sociëteit, een tochtje langs de linie, enz. brachten eenige afwisseling. De Atjehers, tuk om ons in politieke verwikkelingen te brengen, beschoten het wat al te kort onder den wal geankerd schip. Den volgenden dag tuchtiging voor dat feit, waarschijnlijk met gunstig gevolg, daar zij sinds dien dag weinig van zich lieten hooren. — Bij Lampong beproefden zij een slagje te slaan, doch kwamen er met 3 dooden en eenige gewonden kaaltjes af. Ons geweerd geen nadeel.

In de vijandelijke streken schijnt schaarste aan levensmiddelen en daarmede gepaard gaande verhooging van prijzen nog al merkbaar te zijn. Het toezicht op de marktbezoekers binnen de linie is van dien aard, dat zij van deze stapelplaatsjes niets of luttel halen kunnen. Toekoe Bajit laat sinds een paar maanden niet van zich hooren. Zijn tractement over drie maanden ligt onafgehaald.

— De laatste berichten van den resident van Palembang over den toestand in Djambi luiden vrij gunstig.

Het beschieten onzer nederzetting heeft opgehouden en van samenscholingen met het voornemen aanvallenderwijs tegen ons op te treden, wordt niet meer gehoord, doch wel moeten zich hier en daar nog enkele personen ophouden, die de bevolking overlast aandoen.

— Door den raad van justitie te Batavia is de terechtstelling bevolen van den heer dr. J. l'Ange Huet. redacteur van het »Alg. Dagbl. van N.-I.«

— Den 15 Januari is te Soerakarta de heer O. E. Swaving op zijn bed vermoord. Men vond hem zieltogende. De drie moordenaars zijn achter slot en grendel. De schavuiten moeten van het oogenblik, dat de vrouw des huizes zich naar buiten begaf, [illegible] naar binnen te

liberalen er voor. De minister van landbouw, dr. Lueius, wees op de gevaren der sedert dertig jaren uitmuntend georganiseerde Poolsche agitatie, die dringend en spoedig voorziening eischte. Wilde men de kolonisatie voorbereiden door eene nieuwe regeling van het bestuur der districten en der plattelandsgemeenten, dan zouden hiervoor tientallen van jaren noodig zijn. De regeering was volstrekt niet voornemens, partij te trekken van de mogelijke benarde financiëele omstandigheden van Poolsche grondbezitters. De minister bestreed de opvatting, volgens welke het ontwerp eene schending der grondwet in zich zou sluiten; indien echter de meerderheid hiertegen bepaalde waarborgen eischte, was de regeering bereid die te geven.

LONDEN, 23 Febr. In het lagerhuis verklaarde de ondersecretaris voor buitenlandsche zaken, de heer Bryce, dat de regeering het tegenwoordige oogenblik volstrekt niet gunstig achtte voor eene toenadering tot den sultan, ten einde van dezen afstand van grondgebied ten behoeve van Griekenland te verkrijgen.

BERLIJN, 23 Febr. Het bevestigt zich, dat de redacteur Prohl, te Kiel, naar het heet wegens samenspanning met den Deenschen spion Sarauw, in verzekerde bewaring genomen is. »N. R. Crt.«

BUDA-PEST, 23 Febr. De kamer van afgevaardigden van Hongarije behandelde het ontwerp van de begrooting voor 1886. De heer Tisza, president van den ministerraad, bestreed krachtig de bewering, volgens welke de regeering een politiek zou volgen, die de annexatie van het westelijk gedeelte der Balkan-landen bij Oostenrijk-Hongarije en van het oostelijk gedeelte daarvan bij Rusland ten doel zou hebben. De minister verklaard, dat de Oostenrijksch-Hongaarsche regeering geen enkele annexatie op het oog had en ook niet voornemens was met eenige mogendheid een overeenkomst te sluiten, ten doel hebbende de grenzen van de sfeer der belangen van die mogendheid en die van Oostenrijk-Hongarije af te bakenen. De heer Tisza voegd er bij, dat hij, evenals de staatslieden, die de buitenlandsche politiek van Oostenrijk leiden, zijn best doet den vrede te bewaren, en verklaarde, dat er reden is om te hopen, dat die ook bewaard zal blijven, daar de Euro-

ADVERTENTIEN.

Wegens het eervol ontslag van de tegenwoordige Titularissen worden SOLLICITANTEN **opgeroepen** voor de betrekking van

Armvader en Moeder,

in het Diaconiehuis te *Odoorn*, om met 1 MEI e.k. of eerder in dienst te treden. Het salaris bedraagt buiten kost, inwoning, vuur en licht minstens *f* 100 's jaars.

Gegadigden moeten zijn gehuwde lieden, geen kinderen tot hun last hebbende, van gezond gestel en middelbaren leeftijd. Vereischten zijn verder P.G., goed kunnende lezen, schrijven en rekenen en verstand van de Boerderij. Reflecteerenden gelieven zich in persoon of met franco brieven aan te melden voor 2 **Maart e.k.** bij den Boekhouder-Diaken H. VAN GERNER te *Odoorn*.

BUITENGEWOON!!!

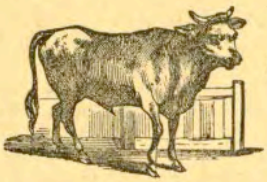

Ondergeteekende SLACHT **morgen** eene

fijne, vette

KOE,

wegende p.m. 1000 halve kilogrammen.

Onder beleefde aanbeveling.

MOZES V. D. LAAN,
OUDE GRON. STRAAT.

Tijdelijk Aanbod.

Buitengewoon goedkoop.

MEIJER van ZUIDEN,

aan den BRINK,

zal, wegens het vergevorderde SAIZOEN en de groote partij, onderstaande GOEDEREN ver beneden alle concurreerende prijzen

uitverkoopen:

als: blauw en rood Baai, 2 el breed 60 cent, gekeperd geheel wollen gekleurd Flanel 30 cent, wit dito 30 cent, zwaar Bever, 2 el breed, 70 cent, wollen Boezel voor Schorten 25 cent, zwaar geheel wollen Merinos 40 cent, zwaar Moirée 35 cent, buitengewoon zwaar bruin Bevertien 60 cent, grijs Trico 35 cent, zwaar zwart Fluweel 50 cent, buitengewoon zwaar geheel wollen Trico voor Japonnen in verschillende kleuren 40 cent, zwaar gekleurd Thibet 45 cent, Meubelbont, waaronder zwart met rood, 15 cent, effen rood Dekenkatoen 15 cent, zwaar gekeperd Cretone, echt van kleur, zonder schadelijke bestanddeelen 18 cent, zwaar linnen Bedruit in verschillende patronen echt van kleur 18 cent, Nankin voor boezeroenen 15 cent, wit Katoen 12 cent, zwaar en fijn 2 el breed 30 cent, groote halflinnen Zakdoeken 15 cent bonte Zakdoeken 12 cent, prachtige Vitrage voor Glasgordijnen 20 cent, zwaar gekeperd wit en blauw Molton 25 cent, eene buitengewone partij zware wollen Japonstoffen in verschillende kleuren 20 en 25 cent zwaar geheel wollen Bukskin 2 el breed f 1.50 en meer andere Goederen.

N.B. Ook zullen wij nog een kleine partijtje Armmofjes, Polsjes, Dasjes, witte schots batist Zakdoeken, 12 cent per stuk per dozijn f 1.20 en Mutsen tot alle prijzen finaal uitverkoopen.

tigen te plaatsen aan het begin van hun

heechte plaatsbesch

FEUILLETON.

NA 20 JAAR.

OORSPRONKELIJKE DRENTHSCHE NOVELLE

DOOR

J. POL.

I.

De kost- en dagschool van Beekmolen werd zeer druk bezocht. En geen wonder! Het aanzienlijke dorp Beekmolen toch ligt in een der gezondste oorden van Gelderland, is bovendien om zijn fraaiheid algemeen bekend en kon er op bogen, dat eenige aanzienlijken uit den lande het onderwijs van zijn hoofdonderwijzeres, mejuffrouw Wildok, als zeer voortreffelijk in de dagbladen hadden aanbevolen. Het gevolg hiervan was, dat er zich meer kostleerlingen aanmeldden, dan er konden geplaatst worden. Uit Beekmolen zelven bezochten, ten tijde dat ons verhaal begint, ongeveer vijftien jonge dames de school, terwijl met de kostleerlingen ruim dertig aan de leiding van mejuffrouw Wildok waren toevertrouwd. Het tot school ingerichte gebouw was vroeger een buitentje geweest, dat door versteif van den eigenaar in veiling kwam en toen door eenige rijken te Beekmolen werd aangekocht met het doel er de tegenwoordige bestemming aan te geven. En nimmer was een bestemming zeker meer gerechtvaardigd dan deze, in de eerste plaats, omdat te Beekmolen door de vele aanzienlijke familiën groote behoefte bestond aan een jongedamesschool, en in de tweede plaats, dewijl het buitentje zoo bijzonder geschikt was voor dergelijke inrichting. De ligging er van was schoon. De straatweg, die het noordelijk

van Beekmolen op
legen Schrumdaal
verbindt en welk
rij zware beuken
is herschapen, loo
lengte door een v
dal, dat gevormd
heuvelen, die bei
met den straatweg
der westelijke he
vijf minuten gaans
ons genoemde sch
van den straatweg
het gebouw, tegen
bosch wordt gevo
slingerpaden en
prieelen, koepels
staanbaar aanlokk
te verpoozen en te
lijke, dat de natuu
kant naar Beekmo
een natuurlijke gre
door de westelijk
eenige bijstroompj
dat ze hier zelfs
schepen bevaarbaa
ze den straatweg
noodzakelijk maal
vormt de Rozenb
Beekmolen een b
stroomt dan met
zuidoostwaarts lan
verder haar water
te staan. In die
men den prachtig
ningsplaats Bergz
hazelaars, seringen
den oever der b
zou men uit de
mejuffrouw Wildo
een blik kunnen
van dit schoone g

Voorbeschouwing

Tijdens mijn speurtocht naar *Hannegien* kwam ik terecht bij *Na 20 jaar*, een *Oorspronkelijke Drentsche novelle* in het Nederlands van Jans Pol, als feuilleton in de kranten van de NPDAC van juni 1886.

De novelle staat in dagelijkse afleveringen op de voorpagina. In hedendaagse termen zou de benaming *column* niet misstaan. Persoonlijke zaken worden op een indringende wijze beschreven. Na aflevering 18 missen de kranten in de diverse archieven. De afleveringen zijn niet aanwezig bij het Drents Archief, de Koninklijke Bibliotheek, Beeld en Geluid (voorheen persmuseum) en ook niet in de Collectie Brands in Nieuw-Dordrecht. Ik vermoed dat er ongeveer vijf afleveringen zoek zijn.

In de voetnoten geef ik opheldering over de verhaalstructuur en over de achtergronden van de gebeurtenissen. Wie zelf de gang van zaken wil doorgronden kan de voetnoten beter overslaan. Zoals een goede regionale roman betaamt, is de afloop al in het eerste hoofdstuk geschetst. Wie *Harm en zien bruur Luuks*, *Hannegien* en *De huusholling van Frens Bokkelman* heeft gelezen en begrepen, komt veel bekende zaken tegen. In de slotbeschouwing zeg ik meer over verschillen en overeenkomsten.

De tekst heb ik uit de kranten gehaald door het verhaal hardop te lezen en de software het werk te laten doen om er een tekstbestand van te maken. Dat gaat – heel – goed, al lijkt het programma moeite te hebben met verouderd woordgebruik. Ik heb niet alle naamvallen van lidwoorden (der, den) overgenomen, *wier* en *wiens* heb ik aangepast, ook vanwege de leesbaarheid en de 'dierentuin' – *zoo* – is verdwenen.

Romankarakters

Daniël Spaakman x Klaartje Kleeman, met (stief)dochter Susanna, 18 jaar, ze wonen in Bergzicht.
Broer Willem Spaakman; ex-resident Java. Begin 40. Heeft in Indië zijn vrouw en twee kinderen aan cholera verloren. Komt naar Nederland terug. Leefde in onmin met zijn broer.

Mejuffrouw Marie Wildok. 40 jaar, onderwijzeres. Ze heeft een kind Arnold Blijman, nu 20 jaar, van Willem Spaakman. Marie Wildok weet niet dat haar zoon nog leeft.

Notaris Zwaagmund.
Mijnheer Bramsen, vorige eigenaar van Bergzicht.
Mathilda, briefontvanger in Zwitserland. Komt slechts eenmaal voor. Misschien in missende afleveringen.

Karel Blazius, klerk, kantoorgenoot en rivaal van de 'verloren zoon' Arnold Blijman = Willem Wolterik.

Weduwe Blazius met een schuldenlast bij hospita Geerling.
Weduwe vrouw Gammers op de Spannersche heide.
Vrouw Geerling, hospita van Arnold Blijman.

Plaatsen
Beekmolen en Schrumdaal aan de oever van de Rozenbeek, in Gelderland. Frederiksoord.
Spannersche heide in Noord-Brabant, Haarlem, Delft, Java, Sprinkeldam, Delft.

Siergember

Na 20 jaar

I.

De kost- en de dagschool van Beekmolen werd zeer druk bezocht. En geen wonder! Het aanzienlijke dorp Beekmolen[1] toch ligt in een der gezondste oorden van Gelderland, is bovendien om zijn vrijheid algemeen bekend en kon er op bogen, dat enige aanzienlijken uit den lande het onderwijs van zijn hoofdonderwijzeres, mejuffrouw Wildok als zeer voortreffelijk in de dagbladen hadden aanbevolen. Het gevolg hiervan was, dat er zich meer kostleerlingen aanmeldden, dan er konden geplaatst worden.

Uit Beekmolen zelf bezochten, ten tijden dat ons verhaal begint, ongeveer 15 jongedames de school, terwijl met de kostleerlingen ruim 30 aan de leiding van de juffrouw Wildok waren toevertrouwd. Het tot een school ingerichte gebouw was vroeger een buitentje[2] geweest, dat door versterf van de eigenaar in veiling kwam en toen door enige rijken te Beekmolen werd aangekocht met het doel er de tegenwoordige bestemming aan te geven. En nimmer was een passende bestemming zeker meer gerechtvaardigd dan deze, in de eerste plaats, omdat te Beekmolen door de vele aanzienlijke families een grote behoefte bestond aan een jongedamesschool, en in de tweede plaats, dewijl het buitentje zo bijzonder geschikt was voor dergelijke inrichting. De ligging ervan was schoon. De straatweg, die het noordelijk van Beekmolen op een half uur afstand gelegen Schrumdaal[3] met eerstgenoemde plaats verbindt en welke weg door een dubbele rij zware beuken in

1 Beekbergen? Wellicht huize Baak, naast/in het gelijknamige dorp. Een kasteeltje landhuis dat eind 19e eeuw in christelijke (?) handen overging en waarvan recent (2021) een uitvoerige geschiedenis in boekvorm is verschenen.
2 Buitenhuis.
3 Nog niet gelocaliseerd. Ook Schramdaal. Wellicht zonder geografische gelijkenissen.

een onafzienbare laan is herschapen, loopt aan de westzijde in de lengte door een vrij breed, zeer vruchtbaar dal, dat gevormd wordt door twee rijen heuvelen, die beide nagenoeg evenwijdig met de straatweg lopen. Aan de helling der westelijke heuvelen nu ligt, ongeveer 5 minuten gaans buiten Beekmolen, de door ons genoemde school, door een grote tuin van de straatweg gescheiden, terwijl achter het gebouw, tegen de helling, een vrij groot bos wordt gevonden, welk menigvuldig slingerpaden en afwisselende houtsoorten, priëelen,[4] koepels en vergezichten onweerstaanbaar aanlokken om hier in vrije uren te verpozen en te genieten van het heerlijke, dat de natuur er aanbiedt.

Aan de kant naar Beekmolen heeft het gehele terrein een natuurlijke grens in de Rozenbeek, die door de westelijke duinen dringt en uit enige bijstroompjes zoveel water ontvangt, dat ze hier zelfs voor een betrekkelijk grote schepen bevaarbaar is en ter plaatse, waar ze de straatweg snijdt, een vrij lange brug noodzakelijk maakte. Voorbij deze brug vormt de Rozenbeek naar de zijde van Beekmolen en bijna cirkelvormige bocht, stroomt dan met vele kleine kronkelingen zuidoostwaarts langs Beekmolen om een eind verder haar water in een grotere rivier[5] af te staan. In die cirkelvormige bocht heeft men de prachtige tuin van de uitspanningsplaats Bergzicht. Indien de dichte hazelaars, seringen en andere gewassen langs de oever van de beek het niet verhinderden, zou men uit de beide benedenkamers van mejuffrouw Wildok onder de beuken door een blik kunnen werpen op het voorfront van dit schone gebouw, doch thans is zulks onmogelijk en heeft men alleen door het hek aan de straatweg gelegenheid buiten de tuin te zien. Aan deze tuin is voor het overige veel zorg besteed: grotere en kleinere perken met allerlei bomen, heesters en bloemen wisselen elkander af en het geheel is als door een schutting van de meest verschillende houtsoorten ingesloten. Een der meest geliefde plekjes van mejuffrouw Wildok is het grote dichtbegroeide prieel, dat aan de oever der Rozenbeek, niet ver van de straatweg, wordt gevonden.

4 Prieëlen.
5 IJssel.

Het is naar dit prieel, dat we de vriendelijke lezer verzoeken ons te willen volgen nu we er hem op een warme July dag van het jaar 187. wensen binnen te leiden. Van de zes tuinstoelen, die er in gevonden worden, is op het ogenblik slechts één bezet en wel door mejuffrouw Wildok zelven. Aan de toebereidselen op de theetafel is al aanstonds te zien, dat ze hier geheel alleen de thee denkt te gebruiken. Het lezen van een paar dagbladen, welke tegenover haar met nog dichte omslagen op tafel liggen, wacht, evenals het schenken van het eerste kopje thee, op het sluiten van een bijna geëindigde roman, die de lezeres blijkbaar in hoge mate boeit; terwijl de schrijfmap en het inktstel naast de nieuwsbladen doen vermoeden, dat de lectuur[6] door schrijfwerk zal gevolgd te worden.

"Ongelukkige Friedeman!" zegt mejuffrouw Wildok zacht terwijl ze het boek dichtslaat en naast zich op tafel legt. Nu we de titel zien merken wij dat het de roman van Brachvogel *Friedeman Bach*[7] is. Mejuffrouw Wildok schenkt zich nu thee en staat daarna op om de couranten ter hand te nemen. Konden we straks[8] haar gestalte minder goed beoordelen, thans zien we dat deze rank en rijzig is en dat deze zeer regelmatige trekken met het zwarte golvende haar en de zachte, doch moed verradenden blik, een geheel vormen, 't welk mejuffrouw Wildok nu nog, hoewel ze bij de veertig jaar telt, aanspraak op schoonheid geeft en dat haar vroeger, toen nog geen enkel groefje op haar voorhoofd doorgestaan leed verried en de thans bijna te ernstige trek om haar mond nog niet aanwezig was, tot een schitterende ster onder de schonen moet hebben verheven.

't Zou dan ook algemene verwondering wekken, dat ze nog ongehuwd is, indien men niet vast overtuigd was, dat mejuffrouw Wildok zich geheel aan haar betrekking wijdde, en hier in, zowel als in de beoefening der wetenschappen, haar levensidealen hadden gevonden. En deze overtuiging wordt

6 Het lezen.
7 Via delpher.nl te vinden. Volgens recensent een 'mierzoete' christelijke roman uit 1865. Albert Emil Brachvogel, Duits auteur. 1824-1878
8 Zojuist.

nog versterkt door de omstandigheid, dat ze reeds voor 15 jaar, bij haar komst te Beekmolen, dezelfde levensopvatting scheen te hebben als thans, terwijl niets het vermoeden wettigt, dat ze eertijds andere wensen kan hebben gevoed.

De berichten, indertijd uit Den Haag over haar ingewonnen, waar ze van haar 19e tot haar 24e jaar als secondante[9] was werkzaam geweest, luidden eenparig, dat ze met volkomen toewijding haar betrekking vervulde en door haar ijverige studie in korte tijd in het bezit was gekomen van bijna al de rangen bij het lager onderwijs verkrijgbaar. Doch keren we naar het tegenwoordige terug.

Mejuffrouw Wildok heeft haar plaats hernomen en reeds een paar kolommen van een der dagbladen vluchtig doorlopen, nu haar oog plotseling op een paar regels blijft rusten en een zichtbare ontroering zich van haar meester maakt. Doch de aandoening schijnt slechts kort te duren; de gewone trekken vertonen zich spoedig weer op haar gelaat en ze vervolgt aanvankelijk haar lectuur, alsof er niets is voorgevallen. Toch schijnt het haar inspanning te kosten verder de aandacht bij het lezen te bepalen: al spoedig zit ze enige ogenblikken in gepeins en ten laatste staart ze in diepe gedachten op de courant.

Zo is ze in haar overdenking verzonken, dat ze het vrij luide dichtvallen van het tuinhek aan de straatweg niet eens opmerkt en evenmin de voetstappen hoort, die een ogenblik later in het grote middelpad van de kant van de straatweg rechts naderen. De komende is een jongeling van ongeveer 20 jaar, wiens melkbleke kleur terstond verraadt, dat hij veel tussen vier muren verkeert. Hij is de tweede klerk van

9 Hulponderwijzeres. Nnl. secondant 'leerkracht die een kostschoolhouder bijstaat; ondermeester' in secondant op eene Fransche school[1811; Leeuwarder Courant], 'helper, in het bijzonder in een tweegevecht of in het redetwisten' [1824; Weiland], ook secondante 'vrouwelijke secondant, assistente' in een meisje dat als secondante of goevernante uitkomt [1866; WNT uitkomen I].
Ontleend aan Fra. secondant, teg.deelw. van seconder '(iemand) bijstaan, helpen (met werk o.i.d.)' [1529; Rey], ouder segonder 'opnieuw beginnen, herhalen' [13e eeuw; Rey], ontleend aan Latijn secundāre 'bijstaan, begunstigen', afgeleid van secundus 'tweede, in de tweede plaats, volgende', zie → seconde. In het Frans wordt dit deelwoord niet als zn.gebruikt; dat gebruik is een ontwikkeling binnen het Nederlands. Etymologiebank.nl

de heer Zwaagmund, notaris te Beekmolen en heet Arnold Blijman. Hoewel rijzig van gestalte en stevig gebouwd, maken zijn bedeesde blik en aarzelende gang hem toch duidelijk herkenbaar, als iemand die zelf niet weet, of hij nog knaap of reeds man is, tenzij een bepaalde schroomvallige aard hem eigen zij. Nu hij tot voor de ingang van 't prieel is genaderd, valt hij mejuffrouw Wildok in het oog. Deze staat op om Arnold op haar tegenwoordigheid attent te maken. Hij blijft onthutst staan als zij buiten het prieel verschijnt, doch gaat een ogenblik later aarzelend naar haar toe en groet zeer eerbiedig. Terwijl hij haar beschroomd aanziet, zegt hij:

"Ik hoorde gisteren, dat de grote vakantie heden beginnen zou en daar u zeker die tijd buiten Beekmolen denkt door te brengen en ik zo graag gebruik zou maken…"

"Van het recht, dat ik u heb toegestaan," valt mejuffrouw Wildok in, nu Arnold een ogenblik zwijgt, alsof hem de draad van een van buiten geleerde toespraak ontschoten is.

"Ik had u al eerder verwacht, mijnheer Blijman! Is uw wond volkomen genezen?"

"Al sedert 14 dagen. Och, die schram betekende niet veel."

In de tijd, waarin mejuffrouw Wildok haar bezoeker voorgaat in het prieel en deze op een aangewezen stoel schroomvallig plaatsneemt en daarna nog bedeesder bedankt op de vraag, of hij een kop thee zal gebruiken, zeggende, dat hij pas bier heeft gedronken,[10] willen we met een paar woorden vertellen, waardoor de verwondering was ontstaan, waarin mejuffrouw Wildok sprak. Voor ongeveer drie weken was de laatste op een wandeling overvallen door een kwaadaardige hond, die losgebroken was van een der vele buitenplaatsen aan weerszijden van de straatweg van Beekmolen naar Schramdaal gelegen.

Arnold bevond zich juist in de nabijheid, sprong voor haar in de bres en wierp de hond, die reeds tegen haar opsprong, terug, doch kon het niet verhinderen dat het beest hem een

10 Water zorgde voor ziekte. Bier was zuiver. Als je gezond wilde blijven, kon je beter bier drinken dan vies sloot- welwater. Thee was/is prima: gekookt.

van zijn slagtanden door de hand haalde. Mejuffrouw Wildok was bij die gelegenheid hevig geschrokken en werd door haar bevrijder tot voor haar woning vergezeld. Onder de wandeling kwam het gesprek op een paar voortbrengselen van onze letterkunde en van dat ogenblik af was het, alsof de tot dusver bedeesde jongeling door een andere geest werd bezield: zijn ogen schoten vuur en een onweerstaanbare drang tot spreken scheen hem te beheersen, terwijl hij een helderheid van oordeel aan de dag legde, die mejuffrouw Wildok verbaasde en haar de overtuiging schonk dat er in die bedeesde jongeling en benijdbare zucht tot kennis en onderzoek gevonden werd.

Geen wonder dus, dat ze bij deze ontdekking een even kies als begeerlijk blijk van haar dankbaarheid meende te geven door Arnold enige boeken ter lezing aan te bieden en toen dit werd aangenomen, haar gehele bibliotheek voor hem openstelde. Zijn schroomvalligheid evenwel had Arnold teruggehouden aan zijn grootste verlangen te voldoen, totdat hij hedenmiddag over zijn zwakheid zegevierde en eindelijk hier kwam.

Mejuffrouw Wildok heeft hem vlak tegenover zich doen plaatsnemen. Hoewel ze hem vriendelijk ontvangt, meent Arnold toch enige afgetrokkenheid[11] bij haar te bespeuren. De pogingen van weerszijden om een gesprek te beginnen, hebben telkens een paar woorden ten gevolge, waardoor Arnold met ieder ogenblik nog meer verlegen wordt. Hij is te moede, alsof het hart hem tegen de keel opkruipt en of híj alléén de oorzaak is van de pijnlijke stilte. Langer zwijgen zal hem het angstzweet doen uitbreken. Ha, daar vindt hij een schone stof ter bespreking!

Bij de heer Spaakman,[12] in de uitspanning Bergzicht, heeft hij een treffend bericht gelezen in dezelfde courant, waarvan een nommer open voor mejuffrouw Wildok ligt. Dit bericht luidde aldus:

> "De cholera blijft op Java nog steeds vele offers eisen en dompelt menige familie in de diepste rouw. Onder anderen

11 Reserve. Terughoudendheid.
12 Daniël Spaakman, vader van Susanna.

heeft de heer Spaakman,[13] resident te K., in één week al zijn naaste betrekkingen,[14] zijn vrouw en beide kinderen, door die vreselijke ziekte ten grave zien slepen."

De indruk van dit bericht op Arnold is nog zeer versterkt door de omstandigheid, dat de eigenaar van Bergzicht zich als de broer van de resident Spaakman bij hem heeft bekendgemaakt. Arnold heeft het nooit geweten, dat de buren van hierover zulke nabestaanden in Indië hadden en misschien weet mejuffrouw Wildok het evenmin.

Met het oog op de courant gericht, zegt hij: "Heeft u gezien dat de cholera nog zo vreselijk op Java woedt?"

"Ja!" antwoordt de gevraagde, terwijl een plooi van smart op haar gelaat ontstaat, die Arnold evenwel niet opmerkt.

"Leest u vele couranten, mijnheer Blijman?"

"Alleen de *Nieuwe Rotterdammer* en *'t Nieuws van den Dag*.[15] Wist u dat die resident in Indië een broeder van Spaakman hierover is?"

"Ja!" En terwijl ze met geweld tegen een opkomend gevoel van smart schijnt te kampen: "Heeft u ook broeders, mijnheer Blijman?"

Een hoge blos vliegt op deze vraag over Arnolds gelaat en zonder op te zien antwoordt hij: "Ik – ik heb er geen, noch broeders – noch zusters. Maar ik dacht… in 20 jaar niets van zich te laten horen, zoals de resident Spaakman tegenover zijn enige broeder moet gedaan hebben... En dan nu… bij zulke treurige omstandigheden..."

"Ja 't is treurig!" bevestigt mejuffrouw Wildok, die Arnolds verlegenheid heeft opgemerkt en wier het gelaat inmiddels weer de gewone uitdrukking heeft de verkregen.

"Maar vertel mij liever eens: wie heeft het buitentje van mijnheer Bramsen aangekocht? De notaris is immers tussenpersoon, al is het gepubliceerd, dat het uit de hand te koop[16] was?"

---

13 Willem Spaakman, broer van Daniël.
14 Verwanten.
15 Te lezen via delpher.nl Zoek op Java en cholera. O.a. 1881 en 1886.
16 Zonder een tussenpersoon.

Arnold begrijpt nu eerst, dat mejuffrouw Wildok over een ander onderwerp wenst te spreken en schrijft de oorzaak hiervan toe aan de indruk, die het treurige bericht uit Indië op haar menschenlievend gevoel moet gemaakt hebben. Toch heeft de laatste vraag in hem een steen van het hart gewenteld, daar mejuffrouw Wildok niet op zijn familie terugkomt. Wat toch zou hij geantwoord hebben, als ze belangstelling had getoond omtrent zijn ouders?

Wel is hij er reeds enigszins aan gewoon te zeggen, dat hij te Steenwijk door een lid zijner familie is opgenomen, toen hij op vierjarige leeftijd zijn ouders verloor, maar toch voelt hij zich telkens zo beklemd, als hij tot die noodleugen zijn toevlucht neemt om te verbergen wat hij van zijn afkomst weet. Bovendien gevoelt hij, zonder dat hij hiervan de oorzaak bevroedt, dat het hem onmogelijk zou zijn tegenover mejuffrouw Wildok onwaarheid te spreken. En de waarheid zeggen? Haar mededelen dat hij zelfs niet wist, waar hij werd geboren, noch wie hem het levenslicht schonken en dat hij te Frederiksoord is opgevoed?! Hij hoort immers zo vaak, hoe groot het vooroordeel tegen Frederiksoord is.

Frederiksoord,[17] dat de massa met de naam strafkolonie gelieft te bestempelen. En dat vooroordeel heerst te Beekmolen nog sterker dan op menig andere plaats. Van hier toch zijn reeds een drietal te Veenhuizen en Ommerschans beland, nadat ze een aanzienlijk vermogen verbrast, drie voorname algemeen geachte families geschandvlekt en zichzelven der diepste ellende hadden prijs gegeven. Want Frederiksoord, Veenhuizen en Ommerschans zijn immers instellingen van dezelfde aard en met het zelfde doel en dus moeten hun bewoners ook van het zelfde allooi zijn: boeven en ellendelingen, die de maatschappij uitwerkt en in de "Gestichten" in bedwang houdt? Wanneer zal de tijd aanbreken dat ook nog maar een betrekkelijk grote minderheid overtuigd wordt van het grote verschil tussen de strafkoloniën Ommerschans-Veenhuizen en de vrije landbouwkolonie onder de naam Frederiksoord bekend? Wanneer zal men geloven, dat de laatste een bevolking

17 Jans Pol was onderwijzer in Frederiksoord en in Wilhelminaoord.

heeft, die door ontwikkeling en beschaving uitmunt? Wanneer zal een wees als hij zijn dankbaarheid jegens Frederiksoord kunnen tonen door vrijuit te verklaren: daar ben ik geworden, wat ik ben; daar vond ik een pleegmoeder, die mij leerde de knieën te buigen voor God; daar vond ik gelegenheid tot betrekkelijk veelzijdige ontwikkeling; daar deed men zijn best om mij te doen vergeten, dat de heiligste plichten – die van vader en moeder – aan mij zijn onttrokken? Immers, als hij dit nu doet, wordt hij met verachting nagewezen!

Te verwonderen is het dan ook niet, dat Arnold, nu hij over de verkoop van genoemd buitentje generlei inlichtingen kan geven, bevreesd is, dat mejuffrouw Wildok weder op zijn familie zal terugkomen en daarom ietwat snel het doel zijner komst aankondigt door plotseling te zeggen, dat hij zo gaarne David Copperfield[18] eens zou lezen. Vijf minuten later keert hij met het boek onder de arm huiswaarts.

Na zijn vertrek neemt mejuffrouw Wildok nogmaals de courant ter hand, waarin het bericht over de resident Spaakman voorkomt en weder trekt er een wolk over haar gelaat. Als om die weg te vagen, trekt ze het schrijfgereedschap naar zich toe en schrijf ze een lange brief, waarin onder andere het volgende voorkomt:

> Zoals ge weet, is vandaag de grote vakantie begonnen. Alle kostleerlingen zijn reeds naar huis gegaan. Mijn eerste stille dag heb ik grotendeels besteed om de door u aanbevolen roman van Brachvogel uit te lezen. 't Boek heeft me zeer geboeid. Het schetst op treffende wijze, dat noch macht, noch rijkdom, aanzien of grote gaven des geestes enige waarborg geven voor duurzaam geluk, als het het goddelijke

18 David Copperfield is een victoriaanse roman van Charles Dickens uit 1850. David Copperfield is een bildungsroman en een invloedrijk werk in dit genre. Het thema is de emotionele, morele en intellectuele ontwikkeling van de hoofdpersoon. Hij leert om de eerste impuls te onderdrukken, en dat geldt voor alle relaties en personages in de roman.
Zoals de meeste van de boeken van Dickens verscheen het eerst als feuilleton; in dit geval in de periode 1848–1850.

fundament, de waarachtige godsdienst ontbreekt. 't Wordt mij nog bang om 't harte, als ik herdenk, wat er van mij zou geworden zijn, indien ik niet vast had geloofd aan een leidende Voorzienigheid. Misschien bevreemdt het dat het donkerste deel van mijns levens nogmaals voor mijn geest opdoemt, doch mogelijk hebt ge ook reeds gelezen, wat er onder de Indische berichten van heden voorkomt en dan kan u mijn sombere stemming geenszins bevreemden.

Zijn vrouw en twee enigste kinderen gelijktijdig grafwaarts te zien dragen! O gij weet Mathilda,[19] dat ik alle wraakgevoel overwonnen heb; dat ik éénmaal de hemel smeekte hem niet te willen vergelden, wat hij mij misdeed; maar toch zou ik bijna begeerte krijgen te weten, hoe hij onder de slag te moede is.

Woensdag aanstaande hoop ik met de trein van vier uur te arriveren en word dan immers door u van het station gehaald? Ik verlang hartelijk, dat onze reis begint: aan de oevers der Zwitserse bergmeren, zullen we ons eens, naar ik hoop, aan alle beslommeringen onttrekken.

19 Mathilda komt slechts eenmaal voor. Misschien keert ze terug in het missende deel.

II.

"Ik zal het besterven, Daniël, dat zeg ik je!"

"Maak je niet ongerust, vrouw![20] Moeder Eva[21] kan zich zelfs met geen roos getooid hebben, die er blozender uitzag, dan jij doet."

"Daniël!"

"Wat blief[22] Klaartje?"

"Je weet immers, dat ik een goed eind op weg ben geweest,[23] maar dat ik terug ben gestuurd. Men achtte mij ongeschikt voor bewoner van dat respectabele verbanningsoord."

Mejuffrouw[24] Spaakman weet op de laatste woorden van haar man niet beter te doen dan onder een verkropt gemoed te zwijgen; want als de herbergier[25] uit de Bergzicht eens een enkele maal de menigvuldige aanvallen van zijn vrouw bestrijdt, doet hij dit gewoonlijk op zo een wijze, dat zij noodwendig de vlag moet strijken. Daniël Spaakman put door zijn laconieke antwoorden en gezegden Klaartjes gehele woordenschat uit.

De vinnigste uitvallen noch de roerendste ach's en wee's doen een spier van zijn gelaat vertrekken. Gewoonlijk heeft hij tenminste een half uur nodig om haar tot zwijgen te brengen; want het woordenmagazijn van Klaartje is goed voorzien. We mogen dus van geluk spreken, dat ze ditmaal verstandig genoeg is om zich reeds in haar loopgraven terug te trekken, nu het vuur pas is geopend, vooral, omdat de oorzaak van haar drift de lezer weinig belang kan inboezemen. 't Gold hier

20 Klaartje Kleeman, de echtgenote van Daniël Spaakman.
21 Naakt in het Aards Paradijs.
22 Wat belieft u? Wat wil je?
23 Richting hemel. Bijna overleden.
24 Nu heet dat ***Mevrouw***. Pol spreekt ook gehuwde vrouwen aan met Mejuffrouw.
25 Heer des huizes.

toch eenvoudig de vraag of er de volgende dag van de grote koepel achter in de tuin één vlag zal wapperen of twee, ter ere van de Beekmolense vereniging Vondel, die hier haar tienjarig bestaan zal vieren. Daniël wilde twee vlaggen, omdat hij van de oprichting af voorzitter der vereniging is geweest en ze door zijn leiding de goede naam heeft verkregen, die ze uren ver[26] in de omtrek heeft; doch zijn vrouw ziet met één vlag nog te veel eer bewezen aan een gezelschap, dat zich volgens haar bezighoudt met zotte vertoningen, waardoor ze de komedies bedoelt, die Vondel twee- of driemaal in elke winter geeft. 't Is dan ook alleen om de "affaire", dat ze even omziet naar het groenmaken in en om de koepel, waaraan de twee vrouwelijke leden van Vondel en de 18-jarige Susanna[27] uit Bergzicht bijna de ganse dag hebben besteed, zodat Susanna, hoewel de schemering op handen is, nog niet is teruggekeerd van de kleine wandeling, die ze ter uitgeleide van de beide andere groenmaaksters[28] doet. Daniël is voor enige ogenblikken in de tuin gekomen, om het werk van de meisjes te bewonderen en werd weldra door zijn vrouw gevolgd, van wie de aanmerkingen de twist veroorzaakten, waarvan we 't einde hebben gehoord. Een ogenblikje later was mejuffrouw Spaakman[29] reeds huiswaarts gegaan, terwijl haar echtgenoot de koepel intrad.

't Is een zeer zoele avond, die de warme dag heeft vervangen. Daniël Spaakman zit achter in de koepel, waarvan de ingang naar het oosten is gekeerd. Tussen twee perken heesters door, die langs de oever van de Rozenbeek zijn aangelegd, vestigt hij zijn blik op de tegenover hem liggende heuvelrij, waarvan hellingen en toppen door het langzaam wegsmeltende avondrood in een twijfelachtige licht zijn gehuld en zelfs bij middelmatige fantasie de stof moeten leveren voor allerlei beelden en voorstellingen. Daniël kent dan ook geen plekje ter wereld, van waar hij 't oog met meer welgevallen laat weiden

26 Te voet. 1 uur is ca. 5 kilometer.
27 Dochter van Daniël Spaakman en Klaartje Kleeman.
28 Opfrissers. Schoonmakers. Delpher.nl Groenmaker, ook Bataafsch en Vriesch groenmaker. Iem. die een tuin groen maakt met bijv. buxushagen.
29 Klaartje, de echtgenote.

dan vanuit de op een hoogte gebouwde grote koepel; doch thans evenwel is 't niet het voor hem liggende panorama, dat zo'n diepe ernst op zijn anders zo luchthartig uitzicht tevoorschijn brengt.

Wat hem dan zo bezighoudt en al dieper en dieper in gedachten doet verzinken, totdat hij eindelijk niets meer om zich heen ontwaart? Het is het leven, dat achter hem ligt. Daniël heeft nooit zwaar over de wereldse zaken getobd; ja, door de meesten wordt hij voor veel te luchthartig gehouden; maar toch overvallen hem heel enkele ogenblikken, waarin hij zich zelf een raadsel is, waarin hij tegelijk aan alles en niets denkt; ogenblikken, waarin zijn vervlogen leven voor zijn geest zweeft, zonder dat hij eigenlijk kan zeggen, dat er bepaalde indrukken worden verlevendigd of teruggeroepen.

Zulk een ogenblik doorleeft hij heden. In wilde mengeling ziet zijn geest de flauwe weerschijn van vroegere lotgevallen, waaruit evenwel met zekerheid is af te leiden, dat de bezitter van Bergzicht geen alledaagse leven achter zich heeft. Zijn herinnering toch voert hem weer een ogenblik als lid de studentenkroeg binnen, doet hem als bestedeling[30] langs de paden van Frederiksoord gaan, laat hem marcheren onder kalfsvel,[31] als kommies bij 's Rijks directe belastingen aan de grenzen op de loer liggen[32] en de echtgenoot worden van Klaartje, die hij als weduwe van wijlen de bakker Kleeman had leren kennen, toen ze sedert een jaar meer treurde over de vele schulden dan over de dood van haar man.[33]

Doch we zeiden het reeds: Daniël heeft nooit veel over zijn menigvuldige lotswisselingen gemijmerd, terwijl het woord treuren in zijn woordenboek onbekend is. Toch heeft hij in vroegere jaren een voorval beleefd, dat een onuitwisbare indruk in zijn gemoed heeft achtergelaten. 't Was aan 't sterfbed van zijn vader, toen de reeds half verstijfde lippen de vloek herriepen die de stervende eens over hem had uitgesproken.

---

30 Iemand die is uitbesteed; elders onderdak.
31 Als soldaat. Kalfsvel op de trommel (van het regiment).
32 Douanier, smokkel tegengaan.
33 Analoog aan kort treuren in *Hannegien* (over de prijs van boter).

Daniël had als kind reeds ondervonden, dat zijn de broeder Willem hem bij zijn vader poogde verdacht te maken, maar wat hij als jongeling van de stervende lippen van zijn vader vernam, ging alle beschrijving te boven en maakte hem voor een ogenblik als waanzinnig, zodat hij zijn broeder naar de keel greep en misschien zou gewurgd hebben, alles niet een derde tussenbeide was gekomen. Dat is de laatste ontmoeting geweest tussen hem en zijn enige broeder.[34] Weinig tijd later was de laatste naar Indië getrokken, waar hij opklom tot de hoge betrekking van resident.

Terwijl dit alles met meerdere of mindere helderheid voorbij zijn geestesoog zweeft, besterft Klaartje het enige malen, dat Susanna nog niet teruggekeerd is en Daniël alles aan haar overlaat, alsof zij hier dienstbode is en hij het niet aan haar heeft te danken, dat hij op Bergzicht zijn lui leven onbekommerd kan genieten. Juist wil zij zich naar buiten spoeden, om onder 't oog haar mans wegens haar "slavinnenstaat"[35] van verdriet om te komen, nu de deur open gaat en Daniël's komst haar de reis naar de koepel bespaart; terwijl het daarop gevolgde binnentreden van Susanna oorzaak schijnt te zijn, dat ditmaal het drieledige gezin van Bergzicht nog voltallig blijft.

De volgende dag was het zondag. Een luwe regen had in de morgen het dorstende aardrijk mild gedrenkt en toen in de namiddag de feest vierende leden van Vondel Bleekmolen verlieten, praalde de zon weer in al haar luister aan de hemel en scheen de ganse natuur te baden in weelde en genot. In twee roeiboten begaven de feestelingen zich naar Bergzicht om spelevarende langs de Rozenbeek de plaats van hun bestemming te bereiken. Tegen drie uur was het tochtje volbracht. Een menigte wandelaars wachtten in en voor de tuin van Bergzicht de komst van de boten af, die door een twaalftal muzikanten met het flink uitgevoerde Nederlandse

34 Uitspraken rond een sterfbed zijn constanten in het werk van Jans Pol.
35 Ironisch? Onder de ogen van haar man werkt ze als een slaaf. Een vertrouwd rolpatroon.

volkslied[36] begroet werden. In statige optocht gingen de feestelingen met hun vaandel voorop naar de grote koepel, waarin het publiek natuurlijk geen toegang had. De leden van Vondel waren allen jongelieden van omstreeks 20 tot 30 jaar en behalve twee vrouwelijke leden en Arnold Blijman, zonen van gegoede burgers uit Beekmolen. Het lidmaatschap van Arnold dagtekende[37] eerst sedert een paar maanden. Het programma der feestviering was op de meest mogelijke afwisseling gebaseerd. Muziek en zang, voordrachten, toosten en vrolijke gesprekken, gepaard met een geest van eendracht, vormden een schoon geheel. Allen waren dan ook in een zeer opgewonden stemming, behalve Arnold; deze was, als altijd, in zichzelf gekeerd. Geen wonder dus, dat een hoge blos over zijn gelaat toog, toen Spaakman hem midden in de feestvreugde het woord opdroeg en 10 minuten de tijd gaf, om zich voor te bereiden. In die tijd droegen Spaakman, Susanna – die als gast in de kring was – en een der vrouwelijke leden van Vondel het volgende zangstukje driestemmig voor:

De hoop.
Wie bemoedigt ons in het leven,
Als een wicht van weê[38] ons knelt;
Wie blijft liefd' rijk ons omzweven,
Als ons oog in tranen smelt? –
't Is de hoop, wier zacht gefluister
Wonderen werkt in 't zinkend hart,
Daar zij licht in 't zwartste duister,
Toovert en bezweert de smart.
Als het noodschot op de baren
Overstemd wordt door d'orkaan,
d' Armen schepling de gevaren
Reeds tot aan de lippen staan –
Komt de hoop en lispelt teder:
Machteloozen weêklaagt niet;

36 Wien Neerlandsch bloed door d'ad'ren vloeit.
37 Dag van de ondertekening.
38 Weeklagen. Wicht is misschien ook wig; puntig voorwerp.

Buigt het hoofd niet moed'loos neder:
Licht[39] daagt redding in 't verschiet.

Luider bijvalsbetuigingen noodzaakten het drietal enige ogenblikken te rusten. Susanna wierp in die tijd een stilste blik naar Arnold, alsof ze de uitwerking van haar zilveren sopraanstem op hem trachtte te bespieden. Arnold bemerkte hiervan niets: sedert het begin van de zang had hij nog geen oog opgeslagen en door geen enkel teken blijk gegeven, met het applaus in te stemmen. Alleen Susanna bemerkte dit en het was alsof haar stem minder klankrijk was, toen het drietal vervolgde:

Hope steunt de droeve moeder,
Als de dood haar liev'ling dreigt;
Hope schenkt nog de Albehoeder,
Als ons hoofd ten grave neigt.
Troosteresse! blijf dan zweven
Met uw zacht gazellenoog,
Om de droeven in dit leven,
Als een engel van omhoog.[40]

De bijval, die deze eenvoudige regelen te beurt viel, was waarlijk verdiend: het trio klonk als een zuiver metaalgeluid[41] door de tuin; want niet alleen had Susanna en benijdbare sopraanstem, maar ook de discant[42] was boven het alledaagse, terwijl Spaakman als een uitstekend baszanger bekendstond en de muziek in volmaakte overeenstemming met de woorden was. Geen wonder dus, dat het publiek aan dit nommer veel aandacht schonk en zich om de koepel op hoopte. De aandacht werd niet weinig sterker gespannen, toen Spaakman met een luide stem van het muziekblad las: "Woorden en muziek van Arnold Blijman."

39 Gemakkelijk, eenvoudig. Ook: Wellicht.
40 Ik kan geen bron vinden via delpher.nl
41 Blijkbaar desijds heel mooi.
42 Discant is een muziekterm om de hoge tonen aan te duiden bij het orgel, de piano en het klavecimbel. Tegenover discant staat bas.

"Dames en heren!" vervolgde de voorzitter, ik ben overtuigd, dat ge allen met mij instemt, als ik drink op de vervaardiger van het door ons gezongen lied. Leve mijnheer Blijman, nieuwste en jongste lid van onze vereniging!"

"Dat hij leve!" klonk het van alle kanten onder de opgewonden feestelingen, vooral de damesleden en Susanna beijverden zich met Arnold te klinken, nadat Spaakman op hem toegetreden was onder de woorden:

"Susanna vond voor acht dagen het zangstukje in onze kamer en nadat ze het op de pianino[43] gespeeld had, leek het ons, als voortbrengsel van een lid onzer vereniging, te goed om het ongebruikt terug te geven."

"Ik – wist niet – dat ik 't – verloren had," antwoordde Arnold, terwijl hij gejaagd het toegestoken papier aannam en er een vluchtige blik op sloeg. Gelukkig was zijn vrees ongegrond, dat hij het versje reeds te Frederiksoord vervaardigd had: er stond "Zwolle" onder, waar hij voor zijn komst te Beekmolen twee jaar op een kantoor had gewerkt.

De dames stonden achter Spaakman, toen deze het papier teruggaf en staken de glazen toe om te klinken. Arnold beantwoordde al zeer onhandig de hem bewezen eer: zonder iemand in 't gelaat te zien, stiet hij een glas tegen die van de dames. Zijn verlegenheid ging bijna in radeloosheid over, toen er een golf wijn uit zijn glas vloog en op Susanna's lichte kleed terecht kwam. Met een hoge blos ging Susanna naar haar plaats terug, toen Arnold, zonder een woord van verontschuldiging, met de mannelijke leden werktuiglijk verder klonk, terwijl de muziek het "Lang zal hij leve!" aanhief.

Een uur later was het reeds avond geworden. Behalve een enkele groepje, dat in een prieel voor in de tuin had plaatsgenomen, waren de wandelaars allen huiswaarts gekeerd. De leden van Vondel liepen verstrooid door de tuin of op de straatweg, om nog eens recht te genieten van het prachtige weder, voor men zich aan tafel begaf, ten einde door een gemeenschappelijk souper een einde aan de feestelijke bijeenkomst te maken.

43 Kleine piano met verticale snaren.

Arnold alleen[44] had, na een korte wandeling in de tuin, weder plaatsgenomen in de koepel en zich hierin zover mogelijk naar achteren neergezet. Een melancholische trek lag op zijn gelaat en dromerig was zijn oog gevestigd op de zilveren glans, die in 't oosten de komst van de maan aankondigde. Wat was alles kalm om hem heen. De gehele natuur scheen in plechtig zwijgen de komst van de nachtvorstin[45] af te wachten. Rust en vrede heerste alom. – Rust en vrede! – Waarom gevoelt hij die ook niet in zijn gemoed? Waarom klopt hem 't hart zo onstuimig alsof de koorts hem 't bloed door de aderen jaagt? En waarom toch gevoelt hij de borst als met een centenaarsgewicht[46] bezwaard, juist sedert hij Susanna haar arm in die van Karel Blazius zag leggen? Hij weet immers al sedert enige weken, dat Karel en Susanna verloofd zijn. En al ware dit zelfs niet zo, zou hij dan nog ooit zijn oog tot Susanna hebben durven verheffen? Susanna is toekomstige eigenares van Bergzicht, dat om zijn gunstige ligging enige duizenden waarde heeft en hij! … Och, waarom ruist bij hem dan ook nog onophoudelijk die zilveren stem in de oren, als hoort hij deze nog steeds de woorden herhalen:

> 't Is de hoop, wier zoet gefluister
> Wonderen werkt in 't zinken hart. –

Hoop! – Ja, toen dat eenvoudige liedje uit zijn hart welde, voelde hij de adem van de hoop langs zijn voorhoofd strijken – Toen kende hij de liefde nog niet. – Kent hij die dan nu? – Heeft hij Susanna dan lief, Susanna, die …?

Hier wordt de gedachtenloop van Arnold gestuit door het noemen van zijn naam, die hij zacht maar op duidelijk verstaanbaar toon achter de koepel hoort uitspreken. In zijn overpeinzingen heeft hij de lichte voetstappen niet opgemerkt, waarmeê een minnend paar langs de koepel streek om zich achter deze onder de forse bruine beuk enige ogenblikken aan

44 Echter.
45 Maan.
46 Centenaar. Oude gewichtsmaat. 100 pond. 50 kilogram.

‘t oog van ieder te onttrekken. Evenmin zag hij de cavalier een onderzoekende blik in de koepel werpen en daarna met zijn meisje naar de beuk gaan, in de mening, dat er niemand in de omgeving was. Maar stil! daar hoort hij zijn naam nogmaals noemen en daarna:[47]

“Dat zult ge zeker mis hebben, Karel! – Blijman heeft het zelf gezegd, dat hij van Steenwijk afkomstig is.”

“En ik zeg je, Susan! dat hij te Frederiksoord is grootgebracht.”

“In de gestichten?

“In de gestichten! – En daarom geloof ik van zijn verzenmakerij en composities geen zier: onder gestolen producten plaatst hij zijn naam!”

“Och kom! Dat kan ik onmogelijk geloven.”

“En waarom was hij dan zo beschaamd, toen je vader hem ‘t stuk teruggaf?”

“Ik dacht, dat het verlegenheid was, omdat vader hem het woord opdroeg: het gezelschap is Blijman nog vreemd.”

Na een smadelijke lachen van Karel Blazius, dat op deze woorden van Susanna volgt, antwoordt hij:

“Het eerste was niet onmogelijk geweest.”

“Als het laatste niet volkomen bewees, dat hij de onbeschaamdheid in persoon is; onbeschaamde mensen houden er allen een politieke verlegenheid op na en deze wordt ongetwijfeld in de gestichten met succes beoefend.”

“Je houdt zeker weinig van hem, Karel!”

“Daarvoor heb ik nu reeds te lang met hem op ‘t zelfde kantoor gewerkt. Mensen, die zo liegen, als hij, kan ik niet uitstaan.”

“Maar hoe weet je toch zo zeker, dat hij uit de gestichten is?”

“’k Heb gisteren iemand uit Steenwijk ontmoet, die met mij in dezelfde waggon zat, en ben er zo achter gekomen.”

Wat Susanna hierop antwoordde, was voor Arnold niet verstaanbaar, daar de muzikanten, die inmiddels voor Spaakmans woning hadden plaatsgenomen, juist met een krachtig nommer invielen. Hij hoorde evenwel duidelijk dat er

47 Terugkerend element. Bij toeval een roddel horen en zich daardoor laten leiden.

een lach van Karel opvolgde en daarom twijfelde hij niet, of de woorden van Susanna moesten woorden van spot zijn geweest. Ademloos had hij tot nog toe geluisterd. Thans eveneens was 't, alsof een dolksteek in 't hart trof en alles om hem warrelde en tuisde.[48] Hij wilde de koepel verlaten, doch scheen het besef te missen om zich in beweging te stellen en bleef als versteend zitten. De eerste stralen van de opkomende maan geleden over zijn bleek gelaat, doch hij zag niets van de luister waarmee de nachtvorstin boven de kim verscheen.

Langer dan een kwartier bleef hij in die toestand. Toen hij eindelijk de koepel verliet, mistte[49] men hem reeds bij het souper. Voor in de tuin kwam Spaakman hem tegen om hem te zoeken. Arnold wendde hoofdpijn voor en verzocht Spaakman hem bij 't gezelschap te willen verontschuldigen, waarna hij huiswaarts keerde.

48 Tuisen: gokken, dobbelen, kwanselen - te veel alcohol drinken - ruilen. etymologiebank.nl
49 Miste.

III.

Zes weken zijn er verlopen, sedert het bericht omtrent de resident Spaakman in de Nederlandse couranten verscheen. Het stoomschip De Snelle kan over een uur te Den Helder binnenvallen en heeft dan weder de reis van Java naar het moederland volbracht. Zonder tegenspoed is men tot zover gekomen. In veertig dagen stoomde de fiere boot van de Indische archipel tot in 't gezicht van de vaderlandse kust. De snelle was gewoon veel passagiers te vervoeren; want het schip is in alle opzichten voortreffelijk ingericht. Ook ditmaal hebben velen zich aan zijn bodem toevertrouwd om de reis naar 't moederland te volbrengen. Bijna alle passagiers staan op 't dek, nu de Hollandse kust met ieder ogenblik meer helder uit de baren rijst. Zeer verschillende gewaarwordingen zijn op de aangezichten van die starende menigte afgedrukt, nog een trek hebben allen gemeen: de trek van de vreugde over het wederzien van 't dierbare vaderland. Die vreugde beheerst allen; die vreugde heeft de levendigtste gesprekken langzamerhand doen vervangen door een bijna doodse stilte, welke alleen wordt afgebroken door 't kabbelen van het water dat voor de trotse zeebouwer[50] als spelende op zijde wijkt. Nog een spanne tijds en men mag weer de voet zetten op de bodem van 't vaderland. Ja, *het* vaderland is het gebleven voor hem, die het reeds voor jaren verliet om onder de zuidelijke hemel in het schone Insulinde[51] een nieuw vaderland te zoeken en die thans, werkens en zwervens moe, wederkeert om hier te

50 Als een ploeg.
51 Insulinde was in Nederland populair als koosnaam voor Nederlands-Indië, maar werd nooit officieel gebruikt.. Het woord is afgeleid van het Latijnse 'insula' = eiland en 'indiae' = Indië en dus letterlijk "de Indische Eilanden" betekent. De huidige naam Indonesië betekent eveneens "de Indische Eilanden", maar dan in het Grieks. Multatuli gaf de naam Insulinde aan het toenmalige Nederlands-Indië.

genieten van de vruchten, welke zijn arbeid heeft opgeleverd. O, hij heeft verheven natuurtaferelen aanschouwd, grootste scheppingen bewonderd, maar nooit hield hem iets in die mate geboeid, als thans de eenvoudige duinen langs Hollands kust doen, – omdat het de duinen van het teruggevonden vaderland zijn. *Het* vaderland, dat is het ook voor hem, van wie het ziekelijk uitzicht verraadt, dat de tropische hitte zijn krachten heeft ondermijnd en wellicht spoedig geheel zou gesloopt hebben, als hij nog langer in gindse gewesten had vertoefd. Thans staart zijn oog weder op de plek, waar hij rust zal genieten; waar hij te midden van geliefde betrekkingen[52] nieuwe veerkracht zal bekomen of, als het daarvoor, helaas! te laat blijkt te zijn, dan toch met geliefde doden onder dezelfde zode de eeuwige slaap zal slapen. Het vaderland….. Maar stil! Wie is hij, die daar nu eerst op het dek verschijnt, alsof de reden van algemene blijdschap voor hem niet bestaat?

't Moet zeker een aanzienlijk heer zijn; want er wordt eerbiedig voor hem plaats gemaakt, nu hij een korte wandeling op 't dek begint. Zijn houding zou fier en krachtig wezen, indien niet de onzekerheid van zijn tred in- of uitwendig lijden verried en zijn enigszins gebogen houding niet deed denken, dat hij te vergeefs heeft gestreden om de groeven te keren, die de grote stormen des levens ons berokkenen. Op de boot weet men van hem, dat hij in Indië zijn vrouw en zijn beide kinderen aan 't zelfde graf heeft moeten afstaan en daarop zo spoedig mogelijk de hoge betrekking van resident heeft neergelegd om in het vaderland te beproeven of er nog rust voor zijn geschokt gemoed te vinden zal zijn. Daarom heeft het dan ook niemand bevreemdt, dat hij gedurende de overtocht alle conversatie heeft vermeden, terwijl wij, naar we vertrouwen, in die omstandigheid de reden zullen gevonden hebben van de wijze, waarop hij de komst in 't vaderland verbeidt. Alle hoop op levensgenot is waarschijnlijk bij hem uitgedoofd en zeker gevoelt hij, dat niets die hoop kan doen herleven, niets, al ligt pas zijn veertigste levensjaar achter hem. Daarom blijft hij ongetwijfeld in zichzelf gekeerd zijn korte wandelingen

52 Verwanten.

voortzetten, zelfs nog, nu men op de boot het wuiven van de aan 't strand wachtende menigte begint te beantwoorden.

"Welkom in 't vaderland!" klinkt het enige ogenblikken later van alle kanten; vurige kussen worden gewisseld; lachen van vreugde breken door de tranen over het gelukkig wederzien heen; doch de gewezen resident Spaakman[53] verdwijnt onder de menigte onder hetzelfde gemoedsleven, als we, van 't ogenblik af, dat hij op 't dek verschenen, bij hem bespied hebben.

53 Willem Spaakman, broer van Daniël.

IV.

"Is Wolterik te huis?"

Vrouw Gammers keek al heel vreemd op, toen een deftig gekleed heer bij haar binnentrad en bovenstaande vraag tot haar richtte, maar nog hoger steeg haar verwondering, toen ze bemerkte, dat een prachtig rijtuig voor haar woning, de Vossenkuil genoemd, op de terugkomst van de heer wachtte. Deze heer was niemand anders dan de ex-resident Spaakman. Vrouw Gammers had weinig tijd om er over na te denken, wat toch de reden kon zijn van dit bezoek op de eenzame Spannersche heide,[54] in een van de afgelegenste streken van Noord-Brabant, waar men binnen een half uur in de omtrek geen andere woning dan de Vossenkuil vond: de heer Spaakman toch liet op haar vragend zwijgen heel spoedig volgen, dat hij immers de huishoudster van Wolterik voor zich zag.

"Wolterik woont hier niet meer, antwoordde vrouw Gammers en liet er onmiddellijk opvolgen: ik ben de weduwe Gammers en bewoon met mijn zoon sedert drie weken deze hoeve, die we van Wolterik gekocht hebben. – Mijnheer moest Wolterik spreken?"

"Ja! – Ik had niet gedacht..."

"Mijnheer weet dus niet, dat hij naar Amerika is vertrokken?"

De oud-resident ziet bij deze vraag de spreekster ongelovig aan, waarop deze vervolgt: "Nu, het is ook snel in zijn werk gegaan, mijnheer! Voor vier weken het plan eerst opgevat en nu is hij ongetwijfeld reeds over." En terwijl ze de heer Spaakman glimlachend aanziet: "Als mijnheer Wolterik goed kent, weet mijnheer ook, dat hij altijd gaarne in onbegrijpelijkheden

54 Geen bestaande plaatsnaam. Spankeren ligt in Gelderland bij Dieren.

gedaan heeft, tot in het geld winnen toe."[55]

"En zijn zoons dan," vraagt Spaakman, zonder op de laatste woorden van vrouw Gammers te letten: "Zijn zijn beide zoons[56] meegegaan?"

"Mijnheer heeft zeker weinig kennis aan Wolterik."

"Wat bedoel je daarmee?"

"Anders moest mijnheer immers weten, dat Wolterik maar één zoon heeft en geen twee."

"Je meent zeker, dat er maar één bij hem aan huis was?"

"Hij heeft nooit meer dan één kind gehad!" En terwijl ze ondeugend glimlacht: 'Mijnheer weet toch wel, dat de kleine Willem[57] niet langer dan drie jaar tweelingbroeder van zijn zoon is geweest en toen weer naar de familie terugkeerde?"

"Naar welke familie?" vraagt Spaakman, die grote moeite heeft niet te verraden, dat de mededelingen van vrouw Gammers hem ieder ogenblik in grote spanning brengen.

"Ja mijnheer!" antwoordt vrouw Gammers, "dat is een van de onbegrijpelijkheden, waarvan ik zo even sprak. Waar het kind gebleven is, weet niemand; doch ik zeg maar, dat er geen twijfel aan is, of 't zit hem hier onder de grote lui. Wolterik is de mond met rijksdaalders gestopt:[58] dat is zeker. Een of andere grote dame zal zich wel mis gehad hebben[59] en het kind hier zo lang voor het oog der wereld verborgen hebben, tot het als een ouderloos neefje in de familie kon worden opgenomen."

't Kostte Spaakman blijkbaar de grootste inspanning te verbergen dat een hevige ontroering zich van hem meester maakte, toen hij vroeg: "En heeft men nooit weer iets van dat kind gehoord?"

"Neen, nooit mijnheer!"

't Scheen dat Spaakman nog iets wilde vragen, doch zich bedacht. Hij drukte vrouw Gammers zwijgend een geldstuk

---

55 Op onheldere manier geld verdienen. (Namelijk vergoedingen van Willem Spaakman voor opvoeding van zijn zoon voor eigen gewin gebruiken.)
56 De 'tweeling'. Het kind van Marie Wildok, met Willem Spaakman als vader.
57 Nu: Arnold Blijman.
58 Zwijggeld.
59 Ongewenst zwanger zijn geraakt.

in de hand en ging toen naar het rijtuig terug, dat een ogenblik later dezelfde eenzame weg insloeg langs welke het gekomen was.

Wat de gewezen resident bewoog reeds daags na zijn komst in Nederland het door ons bijgewoonde onderzoek te bewerkstelligen, blijft ons, voor eerst ten minste, raadselachtig.[60]

Tegen de avond kwam hij te Roosendaal aan met het plan hier te overnachten en de volgende dag het buitentje te betrekken van de heer Bramsen te Beekmolen, waarvan we mejuffrouw Wildok hoorden spreken en dat hij voorlopig had gehuurd.

60 Vader op zoek naar zijn zoon.

V.

"Zijn de akten gereed, Blazius?

"Ja, mijnheer! – Hier zijn ze.'

Karel Blazius reikt bij deze woorden een viertal akten over aan zijn patroon, de notaris Zwaagmund, die zo pas het kantoor was binnengetreden. De notaris ziet vluchtig de papieren in, legt ze daarna voor zich op de lessenaar en vraagt:

"Waar is Blijman?"

"Die heeft voor enige ogenblikken het kantoor verlaten, mijnheer!" antwoordt Karel, terwijl een licht rood zijn wangen kleurt.

Zwaagmund ziet hem van terzijde scherp aan, doch begint zonder verder te spreken de akten te lezen. Langer dan 10 minuten houdt hij zich aandachtig hier mee bezig en zit het tweetal zwijgend aan de lessenaar.

"Blijman laat lang op zich wachten," herneemt Zwaagmund en legt de gelezen akten nogmaals voor zich neer: "Is hij naar de binnenplaats?"

"Hij heeft niet gezegd, waar hij heen ging; doch is de straat opgegaan."

De notaris slaat nogmaals een onderzoekende blik op Karel, die steeds zonder een oog op te slaan doorwerkt.

"Dat is vreemd van Blijman; we hebben vandaag nog veel te doen. – Kunt ge niet vermoeden waar hij heen is?"

"Neen, mijnheer! Hij is zonder een woord te spreken weggegaan."

"Hoe is het met u beiden, Blazius? Ik meen al sedert enige dagen opgemerkt te hebben, dat de verstandhouding tussen u en Blijman niet hartelijk is. Harmonieert ge niet?"

"Niet bijzonder, mijnheer!"

"Hé! – Dat kan lastig worden, ten minste als het zich op het

kantoor openbaart." En terwijl hij in de akten opneemt:

"Hebt wellicht vandaag getwist?"

"Ja, mijnheer! Blijman haat mij, omdat ik mij tegen een mijner kennissen heb laten ontvallen, dat hij in het gesticht Frederiksoord is grootgebracht en aan die haat gaf hij zo even weer lucht."

Juist wilde Zwaagmund hierop iets zeggen, toen Arnold het kantoor binnentrad. De notaris zag hem in 't bleke gelaat, terwijl hij zei:

"Ha, Blijman! Goed, dat ge terug zijt: ik wilde u juist gaarne in tegenwoordigheid van mijnheer Blazius spreken. Hoe staat het met uw werk?"

Beide klerken begrepen, dat er iets op handen was; doch niet in welke zin het moest verklaard worden, dat Blazius tegen de gewoonte 'mijnheer' werd genoemd. Arnold werd zo mogelijk nog bleker toen hij antwoordde:

"'k Ben met het werk niet klaar gekomen, mijnheer! En zocht juist naar u om …"

"Ja. Ja, mijnheer Blazius heeft mij reeds een weinig ingelicht. Aan de twisten op het kantoor wilde ik graag een einde zien en wat mij enigszins van u verwondert, is dat ge het mijnheer Blazius zo kwalijk genomen dat hij uw verblijf te Frederiksoord ruchtbaar maakte. Gij had uw positie beter moeten begrijpen, Blijman en…"

"Mijnheer!" valt Blijman in, die zich onmogelijk langer kan beheersen, "ik duld niet langer…"

"Ja, ja! Net als ik dacht. Eenmaal opgewonden…"

"Hij heeft mij een boef genoemd!"

"Zo, zo. Nu Blijman! je weet immers, dat Frederiksoord…"

"Mijnheer!"

Blazius meent de notaris op zijne zijde te hebben en valt in met de woorden: "Hij noodzaakte mij Frederiksoord te noemen wat het is: een verblijfplaats van landlopers en…"

Als 't u blieft, kalmte heren!" hervat Zwaagmund, nu hij ziet, dat Arnold de vuist krampachtig balt: "Blijman *verzoek* ik en u, Blazius! *beveel* ik te zwijgen tot ik heb uitgesproken. De wijze waarop hier in de laatste tijd gewerkt is, noodzaakt mij

in uw getwist te treden. Blijman heeft daardoor van daag weer weinig en Blazius slecht gewerkt. In deze akte zijn niet minder dan vier regels vergeten en dit is het vijfde stuk in de laatste week dat weer overgemaakt moet worden."

Zwaagmund had met steeds klimmende verheffing van zijn stem gesproken; zijn gewone kalmte zou hem bijna begeven, toen Blazius hem in de rede poogde te vallen, doch hij bedwong zich en vervolgde, na nogmaals door een teken het zwijgen te hebben opgelegd:

"Daaraan moet en zal een einde komen. – Wat Blazius betreft: ik begrijp, dat hij moeilijk met iemand, die in Frederiksoord zijn jeugd moest doorbrengen, aan dezelfde lessenaar zou kunnen werken, tenzij Blijman mocht kunnen besluiten in alles zich te houden, zoals iemand als hij aan zichzelf is verplicht. Ik meen daartoe het middel gevonden te hebben, Blijman," – hier begonnen Zwaagmunds woorden een zonderlingen uitwerking op Arnold te krijgen, die tot dusver niet wist, wat hij aan de notaris had – "en dat middel bestaat hier in: in de eerste plaats wordt uw salaris met *f* 25 verhoogd, om dat ge de vele voorbeelden weder met één hebt vermeerderd, dat er te Frederiksoord jonge mensen worden gevormd, die door iedereen moeten geacht worden en ook werkelijk veel achting genieten, zolang men in ons zo hoog geroemd Nederland[61] met hun afkomst onbekend blijft."[62] Arnold schieten de tranen in de ogen, terwijl Zwaagmund vervolgt: "in de tweede plaats verhoog ik uw salaris met *f* 25, omdat u in uw twist met Blazius hebt getoond, dat uw hart van dankbaarheid spreekt jegens de Maatschappij van Weldadigheid, wier koloniën onwetende leden het *gesticht* Frederiksoord gelieven te noemen, waar hun verbeelding boeven en bedelaars doet wonen in plaats van vrije mensen, die in beschaving en ontwikkeling menig gezeten burger te boven gaan. – Ge merkt, dat ik uw twist heb gehoord. – In de derde plaats zult ge *f* 50 meer verdienen, als ge voortaan elke beschouwing van Blazius over Frederiksoord

61 Gaaf land.
62 Nog zo.

en uw persoon wilt aanhoren als iemand, die zedelijk te hoog staat om zich aan zulke taal te storen. Daardoor zult ge u gedragen, zoals ge aan u zelf verplicht zijt, Blijman, en wordt mijnheer Blazius van zelf genoopt u ongemoeid te laten, of – te gaan, waar hij het beter meent te kunnen vinden.

En ten laatste geef ik u de welgemeende raad, om nimmer weer de gewoonte te volgen, die algemeen onder de jongelui bestaat, welke van Frederiksoord afkomstig zijn: de gewoonte namelijk om de plaats te verloochenen, waaraan ze zoveel zijn verschuldigd. Ik weet wel, dat er moed toe vereist wordt om te zeggen: ik ben van Frederiksoord.[63]

De ellendige verwarring van die vrije landbouwkolonies met de strafkolonies Ommerschans en Veenhuizen, die door geheel Nederland bestaat, maakt, dat men zich door die bekentenis veel onaangenaams op de hals haalt, maar dit zou spoedig ophouden, als de jeugd van Frederiksoord, bij haar intree in de gewone maatschappij, vrij en rond verkondigde:

"Wij zijn in de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid opgevoed." – En hiermee basta! Blazius zal, hoop ik, zo goed zijn de akte te herstellen en Blijman het achterlijke[64] in zijn werk trachten in te halen. Zoals ge weet kunnen de heren Spaakman en Bramsen over een uur hier zijn om de koopakte van het buitentje te laten opmaken en dan dienen we volkomen over onze tijd te kunnen beschikken."

Arnold was de notaris een paar stappen genaderd en stond nu vlak voor hem. Zijn gemoedsstemming, bij het binnenkomen tot de hoogste graad opgewonden, was door Zwaagmunds woorden in een ander uiterste over gegaan: de drift had voor een naamloze weemoed plaats gemaakt. Drie weken was het geleden, sedert Vondel de feestelijke bijeenkomsten hield en gedurende die tijd was hem bijna geen vriendelijk woord geschonken, behalve door de notaris.

Als een lopend vuurtje verspreidde zich het gerucht door Bergmolen, dat hij te Frederiksoord was geweest en van

63 Ik ken mensen uit Weiteveen, Zwartemeer die zeggen dat ze in Emmen zijn geboren.
64 De achterstand.

dat ogenblik af hadden de leden van Vondel hem de rug toegekeerd. Een paar hadden hem zelfs openlijk bespot en ten gevolge daarvan bedankte hij als lid van de vereniging en verscheen bijna niet meer in 't publiek.[65] Alleen tegen de avond deed hij gewoonlijk een wandeling in de richting van Bergzicht. Een onweerstaanbare macht trok hem daarheen, ofschoon Susanna Kleeman[66] hem blijkbaar reeds twee maal uit de weg was gegaan, als schaamde ze zich hem te ontmoeten. En na al die grievende bejegeningeen hoorde hij daar zo onverwacht, hoe goed en menslievend de notaris over hem oordeelde. Geen wonder dus, dat hij de hem toegestoken hand met beide handen omklemde en niets kon uiten dan de woorden: "Ik dank u, mijnheer!"

Blazius daarentegen was bleek geworden van nijd. Als bij instinct hadden beide klerken van de eerste ontmoeting af, een afkeer van elkander gehad en deze was langzamerhand verergerd en in de laatste tijd in haat overgegaan. Zoals we reeds zeiden, bekleedde Blazius de plaats van eerste klerk. Hij had plan binnenkort examen te doen als candidaat-notaris en was buiten zichzelf van afgunst, toen hij spoedig na Arnolds komst bespeurde, dat de notaris deze in vele opzichten voor bekwamer hield dan hem. Blazius hield het er stellig voor, dat Zwaagmund onbekend was met Arnolds vroegere verblijf te Frederiksoord en zich van hem zou ontdoen, zodra hij wist, dat Arnold daar was grootgebracht en daarom had hij met nog te meer ijver gezorgd, dat geheel Beekmolen met die omstandigheid bekend werd.

Doch zoals we zagen, faalde zijn berekening volkomen, wat de handelingen van de notaris betrof. Hij wachtte zich evenwel zo zorgvuldig mogelijk, om door enig woord aan zijn verkropt gemoed lucht te geven en nam tegenover zijn patroon een deemoedige houding aan. Dit was een gevolg van een goed doordachte berekening voor de toekomst. De wereld beschouwde hem namelijk voor toekomstig bezitter van een

65 In het openbaar.
66 Stiefdochter van Daniël Spaakman. Kleeman was bakker in Haarlem. Klaartje is zijn weduwe.

burgerlijk kapitaal. Zijn moeder, een weduwe,[67] heette een paar flinke huizen en enige land te Beekmolen in eigendom te hebben, doch Karel, haar enige zoon, wist zeer goed, dat er bijna evenveel schuld was als bezitting. Hij zocht dan ook zo goed mogelijk te profiteren van de goede gedachte, die er omtrent zijn maatschappelijke positie bestond en bracht het zover, dat mejuffrouw[68] Spaakman het als een eer beschouwde, dat haar dochter Susanna met hem geëngageerd[69] was. Zodra Karel het examen als candidaat-notaris had afgelegd, hoopte hij te trouwen. Susanne werd dan door haar huwelijk meerderjarig[70] en daar Bergzicht een erfenis was van een broeder van haar overleden vader, kon zij dan de bezitting aanvaarden; doch deze berekening hield hij voor ieder zorgvuldig verborgen.

Het examen werd alzo voor hem dubbel gewichtig. Omdat notaris Zwaagmund hoog was bevriend met een paar heren, die reeds enige jaren zitting in de examencommissie hadden gehad en hij soms van de patroon hulp en leiding bij zijn studie ontving, achtte hij 't al of niet slagen van zijn plan grotendeels afhankelijk van de medewerking van de heren[71] Zwaagmund. Toen de laatste dan ook enige ogenblikken, nadat Arnold hem de hand drukte, het kantoor verliet, zaten de beide kerken weer aan 't werk, alsof er niets was voorgevallen.

Zwaagmund ging van het kantoor naar de theetafel. Hij was enigszins verrast mejuffrouw Wildok in gezelschap zijner vrouw en beide dochters te vinden. De laatsten waren meisjes van 18 en 20 jaar, die geen andere school hadden bezocht dan die van mejuffrouw Wildok en op wier ontwikkeling de notaris en zijn vrouw niet weinig roem droegen. Mejuffrouw Wildok stond bij de Zwaagmunds dan ook hoog aangeschreven en kwam er veel aan huis; doch in de laatste acht weken had ze er geen bezoeken afgelegd. Sedert veertien dagen was ze van haar buitenlandse reis terug. Dezelfde dag, waarop de ex-

67 Heel veel weduwen in deze novelle; ook in de andere.
68 Mevrouw Klaartje Spaakman - Kleeman.
69 Verloofd.
70 Meerderjarig op 21.
71 Die bevriend waren met.

resident Spaakman het buitentje van de heer Bramsen betrok, keerde zij in Nederland terug met het voornemen de volgende maandag de school weer te beginnen; doch een plotselinge en hevige ongesteldheid[72] had haar enige dagen aan het ziekbed gekluisterd en tot heden buiten de school gehouden. Haar bezoek bij mevrouw Zwaagmund was 't eerste dat ze weer aflegde. Hier moest zij natuurlijk veel vertellen van haar reis en 't schoon, dat ze gezien had, zodat deze dan ook bijna uitsluitend de onderwerpen waren van het levendig gesprek.

Geen wonder, dat de tijd met dubbele vleugelslag scheen voorbij te gaan en dat noch de notaris, noch zijn vrouw er voor het ogenblik aan dachten, welk bezoek hun die middag nog wachtte, tot tegen acht uur de heren Spaakman[73] en Bramsen kwamen opdagen, om redenen, die we Zwaagmund en zijn de klerken hoorden mededelen.[74] Toen mejuffrouw Wildok de gewezen resident hoorde aankondigen, scheen haar een huivering door de leden te gaan, doch niemand merkt dit en evenmin, dat er voor een ogenblik een doodse bleekheid over haar gelaat trok. De notaris stelde eerst zijn vrouw en dochters en daarna mejuffrouw Wildok aan de heer Spaakman voor. 't Was, alsof de laatste aan de grond genageld werd, toen hij de naam Wildok hoorde uitspreken. Een paar seconden bleef hij als een standbeeld staan, maakte toen een stomme buiging en wankelde naar de aangewezen fauteuil, waarin hij neerviel.[75]

"Marie," fluisterden zijn lippen, terwijl hij veel moeite aanwendde om zijn hevige ontroering te onderdrukken; nog dewijl de heer Bramsen het gezelschap groetend rondging, was mejuffrouw Wildok de enige, die merkte, welk een schok de ontmoeting met haar op de heer Spaakman teweeggebracht. Met een onverklaarbare blik had zij hem in 't gelaat gezien: een zacht trillen van haar wimpers alleen verried, dat ook haar de ontmoeting aandeed, doch te gelijk scheen haar ganse houding

72 Ongemak, verwarring. Ze ziet na 20 jaar de vader van haar zoon. Psychosomatisch.
73 Willem de ex-resident.
74 De overdracht, verkoop van het buitentje.
75 De confrontatie met de moeder van zijn zoon. Na 20 jaar.

aan te duiden, dat een triomfantelijk gevoel door haar borst stroomde. Een ogenblik, nadat alle gezeten waren, verliet ze het gezelschap, terwijl de heren zich weldra naar het kantoor begaven, om daar hun zaken in orde te brengen.

VI.

In de tijd, dat op het kantoor van de heer Zwaagmund de akte werd opgemaakt en getekend, die de heer Spaakman het bezit verzekerde van een van de schoonste buitentjes tussen Beekmolen en Schramdaal, zaten Daniël Spaakman en diens stiefdochter Susanna onder een ernstig gesprek aan de theetafel. Susanna's moeder was voor enige dagen te Haarlem gelogeerd, waar ze met haar eerste man[76] had gewoond en in welke stad Daniël haar had leren kennen en met haar in het huwelijk was getreden.

"U zal oom nu toch zeker ontvangen, vader?" zegt Susanna, terwijl ze haar vader de brief teruggeeft die deze haar voor enige ogenblikken te lezen gaf:

"Ik heb wezenlijk met hem te doen."

Daniël strijkt de vlakke hand over 't voorhoofd en pinkt tegelijk een traan weg. Het is de eerste maal in haar leven dat Susanna hem ziet wenen.

"Wie zo vergiffenis vraagt," vervolgt Susanna, die eveneens moeite heeft de tranen te keren, "die kan niemand afwijzen, wat hij ook misdaan moge hebben."

Daniël blijft zwijgen, waarop Susanna voortgaat: "Oom is diep ongelukkig vader! Ieder woord in zijn brief getuigt van zijn sombere stemming en van de vurige begeerte om zich met u te verzoenen; u is zijn enige broeder. Wat hij u vroeger misdaan heeft, weet ik natuurlijk niet. 'k Dacht tot nu toe, dat oom alleen uit trotsheid het zwijgen over ons bewaarde, maar thans merk ik, dat er vroeger iets vreselijks tussen u beiden moet voorgevallen zijn; doch wat dit ook zij, u mag de broederhand niet afwijzen, die u zo smekend wordt aangeboden."

"Ja, wel iets vreselijks!" zegt Daniël meer tot zichzelf dan tot

76 Overleden bakker Kleeman.

Susanna, terwijl hij nogmaals een paar tranen wegvaagt. En het hoofd opheffende: "Doch ik geloof, dat ge gelijk hebt, Suse; oom moet veel geleden hebben, Anders had hij nimmer deze poging gedaan. Welnu, ik zal hem ontvangen en – vergeven."

Beiden zitten zwijgend enige ogenblikken tegenover elkander. Susanna peinst over de mogelijke oorzaak van de verwijdering der twee broeders. Daniël heeft er nooit over gesproken en daarom durft zij er niet op navragen. Daniël is voornemens Susanna over enige punten in de zo even ontvangen brief in te lichten, en schijnt moeilijk tot een besluit te kunnen komen.

"Oom schijnt zeer zwak van gezicht[77] te zijn," begint Susanna om de stilte te verbreken: "Vele letters zijn geheel in elkander geraakt en ook de regels staan zeer onregelmatig."

"Ja!" antwoordt Daniël die op zijn stoel heen en weer schuift, "dat is mij ook opgevallen. En terwijl hij nogmaals de brief ter hand neemt: "Verwondert het u niet, Suse, dat ik u nooit over oom heb gesproken?"

"Ik dacht steeds, dat u het liet uit afkeer van ooms vroegere trotsheid."

"Ooms eerzucht was veel groter dan zijn trotsheid, Suse; doch geen van beiden was rechtstreekse oorzaak van de kloof, die er sedert 25 jaar tussen ons bestaan heeft. Zijn trotsheid en eerzucht zou ik verdragen hebben, als hij niet…"

"Och vader, laat alles nu vergeten zijn," zegt Susanna, nu ze ziet dat haar vader 't gemoed te vol wordt om verder te spreken.

"Ja, ik zal het vergeten, goed kind! Ik zal het vergeten en ben zo verheugd… Doch nu ooms brief de sluier over mijn vroegere leven gedeeltelijk opheft… Suse, ik zou graag een korte geschiedenis vertellen."

Susanna zat ingespannen aandacht, toen haar vader een ogenblik later begon:

"Morgen wordt het 25 jaar, dat mijn vader is overleden. Ik was toen 23 jaar en oom Willem 20 jaar oud. Zoals ge wel

77 Kan niet goed meer zien.

eens gehoord hebt, was mijn vader dominee[78] te Sprinkeldam. Oom en ik lagen beiden op studie te Utrecht om predikant te worden, ik sedert vier en oom sedert anderhalf jaar. Van mijn kindsheid af had vader mij reeds voor predikant bestemd, hoewel ik er een geweldige tegenzin in had. Vader scheen het tot zijn roeping te rekenen om zijn wil opgevolgd te zien en vandaar, dat ik al spoedig niet die genegenheid voor hem gevoelde, welke een kind voor zijn ouders moet hebben en dat hij mij dikwijls hard bejegende. Oom daarentegen was zijn lieveling, misschien mee, omdat moeder bij zijn geboorte stierf;[79] toch vooral, dewijl hij van kind af vader vleide en naar de mond praatte. Een onvermijdelijke jaloersheid mijnerzijds was hiervan het gevolg en terwijl we nog knapen waren, ontstonden er reeds hevige tonelen tussen ons, die gewoonlijk daarmee eindigden, dat ik alléén zware straf beliep.

Deze onopvoedkundige behandeling, gepaard aan de eerzucht, die oom van kind af beheerste, maakte hem tot een verspieder en verklikker van al mijn handelingen en deed de jaloersheid in haat overgaan.

Evenwel voegde ik mij, wat mijn toekomstige loopbaan betrof, naar vaders wil: ik begon met de voorlopige studiën voor predikant en werd op mijn 19e jaar als student in de theologie ingeschreven. Oom had insgelijks het predikambt gekozen, doch, zoals later bleek, alleen om mijn vader te behagen. Mijn goede aanleg maakte, dat ik, bij de tegenzin, waarmee ik studeerde, toch niet tot de sukkels behoefde gerekend te worden, doch bewaarde me er niet voor, dat ik vele uren in verstrooiing doorbracht, welke ik bij een ander studievak aan mijn ontwikkeling zou gewijd hebben. Toen oom aan de academie kwam, behoorde ik dan ook reeds tot diegenen, die de studentenkroeg nooit, doch de colleges dikwijls verzuimen; de zucht tot uitspanning had in mij de overhand gekregen. Vader was hiermee gedeeltelijk bekend, doch het tafereel, dat oom er van ophing, bracht hem, naar hij meende, eerst goed op de hoogte. Daar kwam nog bij, dat ik op godsdienstig

78 Favoriet romankarakter.
79 Jans Pol verloor vroegtijdig tweemaal zijn vrouw.

gebied een richting was toegedaan, die juist tegengesteld was met de strenge orthodoxie van vader.[80] Om hevige botsing te voorkomen, liet ik vader in 't geloof, dat ik zijn richting was toegedaan, doch oom lichtte vader ook omtrent dit punt met de donkerste kleuren in. Toen ik eens voor een paar dagen te huis kwam, vroeg vader mij of ik zijn richting verwierp. Ik wilde hem niet opzettelijk voorliegen en begreep ook, dat dit niets meer baten zou; daarom zei ik de waarheid. Vader stoof geweldig op en noemde mij heiden en liederlijk sujet.[81] Vooral het laatste maakte mij driftig; want aan liederlijke vermaken had ik me nooit schuldig gemaakt. Onze twist liep hoog – zo hoog, dat vader me vervloekte en mij de toegang tot zijn huis verbood."[82]

"En had oom geschreven, dat u liederlijk leefde?" vroeg Susanna, terwijl de grootste belangstelling op haar gelaat te lezen was.

"Ja, maar vader zei, dat hij door een ander was ingelicht. Ik vond het beneden mij om me te verdedigen. De zomervakantie bracht ik dat jaar buiten de ouderlijke woning door. Pas waren de lessen naar de universiteit hervat, toen mijn vader ziek werd. Oom kreeg bericht, dat hij dadelijk moest overkomen, omdat de toestand van vader gevaarlijk zou zijn; mij liet men zelfs niet weten, dat hij ziek was. Van anderen werd ik gewaar, dat oom was geroepen. Een vreselijke angst bekroop me. De vadervloek brandde mij op 't hoofd en tevens folterde het mij, dat ik niets had gedaan, om vader te overtuigen, dat ik belasterd was. Met een schriftelijke verklaring van het laatste, mij door twee professoren verstrekt, spoedde ik mij naar Sprinkeldam en zond daar uit mijn logement iemand met die bewijzen naar vader, hem smekende de vloek te willen herroepen. Vader liet weten, dat hij me verlangde te spreken en na weinige minuten was ik in zijn kamer. Oom was voor een hoogst noodzakelijke commissie uitgegaan, zonder te vermoeden,

80 Analoge situatie in *Harm en zien bruur Luuks*.
81 Sujet, ongunstig persoon.
82 Ook in latere tijden niet ongewoon.

dat vaders dood zo nabij was.[83] Een kwartier na mijn komst was vader overleden. Hij had de vloek herroepen en mij dank gezegd, dat ik gekomen was. Naast hem op 't ledikant lag de brief van mij met nog een andere, die de huishoudster hem uit een aangewezen cassette had moeten geven. Toen ik mij over de stervende heen boog, ontdekte ik die brieven, die vader blijkbaar had willen verbergen, onder de dekens. 'k Had er een voorgevoel van, dat die tweede brief de aanklacht tegen mij bevatte. Ik las hem en ontdekte, dat oom mij daarin de afschuwelijkste levenswijze ten laste lei. Toen ik oom later in de keuken ontmoette, was ik als krankzinnig: ik greep hem naar de keel en God weet, wat er gebeurd was, als men mij niet van hem had afgesleurd.

Na die dag heb ik oom niet weer ontmoet. Vader had het betrekkelijk weinige geld, dat hij bezat aan een vriend ter hand gesteld om ooms studie verder te kunnen bekostigen. Ik bleef in de studie steken en ging in militaire dienst, terwijl oom insgelijks een andere loopbaan koos. Hij ging te Delft voor Indisch ambtenaar studeren en vertrok van daar op 23-jarige ouderdom naar Java, na zich eerst door een huwelijk met de gebrekkige dochter van een hoog geplaatst ambtenaar van een goede kruiwagen verzekerd te hebben. Mijn latere leven is met een paar woorden gezegd: vijf jaar bleef ik soldaat, daarna was ik twee jaar te Frederiksoord, vervolgens twee jaar kommies bij 's Rijks directe belastingen, waarna, zoals u bekend is, uw moeder en ik in het huwelijk traden."

Susanna had met klimmende aandacht geluisterd. Ze hield veel van haar stiefvader en kon zich niet voorstellen, dat hij zich ooit aan een liederlijk leven zou hebben schuldig gemaakt, maar toch hoe kwam hij te Frederiksoord in de gestichten?! Deze vraag drong zich met kracht aan haar op en deed haar enigszins ontsteld voor zich neer zien. Haar vader bemerkte dit en vermoedde er de oorzaak van, waarom hij vervolgde: "'t Is U zeker raadselachtig, hoe ik te Frederiksoord kon komen, omdat men hier bijna algemeen

83 Analoog in *Harm en zien bruur Luuks*.

van mening is, dat daar niets dan boeven gevonden worden."

"Inderdaad verwondert het mij, hoe *u* daar kon komen, antwoordde Susanna op bedeesde toon: "Ik heb me van de gestichten altijd iets vreselijks voorgesteld."

"Ja, Suse, ge kunt het niet helpen, dat ge tot het negen-en-negentig honderdste der Nederlanders behoort, die Frederiksoord gelijkstellen met Ommerschans en Veenhuizen. Frederiksoord is geen gesticht, waarbij mensen als in een grote kazerne opgehoopt zitten en bij elke schrede door politietoezicht gevolgd worden. 't Is een landbouwstichting, waar honderden woningen worden gevonden met ordelievende gezinnen, die even vrij zijn als gij en ik; die hier *gehuurd* land voor eigen rekening bebouwen en over 't geheel kunnen zeggen, dat ze hun eigen brood verdienen. Door die gezinnen worden wel eens wezen of andere personen tegen een betrekkelijk gering kostgeld opgenomen en zo ben ik er ook geweest. Toen ik het soldatenleven vaarwel zei, stond ik verlegen in de wereld en misschien was het toen de verkeerde weg opgegaan, als ik er niet voor rekening van een verre bloedverwant te Frederiksoord was gekomen, waar ik door de schone natuur en de vriendelijke mensen bij wie ik thuis was, als vanzelf het stempel van ruwheid weer heb verloren, die een vijfjarig kazerneleven onvermijdelijk moest achterlaten."

"En heeft u dan de familie van Blijman ook gekend?" vraagt Susanna terwijl een lichte blos over haar gelaat vliegt.

"Neen! De naam Blijman heb ik er nooit horen noemen. Mogelijk is Blijman er na mijn vertrek gekomen.[84] Het zij met zijn familie of wel, even als ik als bestedeling."[85]

Spaakman en Susanna zetten hun gesprek, dat weldra op "oom Willem" terugkwam, nog enige tijd voort, tot ze vermoedden, dat de gewezen resident weldra van de notaris zou terugkomen, die hij volgens zijn brief, heden zou bezoeken. Tegen schemeravond keerde hij[86] zonder gezelschap

84 Of onder een andere naam.
85 Uitbesteed iemand.
86 Broer Willem komt in z'n eentje van de notaris.

huiswaarts. Daniël had plan, hem tegen te gaan, zodra hij hem zag naderen en zat al sedert een half uur zwijgend voor een der ramen om uit te zien. Daar ziet hij eindelijk zijn broeder komen, maar met schroomvallige schreden nadert deze als iemand, die niet zeker is, waar hij de voet zet. Daniël staat op, maar zijn voeten weigeren hem de dienst. Zijn knieën knikken en alleen door de grootste inspanning gelukt het hem de deur te bereiken. Susanna is naar buiten gesneld om in plaats van haar vader de blijde boodschap aan oom te melden. Deze vat zwijgend haar hand als zoekt hij steun en voorspraak bij haar. Half op Susanna leunend, bereikt hij de deur, waarbij hij zijn broeder met geopende armen afwacht.[87]

"Willem! – Mijn broeder!" barst Daniël snikkende uit.

"Daniël! broeder! – heb dank, heb dank voor uw vergeving," klinkt het wederwoord, terwijl de broeders elkander hartstochtelijk in de armen sluiten.

87 Als een 'verloren zoon'.

VII.

De gewezen resident had een vreselijke droom. Een vrouw in sneeuwwit gelaat zag hij voor zich heen vliegen hij volgde haar, want hij had haar herkend en *moest* haar spreken. Zij vlood verder, steeds verder en het was vergeefs, dat hij alle krachten inspande om haar in te halen: welhaast verdween zij geheel uit zijn oog.

"Marie!"[88] riep hij in vertwijfeling uit, "Marie! Marie!" Toen werd het donker om hem heen. De nevel, waarin de gedaante verdween, omhulde ook hem. Plotseling zag hij niets als een gapende afgerond voor zich waarin een spookachtig licht heel in de diepte zichtbaar was. Hij keerde zich om, doch ook achter hem was de grond ingezonken en met een gil stortte hij achterover in de afgrond. Het klamme zweet stond hem op 't gelaat toen hij door die gil uit die vreselijke droom ontwaakte, terwijl de zon reeds hoog aan de hemel stond. De vorige avond was hij met zijn broeder verzoend. Daniël en Susanna hadden hem tegen 10 uur tot aan zijn woning vergezeld; want ze waren in hun overtuiging bevestigd, dat zijn gezondheid zeer slecht begon te worden. Onder de overtocht uit Indië had hij reeds gemerkt dat hij minder scherp begon te zien, doch had hij hierop weinig acht geslagen, tot dat hij te Bergmolen bespeurde, dat het lezen en schrijven hem moeilijk begon te worden en dat zijn toestand bij de dag verergerde.

"Goddank, dat die nacht voorbij is!" zegt de heer Spaakman,[89] terwijl hij 't angstzweet van 't voorhoofd veegt en de hand op 't hart drukte, als wil hij het bloed tegenhouden, dat hem in koortsachtige beweging door de aderen jaagt. De pendule, die

88 Wildok, de moeder van zijn kind.
89 Willem.

vlak tegenover zijn ledikant op de schoorsteen staat, slaat juist acht uur en de heer Spaakman verlaat met enige haast zijn legerstede. Hij klappertandt bijna van het visioen, dat hem deed ontwaken. De herfstlucht is reeds koud en misschien komt het daardoor, dat hij zich bijna overhaast om in een aangrenzend vertrek te komen, waar een warme kachel en een gereedstaand ontbijt hem reeds wachten. Ook kan de spoed een gevolg zijn van de omstandigheid, dat de heer Spaakman gewoon is 's morgens om 7:00 uur aan de theetafel te zitten en dus vanmorgen een uur over zijn tijd is. De laatste veronderstelling krijgt meer grond, nu hij zo gretig de hand uitstrekt naar het pakket couranten en brieven, dat voor de grote fauteuil op tafel ligt en reeds om 7:00 uur van de post arriveerde. Eerst worden de brieven een voor een dicht onder de ogen gebracht om de adressen en postmerken te onderzoeken, totdat van een het couvert onder grote gejaagdheid verbroken wordt.

"Eindelijk!" zucht de heer Spaakman en poogt onmiddellijk de inhoud van de brief te ontcijferen, hetgeen hem na lang turen gelukt. De brief is van de volgende inhoud:

Amsterdam 1 october 187.
Hoogedelgestr. Heer

Tot mijn grote leedwezen kan ik! generlei inlichtingen geven omtrent het vroeger of later verblijf van de door u genoemde jongeling. Wij hebben het bevolkingsregister over het gehele jaar 185. nauwkeurig onderzocht en zelfs die van de vier daarop volgende jaren, doch nergens de naam Willem Wolterik ontmoet. Hoe men u uit Spanneren kon berichten, dat genoemde Wolterik daar in de staat van bevolking voorkomt als op de 2e juli 185. naar hier verhuisd te zijn, is mij dus volkomen onverklaarbaar, tenzij men aanneme, dat er hier of daar vervalsching hebbe plaatsgehad.
Voor den Ambtenaar van den Burgelijken Stand. Uw hoogedelgestrs. DW[90]
A. Hoekzand.

90 Uw hoogedelgestrenge Dienstwillige Dienaar.

Nu de heer Spaakman de brief heeft gelezen, staat hij op en begint langzaam heen en weer te wandelen. Langer dan tien minuten zet hij dit voort en valt daarna weder in de fauteuil neder, terwijl de smartelijkste teleurstelling op zijn gelaat zichtbaar is. Met de beide handen voor het gezicht zit hij enige ogenblikken als wezenloos neder.

"Ja, dat middel zal ik nog beproeven," zegt hij daarna tot zichzelf. Als hij nog leeft, moet ik hem langs die weg vinden. En het oog smekend ten hemel richtende: "God van liefde! O, geef hem terug en keer de wanhoop, die mij dreigt te vernietigen. Gij weet, vader! Hoe ik smacht naar het uur, waarin ik hem zou kunnen weldoen en mocht *zij*[91] het toestaan, als mijn zoon aan het hart voeren."

De heer Spaakman blijf nog enige ogenblikken met gevouwen handen zitten. Daarna trok hij het op de tafel staande zilveren inktstel naar zich toe en schreef de volgende advertentie, die hij vervolgens in enige der voornaamste binnen- en buitenlandse dagbladen liet plaatsen:

> "Duizend gulden beloning aan diegene die voldoende inlichtingen kan verschaffen omtrent het leven of de dood van Willem Wolterik. Brieven franco onder letter W. aan het bureel van dit blad.

Nog eer de heer Spaakman met deze advertentie gereed is, kondigt een bediende aan, dat de heer Blijman vraagt, of 't mijnheer gelegen komt, hem te ontvangen. Deze heeft een akte bij zich betreffende de assurantie van het buitentje, welke met de heer Zwaagmund, die agent van een maatschappij van brandverzekering was, gesloten zou worden. Daar de heer Spaakman de vorige avond veel haast had, bleef toen die akte ongetekend. Arnold wordt dadelijk ontvangen en biedt de heer Spaakman de akte aan in een grote portefeuille, terwijl hij onder de linkerarm een boek heeft, dat prachtig is ingebonden en waarvan de titel met grote vergulde letters op het omslag prijkt. Dit boek is David Copperfield, 't welk we hem voor

91 Het lot. De Voorzienigheid.

enige weken van mejuffrouw Wildok zagen halen en dat door de afwezigheid van dezen en door haar ziekte eerst heden kon worden teruggebracht.

"Wil de goedheid hebben," vraagt de heer Spaakman, nu Arnold hem de akte voorlegt, "mij het stuk voor te lezen? Mijn gezicht is zo zwak, dat me het lezen zeer lastig wordt."

"Als u dat voldoende is, heel graag mijnheer!" antwoordt Arnold, die innige medelijden gevoelt, nu hij de sombere trekken ontwaart, welke op het gelaat van de heer Spaakman zichtbaar zijn. En terwijl hij Copperfield onder de arm wegneemt: "Mag ik dit boek dan zo lang op de tafel leggen?"

"Welzeker!"

Arnold legt het boek dicht bij de heer Spaakman en leest daarna de akte voor. 't Is of de heer Spaakman onder het lezen iets anders dan de akte bezighoudt: zijn oog is starend op het boek gericht en tussenbeide[92] strijkt hij met vlakke hand over 't voorhoofd, als iemand, die vergeefs pogingen doet om iets in zijn geheugen terug te roepen. 't Moet wel onmogelijk zijn en toch: het is of er iets in die welluidende stem is, dat hij eerder heeft gehoord. Waar? – Wat dwaze vraag! Hij heeft immers gisteren de heer Blijman voor 't eerst ontmoet en toen zijn stem niet eens gehoord.

"'t Is goed, volkomen akkoord!" zegt de heer Spaakman opschrikkend, nu hij weer tot zichzelf komt, daar Arnold reeds enige ogenblikken met lezen heeft opgehouden. "Waar moet ik tekenen?"

"Als U het hier wilt doen, mijnheer!" antwoordt Arnold en wijst op het papier de plaats aan, waar het getekend wordt.

"Ge houdt zeker veel van Dickens," begint de heer Spaakman op vertrouwelijke toon, naar aanleiding van het boek, dat naast hem ligt en waarvan hij de titel door de grote vergulde letters heeft kunnen lezen.

"Ik zie dat ge Copperfield daar hebt."

"Copperfield vind ik heel mooi, mijnheer! maar over de

92 Ondertussen.

andere werken van Dickens[93] kan ik niet oordelen: dit is het eerste, wat ik van hem las."

"Dan zullen de andere werken van de grote romancier nu zeker spoedig volgen; want wie eenmaal met Dickens begint, verlangt hem gewoonlijk geheel te genieten en vooral iemand als gij, die, naar ik van mijn broeder hoorde, zelf een weinig de letteren beoefent. – Hebt ge Dickens compleet?"

"Ik bezit niets van hem, mijnheer! Doch de hoofd-onderwijzeres, mejuffrouw Wildok, is zo goed mij hem ter lezing te geven. David Copperfield hoop ik aanstonds tegen Samuel Pickwick te verruilen."

"Marie!" fluistert de heer Spaakman in zichzelf; 't schijnt, dat elke ontmoeting mij uw engelachtig beeld voor de geest moet toveren."

En zonder te verraden, dat Arnolds woorden hem schokken:

"Ah, zo! – ik had anders willen zeggen, dat ik ze ook heb, en ze u met genoegen ter lezing zou gegeven hebben."

"Ik dank u voor die aanbieding, mijnheer! U is waarlijk te goed jegens mij."

"Gij zijt de onmiddellijke oorzaak van een genot, dat ik gisteravond gesmaakt heb, daar mijn nichtje Suse mij uw lied "de Hoop" voorzong, terwijl ze zichzelf op de pianino accompagneerde. Ge speelt zeker zelf ook?"

"Alleen een weinig op de viool, antwoordt Arnold, die bij het horen van Susanna's naam een kleur krijgt: "Behalve een paar lessen in de techniek, heb ik nooit onderricht in de muziek gehad en alleen door eigen oefening brengt men 't er zelden ver in."

"Als ge even wilt wachten!" zegt de heer Spaakman, die zich bijzonder door Arnold voelt aangetrokken, misschien hoofdzakelijk ten gevolge van 't geen hij zijn broeder de vorige avond na Susanna's zang over Arnolds aanleg en positie heeft horen zeggen. De heer Spaakman staat op en gaat naar een van

93 Charles John Huffam Dickens (1812-1870) was een van de belangrijkste Engelse schrijvers tijdens het victoriaans tijdperk en de eerste literaire chroniqueur van de grootstad midden in de industriële revolutie. Tot na de Eerste Wereldoorlog bleef hij Engelands populairste schrijver.

de wanden van de kamer, van waar hij een ogenblik later met een viool in de hand terugkomt.

"Ik heb er ook een weinig aan gedaan," zegt hij en reikt Arnold de viool toe, "wilt ge eens beproeven, welke toon deze heeft?"

"Ik kan er maar zo weinig op, mijnheer!" antwoordt Arnold en neemt de viool bijna werktuiglijk aan. "Ik vrees waarlijk, dat ik ze defect zal maken; het lijkt zulk een fijn stuk."

"Komaan, beproef ze maar eens; ik weet dan meteen of de snaren nog goed zijn. 'k Heb er in lang niet op gespeeld."

Arnold onderzoekt de snaren en voorziet de strijkstok van hars. Uiterst voorzichtig doet hij daarna een paar streken over het instrument. Een zuivere toon klinkt er door de kamer en de heer Spaakman knikt de speler aanmoedigend toe. Deze begint daarna te fantaseren, waarin hij soms waarlijk goede ogenblikken heeft. De heerlijke toon van de viool brengt hem in verrukking en weldra geeft hij zich geheel aan het door hem zo geliefde spel over, zodat hij geheel vergeet in welk gezelschap hij zich bevindt.

Ook de heer Spaakman geraakt spoedig geheel onder de invloed van de muziek. Met gevouwen handen zit hij te luisteren naar de weemoedige tonen, die hem in de oren ruisen. Tussenbeide[94] is het hem, als hoort hij stemmen, die hem toefluisteren, dat ook voor hem de engel der hoop weder zal verschijnen en de zon der liefde weder op zijn levenspad zal stralen; dat hij hem zal vinden, om wie hij voor enige minuten zo vurig heeft gebeden. Een paar grote tranen rollen hem over de wangen – de eerste, die hij na zijn verliezen[95] in Indië heeft kunnen schreien – en 't is of die tranen een lang niet gevoelde kalmte tevoorschijn roepen.

Nu Arnold eindigt, bemerkt hij, dat de heer Spaakman weent. Hij heeft op de tong, dat de muziek voor zijn toehoorder gewis een slechte troosteres is, maar hij durft zich niet uiten. Met een blik van innig medelijden ziet hij de gewezen resident aan en maakt zich gereed om te vertrekken.

---

94 Ondertussen.
95 Vrouw en twee kinderen dood door cholera.

“Zal ik de viool voor uw ter plaatse brengen?” vraagt hij, nog met het speeltuig in de hand.

“Ja, ik verzoek u het te bergen; maar niet aan mijn wand,” antwoordt de heer Spaakman met een weemoedige lach. “Ik bezit er twee en – had deze voor u bestemd.”

“Mijnheer, ik…”

“Neen, neen! Geen tegenspringen. – Ze is immers van goede constructie?”

“O, mijnheer! Ze is – te schoon – voor mij! – ik durf zulk een geschenk niet aannemen.”

De tegenwerpingen van Arnold hadden natuurlijk geen ander gevolg dan dat hij enige minuten later met de viool in zijn bezit huiswaarts keerde en zich zo gelukkig gevoelde, als iemand in zijn toestand zijn kan.

VIII.

Het buitentje, door de heer Spaakman aangekocht, lag aan dezelfde kant van de straatweg als de school van mejuffrouw Wildok en was door slechts één bezitting[96] ervan gescheiden. De afstand tussen beide gebouwen bedroeg ongeveer 500 schreden. De heer Bramsen had dit buitentje voor kort geërfd en het verkocht om zijn bezwaarde goederen,[97] die aan de zuidkant van de Beekmolen lagen, vrij te krijgen. Voor *f* 4000 was de gewezen resident er eigenaar van geworden; doch deze zou het ook voor *f* 5000 genomen hebben, als die som er voor gevraagd was, omdat hij gaarne in de nabijheid van zijn broeder wilde wonen: hij hoopte daardoor spoediger tot een verzoening te geraken.

Op een avond, nagenoeg zes weken nadat de heer Spaakman de ons bekende advertentie had geplaatst, werd er ongeveer tegen negen uur bij mejuffrouw Wildok aangescheld. Waarop de laatste hevig ontroerde, toen een dienstmeid een ogenblik later de gewezen resident Spaakman aankondigde, zal ons aanstonds duidelijk worden en eveneens, waarom ze in grote tweestrijd kon zijn of ze de bezoeker al of niet zou ontvangen. Genoeg zij het vooreerst te weten, dat de heer Spaakman werd binnengelaten en zich weldra alleen met juffrouw Wildok in de kamer bevond. Hoe hij hier kwam, moest ons wel een raadsel geweest zijn, als we gezien hadden, dat hij bijna als een blinde rondtastte om de deur achter zich te sluiten. Hij zag er dan ook niets van, dat mijn juffrouw Wildok zich aan haar stoel vastklemde om niet meer te zwijgen van ontsteltenis: hij was werkelijk bijna blind geworden.

96 Huis.
97 Met hypotheek.

“Ik hoop niet,” begon hij, dicht bij de deur staande, “dat ik uw doe schrikken. – Is u alleen?”

Mejuffrouw Wildok, die inmiddels een weinig tot zelfbeheersing is gekomen, antwoordt: “Ja, mijnheer Spaakman! Mag ik weten, waaraan ik dit bezoek te danken heb?”

“Aan een zaak van groot gewicht, die ons beiden aangaat. Ik…”

“Mijnheer! U zal, hoop ik, niet vergeten, dat onze zaken begraven liggen aan gene zijde der 20 jaren, die de tijd tussen u en mij heeft gesteld. Als u dit vergeet…”

“Heb medelijden, bid ik u! Ik ben vermoeid naar ziel en lichaam en gevoel, dat weldra de eeuwigheid ons zal scheiden: mijn krachten zullen welhaast zijn uitgeput en ik zal dankende de komst van dat tijdstip begroeten; maar eerst nog moet ik u met iets in kennis stellen, moet ik u een taak overdragen, die het wegstervende licht mijner ogen mij belet ten uitvoer te brengen, ook al werd mijn levenslamp niet spoedig uitgeblust.”

“Mijnheer Spaakman! Wat U hierheen drijft, begin ik uit uw woorden te vermoeden, maar ik verlang over uw ontwaakt geweten niets te horen: want bij al de eerbied die ik heb voor de grote dag, welke u voor zich aanstaande acht; hoeveel medelijden ik ook gevoel bij de smartelijke wonden, die u aan gindse zijde van de oceaan door een hogere macht zijn geslagen – Moet ik u toch weigeren de tijd terug te roepen, die *mij* als een vreselijk onweer over ‘t hoofd is gevaren en die *u* nog in die mate vervolgt, dat u geen rust in ‘t graf denkt te vinden, als ik u geen vergiffenis schenk. – O, mijnheer, wees daaromtrent gerust – ik heb u reeds voor 20 jaar vergeven.”

“Meen niet, dat ik om uw vergiffenis gekomen ben: geen mensenhart is zo groot, dat het een schuld als die van *mij* vergeven kan; – een schuld, die in uw oog nog groter zal worden, als u weet, waarom ik hier ben. – Hier is een brief, die mijn verzwakt oog niet verder vermag te ontcijferen dan dat ik – tot de zekerheid – kon komen, dat – het kind – van ‘t welk u – eenmaal – moeder werd – nog in leven is.”

Onder een gil valt mejuffrouw Wildok in haar stoel neder.

Ze is geheel in zwijm gevallen. Geen ademtocht komt er over haar lippen. Radeloos staat de heer Spaakman in de kamer. Om hulp roepen durft hij niet en zelf haar opwekkende middelen aanbieden kan hij niet: zijn oog onderscheidt pas de plaats, waar ze weerloos neder ligt. Met de handen voor zich uit tastende, evenals hij de ganse weg naar hier heeft afgelegd, tracht hij haar te naderen.

"Marie!" zegt hij op diep geroerde toon, "o, Marie, kom tot u zelven!" Geen antwoord. Zijn hand tast rond, tot hij de hare ontmoet, die roerloos en koud langs haar zijde neerhangt. Hij sluit zijn trillende vingeren er omheen – en legt de andere hand op haar hart. Goddank, dit klopt nog!

"Marie! Och maak mij niet tot uw moordenaar!" kermt hij, terwijl hem 't klamme zweet op 't voorhoofd parelt. Ongeveer vijf minuten blijft het geschokte hart in tweestrijd of het al of niet tot het leven zal terugkeren. Daarna komt er weer enige beweging in het schijnbaar zielloze lichaam. Langzaam richt mejuffrouw Wildok zich op. Ze ziet rond als iemand, die uit een lange droom ontwaakt. Nevens haar ligt de heer Spaakman geknield voor een stoel,[98] waarop hij 't hoofd snikkende achter beide handen verbergt. Toen het leven in mejuffrouw Wildok terugkeerde, heeft zij haar hand losgelaten: ze mocht niet gevoelen hoe vurig hij die omklemde: ze zou hem gewis teruggestoten hebben, alsof een adder haar had aangeraakt.

"Mijnheer Spaakman," begint mejuffrouw Wildok met trillende stem, "als uw gehele wezen mij niet van het tegendeel overtuigde, zou ik u voor krankzinnig houden, maar nu… O spreek! Alles is mij zo onbegrijpelijk – en zo bang!"

"Ik zal u alles ophelderen, maar bid u, lees eerst de brief, opdat ik beter weet, waar *hij* is, naar wie ik zo lang vergeefs heb gezocht."

Onder deze woorden staat de heer Spaakman zuchtend op, geeft de brief aan mejuffrouw Wildok en valt daarna op de stoel neer, die voor hem staat. Met afgebroken stem leest mejuffrouw Wildok het volgende:

98 In gebed.

New-York, 27 October 187.
Hoogedelgestr. Heer!

Over Willem Wolterik, uw zoon, kan niemand u zonder mijn tussenkomst inlichten; niemand in Nederland weet, waar hij na zijn verblijf in de Vossenkuil is heengegaan. Uw advertentie, die ik gisteren in de New York Herald las, kan dus generlei resultaat hebben, als ik u niet met zijn verblijf bekend maak. Ik ben bereid u duidelijk de nodige aanwijzingen te doen, als u de uitgeloofde *f* 1000 vooruit betalen wil. 'k Had U anders gratis van dienst willen zijn, maar van mijn overgespaard geld heeft zich een Amerikaanse schurk meer dan de helft toegeëigend, zodat ik de *f* 1000 niet kan ontberen. Alleen geef ik u de verzekering, dat uw zoon nog leeft, als hij tenminste in de laatste drie maanden niet gestorven is en dat u over zijn opvoeding voldaan zal zijn.

Uw hoogedelgestr. DW.[99]
J. Wolterik.

P.S. No. 16, naast de firma Black en zoon, is op mijn adres voldoende.

De heer Spaakman strijkt zich met de hand over het voorhoofd. Bijna al zijn hoop is weer vernietigd. De brief, die hem eindelijk, naar hij dacht, licht zou geven, is waarschijnlijk niets dan een speculatie of een bespotting en behalve dit is er geen enkel bericht op zijn advertentie in gekomen. Als Willem Wolterik nog leefde, zou hij dan zelf niet iets van zich hebben laten horen? – O, had hij toch, in die onzekere toestand, juffrouw Wildok maar niet bekend gemaakt met het geheim dat hij 20 jaar voor haar verborgen hield en dat haar geheel zal ter neder slaan, als ze in 't onzekere blijft omtrent het vroegere of latere lot van haar kind.

"Mijnheer Spaakman, wat ik u bidden mag, spreek!" begint

99 Dienstwillige dienaar.

mejuffrouw Wildok, terwijl iedere zenuw in haar trilt en elke trek op haar gelaat de hoogste spanning verraadt: "Welk vreselijk bedrijf is er nog toegevoegd aan het drama, dat mijn jeugd reeds vernietigde, toen ik eigenlijk nog kind was? Wat beduidt deze brief, die u uit een andere werelddeel wordt toegezonden? Kan die Willem Wolterik…?"

"Ja! – Willem Wolterik is de naam, die ik aan het kind hebt gegeven, dat bij u heette gestorven te zijn, nadat het pas geboren was en dat ik bij mijn terugkomst in het vaderland als een flink ontwikkeld jongeling dacht weer te zullen zien om het ongemerkt te kunnen weldoen, zoals ik waande 20 jaar gedaan te hebben."

Een milde tranenstroom geeft aan mejuffrouw Wildok enige verlichting voor haar overspannen gemoed. Met beide handen voor 't gelaat hoort ze de heer Spaakman verder aan, nu deze vervolgt:

"Ruim *ƒ* 12.000 heb ik in die 20 jaar voor hem overgezonden om hem een goede opvoeding te laten geven; want in alle verblindheid, waarin de heilloze eerzucht me gebracht heeft, heeft toch op dat punt de stem der natuur geen ogenblik in mij gezwegen."

Mejuffrouw Wildok blijft roerloos zitten en de heer Spaakman vervolgt: "Toen u de ijlende koortsen vier dagen na de geboorte van het kind verlieten en u gezegd werd, dat dit dood was, bevond het zich reeds bij de zoon der weduwe, bij wie u in huis was en kon daar als tweelingbroer worden opgenomen. Zulks geschiedde, tegen de schriftelijke verklaring van mij, om jaarlijks *ƒ* 600 aan Wolterik te zullen betalen, ten einde daarvoor het kind te onderhouden en later in de gelegenheid te stellen zich flink te kunnen ontwikkelen. In April van dit jaar zond ik voor hem nog geld over; Wolterik hield mij, naar ik meende, van alles op de hoogte. Volgens hem had Willem met zijn twaalfde jaar de Spannersche heide reeds verlaten en was te Rozendaal bij een voornaam schilder geplaatst, waar hij op de goede weg was om een bekwaam schilder te worden. Ik kreeg zelfs tekenstukken over, die hij zou vervaardigd hebben. Daags na mijn terugkomst uit Indië

spoedde ik mij naar de Spannersche heide om met Wolterik over verdere plannen te kunnen spreken; doch deze was er niet meer: zijn woning had hij in allerijl verkocht en was daarna met zijn zoon, die gelijktijdig met Willem geboren werd, naar Amerika vertrokken. Ik had hem uit Indië met mijn terugkomst bekend gemaakt, niet vermoedende, dat de laaghartige zich voortdurend met mijn geld verrijkt had, terwijl hij Willem reeds op diens derde levensjaar aan zijn lot schijnt overgelaten te hebben. Te Spanneren staat Willem vermeld als naar Amsterdam verhuisd te zijn; doch uit Amsterdam ontving ik bericht, dat daar nooit een Willem Wolterik in 't register van de bevolking is ingeschreven. Op dit bericht plaatste ik een enige der grootste dagbladen een advertentie om inlichtingen over zijn vroeger of later verblijf en ontving daarop alleen deze brief, die waarschijnlijk even leugenachtig als onbeschaamd is."

De heer Spaakman zweeg. Hij was geheel uitgeput en alleen door de grootste inspanning was het hem gelukt zijn verhaal ten einde te brengen. Mejuffrouw Wildok zat nog steeds bewegingsloos met de handen voor 't gezicht; de tranen stroomden nog voortdurend langs haar wangen. Haar ganse verleden was weder voor haar geest getreden. Ze doorleefde de tijd weder, waarin ze de heer Spaakman te Delft had leren kennen, toen deze daar studeerde en zij pas haar achttiende jaar had bereikt. O, hoe innig had ze hem bemind, van 't eerste ogenblik af, dat ze hem had leren kennen en hij? Ja… maar hoe kon hij haar dan vertreden,[100] toen ze… O god! Ze durft haar toestand van die dagen niet noemen! Ze is immers bijna krankzinnig geweest, toen ze zich er bewust van werd, dat het engelreine meisje door een volslagen bedwelming ten gevolge van een vriendenfeest is ondergegaan. Kort daarna stierf haar moeder[101] en toen stond ze alleen in de wereld, niets bezittende dan de belofte, dat ze de echtgenoot zou worden van haar geliefde Willem, zodra deze zijn studiën volbracht had en hem

100 Vertrappen.
101 Opnieuw de dood in het verhaal.

in Indië een betrekking was aangewezen. Op zijn hoogst kon dit nog een jaar duren. Tot zo lang zou ze, op zijn kosten, aan het oog der wereld worden onttrokken, onder benaming, dat ze in Duitsland zou vertoeven en daarna in Frankrijk om de talen van die landen zuiver te leren spreken. Op de eenzame Spannersche heide – waar toen twee woningen stonden: de Vossenkuil en het 10 minuten van daar gelegen Broekhuis, werd ze in het laatste bij de weduwe Wolterik uitbesteed. Daar werd het drama gespeeld, dat de heer Spaakman zo even verhaald heeft.

De laatste was inmiddels in kennis gekomen met een invloedrijke Haagse familie. Al spoedig ontdekte hij, waarom hij zo werd aangehaald: een dochter des huizes, van wie het postuur de kans op een huwelijk zeer in de weg stond, werd hem als het ware gepresenteerd. Zij kon geld aanbrengen en invloed – en Maria was een arme wees, dochter van wijlen de heer Wildok,[102] in leven leraar aan de polytechnische school, die niets had nagelaten dan zijn goede naam. En de heer Spaakman wilde groot worden in de wereld, zijn eerzucht kende geen grenzen; hoewel zijn liefde zich ermee trachtte te meten, moest ze het onderspit delven en – Maria Wildok werd aan haar lot over gelaten. Gelukkig, dat niemand wist, wat er met haar was voorgevallen en dat haar onderwijzersrang haar in staat stelde haar levensonderhoud te verdienen.

"Marie!" hervat de heer Spaakman, nu mejuffrouw Wildok blijft zwijgen; gij *kunt* niet willen, dat ik u ooit weder onder de ogen kom en nimmer zal ik het durven beproeven te doen geloven, dat mijn lijden schier ondraaglijk is geweest; dat mijn schuld aan u als de engel der wroeging mijn hart heeft gefolterd en zal blijven folteren tot ik voor de hoogste rechterstoel verschijn; maar toch, voor ik daar zal worden opgeroepen …

Marie, och sta mij die ene bede toe, de bede, dat ge niet zult rusten, eer alle middelen zijn uitgeput om te vernemen, wat er van – onze Willem – is geworden. Mijn ganse vermogen staat tot uw dienst!"[103]

---

102 In het origineel staat Lindok, wellicht een verschrijving.
103 Over het graf heen regeren. Vaste prik.

“Hij is dood!” zegt mejuffrouw Wildok op dollen toon. “Misschien wel vermoord; doch ‘t zij hij leeft of in ‘t graf rust – *ik* zal maken, dat Wolterik het geheimzinnig verdwijnen opheldert.”

IX.

Tegen de avond van de dag, volgende op die, waarop het geschetste bezoek van de heer Spaakman bij mejuffrouw Wildok heeft plaatsgehad, zit Karel Blazius alleen op het kantoor. De notaris was de gehele dag voor zaken afwezig en werd door Arnold vergezeld. In 't laatste uur heeft Karel bijna niets gedaan. Wel beproefde hij tussenbeide met het voor hem liggende kopieerwerk verder te gaan, doch telkens is de pen als vanzelf in rust gekomen, bijna op dezelfde wijze als van iemand, die onder 't schrijven tegen een hevige aanval van slaap worstelt. 't Is even wel volstrekt geen slaap, wat hem overmant; want zijn oog staat volkomen helder en fonkelt soms van een vuur, dat vrees zou aanjagen, indien iemand aan zijn invloed ware onderworpen. Karels gehele wezen duidt aan, dat hij op 't ogenblik aan een hevige hartstocht ten prooi is. Terwijl hij de lippen op elkander klemt, grijpt hij een naast hem liggende brief, waarvan de inhoud hem blijkbaar reeds bekend is. Maar misschien wil hij 't een of ander nog eens lezen, omdat hij zijn eerste lezing niet vertrouwt. Deze brief toch is hem voor een uur namens Susanna Kleeman ter hand gesteld en bevat niets minder dan het bericht, dat Susanna het engagement met hem wenst te verbreken.

Karel heeft al sedert enige weken gemeend, dat Susanna's genegenheid voor hem niet van de innigste was; doch deze ontknoping had hij niet verwacht. Maar alle hoop is bij hem nog niet verdwenen! Susanna waant, dat hij haar hartstochtelijk bemint; zij heeft nooit vermoed, dat haar geld de sterke hefboom was voor zijn tedere liefdesbetuigingen. Misschien kan hij haar nog zo ver brengen, dat ze het niet wagen durft hem los te laten. In het huichelen is hij volleerd en Susanna kan moeilijk iemand zien lijden. Zijn positie kan

voor 't overige gunstig genoemd worden: met het examen als candidaat-notaris heeft hij zichzelf overtroffen; het diploma is hem zelfs onder een compliment uitgereikt. Al zijn krachten zal hij dan ook inspannen om het in duigen vallen zijner plannen te voorkomen. Hedenavond nog wil hij Susanna bidden en smeken, hem niet diep rampzalig te zullen maken. Maar als ze eens standvastig bij haar plannen blijft! Als de gewezen resident haar eens heeft medegedeeld, welke dwaze beschikkingen deze maakte over het vererven van zijn aanzienlijk vermogen.

f 10.000 aan Susanna, zegt het testament, dat Karel als getuige heeft ondertekend, 10.000 aan de ouders van Suse; 25.000 aan een onbekende Willem Wolterik, als deze nog leeft of als hij dood blijkt te zijn, aan mejuffrouw Wildok, die al het overige, op *f* 5000 na, zal ontvangen en stellig meer dan *f* 30.000 krijgt. Karel wordt nog bleek van afgunst, nu hij er aan denkt, voor wie de laatste 5000 is bestemd. Arnold Blijman moest eens weten, dat hij voor deze som in het testament is aangewezen. Arnold Blijman! Hoe haat Karel hem! En die haat krijgt bijna met elke dag nieuw voedsel. Voor Arnold toch is de publieke opinie geheel ten gunste gekeerd, sedert notaris Zwaagmund zich zijner met zoveel kracht heeft aangetrokken en alles doet om de vrije landbouwkoloniën Frederiksoord enz. bij de bewoners van Beekmolen bekend te maken.

Twee[104] meiden en een nicht van de notaris zijn van daar afkomstig en in geheel Beekmolen zijn geen beschaafder en ontwikkelder dienstboden dan deze. Het heeft hem[105] dan ook betrekkelijk weinig moeite gekost om enige van de voornaamste ingezetenen zijner gemeente te bewegen tot het lidmaatschap de Maatschappij van Weldadigheid toe te treden: op zijn voorslag hebben een tiental de koloniën van Weldadigheid bezocht en zijn hoogst voldaan teruggekomen, half beschaamd over het wanbegrip, dat ze voor die tijd

104 Korte perspectiefwisseling.
105 De notaris.

van die nuttige stichting hadden en meer dan bereid om jaarlijks als lid *f* 2,60 bij te dragen tot instandhouding van een instelling, die over duizenden bunders haar arbeiders en vrijeboerenwoningen heeft verspreid; van een instelling, waarvan onze mensenlievende Heije[106] zingen kon:

Dorre plek voor 50 jaren,
Nu een beemd van korenaren,
Nu aan gouden vruchten rijk.
Het kinderhart ook doet gij prijzen,
Neerlands vromen, Neerlands wijzen,
Voor der Liefde wonderblijk.

En Arnold bloost thans niet meer, als hij op lieflijken toon aan zijn kostbare viool de melodie van Heije's lied ontlokt en op gevoelvolle toon verder zingt:

En waar de ouders juichend knielen,
Ruisch' ook 't lied der kinderzielen,
Godgevallig door de lucht.
Biddend, werkend moge ons leven
't Liefd'rijk Neerland lang nog geven
Frederiksoord! Uw gouden vrucht![107]

Wel schijnt hem nog voortdurend een zwaarmoedige gedachte te beheersen, maar zijn vroegere bedeesdheid is geheel geweken sedert hem de last van 't hart is gewenteld, die hij door de verloochening van Frederiksoord daarop had geladen. Met vrije blik vertoont hij zich thans in 't openbaar en 't schijnt, dat velen zich beijveren om door verdubbelde vriendelijkheid het vroeger aangedane leed te doen vergeten.

106 Jan Pieter Heije (Amsterdam, 1 maart 1809 - aldaar, 24 februari 1876) was een Nederlandse arts, die vooral bekend is geworden om zijn inzet voor dichtkunst en muziek.Liederen van zijn hand, zoals 'Daar zaten zeven kikkertjes' en het sinterklaaslied 'Zie de maan schijnt door de bomen'.
107 In Liederboek van Groot-Nederland Coers, F.R. (Frzn.) [1900] Zes liedjes met notenschrift van J.P. Heije. delpher.nl Niet dit lied.

Toch[108] is er, volgens Karel, een, die haar afkeer van Arnold niet overwinnen kan. 't Is Susanna, die meer dan eens getoond heeft, dat ze zijn bijzijn ontvliedt en elke ontmoeting met hem tracht te vermijden, zeker, omdat ze, evenals Karel, overtuigd moet zijn, dat Arnold op haar verliefd is. Susanna heeft hierover even wel nooit gesproken en Arnold evenmin; doch de gevoelens van de laatste zijn Karel reeds meer dan eens gebleken: als hij Susanna's naam hoort noemen kleurt hij immers altijd tot achter de oren. Of zal Susanna…

Een sissend geluid baant zich een weg tussen Karels tanden door, nu plotseling de gedachte in hem oprijst, dat het niet onmogelijk was, dat Susanna Arnold vermijdt, juist, omdat ze zichzelf niet bekennen durft, dat ze hem bemint. Met een vloek binnensmonds bergt hij de brief in zijn portefeuille en verlaat daarna het kantoor.

Een uur later vinden we hem op Bergzicht, waar Susanna en haar vader voor enige ogenblikken van een bezoek bij oom Willem zijn teruggekeerd, wiens toestand met de dag schijnt te verergeren, zowel wat zijn gezicht als wat zijn zenuwgestel betreft. De beide broeders zien elkander dagelijks en ook Susanna slaat geen dag over om oom te bezoeken; hij houdt zoveel van haar en ook zij is hem van harte genegen en bewijst hem zo gaarne de kleine diensten, welke zijn treurige toestand zo menigvuldig vordert.

Bij het binnenkomen van Karel is Susanna verbleekt: Daniël ziet er uit als iemand, die met koddige nieuwsgierigheid de ontknoping van een kluchtspel afwacht; terwijl zijn vrouw haar beste kracht schijnt in te spannen om een waardige houding aan te nemen.

"Suse!" begint Karel op een toon, alsof hij diep geroerd is, "ik zou je graag een ogenblik alleen spreken. Ik…."

"Dat is onnodig, Blazius!" valt mejuffrouw Spaakman[109] in. "Wat je te zeggen hebt, kan hier wel geschieden; ik zal je wel

108 Hier gaat Karel verder met zijn verhaal.
109 Klaartje, de moeder van Susanna.

bekend maken, dat de verkering van je beiden uit is en voor goed ook."

"Maar Suse – zal mij toch – hoop ik – willen zeggen – waaraan – die plotselinge – omkering – te wijten is."

"Hij wil over de band uitspelen, vrouw!" zegt Daniël, die in zulke gevallen dikwijls zijn gezegden aan het biljartspel ontleent, waarvan hij een groot liefhebber is: "Ik zou hem dat genot maar gunnen."

"Uw spot is grievend, mijnheer Spaakman! En wondt te dieper naarmate de zekerheid schijnt te winnen, dat ik – mij – heb voor te bereiden – op..."

"Carambole!" roept Daniël, nu Karel zich houdt, alsof hij de woorden niet kan uitbrengen. "Dat is twee punten, mijnheer! Suze goed krijt aan de queu!"[110]

"Vader!" begint Susanna met enigszins hortende stem; "Laat mij aan mijnheer Blazius zeggen, waarom ik na hetgeen we zo even bij oom hoorden, niets meer van hem wel horen. Ik had…"

"Ha!" valt Karel sarkastisch in, nu hij overtuigd wordt, dat zijn rijk hier voor goed uit is: "De oude zondaar heeft dus zijn mooi testament opengelegd voor hij afmarcheert: zeker om te openbaren in welke betrekking hij tot die Willem Wolterik staat en tot mejuffrouw Wildok gestaan heeft. Ik feliciteer je er mee!"

Alle drie zien de spreker even verbaasd aan; want niemand begrijpt iets meer van deze woorden dan dat ze betrekking moeten hebben op het testament van de gewezen resident, hetwelk ongetwijfeld door de notaris Zwaagmund moet gemaakt zijn en waarbij Karel getuige zal geweest zijn.

"Weet, wat je zegt, Blazius," antwoordt Spaakman. "Wat we bij mijn broeder hoorden betreft geen beschikkingen over zijn vermogen, maar uw eigen ontworpen plannen, die we zo gelukkig waren nog in tijds te vernemen. – Over mijn broeder geen woord meer, hoor! Of we spelen op een lelijke wijze uit."

"En wat hebt ge dan gehoord?" vraagt Karel, die zich staande wil houden door een onverschillige toon aan te nemen. "Voor

110 Krijt op tijd.

zover ik weet heb ik de resident nooit met mijn plannen bekend gemaakt."

"Daar zou je wel voor oppassen!" hervat Spaakman; "maar dat neemt niet weg, dat je bij juffrouw Geerling ellendig onder de band bent geraakt. Je zult moeten werken om de partij tot een draaglijk einde te brengen."

"Ik begrijp niet, wat ge bedoelt."

"Dat kan wel waar zijn." En terwijl Spaakman hem met koddige ernst aan ziet: "We zullen je de zaak ophelderen. Suse heeft plan, zie ik, om de partij met een paar gracieuze vijfstoten te eindigen. Dus opgepast!"

"'t Schijnt, dat mijnheer Blazius u niet begrijpen *wil*, vader en in dat geval zal het beter zijn, dat hij zelf bij juffrouw Geerling informeert, op welke wijze hij mijn geld had willen gebruiken, als zijn huwelijksplan gelukt was. Hij zal haar nu toch een ander middel moeten voorslaan om de verschuldigde interest voor zijn moeder te voldoen en van haar af te komen."

Karel sist weder van woede tussen zijn tanden, terwijl hij antwoordt:

"Zo, heeft Blijman mij dat kooltje gestoofd? – Het is hem zeker niet moeilijk gevallen aan zijn hospita te ontlokken, dat we deze wat geld schuldig zijn. Hieruit zoog hij de zwadder,[111] die hij ongetwijfeld tegen de resident over mij uitspoog; maar voor de duivel, ik zal hem vinden!"

Karel was nu volkomen overtuigd, dat er iets moest uitgelekt zijn van de positie, waarin zijn moeder tot vrouw Geerling stond, die een aanzienlijke som op haar bezittingen had voorgeschoten. De gewezen resident moest hiervan kennis bekomen hebben door Arnold, die er dikwijls aan huis kwam en bij vrouw Geerling zijn kamers had.

De waarheid was, dat vrouw Geerling in geldnood verkeerde, omdat Karels moeder de interest[112] van 't opgenomen kapitaal niet betaalde. Een wissel zal reeds voor enige weken met die interesten betaald zijn geweest en de voldoening daarvan was tegen die tijd als stellig door vrouw Geerling beloofd; doch

111 Speeksel, ook laster.
112 Rente.

tot heden had ze geen cent van mevrouw Blazius ontvangen en werd dus de wissel onbetaald teruggezonden. Voor een paar dagen had haar crediteur vrouw Geerling met zeer onaangename gevolgen gedreigd als er niet binnen drie dagen betaald werd. Een hernieuwde aanmaning aan de Blaziussen – ditmaal op krasse toon, bracht hem in verlegenheid en om vrouw Geerling tevreden te stellen, bekende Mevr. Blazius haar, dat na Karels huwelijk de gehele schuld zou vereffend worden uit de opbrengsten van Bergzicht, 't welk dan als een bezitting van Susanna zou verkocht worden. Naar ze voorgaf, was Susanna zelf de ontwerpster van dit plan; doch wilde deze tot haar huwelijk alles geheim houden.

Vervolgafleveringen na aflevering 18 missen (nog).
De kranten van de NPDAC van juli 1886 ontbreken.

Ik schreef een vervolg dat zich afspeelt in 2021.

Wie wil kan een eigen vervolg schrijven. Een vervolg op mijn vervolg is ook mogelijk. Welkom!

X.

De Wildenborch[113] ligt ruim 200 meter van de straatweg. De oprit van het Gelderse kasteel is gemarkeerd door twee uit rode bakstenen opgetrokken pilaren van bijna twee meter hoog. Op de pilaren staan grijze amfora uit beton, ornamenten door de jaren verweerd en begroeid met blauwgrijze mossen. In de herfst domineren gele en bruine schimmels en lagere planten op de vazen. De vazen met gestileerde druivenranken zijn donkerder gekleurd aan de onderkant, waar ze langer vochtig blijven na een regenbui. De vazen zijn, om verwering tegen te gaan, met beton gevuld, maar dat is door de wandelaars, die voorbijgaan, niet te zien. Ze staan te hoog op de sokkels. Ze staan in de schaduw van twee grote beuken. Aan de achterkant van de rechter beuk, vanaf de straatzijde gezien, zijn initialen in de beukenbast gesneden. Alleen wie de namen van de geliefden kent, kan, aan weerszijden van een door de jaren gebroken hart, de letters, omzoomd door ribbelige wondkorsten, herkennen. AB linksonder bij de veren van de Cupido-pijl en SK diep ingesneden, rechtsboven het suikerhartje, boven de afgebroken pijlpunt. Wij weten de namen.

Arnold Blijman, AB, was de man in de kracht van zijn leven, twintiger, geen jongeman meer, maar een volwassen kerel met

113 De particuliere historische buitenplaats De Wildenborch is gelegen aan de Wildenborchseweg, tussen Lochem en Vorden, in de gemeente Bronkhort. Buitenplaats De Wildenborch, waarvan de oudste vermelding dateert uit het jaar 1371, maakt deel uit van de 'acht kastelen' in Vorden. De buitenplaats, in vroeger tijden bewoond door de dichter A.C.W. Staring, bestaat uit een grotendeels 18e eeuws woonhuis met ronde kasteeltoren en zijvleugels, een bouwhuis met koetshuis eraan vast, 38 hectare deels aangelegde tuin en deels weilanden en parkbos. Grote waterpartijen geven huis en park een bijzonder romantisch aanzicht. Het parkbos is vrij toegankelijk voor wandelaars. Een fiets- / wandelroute loopt van kasteel Hackfort naar kasteel De Wildenborch en via onder meer landgoed Het Enzerinck en kasteel Den Bramel terug naar Hackfort. De route is 28 of 21 kilometer lang.

een fijn postuur, donkerblond haar, een gevoelige mond en krachtige grijsgroene ogen onder opstandige wenkbrauwen; Mephisto gelijk. Een man met een barok leven, met meer dalen dan toppen, al had hij tijdens zijn jeugd weinig besef van de heftige schommelingen in zijn levensloop. Immers een opgroeiend kind heeft nauwelijks besef van de buitenwereld, een referentiekader ontbreekt veelal. AB miste de warme opvoedende en vormende handen van een vader en moeder. "Als peuter ben ik weggeven." pleegt hij met een licht badinerende glimlach te zeggen, als hem naar zijn afkomst wordt gevraagd. Vragen over zijn vader en moeder gaat hij uit de weg. De intonatie en de expressie van zijn gezicht, zijn handgebaren, zijn hele houding maken duidelijk dat zijn afkomst geen onderwerp van gesprek hoeft te zijn; sterker, dat het geen onderwerp van gesprek is, eerder een terrein dat valt onder Artikel 461 Wetboek van Strafrecht.[114]

Zeloten die aandringen, omdat ze een mens pas menen te kennen als het doopceel is gelicht, verwijst hij naar, wat hij noemt *Onderhavige Literatuur*. Arnold bedoelt alles wat, al dan niet digitaal, is vastgelegd over elke stap die hij heeft gezet; in documenten, kranten, boeken, tijdschriften, blogs, bankafschriften, bekeuringen, cookies, museum- en theaterbezoeken, aankopen in supermarkten, schoenenwinkels, boekwinkels, reizen met bus en trein, tijdlijnen en zijn verhalen en romans. Die opmerking is meestal genoeg om de impertinente vraag naar zijn roots te parkeren en over te gaan naar de orde, of chaos, van de dag en de nacht. Hij heeft ervaren dat zijn soortgenoten, als Schoonebeker schapen[115] op de heide, vooral bij het uur leven; in het hier en in het nu, met als belangrijkste vraag: waar zijn mijn schone witte sokken?[116] Het ***hier*** is de macadam[117] oprijlaan naar De Wildenborch met twee beuken als wachters. Het ***nu*** is de nazomerse valavond[118]

114 Verboden toegang.
115 Drents heideschaap met witte vacht en zonder horens.
116 Neerbuigende opmerking. Zie *Hannegien*.
117 Steenslag, gravel voor wegenaanleg. Ontwikkeld door de Brit MacAdam.
118 Schemering.

na een uitgebreide lunch in de Keuken van Hackfort[119] met een ongehaaste wandeling van het restaurant naar De Wildenborch, in gezelschap van Susanna Kleeman,[120] met de door haar geadopteerde naam van haar gestorven stiefvader.

Zoals inmiddels geen verrassing meer zal zijn, behoren de letters, SK, rechtsboven het uitgegroeide hart bij Suse Kleeman. Meer dan vier generaties heeft de beuk de herinnering aan deze mensen, Arnold Blijman en Susanna Kleeman, bewaard, en van al die andere geliefden met dezelfde initialen van voor- en achternaam. In hun tijd, de 19e eeuw, en in hun woonplaats waren deze jongeling en deze maagd uniek; ze waren als enigen onder deze namen bekend bij hun volk en bij de burgerlijke stand in de Achterhoek. Na anderhalve eeuw zijn Arnold Blijman en Susanna Kleeman opgevolgd door een man en vrouw met dezelfde namen, een man en een vrouw met een eigen historie. L'histoire se repète.

Voor we het paar volgen geven we, om de lezer niet geheel langs overwoekerde paden[121] te sturen, een korte schets van de Suse Kleeman die met Arnold Blijman op de oprijlaan van De Wildenborch de tijd voorbij laat gaan, alsof tijd geen geld is en alsof er geen grotere wereld bestaat dan het kasteel en de onder architectuur aangelegde tuin met rododendrons, hortensia's, jeneverbessen,[122] cipressen, coniferen en buxushagen. Naast het kasteel lig een grillig ovale vijver omzoomd door lisdoddes[123] en aan de randen is het stilstaand water begroeid met waterlelies en pompeblêden.[124] De fontein is door de tijdklok stilgelegd. Het is na negenen en de zon achter het kasteel maakt aanstalten de dag te verlaten. Het tweedonker gaat de dag afsluiten.

---

119 Naast kasteel Hackfort bij Vorden.
120 Susanna Kleeman is een zwarte vrouw. Haar voorgangster Susanna Kleeman / Spaakman was een witte vrouw. Dit is informatie vooraf om verwarring te verkleinen. Eerst de zwarte, met terugblikken op de witte Suse.
121 Langs overwoekerde paden, boek van Noors schrijver Henrik Ibsen,
122 Jeneverbes is een Dambeer.
123 Toezebollen, sigaren.
124 Fries voor waterlelies.

De schets van de tijdlijn van Susanna is ingewikkeld en overbodig. Ingewikkeld door het verwarrende namenspel en overbodig door nadruk op verleden en afkomst. Dit uitstapje is gerechtvaardigd met het uitgangspunt: ook haar toekomst ligt in het verleden.

De namen van Susanna[125] en Arnold zijn aan veranderingen onderhevig geweest, en nog steeds liggen wijzigingen om de hoek. Wie zich van meer namen bedient, gewild of ongewild, verandert ook zijn of haar eigenheid. Wie met de naam Jan door het leven gaat, draagt de erfenis en context van tienduizenden mannen met dezelfde naam en van duizenden vrouwen met de naam Jantje, Janke of Jannegien, met zich mee. Wie zich als Jan van anderen wil onderscheiden staat op, zij het lichte, achterstand bij een Felix of een Christoffel.[126] We kunnen, als een kruisspin, dit zijspoor eindeloos bewandelen tot in alle hoeken van het Ariadne labyrint.[127] Alors, revenons à nos moutons.[128]

Onze Suse is niet de eerste wettige vrouw van Arnold Blijman, en wellicht ook niet de laatste. De voorgangster van Suse Kleeman had in de burgerlijke stand de naam Suse Spaakman, naar haar stiefvader Daniël Spaakman. Suse[129] Spaakman was een buitenechtelijk kind van Klaartje Kleeman, een aanvankelijk onbestorven weduwe met een banketbakkerswinkel in Haarlem. De vader – Kornelis – van Susanna Kleeman was kort na haar geboorte naar Kameroen vertrokken,[130] zonder nader adres achter te laten. Klaartje

125 Jans Pol laat in *Hannegien* vier vrouwen onder die naam optreden. Door sterfgevallen, stiefouders, vondelingen, bestedelingen wisselen namen nogal eens.
126 Katholieke held: droeg de aarde (en Jezus) op zijn nek. Beschermheilige van de reizigers. Felix : uit gelaarsde kat. Sprookje.
127 Ariadne. Griekse mythologie. Uit een labyrint ontsnapt dankzij een (spinnen)draad.
128 Gevleugelde uitdrukking in de 19e eeuw. Zie ook de Podagristen II. Terug naar onze schapen. Franse uitdrukking: terug naar het onderwerp waar we mee bezig zijn. Oorsprong *La Farce de Maître Pathelin*, een toneelstuk uit de 15e eeuw van een onbekende auteur.
129 Gebaseerd op de 19e-eeuwse Suse Spaakman uit *Na 20 jaar* van Jans Pol.
130 Hier wijk ik af van *Na 20 jaar*. Ik ga me steeds meer vrijheden veroorloven.

Kleeman, de eigenaresse van de patisserie raakte door het vertrek van de banketbakker in een postnatale depressie en liet de zorgen voor haar dochtertje over aan een Engelse au pair. De baby, Susanna, mocht van geluk spreken, de au pair bleek geen *wet nurse*.[131] Daniël Spaakman, een vrolijke man met een luchthartig gemoed, had, net ontslagen als purser op de grote vaart en op zoek naar een verzetje van zijn zinnen, in de patisserie naar een frisse, knappe en smakelijke taart gevraagd. Zijn oogopslag was voor Klaartje Kleeman voldoende om haar hoofd van een vrolijk knupdoekie[132] te voorzien en slagroom op haar neus te spuiten. De 'koop' was gesloten. Klaartje had een nieuwe man en dochter Suse, de eerste overlevende na drie voorgangers, allemaal jongetjes, kreeg met Daniël Spaakman een fijnzinnige stiefvader in de schoot geworpen.

– Witte – Suse leerde van haar stiefvader de levenskunst van het biljartspel: ballen bij elkaar houden en op tijd krijten.

Na 20 jaar keerde banketbakker Kornelis Kleeman terug uit Kameroen. De politieke situatie was sterk verslechterd voor witte mannen en voor witte vrouwen. Het gevoel van eigenwaarde en van trots had onder de oerbevolking van Kameroen een hoge vlucht genomen. Vreemdelingen, *aliens*, al woonden ze meer dan 20 jaar in hetzelfde dorp, in dezelfde stad, waren niet langer welkom. *Pas de nous*, geen van ons.[133] Kornelis Kleeman had besloten om *Na 20 jaar* terug te keren naar *la patrie*; hij vreesde de klewang, de machete.[134]

De pattiseur kwam niet alleen. In zijn *valies de voyage*, zijn handbagage, zo noemde hij dat, bracht hij Suzanna Kalongolala Kalongolala Kribi met zich mee; de dochter van Sariëtte[135]

131 In de Victoriaanse tijd brachten (ongehuwde) moeders hun pasgeborene naar een wet nurse. Enkele weken later kregen ze – niet geheel onverwacht – bericht dat hun kind was overleden. Zie inleiding en *Victorian Review*. Ik speel in het vervolg van dit verhaal met gegevens uit dat tijdschrift.
132 Archaïsch en folkloristisch Drents voor kopdoek: hoofddoekje.
133 Als in een archaïsch folkloristisch dorp.
134 Hakmes; ook voor onthoofding. Wie wil kan de naam Kleeman als verbastering van klewang beschouwen.
135 Trouwe lezers kennen die naam uit ander literair werk, en haar foto in *Joseph*.

Kalongolala Kalongolala Kribi, zijn overleden bediende en bijslaap.[136] Om haar emigratie soepel te laten verlopen zorgde Kornelis Kleeman voor een paspoort op naam van Suzanna Kleeman. Hij had zich zijn stiefdochter toegeëigend als kind van eigen bloed, van eigen zaad. Zo waren er een witte Suse, inmiddels met Arnold Blijman in de echt verenigd, en een zwarte Suze, die op haar beurt wachtte. Dat Kornelis Kleeman, eenmaal terug op vaderlandse bodem, het slachtoffer werd van herfstblaadjes op tramrails, beide benen moest missen en aan de gevolgen van de amputatie van zijn onderdanen overleed: pas bonne chose,[137] maar ook dat kan gebeuren. Zwarte Suze was alsnog weeskind. Honi soit qui mal y pense.[138]

136 De kwadratering van de naam is analoog aan Janszoon; de zoon van Jan. Kribi is een kustplaats in het zuiden van Kameroen. De toevoeging van de plaatsnaam geeft status weer. In Iran: toevoeging Nafchi is zoiets als toevoeging Haren aan de achternaam. In Nafchi wonen veel intelligente mensen. In Drenthe ken ik geen geschikte plaatsnamen om toe te voegen om de status te verhogen. lees ook *De Vrolijk saga* met daarin *Sjapó Joyeux en de figurant*. Dat verhaal speelt ook in Kribi.
137 Geen goede zaak.
138 In het Verenigd Koninkrijk is een kostbaar uitgevoerde kousenband met het opschrift "Honi soit qui mal y pense" het onderscheidingsteken van een hoge ridderorde, de Orde van de Kousenband. Dit ereteken wordt ook tegenwoordig nog gedragen want de heren dragen aan het Britse hof nog steeds ouderwetse kniebroeken met kousenbanden. "Schande aan hem die / voor wie er kwaad van denkt".

XI.

Suse Kleeman – de zwarte – strijkt met haar hand langs de uitgebloeide bloemen van de hortensia's naast de oprijlaan. Alsof ze zich bedenkt draait zich om en loopt naar de beuk met de initialen. De wijsvinger van haar rechterhand volgt de contouren van het gebroken hart in de bast van de beuk.

"Bijzonder," zegt ze. "Ik vind het nog steeds bijzonder dat we moeiteloos de overstap gemaakt hebben vanuit de 19e eeuw naar de 21e eeuw, en dat onze omstandigheden; de natuur, het huis, het weer, de lucht, le sable,[139] de mensen en de bomen nauwelijks zijn veranderd vergeleken met waar we vandaan komen. Bonne surprise!"

"De bomen zijn ons – de mensen – boven het hoofd gegroeid," zegt Arnold. Hij kent de routine en het ritme van hun gesprekken; dit is wat Suse graag hoort. In Kameroen groeien bomen, *dans la brousse*, letterlijk tot in de hemel, voor ze om het hardhout worden gekapt. Arnold en Suse zijn elkaar vertrouwd, als stil verlangen, ondanks dat ze elkaar kort kennen en nieuw en onbekend voor elkaar zijn.[140]

Suse legt haar wang tegen de beuk. Ze glimlacht. Bolle wangen, heeft ze, een kleine neus met geprononceerde neusgaten, die een gemakkelijke inkijk bieden. – waar Arnold, nog in de romantische fase, voor hij haar volle lippen zoent, graag zijn tongpunt beurtelings, in haar neusgaten, naarbinnen steekt. – "Ik heb een neus, een snuit, als een van een gewassen varkentje. Ik kan heel goed ruiken," had Suse gezegd; bewust van haar kwaliteiten. En met een kwinkslag had ze laten volgen: "Ik ruik het wanneer jij aan een schoon

139 Het zand.
140 Ie bint mij nei en onbekend
Vertrouwd as stil verlangen.

hemd toe bent."[141] Donkere ogen heeft ze, en haar oortjes, aan de kleine kant, zijn, zoals dat heet, netjes omgezoomd. Kleine oren heeft ze, met kleine gouden knopjes in dezelfde kleur als haar trouwring. Zo had ze dat gewild, en zo kreeg ze dat van Arnold. Voordat ze de drie ringen en de oorknopjes in de winkel hadden uitgezocht, had ze Arnold € 2500 in zijn zak gestoken, zodat hij kon betalen. Zonder schaamte. "Waar een broek is," had Suse gezegd, "betaalt geen rok."

"Waarvoor wil je drie ringen?" had Arnold gevraagd. "Twee zijn genoeg, of wil je een ménage a trois?"

'Eén voor in de neus," had Suse met een brede glimlach gezegd. Zwarte Suse had geen affiniteit met trio's en andere vormen van polyamorie. Ze was en bleef monogaam, uit berekende overtuiging. Arnold had het klamme zweet in zijn oksels voelen verschijnen, een tintelende rilling ging door zijn bovenlijf. Zijn knieën leken te knikken. Zijn benen leken, naast zwarte Suze, onwillig zijn lichaam langer te willen dragen.

Maar voor we verder vertellen, blikken we kort terug op de aanloop naar de verbintenis tussen Arnold Blijman en Susanna Kleeman Kalongolala Kalongolala Kribi. Daarvoor vertellen we het verhaal van onze witte Suse, kind uit Patisserie Kleeman in Grote Houtstraat in Haarlem.

Witte Suse, stiefdochter van Daniël Spaakman en wettig kind van Klaartje Kleeman – en spoorloze Kornelis Kleeman – was door haar huwelijk met kantoorklerk en schrijver Arnold Blijman in goede doen geraakt, haar getrouwde status gaf recht op De Wildenborch, de erfenis van Willem Kleeman, een suikeroom van haar vaders kant. Haar biologische vader, Kornelis Kleeman, was na haar geboorte, naar later bleek inclusief ongedocumenteerde sterilisatie, met de noorderzon naar Afrika vertrokken. Suikeroom Willem, *spejeûmke*[142] in de Achterhoek, had korte tijd op De Wildenborch gewoond.

141 Verwijzing naar de vermeende onaangename lichaamsgeur van zwarte mensen. Jaren '60 en later, en eerder.
142 Letterlijk: een oom die (geld) spuugt.

Oom Willem Kleeman was naar Iowa V.S. vertrokken een jaar nadat in de bijgebouwen een meisjeskostschool was gevestigd.

Vanuit een naïeve hartstocht, niet ongewoon aan het eind van de tienerjaren, was Suse, de banketbakkersdroom, in de St. Willebrorduskerk in Vierakker, met kantoorklerk en aankomend notaris Arnold Blijman getrouwd. Een sobere eucharistieviering in de mooiste kerk van Gelderland en omstreken.[143]

In de kantoorklerk had Suse een liefdevolle en eernsachtige vaderfiguur gevoeld, een vader die ze niet in haar frivole stiefvader Daniël Spaakman had herkend, daarbij kwam dat witte Suse, ondanks haar aanlokkelijk lichaam, vaardigheden op het biljart – vooral de vijfstoot over drie banden – haar belezenheid en slechte adem, nog nooit de lichamelijke liefde had geconsumeerd, terwijl haar hormonen al geruime tijd uit de kinderslaap waren ontwaakt. Kortom; Arnold Blijman was een Godsgeschenk en een legitieme manier om haar moeder en stiefvader op afstand te zetten. In plaats van Suze's stiefvader ging Arnold Blijman voortaan mee naar haar poëzievoordrachten en uitvoeringen van zangkunst. Witte Suse bloeide op nu ze bevrijd was van, onbedoeld verstikkende, ouderlijke zorg, nog onwetend van herhalingen, die haar, inmiddels met gereviseerd gebit, wellicht in de verbintenis met Arnold Blijman te wachten stond.

Arnold Blijman was niet geschoold in het biljartspel. Plat gezegd; hij kon de ballen niet bij elkaar houden. Zijn passie was literatuur, een passie die hij deelde met de Duitse lerares aan de meisjeskostschool. Bij mejuffrouw Wildok leende Arnold boeken van Thomas Mann, Johann Wolfgang von Goethe, Jans Pol en van D.H. Lawrence *Lady Chatterley's lover*. Dat van al het andere – ook al was Arnold Blijman een kantoorklerk en geen boswachter – ook het ene kwam, hoeven we niet nader te expliciteren. Literatuur wees ook Arnold Blijman de weg. Het

143 St. Willebrorduskerk in Vierakker.

kronkelpad naar de naakte waarheid volgde met vertraging.[144] We komen nog te spreken over die barokke episode in 't leven van onze held.

Witte Suse Kleeman en witte Arnold Blijman waren, op nadrukkelijk verzoek van Suse, in gemeenschap van goederen getrouwd, door collega kantoorklerk Karel Blazius notarieel vastgelegd op het kantoor van notariaat Zwaagmund. De moeder van Suse, Klaartje Kleeman, was getuige van de burgerlijke en kerkelijke verbintenis. Aan vader Kornelis in Kameroen, die na haar geboorte de hielen had gelicht, werd tijdens de plechtigheden geen woord besteed. De bruidstaart was er niet minder om. Moeder Klaartje duwde met volle hand een toef slagroom op de neuzen van bruid en bruidegom.[145]

Op de achterste bank in de St. Willebrordus kerk in Vierakker zat protestantse Maria Wildok met een eenjarig meisje op schoot. Het meisje heette Gertie en kon sinds een week lopen. Niemand sloeg acht op de veertigjarige Duitse lerares op de meisjeskostschool nabij Lochem, die haar kindje de borst gaf. Haar borsten – hem zo vertrouwd – en haar kind – hem onbekend – ontsnapten aan de aandacht van Arnold Blijman.[146] Susanna Kleeman, bruid in gezegende omstandigheden – vierde maand – had de jonge moeder gezien; Maria was gezien, ze was niet onopgemerkt gebleven.[147]

Karel Blazius, candidaat-notaris en collega van Arnold Blijman, was ceremoniemeester bij de huwelijksvoltrekking; een *kind of*[148] goedmakertje. Karel Blazius had geprobeerd om met de banketbakkersdochter te huwen, maar hij was door haar afgewezen. Voor Karel had Susanna, op het slot van de huwelijksdag, als beloning voor zijn ceremoniemeesterschap,

144 Details in mijn coming of age roman *Anno Ludwig,* ofin de Drentse versie *Ningtien*.
145 Foto's en films op Facebook en YouTube.
146 Een nadenkende lezer vermoedt de hoed en de rand.
147 Slotzin van *De avonden*, van Gerard Reve. Ook in mijn pastiche.
148 Soort van.

een banketstaaf in de vorm van een zoorholt[149] meegebracht; een traditioneel geschenk voor afgewezen minnaars. Karel Blazius had napijn in het hart van zijn mislukte avances. Een huwelijk in gemeenschap van goederen met Susanna zou zijn financiële problemen, en vooral die van zijn verweduwde moeder opgelost hebben. Het had niet zo mogen zijn. Karels avances uit berekening waren door Arnolds liefde overwonnen. Voor Karel bleef er het kortste eind om aan te trekken.

Een dikke week, om precies te zijn, negen dagen, na de huwelijksvoltrekking van Arnold Blijman en witte Susanna Kleeman kreeg Karel Blazius het droeve bericht dat zijn armlastige moeder, weduwe Blazius - Kerfstok, door een drietal ketende jongemannen min of meer per ongeluk voor een aanstormende tram was geduwd.[150] Plots verkeerde Karel, de enige zoon van zijn overleden moeder, in een nieuwe situatie.

Karel Blazius had afgezien van de met schuldenlast bezwaarde erfenis. De toekomst zag er zonder lasten en zonder ruggenspraak met zijn dominante moeder plots veel rooskleuriger uit. Het had even geduurd, maar na enkele weken had opluchting van gemoed zich van hem meester gemaakt. Moeder was weg. De schuldenlast was weg. Zijn geheim mocht onthuld. Zijn moeder stond hem niet langer op het schoongeveegde schuldenpad, hij hoefde niet langer voor haar te zorgen sinds zijn vader in Libanon door *friendly fire*[151] was gesneuveld tijdens een vredesmissie. En meer nog was Karel Blazius opgelucht dat hij voor zijn neigingen kon uitkomen. Echte liefde, voor zover hij daar weet van had, gold niet het andere geslacht, en ook niet langer pecunia, eergevoel, trots of mannen in broeken met leren pijpen.

Karel beëindigde zijn loopbaan op het notariaat en begon een studie theologie, uit Liefde voor De Heer, zoals hij dat met een kwinkslag zei. De nieuwe Karel was geboren. Hij had, in

149 Dorre tak met een lint. Zie de Podagristen.
150 Drie jongens aangehouden in Den Haag opgepakt, waaronder een 15-jarige jongen. NRC 21 oktober 2021 een man voor de tram geduwd. Deze passage schreef ik op de betreffende dag.
151 Pistoolschot van een jaloerse maat.

goed overleg met zijn lichaam afscheid genomen van dierlijke driften en romantische paring. Esoterische toewijding, noem het zuivere en celibataire liefde, voor De Heer was zijn stip aan de horizon.

Karel Blazius werd huisvriend van zijn voormalige kantoorgenoot Arnold Blijman en van witte Susanna Kleeman.

Arnold Bijman en witte Suse Kleeman hadden de geestelijke bijstand van pastor Blazius hard nodig. Susanna werd, deus ex machina,[152] getroffen door acute leukemie. En nog voor de zwangerschap was voldragen, maakte Arnold Blijman, met Karel Blazius aan zijn zijde, de gang naar de groeve. Moeder en ongeboren kind rustten naast de Ginkelse heide samen onder een zerk met bloeiende heide rondom. Op haar zerk in graniet gebeiteld staan, onder twee gekruiste en uitgedoofde kaarsen[153] in koperbeslag, twee geleende dichtregels uit haar eerste bundel, nog juist voor haar verscheiden in beperkte oplage uitgekomen.

> 't Is de hoop, wier zoet gefluister
> Wonderen werkt in 't zinken hart.[154]

Gevolgd door:

> 't Windje, moê van 't zweven,
> Heeft zich schuil begeven;[155]

---

152 Goddelijke ingreep. Vaak gebruikt door (regio)schrijvers die niet weten hoe ze het verhaal kunnen afronden.
153 Bij katholiek ritueel: Blasiuszegen. Kruislings twee brandende kaarsen tegen de hals van het kind. Tegen een of andere kwaal. Analoog aan zegening van een nieuwe auto om ongevallen te voorkomen.
154 Lied tijdens uitvoering Vondel. Pag. 293.
155 Oogstlied
A.C.W. Staring
Sikkels klinken;
Sikkels blinken;
Ruischend valt het graan.
Zie de bindster gaâren!
Zie, in lange scharen,
Garf bij garven staan!

Alle vrienden, bekenden en het kleine aantal familieleden rond de groeve ontvingen, nadat het stoffelijk overschot aan moeder aarde was teruggegeven de bundel "*Groenmaker*" als herinnering; zodat witte Suse's debuut postuum een bestseller werd.

Zonder Arnold te condoleren met het verlies van Suse en de ongeboren Suse nam Maria Wildok, met aan haar hand een bijna tweejarig meisje, twee bundels – groen omslag met flappen en een voorwoord van Arnold Blijman en met natuurgedichten en rijmelarijen van Suse Kleeman – van de stapel naast een sokkel. De verweerde amfora's bij de poort van de dodenakker waren voor de gelegenheid voorzien van droge hortensia's.

't Heeter branden
Op de landen
Meldt den middagtijd;
't Windje, moê van 't zweven,
Heeft zich schuil begeven;
En nog zwoegt de vlijt!

Blinde Maaijers;
Nijvre Zaaijers,
Die uw loon ontvingt!
Zit nu rustig neder;
Galm' het mastbosch weder,
Als gij juichend zingt.

Slaat uwe oogen
Naar den hoogen
Alles kwam van daar!
Zachte regen daalde,
Vriendlijk zonlicht straalde
Mild op hal en aar.
…

XII.

"Er is altijd wel iemand die Schubert op de piano speelt,"[156] zegt zwarte[157] Suse en zonder pauze laat ze volgen: "Suse, je witte, je eerste, was geen goede dichter. Dat mag ik wel zeggen."

"Je mag alles zeggen," antwoordt Arnold, "maar het hoeft niet." Hij is gewend dat Suse geen blad voor haar mond neemt. Hij heeft zich aangeleerd secundair te reageren. Zijn terughoudendheid valt inmiddels onder spontaan gedrag. Wat hij wil zeggen, schrijft hij in eigen taal en in eigen verhalen; zo construeert hij zijn eigen werkelijkheid.

Suse legt *De Groenmaker* terug op de piano. De tweede druk was dankzij print-on-demand binnen een week na de teraardebestelling beschikbaar geweest.

"In de novelle *Harm en zien bruur Luuks* van Jans Pol trouwt een neef met een volle nicht," gaat Suse verder. "Dat was bij Oeze volk in Kribi ook heel gewoon. Alle volkeren lijken op elkaar."

"Ja," zegt Arnold, vertrouwd met Suse's snelle wisselingen van onderwerp, "maar niet helemaal. The devil is in the details." Hij kijkt naar de kroonluchter en vervolgt: "Volgens de Engelse wet had ik niet met je mogen trouwen, omdat…"

"Omdat?" vraagt Suse.

"Omdat je als stiefzus al familie van je naamgenote, van witte Suse, was en daardoor ook van mij. Volgens de Engelse wet hebben wij een incestueuze relatie."

---

156 Tomas Tranströmer. *Het wilde plein*.(1970)
Schubertiana
...
Ik weet ook – buiten alle statistiek om – dat op ditzelfde moment
ergens daarginds in een kamer Schubert gespeeld wordt en dat
voor iemand die tonen werkelijker dan al het andere zijn.

157 De toevoegingen zwart en wit blijven vanaf nu zo mogelijk achterwege, alsof de Suse's een en dezelfde zijn.

"Van haar…" zegt Suse. Ze pakt *De Groenmaker* en slaat de bundel open. Ze slaat de bundel weer dicht. Ze heeft zich bedacht en zegt: "Kameroen was een Duitse kolonie, daar golden weer andere wetten."

"En later een Franse kolonie met weer andere wetten," zegt Arnold. Hij heeft goed opgelet tijdens de lessen geschiedenis. Überhaupt heeft hij goed opgelet. Sterker nog; hij let nog steeds goed op. Onwetend van wat hem is ontgaan.

"Franse vaders," zegt Suse, "houden niet van hun kinderen. Franse vaders weten nooit zeker of hun kinderen hun zaadkroost zijn." Uit de kasteeltoren ziet Suse een moeder en kind een rondje lopen door het park voor Wildenborch. Het kind, een meisje, sleept een houten paardje met zich mee. De wieltjes onder de hoeven naar opzij.

"Kinderen zijn van niemand,"[158] zegt Arnold, – 'dat hebben ze van jouw polygame voorouders geleerd,' – wil hij zeggen, maar hij houdt zich in en zegt: "Kinderen zijn enkel van zichzelf."

"En van God," zegt Suse, "vraag dat maar aan Karel Blazius." Arnold negeert de opmerking over de dominee.

---

158 Uw kinderen zijn uw kinderen niet. Kahlil Gibran
Je kinderen zijn je kinderen niet.
"En hij zei:
Je kinderen zijn je kinderen niet.
Zij zijn de zonen en dochters van 's levens hunkering naar zichzelf.
Zij komen door je, maar zijn niet van je,
en hoewel ze bij je zijn, behoren ze je niet toe.
Je mag hen je liefde geven, maar niet je gedachten,
want zij hebben hun eigen gedachten.
Je mag hun lichamen huisvesten, maar niet hun zielen,
want hun zielen toeven in het huis van morgen,
dat je niet bezoeken kunt, zelfs niet in je dromen.
Je mag proberen gelijk hun te worden, maar tracht niet hen aan jou gelijk te maken.
Want het leven gaat niet terug,
noch blijft het dralen bij gisteren.
Jullie zijn de bogen, waarmee je kinderen als levende pijlen worden weggeschoten.
De boogschutter ziet het doel op de weg van het oneindige,
en hij buigt je met zijn kracht opdat zijn pijlen snel en ver zullen gaan.
Laat het gebogen worden door de hand van de boogschutter
een vreugde voor je zijn:
want zoals hij de vliegende pijl liefheeft,
zo mint hij ook de boog die standvastig is."

Moeder en kind plukken een uitgebloeide hortensia.

Suse vervolgt: "Als God bestaat, zijn er hemelse wetten en zijn alle kinderen van God."

"Volwassenen niet uitgezonderd; als het om goddelijkheid gaat." Arnold gaat met haar gedachten mee. Hij zoekt harmonie waar hij die meent te kunnen vinden. Maar nu is het genoeg. Hij weet dat hij in een woordenlabyrint verdwaalt als redeneringen lang voortduren. Te veel zijpaden en mogelijkheden dienen zich aan als de stroom eenmaal op gang komt. Suse zwijgt. Slaat een toets aan. Ange Mulunda,[159] haar favoriete lied, klinkt vrolijk door de torenkamer.

Arnold staat op, houdt zich aan het kabinet vast en schudt om beurten zijn benen los. Als hij te lang heeft gezeten, zeker na een lange wandeling als die van kasteel Hackfort naar De Wildenborch, gaan zijn benen slapen en dreigt hij zijn evenwicht te verliezen als hij te snel gaat staan. Hij keert zijn rug naar de kamer. Vanuit de kasteeltoren staart hij naar de verte. Voor hem ligt een groot perk met hortensia's omzoomd door een geknipte en geschoren buxushaag. Achter zich weet hij Suse die Impromptu's laat klinken. Als de piano zwijgt, en het geritsel van bladmuziek de torenkamer vult, zegt hij, handen op zijn rug met de rechterhand om de linkerpols: "Je hebt gelijk Suse. Je hebt gelijk." Zonder bril ziet hij hoe een moeder en kind, hij herkent Maria Wildok en kleine Gertie, tussen de beuken blijven staan. Maria heeft het houten paardje onder haar arm. Met haar vrije hand wijst ze naar amfora's of naar de achterkant van de beuk. Naar een hart met een pijl, weet AB.

'Wat fijn,' denkt hij bij zichzelf, 'dat Suse en Suse dezelfde naam hebben, zo kan ik met beide Suse's tegelijk converseren en vrijen.' Hij grijnst en ziet zijn grijns in het dubbelglas weerspiegeld. 'Ik bof, mijn leven is altijd zwart en wit, altijd zwartwit. Ik heb een gekleurd bestaan.'

Arnold hoort blote voeten op het parket. Hij weet wie hem van achteren nadert. Suse, weet hij met zijn ogen dicht. Het is

159 Engel van de Aarde.

Suse. Hij voelt als een olifant de melodie van haar voetstappen.

"Vin de palme?"[160] vraagt Suse. Ze bijt hem zachtjes, zonder slagtanden,[161] in zijn nek.

Arnold draait zich om. Suse heeft een gouden ring in haar neus.[162] In elke hand heft ze, als hogepriesteres, een kelk met palmwijn. Zure wittroebele palmwijn.

Hij voelt hoe zijn benen het dreigen te verliezen van de zwaartekracht. Hij spert zijn neusgaten, als wil hij zich spiegelen aan zijn vrouw. Gretig neemt hij de kelk met palmwijn. De wijn stroomt uitbundig over de witte jurk van Suse.

"Mon enfant," zegt Suse. Ze is in gezegende omstandigheden; de vierde maand. Ze lacht en slaat haar arm om zijn hals. 'Tu es mon enfant."[163]

Arnold voelt haar buik tegen zijn lichaam. Hij weet niet wat te doen. Hij steekt het puntje van zijn tong beurtelings langs de gouden ring in haar neusgaten. Suse tuit haar lippen.

"Formidable! Formidable!"

"Poëzie," zegt Suse, 'is pas echte poëzie als de woorden en de beweging van lippen, tong en mond, van elk lichaamsdeel met elkaar in harmonie zijn. Een zoen moet niet enkel klinken, maar ook de vorm van de lippen, de omtrekken van de mond in zich dragen, zelfs als je die mond en die lippen niet ziet."

"Jouw lippen, jouw mond," zegt Arnold.

"Filosoof," zegt Suse, "steek niet de gek met mijn woorden. Ik ben bloedserieus."

"Een smok." Arnold laat met zijn lippen een korte doffe knal, een ploffend smokgeluid horen, als was het een Drentse volksdans.[164] "Drentse poëzie ondersteund door lichaamstaal."

"Come on." Suse klinkt vergramd en vergreld.[165]

"Ik luister," zegt Arnold. Hij buigt zijn hoofd, zijn blik op de

---

160 Vergist sap uit de afgesneden takken van een palmboom.
161 Bericht NRC 22 oktober 2021. Olifanten zonder slagtanden horen tot de fittist. Ook vampier.
162 Piercing.
163 Jij bent mijn kind
164 Beide voeten tegelijk van de vloer.
165 Nijdig.

natte wijnvlek[166] op Suse's boezem.

"Ik begrijp je wel,' zegt Suse, 'als je op onbekend terrein komt, als je gebieden betreedt die je niet van vroeger kent, waar je geen gereedschap voor hebt, geen cicerone,[167] op die terreinen, dans la brousse,[168] word je onzeker en ga je in de aanval, of je trekt je terug." Ze legt een hand op zijn knie. De andere hand op haar schoot.

"Je hoeft niet bang te zijn voor je zwarte Madonna."

"Suse! Suse!" schreeuwt Arnold als ze in het tweeduuster op de Schoonebeker schapenvacht voor de piano de liefde – of wat daar – na het banale gesprek voor moet doorgaan – bedrijven. "Su... Su... Suse! Su... Su... Suse! Suuuuuuu.....!" Arnold valt stil. Hij houdt zijn ogen dicht. Zijn geestesoog leest de alinea:

> His body was urgent against her, and she didn't have the heart anymore to fight...She saw his eyes, tense and brilliant, fierce, not loving.[169]

---

166 Een paarsbruine vergroeiing op de huid. De lezer kan bedenken wat deze metafoor hier wil zeggen over de doorschijnendheid van de natte (witte) jurk en de kleur van Suse's borsten en tepels.
167 Gids.
168 De rimboe, het oerwoud.
169 "His body was urgent against her, and she didn't have the heart anymore to fight...She saw his eyes, tense and brilliant, fierce, not loving. But her will had left her. A strange weight was on her limbs. She was giving way. She was giving up...she had to lie down there under the boughs of the tree, like an animal, while he waited, standing there in his shirt and breeches, watching her with haunted eyes...He too had bared the front part of his body and she felt his naked flesh against her as he came into her. For a moment he was still inside her, turgid there and quivering. Then as he began to move, in the sudden helpless orgasm, there awoke in her new strange thrills rippling inside her. Rippling, rippling, rippling, like a flapping overlapping of soft flames, soft as feathers, running to points of brilliance, exquisite and melting her all molten inside. It was like bells rippling up and up to a culmination. She lay unconscious of the wild little cries she uttered at the last. But it was over too soon, too soon, and she could no longer force her own conclusion with her own activity. This was different, different. She could do nothing. She could no longer harden and grip for her own satisfaction upon him. She could only wait, wait and moan in spirit and she felt him withdrawing, withdrawing and contracting, coming to the terrible moment when he would slip out of her and be gone. Whilst all her womb was open and soft, and softly clamouring, like a sea anenome under the tide, clamouring for him to come in again and make fulfillment for her. She clung to him unconscious in passion, and he never quite slipped from her, and she felt the soft bud of

uit *Lady Chatterley's lover.*
"Suse! Suse! Suse!" klinkt steeds minder overtuigend. De hitsig bedoelde woorden maken in zijn hoofd plaats voor een bosje uitgebloeide hortensia's en een houten paardje onder een kinderarm. 'Maria! Maria! Maria!' Suse haalt een roodgeelgroengestreepte wollen deken van de bank – gebruikt als foulard – en dekt het naakte lichaam van Arnold toe. Ze weet dat haar held – gekleed in witte sokken – en minnaar, in een lager bewustzijn terecht is gekomen. Suse weet dat ze dat surrealistische dromenland niet kan betreden. Zachtjes speelt een wiegenliedje[170] op de piano.[171]

---

him within her stirring, and strange rhythms flushing up into her with a strange rhythmic growing motion, swelling and swelling til it filled all her cleaving consciousness, and then began again the unspeakable motion that was not really motion, but pure deepening whirlpools of sensation swirling deeper and deeper through all her tissue and consciousness, til she was one perfect concentric fluid of feeling, and she lay there crying in unconscious inarticulate cries." Web. Zoek met een zin.
170 Suze naanje ik waige die.
171 ."Zijn lichaam drukte zich dwingend tegen haar aan, en ze had het hart niet meer om te vechten...Ze zag zijn ogen, gespannen en stralend, woest, niet liefdevol. Maar haar wil had haar verlaten. Een vreemd gewicht drukte op haar ledematen. Ze was aan het capituleren. Ze gaf het op... Ze moest onder de takken van de boom gaan liggen, als een dier, terwijl hij wachtte, daar staand in zijn hemd en zijn broek, naar haar kijkend met gejaagde blik... Ook hij had het voorste deel van zijn lichaam ontbloot en ze voelde zijn naakte vlees tegen haar toen hij in haar klaarkwam. Een moment lang zat hij nog in haar, stijf en trillend. Toen hij begon te bewegen, in het plotselinge krachteloze orgasme, ontwaakte er in haar een nieuwe vreemde sensatie die in haar binnenste golvende. Golvend, kolkend, vibrerend, als een fladderende overlapping van zachte vlammen, zacht als veren, lopend naar punten van schitterende glans, verrukkelijk en haar helemaal doen smelten vanbinnen. Het was als klokken die op en neer rinkelden naar een hoogtepunt. Ze was zich niet bewust van de wilde kreten die ze op het laatst slaakte. Maar het was te snel voorbij, te snel, en ze kon niet langer haar eigen afloop afdwingen met haar eigen krachtsinspanning. Dit was anders, anders. Ze kon niets doen. Ze kon zich niet langer verstijven en hem voor haar eigen genot vastgrijpen. Ze kon alleen maar wachten, wachten en kreunen in de drift en ze voelde hoe hij zich terugtrok, terugtrok en samentrok, op weg naar het vreselijke moment waarop hij uit haar zou glijden en weg zou zijn. Terwijl heel haar schoot open en zacht was, en zacht kreunde, als een zee-anchoom onder de vloed, schreeuwend naar hem om weer binnen te komen en haar bevrediging te geven. Zij klampte zich onbewust in hartstocht aan hem vast, en hij gleed nooit helemaal van haar af, en zij voelde de zachte top van hem in haar roeren, en vreemde ritmen die in haar opwelden met een vreemde ritmische groeiende beweging, zwellend en zwellend tot het haar hele versplinterende bewustzijn vulde, en toen begon weer de onuitsprekelijke beweging die niet echt beweging was, maar pure dieper wordende draaikolken van gevoel

XIII.

Naast de piano staat een metershoge Edychium[172] in bloei. Al meer dan een week zweeft de zoetige geur door de kamer. Aan de uiteinden van de bloempjes hangt een druppel met zoete nectar. Suse speelt Ange Mulunda. Suse speelt Schubert. Na Schumann komt Grieg, en na Peer Gynt komen de herinneringen.

Driemaal had hij – vóór witte Suse – bij Maria Wildok, de Duitse lerares, van de meisjeskostschool, met tussenpozen van een week, de rol van Lady Chatterley's houthakker vervuld. Ze was zijn Mama Italia.[173] Waar gehakt werd, waren spaanders nooit ver weg. De laatste keer van hun samenzijn had Maria Wildok hem uit *Die Leiden des jungen Werther* voorgelezen.

> Ein Strom von Tränen, der aus Lottens Augen brach und ihrem gepreßten Herzen Luft machte, hemmte Werthers Gesang. Er warf das Papier hin, faßte ihre Hand und weinte die bittersten Tränen. Lotte ruhte auf der andern und verbarg ihre Augen ins Schnupftuch. Die Bewegung beider war fürchterlich. Sie fühlten ihr eigenes Elend in dem Schicksale der Edlen, fühlten es zusammen, und ihre Tränen vereinigten sich. Die Lippen und Augen Werthers glühten an Lottens Arme; ein Schauer überfiel sie; sie wollte sich entfernen, und Schmerz und Anteil lagen betäubend wie Blei auf ihr. Sie atmete, sich zu erholen, und bat ihn schluchzend

---

die dieper en dieper door al haar weefsel en bewustzijn kolkten, tot ze één perfecte concentrische vloed van gevoel was, en ze daar lag te huilen in onbewuste losse kreten."

172 *Hedychium coronarium*, siergember.

173 Apocrief: Jongens in Italië worden door hun vader of moeder meegenomen naar een oudere vrouw om de beginselen van vrijen te leren, In mijn jeugd heette dat: op een oude fiets moet je het leren,

fortzufahren, bat mit der ganzen Stimme des Himmels! Werther zitterte, sein Herz wollte bersten, er hob das Blatt auf und las halb gebrochen:
"Warum weckst du mich, Frühlingsluft? Du buhlst und sprichst: ich betaue mit Tropfen des Himmels! Aber die Zeit meines Welkens ist nahe, nahe der Sturm, der meine Blätter herabstört! Morgen wird der Wanderer kommen, kommen der mich sah in meiner Schönheit, ringsum wird sein Auge im Felde mich suchen und wird mich nicht finden.--"[174]

Het verhaal van de romanticus die zich met het wapen van de echtgenoot van Lotte, Werthers muze, doodschiet. Arnold had met zijn rug naar Maria gelegen. Hij had haar handen, haar lippen, haar woorden, als de Moldau, over zich heen voelen stromen en telkens als een waterval voelen eindigen bij de wijnvlek boven zijn bilnaad. De paarse uitstulping die hij niet kon zien, die hij enkel kende van zijn Fingerspitzengefühl, zoals hij Maria had laten weten. Als hij zijn billen afveegde, maar dat laatste had hij niet gezegd.

Maria had Goethes passage over het pistoolschot driemaal voorgelezen.

Der Knabe kam mit den Pistolen zu Werthern, der sie ihm mit Entzücken abnahm, als er hörte, Lotte habe sie ihm gegeben. Er ließ sich Brot und Wein bringen, hieß

174 Een stroom tranen, die uit Lotte's ogen welde en haar bedrukte hart lucht gaf, verhinderde Werther te zingen. Hij gooide het papier neer, pakte haar hand en weende de bitterste tranen. Lotte rustte op de andere handen verborg haar ogen in de zakdoek. De beweging van beiden was dramatisch. Zij voelden hun eigen ellende in het lot van de waarachtige, voelden het samen, en hun tranen verenigden zich. Werthers lippen en ogen brandden op Lotte's armen; een koude rilling overviel haar; zij wilde zich losrukken, en pijn en verdriet bedekten haar als lood. Zij haalde adem, herstelde zich, en smeekte hem snikkend om weg te gaan, smeekte met hemelse stem! Werther beefde, zijn hart stond op het punt te barsten; hij pakte de krant en las half gebroken:
"Waarom maak je me wakker, lentelucht? Je maakt een grapje en zegt: Ik heb dauw met druppels uit de hemel! Maar de tijd van mijn ondergang is nabij, nabij is de storm die mijn bladeren afrukt! Morgen komt de doler, komt hij die mij in mijn schoonheid zag, zijn oog zal mij zoeken in het veld en zal mij niet vinden.--"
Het boek is gemakkelijk als pdf te vinden op het web

> den Knaben zu Tische gehen und setzte sich nieder, zu schreiben.
> "Sie sind durch deine Hände gegangen, du hast den Staub davon geputzt, ich küsse sie tausendmal, du hast sie berührt! Und du, Geist des Himmels, begünstigst meinen Entschluß, und du, Lotte, reichst mir das Werkzeug, du, von deren Händen ich den Tod zu empfangen wünschte, und ach! Nun empfange. O ich habe meinen Jungen ausgefragt. Du zittertest, als du sie ihm reichtest, du sagtest kein Lebewohl! --Wehe! Wehe! Kein Lebewohl!--solltest du dein Herz für mich verschlossen haben, um des Augenblicks willen, der mich ewig an dich befestigte? Lotte, kein Jahrtausend vermag den Eindruck auszulöschen! Und ich fühle es, du kannst den nicht hassen, der so für dich glüht."[175]

Het was geweest of Maria's stem steeds wankelmoediger had geklonken. Ze had haar lippen op zijn wijnvlek gedrukt. Ze had aan zijn omen[176] gezogen, tot smokkens toe. "Jij bent de enige van wie ik echt heb gehouden," had ze gezegd. "Mijn jongetje! Mijn man!" Haar mond koesterde zijn wijnvlek opnieuw. "De enige van wie ik echt heb gehouden." Arnolds mannelijkheid leek haar woordenvloed op te zuigen. En na wat een eeuwigheid leek te zijn, opende ze haar lichaam opnieuw voor hem. Die derde maal was de laatste keer dat hij haar literatuur verkende. In bijbels DNA: Het was volbracht. Maria was beginselvast, zoveel was zeker. Arnold kon niet anders dan zijn ziel in lijdzaamheid bezitten.

---

175 De jongen kwam met de pistolen naar Werthern, die ze met verrukking van hem aannam toen hij hoorde dat Lotte ze aan hem had gegeven. Hij liet brood en wijn brengen, hij zei de jongen naar de tafel te gaan en ging zitten om te schrijven.
"Ze zijn door je handen gegaan, je hebt het stof van ze afgeveegd, ik heb ze duizend keer gekust, je hebt ze aangeraakt! En jij, Hemelse Geest, begunstig mijn voornemen, en jij, Lotte, overhandig mij het wapen, jij uit wiens handen ik de dood wenste te ontvangen, en oh! Ontvang hem nu. O ik heb mijn knaap ondervraagd. Je beefde toen je het aan hem gaf, je zei geen vaarwel! -Wee! Wee! Geen afscheid. Had je je hart voor me moeten sluiten omwille van het moment dat ik voor altijd aan je vastzat? Lotte, geen duizend jaar kan die indruk uitwissen! En ik voel het, je kunt hem niet haten die zo voor je gloeit."
176 Teken (aan de wand).

Kein Geistlicher hat ihn begleitet.[177]

Het boek van Goethe was gesloten. Suse – engel op aarde – kruiste zijn pad, dat was zijn redding.

177 Geen geestelijke begeleidde hem.

XIV.

Misschien was *Die Leiden* gesloten, een volgend boek uit de bijbel[178] van zijn leven werd met zijn witte Suse een indringende novelle, met het verlies van moeder en kind. Met de komst van zwarte Susanna was er een tabula rasa[179] opengeslagen met ruimte voor nieuwe hoofdstukken.

Willem Kleeman stond op een mistige herfstdag op de stoep van De Wildenborch. Willem Kleeman, de suikeroom van witte Suse, en volgens Engelse wetgeving ook *spejeûmke* van zwarte Suse. Willem Kleeman de mecenas die het financiële pad voor Arnold had geëffend. Dankzij zijn huwelijk met Suse was bestedeling[180] Arnold Blijman in goede doen geraakt, gebutst door Lief en Leed[181] en aanverwante ongemakken. Misschien meer Leed dan Lief, doch, voor beide bestaat een balans, maar geen weegschaal.

Arnold Blijman kijkt met berustende tevredenheid naar zijn dagelijks bestaan. Zachtmoedigheid heeft inmiddels zijn voorkeur boven heftigheid. Hij heeft met Suse een warme en begripvolle vrouw; een partner met voldoende inhoud om zijn bodemloze put, zijn hang naar kennis en begrip, aan te vullen, als dat nodig mocht zijn. Hij heeft een goedbetaaalde (deeltijd)baan en tijd voor zijn eigen en andermans literatuur. Op stille momenten geeft hij zich over aan filosofie en aan vrijblijvende bepiegelingen over verleden, heden en toekomst, zonder de zwaartekracht van zijn afkomst tot zijn gedachten toe te laten. Zijn, bij vlagen cryptisch surrealistisch-dromerig proza blijft voortdurend steken in erudiete dagboeknotities,

178 Bijbel betekent: boeken/bibliotheek. De Bijbel is een verzamelbundel.
179 Schoongeveegd bord. Schone lei.
180 Kind aan anderen uitbesteed voor opvoeding en verzorging.
181 Uit *Joseph*. Mijn boek over Potgieter.

enkel interessant voor hemzelf en enkele intimi. Misschien dat later, later ...

'Le sable,'[182] zo noemt Suse zijn gemoedstemmingen. 'Het zand. Het zand in de woestijn zorgt aan de horizon, op de grens van zand en lucht voor luchtspiegelingen, voor fata morgana's. Voor droomwerelden, losgezongen van de aarde.'

De volgende spiegeling dient zich aan met de onverwachte komst van oom Willem Kleeman. Of hier sprake is van een oase, weten we nog niet.

Arnold Blijman heeft spejeûmke[183] Willem Kleeman nooit ontmoet. Ook Suse had oom niet meegemaakt voor zij herinneringen op kon bouwen.

"Goedenavond saam!" zegt Willem Kleeman.

"Goedenavond mijnheer!" zegt Arnold. "Welke verrassing brengt u met u mee?" Arnold is in een melige bui, een houding om zijn ongemak te verbergen.

Willem Kleeman heeft een vertrouwde uitstraling en een stem die niet onbekend klinkt. Alsof deze eerste ontmoeting een hoog déjà vu-gehalte[184] heeft. Het ongemak van Arnold lijkt toe te nemen.

"Bon soir," zegt onbevangen Suse. "Entrez s' il vous plait."

Oom Willem neemt de hal, de kamers in zich op. Het huis heeft voor hem geen geheimen. De vijftiger loopt door de gang naar de achterkant. Hij wijst naar het koetshuis. Hij zwijgt, en na een eeuwigheid zegt hij:

"Daar was de kostschool," zegt hij. "daar was de meisjeskostschool. Daar ..." Daar heb ik Gretchen van Faust leren kennen, had hij willen zeggen, maar hij zwijgt. Niet alles

---

182 Le sable Een film van die naam. Summer 2002 -Paris Plage. Like a moving desert that causes mirages or like the legend that says love can be found where the sky touches the sand, by some simple coincidence a miracle occurs: the sand brings Elisa, a strange, fresh, mysterious beauty.
Le sable! Een uitroep tijdens mijn verblijf in Kameroen.

183 Twentse inwonende vrijgezelle oom.

184 Heb ik dit eerder meegemaakt? Heb ik dit eerder in dit boek gelezen?

wat is voorgevallen hoeft in de openbaarheid; ook niet als het zich dicht aan de oppervlakte bevindt.

"Nu niet meer," zegt Arnold. "Al jaren is er geen kostschool meer in het koetshuis."

"Misschien," zegt Suse, "maken we van het koetshuis een bed-and-breakfast, maar..."

Suse wil zeggen dat ze ook zonder exra inkomsten goed kunnen leven. Ze wil zeggen dat het koetshuis heel geschikt is als kinderkamer en kinderspeelplek. Ze maakt thee met witte puntjes.[185]

"Mijnheer..." zegt Arnold. Hij weet nog niet hoe hij de suikeroom aan zal spreken. Oom Willem bemerkt de verlegenheid en zegt:

"Ik heb een boek voor jullie meegebracht." Hij reikt een boek, stevig verpakt in bruin papier. Oom staat op, slaat een toets aan op de piano en ruikt aan de geelbruine bloem van de Edychium. '"Gember," zegt hij. "Ik ken de zoete nectarsmaak. Ik ken het zoele aroma. Ik...." Hij schuift de Schoonebeker schapenvacht met zijn voet recht achter de pianokruk en kijkt naar het plafond. "De kroonluchter..." Hij maakt zijn zin niet af.

Met zijn handen op zijn rug, de linkerpols gevat tussen duim en wijsvinger van zijn rechterhand, staart Willem Kleeman uit de kasteeltoren naar het parkje voor het kasteel. Op het macadam wandelt een tengere vrouw, gekleed in een lange zwarte jas, met een kind aan haar zijde. De moeder blijft staan, wandelt over het gras en knipt een uitgebloeide hortensia van de struik; nog een en nog een. Het meisje wijst naar de vazen bij de ingang, alsof de bloemen daar thuis horen. De moeder geeft het meisje opnieuw een bloem. Maria Wildok, zij is het, richt haar hoofd op. Ze ziet een silhouet achter het raam op de eerste verdieping. Met haar vrije hand haalt ze haar dochter,

185 Witte puntjes thee, een verfijnde Assam thee met veel zilverkleurige "tips" (witpunt), wat de jonge knoppen zijn van de theeplant. Een volle kruidige licht moutachtige thee. Ook een (kinder)lied. (Moeke doar stait ...)

Gertie,[186] naar zich toe.

Arnold heeft het pakpapier verwijderd. Hij houdt twee boeken in zijn handen. *Literair DNA* en *Beeld en Werkelijkheid*.

Zonder zich om te draaien zegt Willem Kleeman:

"Literair DNA gaat over jouw literair erfgoed. Het is een boek met beschouwingen over schrijvers uit je geboortestreek, en je weet, beter dan wie dan ook, geboortestreek omvat de hele wereld. Het is geen dorps verhaal, mondiale zaken komen naar voren, net als in je DNA dat ook een allegaartje is van genen en chromosomen, tot aan codes van apen en pissebedden toe. De benaming ***snotapen*** voor kinderen is niet enkel een literaire of vulgaire zaak. Eigenschappen van ***snotapen*** zijn erfelijk en ook in mensen terechtgekomen, ook via literatuur. Ik citeer:

'De aèpen hebt mie zand in de teun'ne streujt.'[187]

In *Literair DNA* vind je verwijzingen naar de wereldliteratuur. Enkel groten overleven zichzelf. Hij aarzelt en zegt:[188] "Ik geloof dat het regionaal literair DNA beter op zijn plaats is en meer satisfactie geeft in een mondiale setting, in een erudiete kring – ik zeg dat met nadruk – dan enkel op plaatsen waar mannen optreden als P. *Paaltjes* (zegge Piet Paaltjens), Cremer, Kits van Heijningen, Tiesing, Dening, Pol, Bergmans-Beins en anderen. Het is niet voor iedereen weggelegd om tot de grote schrijvers te horen en folklore te overstijgen. Jij! jij! Jij ..." Willem Kleeman maakt zijn zin niet af. Misschien bedoelde hij te zeggen dat Arnold Blijman zijn tijd zou overleven, misschien bedoelde hij ... Zijn rechterhand met gestrekte wijsvinger gaat langzaam omhoog. Hij vervolgt zijn betoog

186 Komt als volwassene voor in de slothoofdstukken van mijn pastiche *De Avonden*.
187 Vertaling: De kinderen....enz. Gerard op de Weegh.
188 „Wij gelooven", zoo lezen wij daar, dat „de Drentsche novelle" beter op hare plaats is en meer satisfactie geeft op een Drentsch dorp, in een eenvoudige kring (wij onderschrappen) dan op plaatsen waar mannen optreden als P. *Paaltjes* (zegge Piet Paaltjens) Cremer, Kits van Heijningen en anderen. Zie pag. 50 van dit boek

met een adelaarsblik – meegenomen uit Iowa[189] – op de tuin. "Iedereen doet mee om je te maken wie je bent."

Suikeroom zet een stap dichter naar het raam, alsof hij er zeker van wil zijn dat hij ziet ***wat*** hij ziet, en vooral ***wie*** hij ziet. Zijn wijsvinger raakt het vensterglas. "Jongen, je bent inmiddels de leeftijd voorbij," gaat suikeroom verder, "dat je meent te kunnen vergeten wat je niet past. Je weet inmiddels dat je toekomst voor een belangrijk deel in het verleden is te vinden."

Willem Kleeman spreekt zichzelf toe. Hij weet het zeker. Op het macadam, achter het perk met uitgebloeide hortensia's, achter de ronde buxushaag staat ... "Soms is het zaak het verleden te omarmen. Die koestering hoeft niet lijfelijk, dat mag wel, maar kan ook literair." Hij schraapt zijn keel en vervolgt: "Literair is ook lijfelijk." Willem Kleeman zwaait aarzelend naar moeder en kind in de voortuin.

"Jouw literair erfgoed staat in dit boek. Het is je literair DNA. ... Het wacht op een vervolg door ..." De versnelde handbeweging van oom lijkt van een dieper, van een lager bewustzijn te komen. Het meisje aan moeders hand zwaait terug. Willem Kleeman ziet het kindermondje bewegen. Hij weet wat het meisje zegt.

Maria Wildok heeft het woord van haar dochter – ondanks haar nabijheid – niet goed gehoord. Ze buigt opzij. Opnieuw zegt Gertie: "Opa!' De vorm van haar kindermondje, van haar lippen past poëtisch bij de klank: "Opa. Opa. Opa."

"Arnold," zegt Willem Kleeman zonder zich om te draaien. De piano zwijgt. Suse heeft Schubert laten rusten. De hand van Willem Kleeman rust met gespreide vingers tegen het vensterglas.

"Arnold ..." De stem van Willem Kleeman hapert. Hij lijkt de woorden niet te kunnen vinden. "Arnold. Vóór mijn huis ..." Willem Kleeman heeft zijn verloren tijd teruggevonden, "staat een dame. Een moeder met kind. Zou je haar ..." Willem Kleeman schraapt zijn keel. "ZOON zou je, Bitte! Maria Wildok willlen vragen of ze binnen wil komen?"

189 Oom woonde jaren in Iowa (V.S.) Eye of a hawk. Oog van een havik.

Wat zich in de kasteeltoren afspeelt nadat Arnold met Maria Wildok en Gertie tussen de twee sfinxen, vrouwen met het lichaam van een leeuw, aan weerszijden van de poort in de kasteeltoren, is binnengetreden, kunnen en durven wij, beste lezers, niet beschrijven.

De ontmoeting tussen Maria Wildok en Willem Kleeman, de moeder en vader van Arnold Blijman, maakte een zee aan emoties los; gevolgd door een overweldigende en schuimende vloedgolf nadat duidelijk werd dat Gertie de dochter is van Arnold. Kleindochter en dochter Gertie maakt voor het eerst kennis met haar opa, en met haar vader, die ook haar broer is. Suse schenkt thee met witte puntjes en speelt zachtjes Bach. Arnold haalt uit het kabinet een doos negerzoenen.

"Die tractatie past heel goed bij de thee met witte puntjes," zegt Suse, "heel lekker."[190] Ze speelt *Moeke daar staat een vrijer*

---

190 1. Moeke daar staat een vrijer aan de deur
Fikedom fikedom fikedonia (neuriet)
Moeke daar staat een vrijer aan de deur
Halleluja

2. Vraag es wat die vrijer wil
Fikedom fikedom fikedonia (neuriet)
Vraag es wat die vrijer wil
Alleluja

[begint opnieuw]
Moeke daar staat een vrijer aan de deur
Fikedom fikedom fikederidom
Moeke daar staat een vrijer aan de deur
Halleluja

3. Vraag es wat hij drinken wil
Fikedom fikedom fikederidom
Vraag es wat hij drinken wil
Alleluja

4. Thee met witte puntjes
Fikedom enz.
Thee met witte puntjes
Alleluja

5. Vraag es wat hij eten wil
Fikedom enz.
Vraag es wat hij eten wil
Alleluja

aan de deur. Ohne Worte zingt Maria Wildok mee.

Gertie is onhandig met de negerzoen.[191] Arnold probeert zijn kind te helpen. Zijn onrustig hart laat zijn hand trillen. Onhandig drukt hij de room uit de chocoladeroomtractatie op de neus van Gertie. Iedereen lacht. Nu is het aan Gertie om haar familie van een roomneus te voorzien. De spanning is gebroken en tranen van vreugde stromen alom.

We laten de familie kort met rust en maken ons gereed voor het slotakkoord.

---

6. Gort met proemedanten
Fikedom enz.
Gort met proemedanten
Alleluja

7. Vraag es waar hij slapen wil
Fikedom enz.
Vraag es waar hij slapen wil
Alleluja

8. Bie de jongste dochter
Fikedom enz.
Bie de jongste dochter
Alleluja

9. Vraag es hoeveel geld hij hed
Fikedom enz.
Vraag es hoeveel geld hij hed
Alleluja

10. Honderddoezend gulden
Fikedom enz.
Honderddoezend gulden
Alleluja

11. Laat hem dan maar binnen kom'n
Fikedom enz.
Laat hem dan maar binnen kom'n
Halleluja

Dames Dings: opnamebestand (Anna van Gog - Dings en Jeannette van der Putten - Dings) [1991-1995] Liederenbank.nl

191 Die benaming is inmidddels verboden. In huiselijke kring echter nog gangbaar.

XV.

Op de eettafel ligt *Beeld en Werkelijkheid* opengeslagen. Over een volle pagina staat *Le jardin parfumé*.[192] Twee naakte jongelui in een paradijs. Het is niet duidelijk of het jongens of meisjes zijn die een grote vis tussen zich aan een schouderstok dragen. Androgyn misschien. Wie het schilderij binnenstapt, ruikt de vis. *Beeld en Werkelijkheid* laat magisch realistisch werk zien van een verscheidenheid aan kunstenaars.

Arnold had in het boek gebladerd. Het geschenk van oom Willem was helemaal van toepassing op de stemming van zijn gemoed. Hij besefte de realiteit van zijn bestaan. Onverwacht had hij een jonger zusje; van wie hij ook de vader was. Maria Wildok, zijn moeder en zijn vrouw, had hem verleid, onwetend dat Arnold haar zoon was.[193] De wijnvlek boven Arnolds bilnaad had Maria's verborgen herinnering aan het daglicht gebracht. De derde keer was de eerste keer dat ze elkaar, na vluchtige paringen *ins Freie*,[194] in het volle licht beminden in een bed met dons en satijn. In het hotel[195] aan de voet van de Lochemse berg – met boeken van buurman A.L. Snijders[196] naast de bijbel op het nachtkastje – kwam de ontknoping, zij het vooralsnog eenzijdig. De schok van de herkenning had Maria verdoezeld in een laatste overgave aan haar zoon. Arnold, niet

192 Clairy Mastenbroek. Le jardin parfumé. Olieverf op doek. 2007. Gezien in museum De buitenplaats in Eelde 13 oktober 2021.
Clary Mastenbroek (1947). Haar schilderijen lijken in eerste instantie realistisch, maar zijn beslist geen navolging van de werkelijkheid. Het vrouwelijk naakt is het centrale onderwerp in haar oeuvre. Deze vrouwen worden vaak afgebeeld met symbolische attributen, zoals schelpen, paarden, vogels, vissen en planten. Mastenbroek gebruikt dromerige kleuren, waarbij vooral groenen en blauwen veel aanwezig zijn.
193 Analoog Oidipoes.
194 In de bosjes.
195 Bonaparte. Lochem - Barchem.
196 Inmiddels overleden. Schreef ZKV. Zeer Korte Verhalen. Hij woonde bij leven in de bossen nabij de Lochemse berg,

geheel naïef, had voorvoeld dat de derde vereniging van hun lichamen de laatste keer zou zijn. Zijn gevoel had hem niet bedrogen.

Arnold was onwetend van het vervolg naar huis gegaan. Hij had zich drie dagen niet gewassen, als wilde hij de geur van het paradijs langer vasthouden; onwetend, of ontkennend dat elke geur[197] na verloop van tijd haar werking verliest. Net als vis blijven minnaressen drie dagen vers, maar dat had hij pas later ontdekt.

Zijn herinneringen aan Maria Wildok had hij in korte verhalen vorm gegeven, met in de verhalen andere plaatsen, – dus eigenlijk overal – andere namen, – dus eigenlijk iedereen – met andere gevoelens – dus eigenlijk alles van haat, verdriet, woede, hartstocht tot liefde –. Ooit, ooit hoopte hij een uitgever te vinden om hem en zijn werk eeuwigheidswaarde te geven. En toen kwam Gertie. En toen kwam Maria als veldheer Montgomery[198] de overwinning claimen. Er restte Arnold niet anders dan zijn lijfspreuk te veranderen in: Overgave is de grootste overwinning.

Overdonderd door de veelheid aan emoties besloten Maria Wildok en Willem Kleeman enkele weken rust te nemen. Ze boekten een vakantie in het Verre Oosten. De Voorzienigheid, of welke sturende en regelende kracht dan ook, maakte voor het herenigde paar twee stoelen vrij in de MH17. Business class. Met de amfora's en gedroogde hortensia's in het bagageruim.

De lezer is vertrouwd met het verloop van de vlucht. Wij borduren hier niet op door. Wij betreuren het dat we door de

197 Ook visgeur en gember.
198 Bernard Montgomery (17 november 1887 - 24 maart 1976) was een Britse generaal en veldmaarschalk. WOI en WOII. Montgomery probeerde steeds de vijand uit balans te brengen voor hij zelf tot de aanval zou overgaan, de zogezegde "zachte methode". Hij deed dit door de vijand te laten bewegen om zijn linies: versterken op een bepaalde plaats ten koste van een andere plaats , om dan als de tijd gekomen was door te breken en de vijand te omsingelen.

fatale vlucht onwetend blijven over de vroege scheiding tussen pasgeboren Arnold en zijn moeder Maria.[199]

Suse en Arnold namen Gertie onder hun vleugels. Het koetshuis werd verbouwd tot bed-and-breakfast. Arnold nam de kasteeltoren in gebruik als schrijf- en denkkamer, met uitzicht op door buxus omzoomde hortensia's. Zijn eerste bijdrage aan het literair DNA van de regio was, na de geboorte van zijn zoon, een brief aan de 19e eeuwse schrijver Jans Pol.[200]

Suse speelde op de piano; zeer verdienstelijk. Tijdens optredens zong ze met haar sopraanstem Franse Bantoe-liederen uit Kameroen – met als favoriet Ange Mulunda.[201] Ook kwam *Suze naanje ik waige die* op het repertoire.[202] Arnold las soms een surrealistisch-dromerig verhaal voor van eigen hand. Voor wie zijn levensgeschiedenis een beetje kende waren deze verhalen en romans – niet eens verkapte – dagboekaantekeningen.

Gertie groeide op in haar eigen wereld. Ze had nog geen weet van de wereld van volwassenen. Haar ouders gaven haar een pianino en een nieuwe naam. Haar broertje, geboren met slechts één hand,[203] was, – mocht hij muzikaal talent bezitten – tot de mondharmonica veroordeeld.

De belevenissen van de familie Kleeman zijn onderwerp van het *Literair DNA*. Na 20 jaar kunt u het vervolg verwachten. De openingszin zou kunnen luiden:

"Jans zou zijn ouder zusje slechts kennen als Suse."

---

199 Pol gebruikt met regelmaat een opeenvolging van onwaarschijnlijkheden om een slot aan het verhaal te breien. Een goede afspiegeling van het bestaan
200 Volgt hierna.
201 Engel op aarde. Geleend van de naam van een helpdeskmedewerker.
202 Suze Naanje, ik waige die, (... ik wieg je.)
Wast toe wat grooter din sluig ik die;
Moar doe bist mie nog aal _ te klain:
"'k Mout" die moar wat deur de vingers zain!
Suze Naanje doe.
Liederenbank.nl
203 Jans Pol miste een hand.

Begraafplaats Oranjelaan, Wilhelminaoord

Geachte Jans Pol,

Met enige schroomvalligheid en licht bezwaard gemoed,[204] doe ik u dit schrijven toekomen. U bent al bijna 130 jaar niet meer onder ons, al is deze benaming van uw teraardebestelling in 1892 wellicht niet geheel passend. Tijdens uw leven hebt u zich bovenmate ingespannen om behoeftigen en verworpenen der aarde de mogelijkheid te bieden om hun talenten te ontplooien. De Maatschappij van Weldadigheid in Frederiksoord was een van uw kinderen. Uw liefde voor het leven in Drenthe hebt u tot uitdrukking doen komen in een veelheid geschriften over de mensen in uw naaste omgeving. Ook waar gestrengheid, verontwaardiging en boosheid doorklinkt, heeft uw werk een mild kritische ondertoon van betrokkenheid. Alle mensen deugen; de een wat meer dan de ander, lijkt u te zeggen. U leeft, zij het wellicht niet uitbundig, tot vandaag onder een uitverkoren groep lezers, waaronder wellicht enkele bewonderaars. Misschien heeft u gehoopt op het eeuwige leven, in welke vorm dan ook, en wellicht was literatuur een van de manieren om die eeuwigheid te bereiken. In dit boek, met een uitgelezen keuze uit uw werken, bent u opnieuw onder anderen. Uw geesteskind Arnold Blijman heeft de kracht en de warmte van literatuur ontdekt.

> Onder de wandeling kwam het gesprek op een paar voortbrengselen van onze letterkunde en van dat ogenblik af was het, alsof de tot dusver bedeesde jongeling door een andere geest werd bezield: zijn ogen schoten vuur en een

204 Jans Pol gebruikt dit woord frequent. Gemoed 1) Aandoenlijkheid 2) Aard 3) Binnenste 4) Boezem 5) Borst 6) Geaardheid 7) Geestelijk gevoel 8) Gesteldheid 9) Gestemdheid 10) Gevoeglijk 11) Gevoel 12) Gevoeligheid 13) Gevoeligheid des harten 14) Gevoeligheid van hart 15) Hart 16) Het binnenste van de mens 17) Het innerlijk 18) Het innerlijke 19) Humeur.

> onweerstaanbare drang tot spreken scheen hem te beheersen, terwijl hij een helderheid van oordeel aan de dag legde, die mejuffrouw Wildok verbaasde en haar de overtuiging schonk dat er in die bedeesde jongeling en benijdbare zucht tot kennis en onderzoek gevonden werd.[205]

Ik kan u niet vragen of Arnold Blijman uw alter ego was. Ik lees wel uw betrokkenheid bij deze jongeling; een verworpene der aarde, die na een barokke weg, grotendeels op eigen kracht, het geluk lijkt te vinden, hoe tijdelijk dat geluk ook mag zijn.

Na lectuur van uw Drentse en Nederlandse verhalen, het feestgedicht, de besprekingen en de commentaren in de dagbladen kwam een overlijdensbericht van een dorpsgenoot in mijn gedachten. Als kind kende ik de beangstigende ruwe bolster van deze boer, extra aangejaagd door de kettinghonden op zijn erf. De tekst op de kaart luidde:

Het is goed zo

> Na een leven van eenvoud, goedheid, zorgzaamheid en eerlijkheid is van ons heengegaan...

Aan gene zijde van de heideplaggen, vanonder de zoden, weet u ongetwijfeld wie ik bedoel![206] In de hemel schittert de blanke pit, die ik op aarde, van deze eenvoudige man, niet heb mogen, en vooral, niet heb kunnen zien.[207] Eenvoud werd, vaker dan eens, verward met domheid!

Leven *van* eenvoud luidt het nagekomen bericht, en dat is niet hetzelfde als leven *in* eenvoud. Ik zou bespiegelingen kunnen houden over de subtiele verschillen. Die filosofie laat ik, voor zover het in mijn vermogens ligt, achterwege. U weet hoe u zich kunt beperken; in uw werk laat u diepere gedachten en overwegingen veelal waar ze zijn. Achter de horizon, in de

205 *Na 20 jaar*, Pag 281 in dit boek.
206 April 2021 Kerkweg 126.
207 Jans Pol gebruikt in een zin heel veel komma's. Ook grossiert hij in uitroeptekens!

nabijheid van de nachtvorstin. U beschrijft eenvoudige levens, die, nader bekeken, een grote rijkdom kunnen hebben. Ik heb uw graf niet gevonden, niet in Wilhelminaoord, niet in Vledder waar u het tijdelijke verwisselde met het eeuwige. Ik ken uw grafschrift niet, ook weet ik niet van het bestaan van een overlijdensaankondiging met necrologie, laat staan dat ik weet heb van een kaart met een laatste groet. Misschien heb ik niet lang genoeg gezocht.

Wat af is, is niet gemaakt[208]

Ik veroorloof me aan de hand van de woorden *eenvoud, goedheid zorgzaamheid en eerlijkheid* enkele opmerkingen te maken over uw novelles. Ik laat u – in alle oprechtheid – weten wat me tijdens mijn lectuur is opgevallen. Als lezer maak ik uit uw werk mijn eigen verhaal. Ik lees – met uw verhaal – mijn eigen boek. Veel van wat u bedoeld hebt te zeggen, zal mij ontgaan; we verschillen van elkaar in tijd, in ruimte en in persoonlijkheid. We kennen overeenkomsten als schrijver en lezer. We vinden elkaar in liefde voor taal en erfgoed.

Mijn waarnemingen zijn gekleurd door de tijd die achter me ligt, door mijn scholing, door de boeken die ik gelezen en geschreven heb, door aandacht van en voor mijn directe omgeving en door de aandacht die ik aan u en uw tijd heb besteed.

Ondanks mijn uitgebreide verkenningen blijft het leven in Drenthe in de negentiende eeuw – en ook in mijn huidige tijd – een raadsel voor me. Ik kan enkel gissen naar uw leefomstandigheden. Artikelen in dagbladen uit die jaren geven mij een inkijk in een vermeende werkelijkheid, zoals ook in mijn tijd mijn perceptie, als een schilderij, gekleurd wordt door de dagelijkse indrukken uit mijn sociale contacten en media. Het beeld is niet de werkelijkheid, maar kan me wel een aanvaardbare en begrijpelijke werkelijkheid leren kennen.

Die prikkels zijn overvloediger, zijn veelvuldiger en vooral anders dan in uw tijd. Media met eigen waarheden, en vooral

208 Paul Valéry.

met hun eigen onwerkelijkheden. Elke werkelijkheid zie ik als een *vermeende* werkelijkheid. Het is juist literatuur, ook regio-literatuur, die de grens tussen deze twee uitersten, fictie en werkelijkheid, verkent.

Het raadsel, dat ik zo even noemde, geldt ook mijzelf. Na uitgebreide verkenningen, in leven en in literatuur, onderzoek ik nog steeds mijn ware aard. Misschien is juist die zoektocht een uiting van de zin van het bestaan. Vooraleerst genoeg aangaande mijn particuliere zoektocht. Ik zal proberen mijn bespiegelingen in toom te houden. Toch zult u kunnen constateren, dat ik uw werk gebruik om zicht te krijgen op mijn plaats in het universum. Ik lucht mijn gemoed op grond van een klein deel van uw geschriften. In het Drents Archief wacht veel meer van uw hand op aandachtige bestudering en heruitgave door een betrokken en bevlogen onderzoeker om uw werk in een ander daglicht te plaatsen.

Eenvoud

Armoede, standsverschil, religie, onmacht, leven, liefhebben en vooral dood zijn in uw fictie uw vaste reisgenoten. U verloor vroegtijdig uw echtgenotes en een van uw kinderen, ook in uw Drentse novelles gaat u dood niet uit de weg, wellicht omdat dood u niet uit de weg gaat. Sterven is eenvoudig; iedereen kan het. U spaart gezinnen niet.

Wat nu een kerngezin heet, moeder, vader en enkele kinderen, bestond in uw tijd, en in uw verhalen, niet, of nauwelijks. Partners zijn, in uw boeken, naar het leven getekend, vaker dan eens weduwen en weduwnaars, kinderen zijn vaker dan eens stiefkinderen, al dan niet in bloedlijn verwant. In *Hannegien* vindt een weeskind warm onderdak bij een weduwnaar die zijn vrouw en kind verloor. Boer Hendrik Lamers woont onder één dak met Grietje, een weduwe uit Schoonebeek. Er is een liefdesrelatie tussen de man en vrouw, zonder dat het samenzijn lijfelijk wordt geconsumeerd. Het vondelingmeisje groeit op tot een krachtige, kordate vrouw. Ondanks de tegenwerking van een jaloerse rivale, vindt Hannegien uiteindelijk – met een beschermengel in de vorm van Knecht, de herdershond

– haar bestemming in het huwelijk met Albert Koning; een intelligente, goede, zorgzame en eerlijke boerenzoon.

Wat ik, met enige aarzeling, 'echte liefde' zou kunnen noemen, u merkt ik houd slagen om de arm, kom ik in uw werk enkel tegen bij verliefde jongelui, al heb ik vanuit mijn context de neiging verliefdheid als een besmettelijke ziekte te duiden, met kans op fatale afloop als bij cholera, tering en tyfus.

Verliefdheid beschouw ik als een vorm van zinsbegoocheling, die enigszins lijkt op effecten van drugsgebruik en van dronkenschap. – Dronkenschap, die in uw tijd schering en inslag was, en niet alleen in uw tijd. – Tijdens een verliefdheid legt de ratio het af tegen het gevoel, als u de voorkeur geeft aan *drift* in plaats van gevoel, kan ik me daar geheel in vinden. – Er ontstaat door de passie – de drift – een relationele werkelijkheid met een beperkt speelveld. Zo'n roes kan heel aangenaam zijn, doch na de roes volgt ontnuchtering. Echter genezing en immuniteit zijn niet voor elk weggelegd.

Al uw novelles, die ik gelezen heb, eindigen met eind goed al goed. Maar wellicht is het slot van het verhaal slechts een startpunt van een interessanter bestaan. Het vervolg, na de bruiloft, kunnen we deels aflezen aan de rol van de bijfiguren in de roman, aan de ouderen met een al dan niet barok verleden. Hartstochten maken bij vaders en moeders, bij weduwen en weduwnaars, bij suikerooms en suikertantes, vaker dan eens plaats voor een min of meer zakelijke, noem het rationele, omgangsvorm met elkaar. De partners zijn tot elkaar veroordeeld, vooral als ze in armlastige omstandigheden verkeren.

In uw Drentse novelles zijn die omstandigheden vaak armlastig, in meerdere opzichten. Er is armoede aan middelen, er is armoede van de geest, er is armoede van blikveld. De wereld is niet groter dan het dorp en de omringende es. De plaatsbepaling in uw Drentse novelles doet me denken aan de Franse schrijver Michel de Montaigne, de ontdekker van de essays. Hij schrijft *probeersels* over bewoners op het Franse platteland in de 16e eeuw. Als het in het dorp regende dachten

de bewoners dat het in de hele wereld regende. Hun dorp was de wereld, de wereld, dat was hun dorp. In uw Drents werk bestaat vrijwel het enige contact met de buitenwereld uit het bezoek van een burgemeester, dominee, of van een notaris, de laatste regelt de erfenis. Eenvoud siert de mens.

Goedheid en zorgzaamheid

In de 19e eeuw waren de meeste mensen niet getrouwd, toch was er onderdak voor iedereen. Neven en nichten, broers en zusters wonen samen onder één dak. Ongetrouwde ooms krijgen een plek naast de haard in het huis van de getrouwde broer, of aangetrouwden. In Twente zijn deze mannen bekend onder de naam *spejeûmkes*. In het Twentse Losser:

> Jans zat al joren net als zun old spejeûmken oet vroger tieden bie zien schoondochter achter n kachel. Spejeûmken: een oude afgeleefde oom of knecht die het grootste deel van de dag doorbracht bij de haard en vaak in de haard – nog al eens een open vuur – spuwde.

Dat plaatsje naast de haard gold niet enkel voor tabak pruimende oude mannen:

> 'De aole meu'jes en eûmes de könt blieven'.[209]

Vaak was er sprake van overlijden en van erfenis. Er moest iets geregeld worden voor de inwonende ooms en tantes. Zo kreeg familie meer de betekenis van een *extended family*; in delen van Drenthe bekend als *Oeze volk*. Soms leefden vier generaties onder één dak; ook voor oude knechten was plaats, en de hond.

De school in Wilhelminaoord, waar u aan meer dan 50 kinderen tegelijkertijd lesgaf, is inmiddels veranderd in een woonhuis. Het gebouw aan de overkant van de straat, – de

209 In vertaling 'De oude tantes en ooms kunnen blijven.'
Met dank aan Gerard op de Weegh,

Oranjelaan omzoomd met bomen, met de uitstraling van een kathedraal – voorheen de mandenmakerij, is een opvangtehuis voor autistische kinderen. De term autisme was in uw tijd niet bekend. Kinderen en jongelui met dit etiket opgeplakt, hebben een gebruiksaanwijzing, die vaak niet ontdekt is. Deze kinderen en jongelui, en ook ouderen, communiceren met elkaar en met de omgeving op een door anderen niet begrepen manier. De term autisme was u niet bekend, des te meer was u op de hoogte van het gebrekkige begrip voor elkaar.

Onbegrip en niet-communiceren zijn constanten in uw novelles. Veel gevoelens worden door de personen zelf niet herkend, en als ze wel worden herkend, worden ze niet uitgesproken. Deze non-communicatie maakt de karakters heel vatbaar voor roddel en achterklap. Vaker dan eens hebben de personen in uw novelles genoeg aan een half woord, de andere, grotere, helft vullen ze zelf in.

De veronderstellingen zijn veelal onjuist, en leiden tot conflicten, boosheid, onmacht en soms nauwelijks bedwongen geweld. De vraag, indirect of direct: "Wat bedoel je eigenlijk?" kom ik in de novelles niet tegen. Nogal wat karakters smoren zichzelf in hun eigen gelijk. De broers in de novelle *Harm en zien broer Luuks* wonen dichtbij elkaar, toch spreken ze elkaar een jaar of 20 niet. In de Nederlandse novelle *Na 20 jaar*, mijden de broers Willem en Daniël elkaar, mede door de halsstarrige opstelling van hun orthodoxe gereformeerde vader. Willem vertrekt naar Java, zodat hij zijn broer niet langer onder ogen hoeft te komen. Pas als de dood flink heeft huisgehouden – Willem heeft zijn vrouw en twee kinderen op Java aan de cholera verloren – komt er ruimte voor verzoening. Het sterfbed lijkt in uw boeken vaker dan eens een goede plek om oude conflicten neder te leggen. De verzoening is vaak in enkele alinea's geregeld, zodat de vraag boven komt, wat was het conflict nu eigenlijk?

Natuurlijk heeft u de conflicten uitgebreid beschreven, ze dragen de novelles. De conflicten zijn veelal terug te voeren, op standsverschil, op religie en op geld. Ook is afkomst een

grote bron van haat en nijd. In de novelle *Hannegien* deugen de mensen uit Schoonebeek niet, de Ooster-Drenten passen niet in de gemeenschap rond Frederiksoord, Vledder, Diever en Dwingeloo. Ooster-Drenten dragen witte sokken, en dat is een kleur die niet in de gemeenschap past. Vernederingen en zwartmakerij zijn constanten in de gemeenschappen in uw Drentstalige boeken.

Afwijzingen en plagerijen zijn niet beperkt tot Drenthe, ook elders komen deze zogenaamde "grappen" voor. Zo was er in Twentse stadjes en dorpen de zogenaamde sokkenpolonaise. Op een onbewaakt moment, bijvoorbeeld halverwege de polonaise, werd de dansers gevraagd om de linker sok uit te trekken. De boerenjongens hadden, op weg naar het feest, geen tijd gehad om na het werk op de boerderij hun voeten te wassen. Met hun besmeurde voeten werden ze, ironisch, te kakken gezet. Het was een van de manieren om vanuit stad of dorp af te geven op de boeren. Men voelde zich in de stad superieur ten opzichte van de boerenbevolking. In dezelfde geest zijn grove moppen over boeren nog steeds (?) te duiden.[210] In *Hannegien* worden de Ooster-Drenten herinnerd aan Schoonebekers;[211] schapen als leverancier van de witte wol voor witte sokken. Een neerbuigende houding was het gevolg; jullie horen er niet bij. Ook in de NPDAC van 1886 zijn deze "grappen" met enige regelmaat te lezen.

Ruig volk

Wat mij opvalt, is dat u in uw Drentstalige novelles banalere omgangsvormen tussen de verschillende personen beschrijft. Ruig en roeg volk komt na de ijspret in *Hannnegien* bijeen in een herberg. Jongemannen met een 'smerige bek' zou ik bijna zeggen, treiterend gedrag gevolgd door een aanranding. Gelukkig laten de vrouwen zich niet gemakkelijk de mond snoeren. Misschien is uw verhaal een afspiegeling van de sfeer op het platteland in de tweede helft van de 19e eeuw. Als ik de kranten van de *Nieuwe Provinciale Drentse en Asser Courant*

210 Gerard op de Weegh.
211 Drents heideschaap, zonder horens. Veelal witte wol.

tot me neem, lees ik veel artikelen die ook de ruwheid van de omgangsvormen buiten de novelle weergeven. Er zijn, naast artikelen over bedeling en armoede, veel berichten over openbare dronkenschap, diefstal, en geweld. In die tijd keek men niet op een lijk meer of minder, lijkt het. Ontegenzeglijk was de dood veel dichterbij dan op dit moment. Een troost; de dood is voor niemand nooit ver weg.

Veranderingen

In de literatuur, ook in de regio-literatuur, zijn maatschappelijke veranderingen in de tijd waar te nemen. In uw novelles komen bij elkaar tientallen doden voor, in de hedendaagse literatuur zijn sterfgevallen door ziekte een uitzondering. In uw boeken sterven mensen aan tyfus, tering en cholera, in hedendaagse literatuur zijn deze ziekten niet aanwezig. Deze pandemische ziekten zijn in onze regio uitgestorven, wie wil kan zich laten vaccineren tegen diverse aandoeningen. Echter, net als in uw tijd, zijn er mensen die geen vertrouwen hebben in de verworvenheden van de wetenschap. Deze gelovigen hebben geen vertrouwen in verlichting van hun geest. Overgave aan bijgeloof, wellicht om levensangst te bezweren, komt ook nu voor; dat bijgeloof valt deels in de categorie nepnieuws; ook religies zijn niet vrij van gekoesterde mythes. Orthodoxie, halsstarrigheid en eenvoud van geest zijn gebleven, de vorm verschilt met die van de 19e eeuw. Geen leven *van* eenvoud; een leven *in* eenvoud.

Eigen gelijk

In uw Drentse verhalen graven karakters zich in. De spelers koesteren het eigen gelijk, waar ze heel lastig uit te halen zijn, dat is ook nu nog zo. Soms expliciet, soms tussen de regels, steekt u de draak met gelovigen uit de orthodoxe hoek. U hebt het niet begrepen op de Cocksianen. Toch heeft u mededogen met de aanhangers van dominee Hendrik de Cock. In de laatste hoofdstukken van *Harm en zien bruur Luuks*, laat broer Luuks het gereformeerde geloof in de steek. Een gierigaard verliest wat hij heeft opgepot. Hij ziet het licht. De belediging, de vloek die

over zijn broer is uitgestort wordt met een pennenstreek naar de eeuwigheid verwezen; alsof het nooit is gezegd. Nee, de misstap wordt niet meegenomen in het graf. Helaas, zou ik zeggen.

> "Moar – dan was 't – ook – niet – goed – te zeggen – dat-oom Joapik – de duvel – under – de Cokschen – was en dat ie nooit – nooit wear – over zien drumpel – zullen komen – al stund hie – ook te branden – in huus."[212]

In vrijwel al uw novelles komt een mild einde voor; ook de grootste schurken, krijgen krediet als het verhaal naar het slot loopt. Een enkele keer speelt de 'schurk' voor eigen rechter. De bedriegende boer – Frens Bokkelman – gaat naar de deel en knoopt zich op. Eén regel is genoeg. Terwijl de kerkklokken de laatste gang van de gehangene uitluiden komt het jonge bruidspaar aangewandeld. U schrijft, in de Drentse novelles, feiten, geen gevoelens. Zo ging dat blijkbaar in uw jaren.

Eerlijkheid

De Nederlandstalige novelle *Na 20 jaar*, speelt zich grotendeels af in Gelderland, ik vind dat opmerkelijk. Alle personen in *Na 20 jaar* zijn hoger geschoold, juffrouw Wildok is onderwijzeres, Arnold Blijman werkt op een notariskantoor, Willem Spaakman was ex-resident op Java. Arnold Blijman, de verloren zoon, het hoofdkarakter uit de novelle, opgevoed in Frederiksoord, componeert liedjes en hij speelt viool. Daarnaast is hij een liefhebber van *David Copperfield*, een boek van de 19e-eeuwse Engelse schrijver Charles Dickens. Op de theetafel bij juffrouw Wildok liggen de *Nieuwe Rotterdamse Courant*, en *Het Nieuws van de Dag*. Kranten kom ik in de Drentse novelles niet tegen, en ook boeken zijn een zeldzaamheid, op de bijbel na, en die is dan vooral voor de dominee. Juffrouw Wildok schrijft een beschaafde brief naar een vriendin in Zwitserland. In *Hannegien* komt ook een brief voor, daarin staat enkel roddels en achterklap.

212 *Harm en zien bruur Luuks,* slot.

Uw Drentstalige novelles horen tot regio-literatuur, waarbij de regio beperkt is tot de Oude Landschap, de omgeving van Frederiksoord. Met een enkel uitstapje naar Schoonebeek. In *Na 20 jaar* is de wereld een stuk groter, Willem Spaakman is resident op Java, hij stuurt een brief naar de *New York Herald* met een advertentie om zijn verloren kind op te sporen. Juffrouw Wildok gaat op vakantie naar Zwitserland. Klaartje Kleeman, moeder van Susanna, gaat naar Haarlem op familiebezoek. In *Na 20 jaar*, en nogmaals dat is de Nederlandse novelle, is de wereld een stuk groter dan in het Drentstalige werk. Opmerkelijk. In *Na 20 jaar* is notarisklerk Karel Blazius, de jaloerse boosdoener. Zijn verloving met Susanna was louter uit berekening, hij was uit op haar kapitaal, om de schulden van zijn moeder af te kunnen lossen. Hij is heel goed in toneelspelen en in verloochening. Helaas missen de laatste delen van het feuilleton, zodat ik niet kan nagaan hoe u Karel in zijn waarde laat. De kans dat Karel uit het leven stapt, als zijn tegenvoeter in *De huusholling van Frens Bokkelman*, lijkt me onwaarschijnlijk. Eerlijkheid duurt het langst.

Mijn tijd

De laatste afleveringen van *Na 20 jaar* heb ik niet gevonden. Ik heb me veroorloofd een passend slot te schrijven, deels in uw geest, echter grotendeels in mijn geest. Het verloop van de tijd heeft wel de vorm veranderd van samenlevingsvormen; de inhoud vertoont, van afstand bezien, vergelijkbare trekken met uw tijd. Het duurt eeuwen om stompzinnige ideeën te vernietigen.[213]

Joden

In uw Drentstalige werk komen Joden voor, en niet steeds in een gunstig daglicht. In de eerste versie van *Hannegien*, waaruit u heeft voorgelezen op avonden van de rederijkerskamers, gebruikt u de uitdrukking *zo zwart als een Jeude*. De uitdrukking *zo zwart als een Jeude* staat niet in de uitgave van *Hannegien* die ik heb gelezen. Misschien hebt u die zin

213 Voltaire.

geschrapt na de ingezonden brief van de Israëlitisch leraar uit de Smilde. In *De huusholling van Frens Bokkelman* komt de stereotype Jood uitgebreid voor. Dit verhaal verscheen na *Hannegien* in de NPDAC. In de Nederlandse novelle komen geen Joden voor. Ook tref ik geen minachtende bewoordingen tegenover andere volken. Opmerkelijk.

Afgeven en afwijzen als het over minderheden gaat kwam in de 19e eeuw veel voor, als ik afga op de berichten in de *Nieuwe Provinciale Drentse en Asser Courant*. Regelmatig las ik artikelen over joden, zigeuners, en over negers. In de rubriek *Allerlei* in die krant, die u ongetwijfeld ook hebt gelezen, want uw feuilleton staat in die krant, kom ik grapjes tegen over negers en over vrouwen; een soort grapjes dat nu absoluut niet meer afgedrukt kan worden. De ruige kant was naar buiten gekeerd. Zoals heden ten dage op social media, waar anoniem de lelijkste zaken voorbijkomen.

Waar is mildheid gebleven, zoals ik die uit archaïsch Twents meekreeg?

> Nadat een orgeltje het weer eens liet afweten zei de orgelman: 'De aèpen hebt mie zand in de teun'ne streujt.'[214]

In het literaire, of lecturaire, landschap was u in de tweede helft van de 19e eeuw een witte raaf. Er was geen schrijverskring, er was niemand om aan te spiegelen. Er was nauwelijks terugkoppeling. Elke voordrachtsavond was een succes, wellicht ook bij gebrek aan ander vertier. Een schrijver zonder *sparring partner* is onthand, u weet daar alles van.[215]

Kritiek en tips maken een schrijver beter. Uw karakters horen grotendeels tot wat heet; platte karakters, eendimensionale persoonlijkheden. Goed of kwaad. Zuiplap of geheelonthouder. Slet of maagd. God of de duivel.

Wellicht was uw wereld zwartwit. Rijk of arm, en meestal

214 Vertaling: De kinderen....enz. Gerard op de Weegh.
215 Jans Pol miste een (linker?)hand.

arm; niet enkel arm in materiele zin, maar ook arm van geest. Een leven van eenvoud.

Kranten

Uw verhalen stonden als feuilleton in de krant. Soms op de laatste, van de vier, pagina, soms op de voorpagina. In een tijd van weinig boeken, geen bibliotheken en weinig mogelijkheden om goede literatuur en lectuur te vinden, was de krant een bron van informatie, verstrooiing en opvoeding. In de NPDAC las ik over gewassen, koeien, schapen en geiten, over eraringen van geëmigreerde landgenoten. Het feuilleton was een herkenbare afspiegeling van de maatschappij in die tijd en op die plek. Nader onderzoek zou kunnen verhelderen in hoeverre uw feuilletons hebben bijgedragen aan verandering van inzichten bij de lezers. Misdaad en bedrog loont niet. Rijke stinkerds hangen zich, terecht, op. Orthodoxe geloven; blijf uit de buurt. Vooroordelen: neem er afscheid van.

De feuilletons lijken voorlopers van columns in huidige dag- en weekbladen, van blogs, waarin schrijvers hun particuliere beslommeringen, hun worsteling met rolpatronen, hun speurtocht naar een genoeglijker sexleven, hun Spielerei met relaties vormgeven. Meer informatie dan in de 19e eeuw komt voor het voetlicht; of er meer wordt gecommuniceerd? Ik durf die vraag niet te beantwoorden,

Ik kan u niet in uw graf laten rusten zonder een opbeurend einde aan deze brief. Mij bevalt *Na 20 jaar* beter dan uw Drents werk. Hier en daar verschijnt een reflecterend man of vrouw, vooral in *Na 20 jaar*:

> Wat hem dan zo bezighoudt en al dieper en dieper in gedachten doet verzinken, totdat hij eindelijk niets meer om zich heen ontwaart? Het is het leven, dat achter hem ligt. Daniël heeft nooit zwaar over de wereldse zaken getobd; ja, door de meesten wordt hij voor veel te luchthartig gehouden; maar toch overvallen hem heel enkele ogenblikken, waarin hij zich zelf een raadsel is, waarin hij tegelijk aan alles en

niets denkt; ogenblikken, waarin zijn vervlogen leven voor zijn geest zweeft, zonder dat hij eigenlijk kan zeggen, dat er bepaalde indrukken worden verlevendigd of teruggeroepen. Zulk een ogenblik doorleeft hij heden. In wilde mengeling ziet zijn geest de flauwe weerschijn van vroegere lotgevallen, waaruit evenwel met zekerheid is af te leiden, dat de bezitter van Bergzicht geen alledaagse leven achter zich heeft.[216]

Deze novelle schetst een beschaafder tijdsbeeld en is daarnaast licht moraliserend en bij vlagen richting gevend.

En ten laatste geef ik u de welgemeende raad, om nimmer weer de gewoonte te volgen, die algemeen onder de jongelui bestaat, welke van Frederiksoord afkomstig zijn: de gewoonte namelijk om de plaats te verloochenen, waaraan ze zoveel zijn verschuldigd. Ik weet wel, dat er moed toe vereist wordt om te zeggen: ik ben van Frederiksoord: de ellendige verwarring van die vrije landbouwkolonies met de strafkolonies Ommerschans en Veenhuizen, die door geheel Nederland bestaat, maakt, dat men zich door die bekentenis veel onaangenaams op de hals haalt, maar dit zou spoedig ophouden, als de jeugd van Frederiksoord, bij haar intree[217] in de gewone maatschappij, vrij en rond verkondigde: "Wij zijn in de koloniën der Maatschappij van Weldadigheid opgevoed." – En hiermee basta![218]

En later

"Mijnheer Spaakman! Wat U hierheen drijft, begin ik uit uw woorden te vermoeden, maar ik verlang over uw ontwaakt geweten niets te horen: want bij al de eerbied die ik heb voor de grote dag, welke u voor zich aanstaande acht; hoeveel medelijden ik ook gevoel bij de smartelijke wonden, die u aan gindse zijde van de oceaan door een hogere macht zijn

216 *Na 20 jaar*. Pag. 288
217 Intrede.
218 Notaris Zwaagmund Pag. 303 en 325 in *Na 20 jaar*. Dit boek. Ook nu nog een goed advies voor inwoners van Wapserveen en Meppel.

> geslagen – Moet ik u toch weigeren de tijd terug te roepen, die *mij* als een vreselijk onweer over 't hoofd is gevaren en die *u* nog in die mate vervolgt, dat u geen rust in 't graf denkt te vinden, als ik u geen vergiffenis schenk. – O, mijnheer, wees daaromtrent gerust – ik heb u reeds voor 20 jaar vergeven.

U pleit voor stevigheid van opvattingen en een eind aan verloochening van welke afkomst dan ook. Een aanzet voor eerlijkheid en voor vertrouwen op individuele kracht in een vijandige wereld. U pleit voor een einde aan tomeloze wrok en verkettering. Een tijdloze boodschap: Vertrouwen op eenvoud, goedheid, zorgzaamheid en eerlijkheid.

Chapeau.

Oranjelaan Wilhelminaoord